Ioan Olteanu

REVOLUŢIA DE LA 1848
DIN CÂMPIA TRANSILVANIEI

Editura ***Arhipelag XXI***
Târgu-Mureş, Strada Moldovei, nr.8, 540519
Tel: +40-744-511546
Editor: Iulian Boldea
Consilier editorial: Dumitru-Mircea Buda
Email: editura.arhipelag21@gmail.com
http://www.asociatiaalpha.comxa.com

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

OLTEANU, IOAN
Revoluţia de la 1848 din Câmpia Transilvaniei / Ioan Olteanu. - Târgu-Mureş: Arhipelag XXI, 2014
Bibliogr.
ISBN 978-606-93590-9-9

94(498.4)"1848"

ISBN: **978-606-93590-9-9**

Ilustraţia copertei: Marea adunare naţională de pe Câmpia Libertăţii de la Blaj, din 3-5 mai 1848 (tablou realizat de Ion Petcu).

© Editura *Arhipelag XXI*, 2014, pentru prezenta ediţie

Ioan Olteanu

REVOLUŢIA DE LA 1848
DIN CÂMPIA TRANSILVANIEI

Arhipelag XXI

2014

Ioan Olteanu - istoric al Revoluției de la 1848

În anii '80, la o întâlnire (consfătuire) a profesorilor de istorie, care s-a ținut la Colegiul „Bolyai", un coleg mi-a atras atenția că profesorul Olteanu de la Luduș este doctorand la Universitatea din Cluj-Napoca. Era un caz rar întâlnit pe atunci, admiterea la studii doctorale fiind foarte dificilă, regimul acordând foarte greu profesorilor dreptul de a se înscrie la doctorat. Ioan Olteanu era, din acest punct de vedere, o excepție. La o altă întâlnire, prin 1988, inspectorul de specialitate ne-a anunțat că profesorul Olteanu a devenit doctor în istorie. Omul s-a ridicat în picioare și, foarte discret, a mulțumit colegilor care l-au felicitat. Părea puțin încurcat de situația creată, nu avea figura unui laureat; și, cred, așa a rămas toată viața. După 1989 l-am întâlnit apoi la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai", unde venea la colegii săi „moderniști", regretații istorici Grigore Ploeșteanu, Ioan Chiorean și Ioan Pop. Discuțiile, de fiecare dată, se purtau în legătură cu Revoluția de la 1848, fie că împărtășea colegilor rezultatele ultimelor cercetări, fie că se consulta asupra unor fonduri arhivistice sau subiecte controversate din timpul revoluției. Așa am ajuns să-l cunosc mai bine, între noi legându-se o prietenie, având multe subiecte comune de discuție pe probleme de istoria Transilvaniei. Bineînțeles, de fiecare dată îl întrebam în legătură cu teza de doctorat, despre intențiile de a o publica. „Bătrâne - îmi spunea de fiecare dată - mai am ceva de completat, mai vreau să văd fondul…, o să caut o editură…, să văd, poate la Dacia…". Odată i-am spus că am văzut teza lui de doctorat la Biblioteca Universității din Cluj, cam șifonată, subliniată, semn că o consulta multă lume. Speram să-l conving să-și editeze teza. Același lucru i l-am spus și la ultima noastră întâlnire, în luna mai 1998, la un simpozion dedicat aniversării revoluției, care s-a ținut la Palatul Culturii din Tîrgu-Mureș. Apoi, la câteva săptămâni, am aflat trista veste că Ioan Olteanu a murit. De atunci au trecut 16 ani, în istoriografia română s-au scris foarte multe cărți, studii, s-au publicat sute de teze de doctorat. Revoluției de la 1848 i s-au consacrat numeroase cercetări, fie dedicate unor evenimente din timpul desfășurării ei, fie unor reconstituiri de ansamblu, de anvergură, cum a realizat istoricul Liviu Maior, prin cartea *1848-1849. Români și Unguri*. S-au scris importante sinteze de istorie a Transilvaniei. Din păcate, rar, foarte rar mai întâlnesc numele lui Ioan Olteanu la bibliografia dedicată

Revoluției de la 1848. Într-un fel, explicabil, teza nu a fost publicată, nu a intrat în circuitul cercetărilor de specialitate. De aceea, prin publicarea lucrării *Revoluția de la 1848 din Câmpia Transilvaniei*, Editura Arhipelag XXI propune o reparație morală, în primul rând, față de opera istoricului Ioan Olteanu și, în același timp, repune în circuitul istoriografic o cercetare fundamentală pentru cunoașterea Revoluției din 1848 în zona Câmpiei Transilvaniei. Sigur, dramatismul evenimentelor de la 1848 a fost cercetat și reconstituit prin sute de studii. Multe au vizat programele revoluției, adunările naționale, din aprilie, mai, septembrie și decembrie 1848, confruntările din zona Munților Apuseni, victimele revoluției și eroii evenimentelor din anii 1848-1849. S-au scris monografii dedicate prefecților și tribunilor de la 1848, din Apuseni și din zona Câmpiei. Dar, nu avem publicată o carte despre evenimentele din Câmpia Transilvaniei. Cartea istoricului Ioan Olteanu completează bibliografia dedicată revoluției de la 1848 cu o lucrare de mare valoare. Sunt remarcabile paginile dedicate genezei revoluției, elitelor revoluției, în cea mai mare parte formate din tinerii intelectuali absolvenți ai colegiilor de la Cluj, Tîrgu-Mureș, ai școlilor Blajului. Revoluția a fost, în definitiv, opera tinerilor intelectuali, ei au pregătit-o, ei au gândit programul național, ei și-au pus amprenta asupra receptării și studierii ei. Contribuția esențială rămâne reconstituirea evenimentelor din Câmpia Transilvaniei, atât din vara și toamna anului 1848, cât și din iarna și primăvara anului 1849, când sute și mii de oameni, rămași fără apărare, au fost victime ale trupelor de vânători, ale Curții marțiale, care pentru cele mai nevinovate fapte i-a condamnat la moarte pe intelectualii și țăranii români din satele Câmpiei. Întâmplările triste de atunci au fost apoi povestite și repovestite de bătrânii satului, de învățători, de preoți, radicalizând discursul național, împingând la apogeu disensiunile naționale. Indiscutabil, în Câmpia Transilvaniei s-a scris, la 1848, una dintre cele mai dramatice pagini de istorie națională, reconstituită cu mult talent și demnitate de către istoricul Ioan Olteanu, fapt ce-l recomandă ca pe unul dintre cei mai importanți istorici ai Revoluției Naționale de la 1848.

Cornel SIGMIREAN

I. REVOLUȚIA DE LA 1848 DIN TRANSILVANIA ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ȘI STRĂINĂ

Eveniment cardinal în istoria poporului român, Revoluția de la 1848 a concentrat, încă din timpul desfășurării sale, atenția și pasiunea cărturarilor români. De atunci și până azi, spiritualitatea românească a fost captivată de eveniment, pentru că el s-a detașat în istorie prin dimensiune, conținut și consecințe. Dimensiunea și însemnătatea acestuia i-a determinat în primul rând pe cărturarii revoluționari să-l consemneze și astfel să-l transmită urmașilor, conștienți de valoarea evenimentului pe care l-au trăit.

Istoriografia revoluției, în intervalul de la 1848 la 1918, a avut o funcție și un caracter utilitar-politic; ea a fost și argument și revendicare în întreprinderile politice naționale românești; a fost, de asemenea, mijloc de educare, de luptă pentru cauza națională. În cursul revoluției deja s-a produs o primă operă istorică, care a fost „Discursul" lui S. Bărnuțiu din mai 1848, pagină zguduitoare, profundă și mobilizatoare în pragul declanșării ei.

Marea istorie a revoluției începe să se construiască imediat după înăbușirea acesteia. În istoriografia românească, primul care descinde la descifrarea și analiza ei a fost Al. Papiu-Ilarian, cu remarcabila lucrare „Istoria românilor din Dacia Superioară", din care primele două volume au apărut până în 1852, iar al treilea a fost restituit istoriografiei, cu un bogat complement științific, de către academicianul Ștefan Pascu.[2] Într-o apreciere dintre cele mai pertinente referitoare la opera istorică a lui Al. Papiu-Ilarian, se subliniază: „Cartea care se chema Istoria românilor din Dacia Superioară, deși scrisă de un tânăr de abia 24-25 ani, cuprindea în paginile ei o matură judecată, o adâncă pătrundere, o clară viziune și o serioasă documentare, dar mai presus de toate o caldă simțire ruptă din inima lui caldă, sensibilă la durerile neamului din care făcea parte".[3] Un merit incontestabil ce revine cărții lui Papiu este acela că a făcut „epocă". Pentru generațiile care au urmat revoluției cartea lui Papiu a devenit: „Un îndreptar și o învățătură pentru posterioritate, cum să se apere limba și naționalitatea fără care nu este veață, care sunt condițiunile existenței politice și sociale a românilor."[4]

Dintre contribuțiile istoriografice înscrise în acțiunea justificativă și petiționară românească postrevoluționară se remarcă „Rapoartele prefecților" Avram Iancu, Ax. Sever și Simion Balint, formulate de I. Maiorescu și T. Cipariu, lucrare publicată fragmentar în „Foaie pentru minte, inimă și literatură"[5], „Gazeta de Moldavia"[6] și completată cu alte

documente despre revoluție, publicate de A.T. Laurean în „Die Rumanien de Österreichischen Monarchie”[7]. Acesta, reprezentant de seamă a generației romantice[8], publica documente ale revoluției și în „Magazin istoric pentru Dacia”[9], iar în 1853 edita la Iași „Istoria Românilor”. A fost preocupat de izvoarele istorice, de integrarea istoriei Transilvaniei în istoria României, de istoria socială și, împreună cu N. Bălcescu, a construit o adevărată temelie a istoriografiei românești prin editarea „Magazinului istoric pentru Dacia”. N. Bălcescu, participant și el la revoluția transilvăneană, consacra acesteia lucrarea „Mișcarea românilor din Ardeal”.[10]

Un capitol însemnat al istoriografiei revoluției, care începea să fie scris în primii ani după încheierea sa, a fost memorialistica acesteia. În 1860, Al. Sterca-Sulițiu scria „Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni și Ardealului”, care a fost o primă istorie a răscoalei lui Horea în care era individualizată și personalitatea lui Avram Iancu.

În condițiile regimului politic dualist, generația de la 1848 și mai ales G. Barițiu reînvie marele eveniment, iar accentul și valoarea în istoriografie sunt puse tot mai mult pe rolul factorului popular în istoria emancipării naționale. În 1867 Iosif Vulcan scria cel mai reușit portret a lui Avram Iancu[11], și, doi ani mai târziu, „Panteonul român: portretele și biografiile celebrităților române”[12], iar G. Barițiu, „Despre istoria mai nouă și mai ales despre istoria anilor 1848-1849 ”[13]

Moartea lui Avram Iancu, în 1872, prilejuiește începutul unor contribuții deosebite la istoria revoluției și a eroului națiunii, publicate în revistele „Federațiunea”[14], „Familia”[15], „Gazeta de Transilvania”[16]„ „Românul”[17].

Tragicul episod din toamna lui 1848 – asasinarea prefectului Al. Bătrâneanu și a tribunilor săi, Vasile Turcu și Vasile Simonis – era descris de G. Barițiu în 1874 în „Transilvania”[18], iar unele elemente din același episod erau consemnate în aceeași revistă în anul următor.[19] Din 1875, mai ales revista „Transilvania” a devenit un adevărat magazin istoric. În ea erau publicate de Ștefan Moldovan, fostul prefect al Mediașului, „Materialul istoric și 79 documente din anii 1848 și 49”[20] și „Extras din ziarul vieții mele de la 15 martie 1848 până la 1 ianuarie 1849. Documente istorice din 1848-1849”[21]. Memoriile sale aduceau multe informații despre revoluție din zona Târnavelor; altele referitoare la Comitetul Național, elemente datorită cărora sunt utilizate și în scrierile istorice contemporane. Tot acum își publică

memoriile prefectul S. Balint sub titlul „Scurtă descriere a unor evenimente întâmplate în Munții Apuseni ai Transilvaniei”[22], iar în 1878 tot el publică „Documente despre starea locuitorilor din Munții Apuseni ai Transilvaniei.”[23]

Un consacrat al istoriei revoluției a fost Iosif Sterca-Suluțiu preocupat atât de personalitățile acesteia, cât și de publicarea izvoarelor sale.

El a alcătuit un corp de memorii[24], publicând materiale memorialistice și documente în gazetele: „Transilvania”, „Federațiunea”, „Tribuna”, „Gazeta Transilvaniei”. În 1877 el publica în „Transilvania” „O lacrimă fierbinte”[25], iar spre sfârșitul secolului „Biografia lui Avram Iancu”[26] și cea a lui Ioan Dragoș[27]. Interes pentru publicarea documentelor revoluției a manifestat și Alexandru Roman, care, în 1877, publica „Documente la istoria revoluțiunii ungurești din 1848/49. Corespondențe relative la lupta românilor din Transilvania cu ungurii”[28]. În 1884 erau reeditate și Rapoartele prefecților Avram Iancu, S. Balint, Ax. Sever.

O valoare documentară au și memoriile lui Ioan Ciurileanu, fostul tribun al lui S. Balint, publicate în 1887 sub titlul: „Fragmente istorice din anii 1848/49”[29]. Ele au meritul de a surprinde mișcarea maselor populare și personalitatea lui Avram Iancu, iar scopul lor declarat era educativ.

Istoric de formație romantică, Silvestru Moldovan își începe contribuțiile la istoria revoluției cu „O trăsătură caracteristică din viața lui Avram Iancu”[30] și, preocupat de documentul istoric, în 1891 publică „Documente privitoare la mișcările românilor din anii 1848-49”[31], iar la începutul secolului al XX-lea lucrarea „În panteon. Mormintele marilor noștri bărbați de la 1848/49”[32]. Tot în această perioadă, Nicolae Popea edita „Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna”[33].

G. Barițiu își încununa cariera și activitatea social-politică, dar mai ales pe cea de istoric, cu una din operele majore și de referință ale istoriografiei noastre din secolul XIX-lea, „Părți alese din istoria Transilvaniei”[34], în trei volume, din care volumul II este consacrat în întregime revoluției și completat cu un corp de documente ale acesteia. Istoric de formație romantică, cu tendințe democrate și liberal-burgheze[35], a legat activitatea istoriografică de necesitățile practice ale luptei politice și naționale, atribuind istoriei și un scop educativ.

De la apariția operei lui G. Barițiu până la 1 decembrie 1918, interval în care românii transilvăneni au parcurs una dintre cele mai grele perioade istorice, asistăm la un adevărat flux de memorialistică, pe lângă

publicarea de documente, corespondență sau contribuții teoretice. „Memoriile”[36] lui V. Moldovan, fostul prefect al Cetății de Baltă, constituie un document de atmosferă, încărcat cu informații locale și se distinge prin redarea psihologiei satelor românești angrenate în revoluție.

Personalitate principală în revoluția de la 1848 și apoi în mișcarea noastră națională, Axente Sever rămâne în istoriografie, în afara „Raportului” și a unor contribuții mai mărunte[37], prin zguduitorul document care este „Răspuns la Cartea Neagră”[38].

Informații importante pentru începutul organizării prefecturii în părțile Clujului de către Florian Micaș aduce E. Dăianu prin „Cronica anului 1848”[39].

În rândurile memorialiștilor revoluției se înscrie și Isaia Moldovan, cu ale sale „Din întâmplările vieții (notițe și schițe)”[40.] Bogate informații întâlnim în partea I a acestora, în care autorul rememorează anii de studii din Tg. Mureș și Blaj.

Târziu, la mai bine de o jumătate de veac de la revoluție, își scrie memoriile[41] Ioan Rusu (alias Orosz), fost coleg de practică judiciară al lui Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian la Tabla Regească din Tîrgu-Mureș și viceprefect în revoluție. El se remarcă printr-o bogată informație pentru perioada revoluționară, precum și pentru desfășurarea revoluției în Câmpia Transilvaniei, iar ultimele capitole sunt consacrate mai mult vieții politice a Transilvaniei.

Între memorialiști se înscrie și Ioan Pușcariu cu ale sale „Notițe despre întâmplări contemporane”[42], respectiv T. Păcățeanu, care edita în aceeași perioadă o colecție documentară referitoare la revoluție în a sa „Cartea de aur”[43]

Istoriografia revoluției scrisă în perioada 1848-1918 a însoțit permanent luptele politice ale românilor transilvăneni, a educat în spirit național generațiile de după revoluție, a fost un mijloc de luptă a poporului pentru împlinirea marilor deziderate naționale.

După Marea Unire din 1918, cercetarea istorică a căpătat noi dimensiuni, odată cu întemeierea școlii istorice ardelene de către Al. Lăpădatu, I. Lupaș și S. Dragomir. Accentul în cercetarea istorică a fost pus mai ales pe problemele politice și naționale ale revoluției, pe personalitățile revoluționare, pe aspectele militare, neglijate fiind aspectele sociale și mișcările țărănești. Istoriografia românească dintre cele două războaie mondiale a acordat o mare atenție însă izvoarelor istoriei revoluției.

Îmbrățișând problematica vastă a revoluției, personalitățile acesteia, preocupat în mod deosebit de publicarea izvoarelor, un consacrat al istoriei revoluției a devenit S. Dragomir. Contribuțiile sale științifice se disting printr-o bogată documentare, cunoașterea profundă a mișcării naționale, analiza critică a izvoarelor. Istoricul a descifrat și caracterizat principalele personalități revoluționare, precum Avram Iancu[44], I. Buteanu[45], Constantin Romanu-Vivu[46], N. Bălcescu[47]. A publicat cea mai bogată colecție de documente referitoare la revoluție, intitulată „Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848/49”[48], în care sunt incluse documente din arhive și străine. Această colecție a fost îmbogățită cu o istorie a revoluției[49], din care a apărut partea I-a, iar din partea a II-a a apărut studiul intitulat „Tratativele româno-maghiare din vara anului 1849”.

Istoricul L. Lupaș s-a concentrat asupra premiselor revoluției[50], evenimentelor acesteia, personalității lui Avram Iancu[51] și izvoarelor revoluției[52].

Contribuții majore la istoria revoluției a adus G. Bogdan Duică. Din opera istorică[53] a acestuia se impune monografia închinată lui S. Bărnuțiu, prin profunzimea analizei și bogăția documentară. A fost interesat și de problema izvoarelor[54], precum și de alte personalități revoluționare[55].

Asupra revoluției s-a aplecat și Coriolan Suciu dar, stăpânit de interese confesionale, deși beneficiind de bogate informații, opera lui este deficitară prin estomparea adevărului istoric[56].

Format la școala istorică ardeleană, academicianul Ștefan Pascu s-a apropiat de problemele revoluției încă de la debutul în istorie. Astfel, în 1936 a descifrat unele aspecte militare din toamna lui 1848 precum și problema revendicărilor românești din 1849[57]. Din bogata pleiadă a eroilor pașoptiști, în 1939 a pus în lumină figura primului martir al revoluției, Al. Bătrâneanu[58]. S-a preocupat de formarea generației pașoptiste descifrând, de exemplu, influența lui Gh. Șincai asupra lui Al. Papiu-Ilarian[59]. Își îmbogățește platforma științifică în 1943, prin editarea volumului al III-lea al „Istoriei” lui Al. Papiu-Ilarian. Manuscrisul lui Papiu, descoperit de savant, a fost completat cu un aparat critic de o deosebită bogăție documentară.

La dezvoltarea istoriografiei dintre cele două războaie contribuții notabile au avut Ștefan Manciulea[60] și Traian Popa.[61]

Un capitol substanțial al istoriografiei interbelice a fost consacrat personalităților revoluționare. Semicentenarul morții și centenarul nașterii

lui Avram Iancu au prilejuit o serie de monografii, evocări, studii închinate eroului sau unor probleme şi aspecte ale revoluţiei. În afara celor menţionaţi, despre Avram Iancu şi problemele revoluţiei au mai scris: N. Buta[62], T. Murăşanu[63], T. Georgescu[64], Al. Ciura[65], iar memorialistică au scris, între alţii: Iudita Secula[66], Constanţa Hodoş[67], Ax. Banciu[68], Al. Hodoş[69], V. Sotropa[70] ş.a. Studii şi evocări au mai fost închinate şi altor revoluţionari precum S. Balint[71], Al. Papiu-Ilarian[72], Ax. Sever.[73]

Un loc însemnat în istoriografia acestei perioade l-au ocupat aspectele militare din revoluţie, mai ales cel al rezistenţei eroice din Munţii Apuseni.[74]

Una din cele mai însemnate contribuţii ale istoriografiei interbelice o constituie publicarea izvoarelor istorice ale revoluţiei. În afara autorilor menţionaţi deja cu contribuţii în acest domeniu, se înscrie M. Popescu, care a publicat un însemnat corp de documente sub titlul: „Documentele inedite privitoare la istoria Transilvaniei între anii 1848-1859”[75].Corpusul conţine documente din Arhivele de Stat ale Ministerului de Interne şi Justiţiei de la Viena.

De o importantă atenţie s-a bucurat corespondenţa fruntaşilor revoluţionari, din care s-a publicat masiv. Între cei care s-au preocupat de acest gen de documente menţionăm pe: Enea Hodoş[76], G. Zane[77], Ax. Banciu[78], A. Lupeanu[79] şi S. Marţian.[80]

Istoriografia românească între cele două războaie mondiale a contribuit substanţial la cunoaşterea şi descifrarea problematicii atât de complexe a revoluţiei. Ea are meritul de a fi acumulat un uriaş fond documentar, care înlesneşte o cercetare istorică de azi.

Continuând opera începută între cel două războaie, S. Dragomir realizează, prin monografia închinată lui Avram Iancu[81], o contribuţie de seamă la istoriografia revoluţiei. Prin aceasta autorul îmbrăţişează de fapt întreaga revoluţie a românilor transilvăneni, cu toate implicaţiile ei interne şi externe. Bazată pe o analiză critică a izvoarelor, pe o concepţie nouă asupra fenomenului revoluţionar, lucrarea argumentează rolul eroului încadrat în popor, iar prin analiza legăturilor acestuia cu ceilalţi revoluţionari şi a poziţiei faţă de revoluţia maghiară, lucrarea se constituie într-o adevărată sinteză a revoluţiei românilor din Transilvania.

Între cei care s-au ocupat de revoluţia din Transilvania se numără V. Cheresteşiu. Din opera istorică[82] a acestuia, prin dimensiune se impune „Adunarea naţională de la Blaj”, care este o primă parte dintr-o proiectată

monografie a revoluției din Transilvania. O schiță al celui de al II-lea și al III-lea volum al monografiei proiectate a apărut postum, în volumul „Scrieri istorice”[83]. Autorul a fost preocupat și de izvoarele istoriei revoluției, colaborând la o parte din volumele de „Documente privitoare la revoluția de la 1848 în Transilvania”[84]. Deși beneficiar al unui vast documentar, autorul, mai ales în „Adunarea națională de la Blaj”, nu a reușit decât să „subordoneze” revoluția românilor din Transilvania celei din Ungaria. Multe din aprecierile sale asupra personalităților revoluției (S. Bărnuțiu - n.ns.) sunt lipsite de o bază reală, dezmințite de cercetarea istorică ulterioară.

Unul dintre cei mai de seamă istorici ai revoluției române de la 1848 este Cornelia Bodea. Din opera istorică[85] a acesteia se distinge prin profunzimea analizei și bogăția documentară lucrarea „Lupta românilor pentru unitate națională 1834-1849”, care este completată cu un corp valoros de documente. Lucrarea prezintă drumul comun parcurs de mișcarea națională românească atât în perioada de pregătire a mișcărilor revoluționare, cât și în timpul desfășurării lor în anii 1848-1849”[86]. Pe lângă alte contribuții teoretice, C. Bodea a pus în lumină documentele esențiale ale revoluției române de la 1848[87].

Un istoric de mare cuprindere, consacrat și revoluției de la 1848, este academicianul Ștefan Pascu. Marele savant a continuat de altfel cercetarea revoluției, realizând o operă istorică largă, ce acoperă vasta și complexa problematică a revoluției române. Din aceasta menționăm monografia închinată lui Avram Iancu[88], care se impune prin bogăția documentară și interpretarea științifică a izvoarelor, care îmbină caracterul științific cu cel educativ. În afara lui Avram Iancu, savantul s-a aplecat și asupra altor personalități ale revoluției, descifrându-le ideile și faptele, precum Al. Papiu-Ilarian[89], Simion Bărnuțiu[90], N. Bălcescu[91], Mihail Kogălniceanu[92], Axente Sever[93]. Istoricul a abordat apoi și marile probleme ale revoluției, cum sunt: problema națională[94], problema socială[95], aspectele militare[96].

Platforma științifică a savantului istoric s-a îmbogățit deosebit prin cercetarea și publicarea izvoarelor istorice ale revoluției. Sub conducerea și coordonarea sa a început editarea seriei de „Documente privind revoluția de la 1848 din Transilvania”[97], care se va constitui în cel mai impunător documentar al revoluției. Sub îngrijirea și coordonarea marelui istoric, a început și publicarea corespondenței lui G. Barițiu[98], care lărgește sfera izvoarelor revoluției.

Istoriografia noastră s-a aplecat şi asupra premiselor revoluţiei de la 1848 din Transilvania şi celelalte două principate. Între autorii care s-au preocupat de descifrarea acestora menţionăm pe A. Oţetea, Gh. Platon, St. Imreh, S. Csetri, A. Egyed, I. Botezan, G. Kovacs, P. Teodor, ş. a.[99]

În prezent, s-a construit o adevărată istorie a revoluţiei. Pe lângă lucrările autorilor consacraţi, au apărut o serie de contribuţii în care au fost abordate problemele esenţiale ale revoluţiei din Transilvania. Astfel, problema naţională a fost cercetată pe baza documentelor fundamentale ale revoluţiei, care exprimau dezideratele naţiunii române, precum şi poziţia fruntaşilor români. Lucrări şi studii au consacrat acestei probleme M. Constantinescu, T. Bugnariu, L. Boicu, V. Netea, D. Almaş, E. Cernea, L. Gyemant.[100]

Problemei agrare şi mişcărilor ţărăneşti le-a fost acordată o atenţie deosebită, evidenţiindu-se rolul covârşitor al maselor ţărăneşti în revoluţie. Studii şi contribuţii în descifrarea acestor probleme au semnat T. Bodogaie, Gh. Platon, E. Csetri, I. Kovacs, Fl. Salvan [101].

Problema unităţii naţionale a constituit obiectul unor studii profunde care argumentează gradul de conştiinţă naţională a românilor de pretutindeni. Între cei care s-au ocupat de această problemă au fost: C. Mureşan, A. Dasc, V. Maciu, Gh. Platon, V. Rusu, I. Ranca, D. Berindei, E. Poştăriţă ş.a. [102]

Ideologia revoluţiei şi sursele ideologice ale fruntaşilor revoluţiei din Transilvania au fost studiate în lucrări şi studii de amploare. Dintre autorii acestora îi menţionăm pe: E. Pantazi, G. Em. Marica, L. Hajós, Călina Mare, C-tin Rusu, P. Teodor (colectiv), P. Teodor, V. Netea, A. Andea, P. Cornea, N. Zamfir ş.a.[103]

Asupra aspectelor militare s-au aplecat: L. Loghin, C. Ucrain, V. Buturugă, iar asupra organizării administraţiei româneşti instaurată în unele părţi ale Transilvaniei în toamna lui 1848 s-au concentrat L. Maior, L. Ursuţiu şi L. Gyemant. [104]

Cu date noi şi o nouă interpretare au fost abordate personalităţile revoluţiei. Personalitatea proeminentă a revoluţiei transilvane, Avram Iancu s-a bucurat de numeroase studii şi monografii. Centenarul morţii eroului a fost marcat prin profunde studii şi evocări. Monografii au mai fost închinate lui S. Bărnuţiu, G. Bariţiu, St. L. Roth, G. Aron, A.T.Laurian, Al. Papiu-Ilarian. Consemnăm ca un merit deosebit al istoriografiei noastre scoaterea la lumină a unor figuri revoluţionare care au jucat un rol important pe plan

local în revoluție, cum au fost prefecții și tribunii acestora. Multe din aceste figuri au fost evocate în revista „Apullum" sau în volumele „Profiluri mureșene"[105]. În seria contribuțiilor majore la istoriografia revoluției din Transilvania se înscriu istoricilor I. D. Suciu și A. Egyed, asupra fenomenului revoluționar din Banat, și respectiv Trei Scaune. Au fost elaborate studii mai vaste, cuprinzând caracteristicile fundamentale ale revoluției române, semnate de colectivul C. Căzănișteanu, M. Florescu, V. Nicolae.[106]

Un capitol masiv al istoriografiei revoluției s-a constituit din corespondența fruntașilor români, din care s-a publicat cea a lui Al. Papiu-Ilarian, Avram Iancu, G. Barițiu, T. Cipariu.[107]

Opera cea mai valoroasă întreprinsă de istoriografia noastră de până în prezent este publicarea izvoarelor istorice ale revoluției sub conducerea academicianului Ștefan Pascu. Marele corpus de documente reflectă și luminează problematica revoluției, dar mai ales capacitatea revoluționară a unui popor într-un moment istoric cardinal. Un alt corp de documente intitulat „1848 la români" realizat de C. Bodea a urmărit să evidențieze, prin documentele esențiale ale revoluției, trăsăturile ei fundamentale. În afara acestor corpuri masive de documente, au mai fost publicate documente separate sau grupate, de însemnătate mai largă sau locală. În acest sens menționăm contribuțiile lui P. Teodor, V. Pop, I. Hancs, K. Hitchins, G. Cipăianu, Gr. Ploeșteanu.[108]

Marelui eveniment de la 1848 i s-a dăltuit și ridicat prin timp o uriașă istoriografie care astăzi luminează aspectele fundamentale, dar și aspecte locale ale evenimentului. Fără pretenții exhaustive, am încercat o trecere în revistă a principalelor opere și contribuții istorice dedicate marelui eveniment.

Cum revoluția românilor din Transilvania s-a împletit cu cea a populațiilor conlocuitoare, primele istoriografii care s-au ocupat de eveniment au fost cele maghiare și germane.

Istoriografia maghiară a abordat și a interpretat problematica revoluției în interesul său politic și de clasă, într-o viziune unilaterală și falsă, înfățișând revoluția și mișcarea națională românească într-o lumină denaturată.

O primă istorie a revoluției din Transilvania a realizat-o Kőváry László în „Erdély története 1848-49-ben".[109] Istoric de concepție liberal burgheză, L. Kőváry era obiectiv în prezentarea condiției social-economice

a românilor, dar nu aproba mişcarea lor politică. A manifestat interes pentru izvoare, publicând un corp de documente.[110]

Participant la marile momente ale revoluției, precum adunările de la Blaj şi Lutița, Elek Jakab îşi scrie opera istorică[111] târziu, în plin regim dualist, context care îl influențează în analiza evenimentelor. A desconsiderat rolul forțelor revoluționare românești. Dintre istoricii maghiari ai sec. al XIX-lea care au abordat revoluția din Transilvania menționăm pe S. Sándor[112], Horváth Mihály[113], Mészáros Károly[114], Jancsó Benedek[115], Kádár József[116], Graza György[117], Szilágyi Farkas[118], Orbán Balázs[119] ş.a. O colecție de documente ale revoluției publică, începând cu 1868, Papp Dénes[120] care se completa cu cele din revistele „Hazánk és a külföld", „Vasárnapi újság", „Történeti lapok", „Történelmi lapok" ş.a. După 1900, despre revoluție mai scriu Thallóczy László[121], Erdélyi Viktor (Aradi Viktor)[122], Bölöni Mikó Samu[123], Jancsó Benedek[124]. Între contribuțiile cele mai notabile ale istoriografiei maghiare notăm pe cele semnate de Deák Imre[125]. O reexaminare a revoluției de la 1848 a fost făcută, între cele două războaie mondiale, de mişcarea maghiară de stânga din România, care se detaşa de politica revizionistă a forțelor maghiară de dreapta din țara noastră.

Istoriografia marxistă maghiară, abordând revoluția de la 1848, renunța la vechiul centrism şi se deschidea către istoria şi istoriografia țărilor vecine spre analiza globală a fenomenului revoluționar. Aprecierile asupra revoluției maghiarilor sunt în general favorabile, dar se întâlnesc şi teze care condamnă poziția românilor în diferite probleme. Într-un studiu din 1948, Gerőné Fazekas Erzsébet aprecia ca „îndreptățite revendicările românilor din adunarea de la 3/15 mai" şi că satisfacerea lor „ar fi întărit direcția democratică a mişcărilor din sânul naționalităților şi ar fi situat masele lor alături de luptele de eliberare a maghiarilor în loc de Viena atotcompromițătoare"[126]. Şi în tratatul de „Istoria Ungariei" din 1957 se arată că: „Piedica de căpetenie (în problema colaborării româno-maghiare n.ns.) a fost că revendicările naționale justificate ale naționalităților nu au găsit ascultare în sânul clasei dominante ungureşti şi nici la guvernul maghiar.[127] Între cele mai însemnate studii consacrate problemelor revoluției din Transilvania, consemnăm pe cele semnate de I. Tóth Zoltán. Analizând problematica revoluției în profunzime, istoricul aprecia că o cauză a neînțelegerilor naționale era „politica greşită a guvernului față de naționalități", iar despre legile date de guvernul ungar nota: „Politica

ardeleană a guvernului ungar tindea să asigure prin dispoziții speciale (...) rolul conducător al clasei proprietarilor."[128]

Cunoscător profund al problemelor Transilvaniei, mai ales a celei agrare, Trócsányi Zsolt a realizat o contribuție importantă prin lucrarea „Az erdélyi parasztság története 1790-1848". Ea descifrează cauzele și desfășurarea mișcărilor țărănești din iunie-septembrie 1848 din Transilvania și argumentează tendințele dominatoare ale nobilimii maghiare față de români. „Moșierii maghiari din Transilvania – notează istoricul – nu au învățat nimic și nu au uitat nimic. După eliberarea acestei provincii au început imediat opera de răzbunare".[129] Alți istorici care s-au oprit asupra revoluției din Transilvania, consacrându-i studii notabile, sunt: Andics Erzsébet[130], Endre Arató[131], Spiró György[132] ș. a. Dacă în multe probleme ale mișcării românești analizele sunt obiective, unii autori avansează aprecieri contrazise de fapte și documente. De pildă, E. Arató forțează ideea că masele românești au fost orientate spre Viena de fruntașii intelectualității române.

Istoriografia germană a abordat evenimentele revoluționare din Transilvania de pe poziții exclusiviste și în interes național. Dintre autorii unor lucrări consacrate revoluției, în care se fac referințe și la mișcarea românilor, menționăm pe Eugen Friedenfeld[133] și August von Heydde[134]. Acesta din urmă, istoric oficial al Curții din Viena, și-a scris lucrarea și pe baza memoriilor sau rapoartelor ofițerilor unităților din Transilvania.

Referințe la revoluția română din Transilvania se fac și de către istoricii marxiști Ernest Fischer și Eva Preister[135], precum și de către istoricii sovietici V. P. Potemkin și A. I. Eclck[136].

Datorită dimensiunii, complexității și intensității sale, revoluției din Transilvania i-au fost consacrate de-a lungul vremii, numeroase lucrări, studii și analize care, cumulate, au alcătuit o adevărată istorie a istoriografiei sale.

NOTE:

1. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria Românilor din Dacia Superioară", Schița tomului III publicată cu o introducere și note de Șt. Pascu, Sibiu, 1943;
2. Ibid., „Introducere", P.III;
3. Ibid., „Introducere", P.XI;
4. „Foaie pentru minte, inimă și literatură". Brașov. XIII (1850).p. 22-25;

5. „Gazeta de Moldavia”, Iași, 1850, p. 33-104;
6. A. T. Laurian, „Die Rumanien der Österreichischem Monarchie”, vol.I.-1849, vol.II-1850, vol.III-1851, Viena;
7. „Magazin istoric pentru Dacia”, vol.VI, 1850 și vol. VII-1851;
8. Ștefan Pascu, Ed. Stănescu - „Istoriografia modernă a României. „Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe”, În „Studii, Revistă de istorie”, nr.1, an XVII, 1964, p.141;
9. N. Bălcescu, „Mișcarea românilor din Ardeal” în „Junimea română”, Paris, 1851, nr. 2, p. 11-13;
10. „Familia”, Oradea, III (1867), nr. 6., p. 61;
11. Iosif Vulcan, „Panteonul „român”: portretele și biografiile celebrităților române”, Pesta, 1869;
12. „Analele Societății Academice Române”, sesiunea an 1870, tom III București, 1871, p. 150-159;
13. „Federațiunea”, Pesta, 1872, nr. 18, p. 386;
14. „Familia”, Oradea, III (1872), p. 440, 452, 468, 479, 482, 493;
15. „Gazeta de Transilvania”, XXXIV (1872), nr.69, 71;
16. „Românul”, București, XIV (1872), 17 septembrie, p.7 82; 18-19 septembrie, p. 1-2;
17. „Transilvania”, an VII (1874), nr. 11-12;
18. „Transilvania”, Brașov, VIII (1875), nr. 3, p. 9, 30-31;
19. Ibid., nr. 6, p. 64;
20. Ibid., nr. 7-15;
21. „Transilvania”, IX (1876), nr. 2, reprodusă și de G. Barițiu în „Părți alese... ”, vol. I., p. 652-661;
22. Ibid., X. (1877), nr. 1;
23. Apud. P. Teodor, „Avram Iancu în memorialistică”;
24. „Transilvania”, IX (1876), nr. 3, 4, 5, 6, 7;
25. Iosif Sterca-Suluțiu, „Biografia lui Avram Iancu”, Sibiu, 1897;
26. „Transilvania”, XXXI (1898), nr. 2-3;
27. „Transilvania”, X (1877), nr. 5-7;
28. I. Ciurileanu, „Fragmente istorice din anii 1848-49”, București, 1887;
29. „Gazeta Transilvaniei”, nr. jubiliar (1888), p. 1-22;
30. Ibid., LIV (1891), nr. 120-122, 124, 126-128,130, 131;
31. Silvestru Moldovan, în „Panteon”, „Mormintele marilor noștri bărbați de la 1848-49”, Sibiu, 1901;
32. N. Popea, „Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei, baron de Șaguna”;
33. G. Barițiu, „Părți alese din istoria Transilvaniei (...) două sute de ani în urmă”, vol. II., Sibiu, 1890;

34. Ștefan Pascu, E. Stănescu – op.cit., p. 148;
35. V. Moldovan, „Memorii din 1848-49”, Brașov, 1895;
36. În „Gazeta Transilvaniei”, XXXIV (1873), nr. 13, 74, 78;
37. Axente Sever, „Răspuns la „Cartea Neagră””, Brașov, 1896;
38. E. Dăianu, „Cronica anului 1848”, 1898, Sibiu;
39. Isaia Moldovan, „Din întâmplările vieții” în „Gazeta Transilvaniei”,LXI (1898) nr. 239-241;
40. Ioan Rusu (alias Orosz), „Memorii”, mss. nr. 91, la Arhivele Statului Tg. Mureș;
41. I. Pușcariu, „Notițe despre întâmplările contemporane”, Sibiu, 1903;
42. T. V. Păcățeanu, „Cartea de aur”, vol. I., Sibiu, 1900;
43. S. Dragomir, „Avram Iancu”, București, 1924;
44. S. Dragomir, „Ioan Buteanu”, București, 1928;
45. S. Dragomir, „Un precursor al unității naționale: Profesorul ardelean Constantin Romanul-Vivu”, București, 1929;
46. S. Dragomir, „Nicolae Bălcescu în Ardeal”, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”,V, 1930;
47. S. Dragomir, „Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849”, vol. I-III, Sibiu-Cluj, 1944-46;
48. S. Dragomir, „Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848 - 49”, Cluj, 1946;
49. I. Lupaș, „Cum a pornit Clujul pe calea naționalizării? ” în „Societatea de mâine”, I, 1924, nr. 5, p. 105-108;
50. I. Lupaș, „Avram Iancu”, Cluj, 1924;
51. I. Lupaș, „Un episod și consecințele lui militare înfățișate în lumina câtorva fragmente din corespondența inedită a generalului Puchner” în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, I-II, 1958-59;
52. Gh. Bogdan-Duică, „Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu”, București, 1924;
53. Gh. Bogdan-Duică, „Notes”-ul de însemnări a lui Simion Bărnuțiu”, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, II, 1924;
54. Gh. Bogdan-Duică, „Moartea lui I. Dragoș”, în „Națiunea”, Cluj, II, 1928;
55. Coriolan Suciu, „Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848”, Blaj, 1925;
56. Ștefan Pascu, „Cucerirea Abrudului”, I, 24 octombrie 1848, în „România nouă”, Cluj, IV, 1936;
57. Ștefan Pascu, „Alexandru Chioreanu alias Bătrâneanu și rolul său în revoluția românilor ardeleni la 1848”, Sibiu, 1939;
58. Ștefan Pascu, „Influența lui Gh. Șincai asupra lui Al. Papiu-Ilarian” în „Societatea de mâine”, 17, nr. 1, 1940;

59. Ştefan Pascu, „Al. Papiu-Ilarian. Istoria Românilor din Dacia Superioară. Schița tomului III” (Introducere și note de Șt. Pascu), Sibiu, 1943;

60. Ștefan Manciulea, „Din legăturile lui Papiu Ilarian cu Blajul”, în „Luceafărul”, 1941;

61. Traian Popa, „Monografia orașului Tg. Mureș”, Tg. Mureș, 1932;

62. Nicolae Buta, „Avram Iancu”, Cluj, 1924;

63. Teodor Murășanu, „Turda 1924”;

64. I. Georgescu, „Avram Iancu. Crâmpeie din viața lui”, Sibiu, 1922;

65. Alexandru Ciura, „Avram Iancu”, 1924;

66. Iudita Secula, „Amintiri. Avram Iancu”, „Gazeta Transilvaniei”, LXXXV, 1922;

67.Constanța Hodoș, „Amintiri despre Avram Iancu”, în „Transilvania”, LXXX, 1922;

68. Al. Hodoș, „Avram Iancu. Regele Munților”, București, 1944;

69. Ax. Banciu, „Cum l-am cunoscut pe Avram Iancu”, în „Gazeta Transilvaniei”, LXXXVII, 1924;

70. Virgil Sotropa, „Din zilele de zbucium ale anilor 1848-49” în „Arhiva Someșeană”, 1926;

71. Enea Hodoș, „Fapte și lupte din Munții Apuseni ai Ardealului 1848-1849, Simion Balint”, Sibiu, 1926;

72. M. N. Sulică, „Al. Papiu-Ilarian ca student la liceul academic din Cluj”, în „Anuarul Liceului Al. Papiu-Ilarian din Tîrgu-Mureș”, 1930-1931;

73. Gh. I. Biriș, „Axente Sever și timpul său”, Cluj, 1931;

74. Radu Rosetti, „Un episod din anii 1848-49 în Transilvania. Apărarea Munților Apuseni în primăvara și vara anului 1849” în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, IV, 1926-27;

75. Mihai Popescu, „Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între anii 1848-1859”, București 1929;

76. Enea Hodoș, Op. cit;

77. G. Zane, „Ion Ghica către N. Bălcescu. Scrisori inedite din vremea pribegiei”, în „Analele Academiei Române”, „Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom XXV, 1942-1943, București 1943;

78. Ax. Banciu, „Studenții academici români din Cluj de-acum un veac” în Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, IX, 1943-44;

79. Al. Lupeanu, „Documente privitoare la Avram Iancu” în „Blajul” „I”, 1934;

80. I. Marțian, „Meeting românesc la Blaj 15/17 mai” în „Arhiva someșană”, 1930;

81. S. Dragomir, „Avram Iancu”, București, 1965;

82. V. Cheresteșiu, „Adunarea națională de la Blaj”, București, 1966;

83. V. Cheresteşiu, „Scrieri istorice”, Bucureşti 1983;
84. „Revoluția de la 1848 din Transilvania”, vol. I-III;
85. C. Bodea, „Lupta românilor pentru unitate națională 1834-1849”, Bucureşti 1967;
86. Ibid., op.cit., „Introducere”;
87. Ibid., „1848 la români”, vol. I-II, Bucureşti 1982;
88. Ştefan Pascu, „Avram Iancu”, Bucureşti 1972;
89. Ştefan Pascu, „Însemnătatea activității lui Al. Papiu-Ilarian în lupta politică a românilor” în „Omagiul lui Alexandru Papiu Ilarian”, Zalău, 1969;
90. Ştefan Pascu, „Viața și activitatea lui Simion Bărnuțiu” în „Studia Historia”, fasc. I, 1964;
91.Ştefan Pascu, „Transilvania și românii din Transilvania” în „Echinox”, I, nr. 5-6,1969;
92.Ştefan Pascu, „Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale” în Anuarul Institutului de Istorie a P.C.R., 13, nr. 5, 1967;
93. Ştefan Pascu, „Taica Axente” în „Tribuna”, 15, nr. 16, 1971;
94. Ştefan Pascu, „Legături și trăsături de unitate ale revoluției de la 1848 în Țările Române” în „Anale de istorie” 19, nr. 2, 1973;
95. Ştefan Pascu, „O revoluție cu profund caracter social” în „Era socialistă” 53, nr. 9, 1975;
96. Ştefan Pascu, „Oastea populară a lui Avram Iancu” în „România și tradițiile luptei armate a întregului popor”, Bucureşti, 1972;
97. Ştefan Pascu, „Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania”, vol. I-III;
98. Ştefan Pascu și Iosif Pervain, „George Barițiu și contemporanii săi”, vol. I-VII;
99. „Bibliografia istorică a României”, vol. I-V;
100. Ibid.;
101. Ibid.;
102. Ibid.;
103. Ibid.;
104. Ibid.;
105. Ibid.;
106. Ibid.;
107. Ibid.;
108. Ibid.;
109. Kőváry László, „Erdély története 1848-49-ben”, Pesta, 1861;
110.Kőváry László, „Okmánytár az 1848-49-ki erdélyi eseményekhez”, Cluj, 1861;
111. Jakab Elek, „Szabadságharcunk történetéhez (Contribuții la istoria luptei noastre pentru libertate)”, Budapesta, 1881;

112. Szilágyi Sándor, „A magyar forradalom története 1848-49-ben”, Pesta, 1880;
113. Horváth Mihály, „Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben”, Pesta, vol. I-III, 1865;
114. Mészáros Károly, „A magyar szabadságharc előjátéka az 1848-ik évben”, Ungvár, 1872;
115.Jancsó Benedek, „Szabadságharcunk és a dako-román törekvések”, Budapesta, 1889;
116. Kádár József, „Belső-Szolnok és Doboka megye története 1848-1849”, Dés, 1890;
117.Graza György, „Az 1848-49-iki magyar szabadsághartc története”, vol. I, 1894;
118. Szilágyi Farkas, „Alsófehér vármegye 1848-49-ben”, Aiud, 1898;
119. Orbán Balázs, „A székelyföld leírása”, Kolozsvár 1866, IV;
120. Papp Dénes, „Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848-1849”, vol. I, Pesta, 1868;
121. Thallóczy László, „Vasváry Pál és az egyetemi ifjúság (1848-1849)”, Budapesta, 1902;
122. Erdélyi Viktor (Aradi Viktor), „A románok 1848-1849-ben, în „Huszadik század”, XXVI. Kötet 1912, Budapesta, 1902;
123. Bölöni Mikó Samu, „Zlatna és Abrudbánya pusztulása 1848-ban”, Miskolc, 1921;
124. Jancsó Benedek, „Erdély története, kiadásra rendezte Gyallay Domokos”, Cluj, 1931;
125. Deák Imre, „1848 A szabadságharc története levelekben (ahogyan a kortársak látták)”, Budapesta, 1942;
126. Gerőné Fazekas Erzsébet, „Századok 1-4”, vol. I, 1948;
127. „Din istoria Transilvaniei”, vol. II, p. 82;
128. Apud., S. Dragomir, „Avram Iancu”, p. 64;
129. Ibid., p. 58, nota 2;
130. Andics Erzsébet, „Revízió alá kell vennünk Marx és Engels nézeteit az 1848-49-es forradalomról”, „Valóság”, Budapesta, 1966, nr.4;
131. Endre Arató, „Kelet-Európa története a 19. század első felében”, Budapesta, 1971;
132. Spiró György, „A magyar 48 jobb megértését keresve”, „Kritika”, Budapesta, 1967, nr. 2;
133. Eugen Friedenfels Joseph von Schurberg, „Beitrage zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrhundert”, vol. II;
134. Apud. S. Dragomir, „Avram Iancu”, p. 288;
135. Ibid.

II. SITUAȚIA SOCIAL-POLITICĂ A TRANSILVANIEI ÎNAINTE DE REVOLUȚIE

Secolul al XIX-lea găsește Transilvania într-un regim politic reacționar, caracteristic Imperiului Habsburgic după urcarea pe tron a lui Francisc I. Concentrarea puterii și imuabilitatea sistemului social-politic devin principii de bază în guvernare, principii sub care se înrolează și nobilimea de aici pentru asigurarea privilegiilor și a dominației politice. Pentru această nobilime, absolutismul monarhic a devenit scutul de protecție al intereselor sale. După războaiele napoleoniene, regimul politic intra într-o nouă fază, devenind un sistem politic mai reacționar, al cărui arhitect era Metternich, sistem care prelua și numele autorului[1]. El avea la bază aceeași alianță dintre absolutismul monarhic și națiunile privilegiate din Transilvania. Vechea constituție, cu cele trei națiuni privilegiate, și patru religii recepte, Tripartitul, Aprobatele și Compilatele, neimpozabilitatea nobilimii erau încă puternice, de unde și atotputernicia relațiilor feudale în ajunul revoluției. Instituțiile politice ale Transilvaniei au fost reduse la simple instrumente de control și exercitare a puterii de către guvernul central. Dieta, guberniul, Guvernatorul, comandantul general erau subordonate Cancelariei Aulice transilvane care, la rândul său, era controlată de împărat. Din acest sistem erau ostracizați românii, pe spatele cărora era clădit întregul edificiu: ei nu aveau niciun reprezentant în instituțiile politice transilvane, erau purtătorii tuturor sarcinilor, furnizau ostașii regimentelor militare. Când nobilimea de aici își simțea lezate sau amenințate interesele de politica habsburgilor și încerca să se opună, Curtea din Viena amenința cu ridicarea scutului ei protector în fața masei exploatate, adusă de cei doi parteneri în exploatare, mereu, la limita răbdării. În aceste cazuri, în schimbul protecției, ea se vedea obligată să cedeze, căci această protecție îi asigura privilegiul și domnia. Și mișcarea reformistă a nobilimii maghiare din Transilvania, condusă de Nicolae Wesselényi, își va dovedi limitele în anul revoluției, când, sub imperiul acelorași interese, va sfârși într-un bloc cu conservatorii.

În ce privește mișcarea națională românească, pentru a o tempera după Supplex, politica lui Metternich a fost cea a „deplasării dezbaterilor privind problematica românească asupra domeniului economic, cultural, școlar, bisericesc, creându-se astfel impresia unor realizări lente și treptate în direcția emancipării, fără însă a se permite abordarea aspectelor care să

lezeze structurile politico-constituționale existente”[2]. În noile condiții, acțiunea politică românească nu s-a întrerupt. Ea s-a concretizat într-un șir de memorii în care remarcabil e faptul că spiritul național prevala celui confesional. Totodată importanța acțiunii rezida și în faptul că problematica românească era ținută în actualitate și că începea să se construiască o largă opinie națională[3]. Subtilitatea cancelarului austriac în „deplasarea” problematicii românești spre margini a fost năruită însă de logica progresului istoric obiectiv. Progresul lent, chiar pe cale culturală de exemplu, a favorizat dezvoltarea bazei sociale a mișcării naționale românești. Generația de la 1848 se forma sub egida postulatelor naționale înscrise în Supplex. Ea are un profil mai larg și origine în mare parte populară, origine care imprima concepții mai democratice și o solidaritate mai ușoară.[4] Prin ea, programul național „face un salt înainte, nici mai mult, nici mai puțin decât la viziunea unității naționale”.[5] Aceeași generație a înscris în programul de pe Câmpia Libertății desființarea iobăgiei fără răscumpărare. Rămâne important și faptul că elementele programului național au pătruns, prin intermediul generației de la 1848, în masa populară, care și le-a însușit pe deplin, ajungând astfel la o remarcabilă conștiință națională.

În ajunul revoluției, sub aspect economic, Transilvaniei i-a fost impus un regim militar și financiar atât de spoliator încât ea nu era departe de statutul de semicolonie a habsburgilor. Prin politica economică a Curții din Viena, ea devenise sursa de materii prime pentru provinciile ereditare și piața de desfacere pentru produsele industriale ale acestora. Privilegiile feudale ale nobilimii ardelene se constituiau și ele într-o stavilă a progresului economic. Peste toate acestea, persistența și dominația relațiilor feudale au determinat, în principal, starea economică înapoiată a Transilvaniei. Proces obiectiv însă, dezvoltarea forțelor de producție se resimte și în Principate. Noile elemente capitaliste încep, încet dar sigur, să fisureze carapacea vechiului mod de producție, manifestându-se în toate domeniile economice.

Una din problemele fundamentale ale Transilvaniei în ajunul revoluției era problema socială. În condițiile în care relațiile feudale erau încă dominante, structura socială a Transilvaniei arăta astfel în preajma lui 1848: iobagi - 870.000; jeleri - 385.000; nobili - 3547. Burghezia era reprezentată astfel: în comerț și meșteșuguri erau cuprinse aproximativ 50.000 familii, adică 250.000 suflete. Intelectualitatea era compusă din: 5295 preoți, 200 profesori, 1.000 învățători, 2.400 funcționari de stat ai

comitatelor şi oraşelor; 600-700 avocaţi; 200 medici şi chirurgi.[7] Erau apoi cca. 10.000 muncitori, în cele peste 300 manufacturi, care, împreună cu muncitorii mineri, ajungeau la cca. 30.000.[8] Edificiul feudalo-absolutist era aşezat pe spatele acestei uriaşe mase de ţărani dependenţi în comparaţie cu care procentul ţărănimii libere, în jur de 2%, era neglijabil. Masa ţărănească în ansamblu reprezenta 90% din populaţia Transilvaniei.[9]

Contradicţia principală a societăţii transilvane era aceea dintre ţărănimea dependentă şi clasa feudală proprietară. Ea conţinea în sine şi contradicţia naţională, câtă vreme masa exploatată era predominant românească, iar masa exploatatoare era majoritar maghiară şi germană. Specific în Transilvania era faptul că în lupta de clasă cele două planuri, social-naţional se întrepătrundeau. În ajunul revoluţiei, raporturile dintre cele două clase antagoniste se agravau mereu. O serie de fenomene aduc ţărănimea la limita răbdării. Divizarea sesiilor iobăgeşti, pe lângă lipsa unei reglementări urbariale, eroda puterea economică a ţăranilor. Un imens proces de acaparare prin ştirbirea sesiilor, prin comasări şi hotărnicii, completa cauzele agravării raporturilor sociale. Acest din urmă proces a luat proporţii şi după prima încercare de reglementare urbarială a lui Iosif al II-lea, dar mai ales după cea de-a doua, din 1819-1820. Furtul urma să fie legiferat prin urbariul pregătit de Dieta din 1846-1847, rămas neaplicat. Peste toate acestea, insuportabilă devenise robota, cel mai adesea percepută cu mijloace de-a dreptul barbare. Cum mărimea sesiei în Principat nu era fixată, nici cantitatea de robotă nu era reglementată, astfel că ea era percepută în raport cu nevoile nobilului. Şi, cum legea era cel mai adesea formulată şi executată de proprietarii mereu în criză de forţă de muncă, abuzul, dincolo de limitele umane, guverna adesea raporturile sociale. Aceiaşi ţărani iobagi întreţineau apoi armata, funcţionarii comitatelor, dădeau recruţii şi plăteau dările către stat. Sub acest uriaş angrenaj de sarcini, obligaţii şi abuzuri, pauperizarea ţărănimii devenise un proces de amploare, determinând o vizibilă stratificare a ţărănimii în care masa lipsită de mijloace de existenţă creştea mereu şi era oricând în stare să izbucnească.

Sugrumată şi împiedicată de privilegiile feudale, burghezia românească din Transilvania lupta pentru lichidarea monopolului puterii politice şi economice a nobilimii. Din cadrul ei, cea mai activă era intelectualitatea, fără perspectivă, marginalizată şi disprețuită şi, prin toate acestea, ca şi prin origine, ea era lângă popor, atât în suferinţe cât şi în aspiraţii. Solidaritatea ei cu masele ţărăneşti devenea nu numai necesară, dar

și conștientă, întrucât obiectivele sale nu puteau fi separat înfăptuite, iar coloana vertebrală într-un proces revoluționar o constituia această masă.

Politic și social, Transilvania acumulase în preajma anului 1848 atâtea contradicții încât revoluția devenise iminentă și necesară. Cauzele sale erau atât de coapte aici încât nu era nevoie deosebită de „ocazii" dinafară.

NOTE:

1. „Istoria României", București, Vol. III, p. 846;
2. L. Gyemant, „Mișcarea națională a românilor din Transilvania 1790-1848", Bucureşti 1986, p. 129:
3. Ibid. p. 135 și 129-146;
4. „Ideologia generației de la 1848", Bucureşti, 1968, p. 12 și P. Teodor, „Opțiuni sociale în mișcarea politică românească din Transilvania în epoca revoluției democratice" în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie - Cluj-Napoca", XXXIII (1950), p. 263-284;
5. D. Prodan, „Supplex Libellus Valachorum", 1984 p. 379 și 367-411;
6. A. Csetri, St. Imreh, „Asupra relațiilor de proprietate feudală în Transilvania (1750-1848)" în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj", IX (1960) p. 110 și urm. și „Istoria României", vol.II, p. 1006 și urm.;
7. V. Cheresteșiu, „Adunarea națională de la Blaj", București 1966, pag. 64 și urm;
8. Ibidem;
9. A. Csetri, St. Imreh, „Stratificare a socială în Transilvania (1767-1821)" în „Populație și societate", vol. I, p. 156.

III. CÂMPIA TRANSILVANIEI

a. Cadrul istorico-geografic

Ca unitate geografică, Câmpia Transilvaniei face parte din Podișul transilvan, alături de Podișul someșan și Podișul Târnavelor.[1] Dacă descrierea zonei este lesnicioasă, precizarea limitelor sale este mai dificilă.[2] Sigur e faptul că prima precizare a caracterului morfologic și delimitarea geografică a fost operată de popor în timpuri străvechi și aceasta a fost acceptată, preluată și pusă în circulație apoi de cronicari, istorici, geografi, geologi, naturaliști. Termenul de „câmpie" a fost impus de popor, fapt ce atestă locuirea străveche a acestui pământ, în cursul căreia cunoașterea esențialului din conținutul geografic s-a concretizat de timpuriu prin adăugarea determinativului enclitic de „câmpie" la numele unor localități. Între argumentele folosite de unii autori pentru denumirea acestei regiuni a fost și lipsa pădurilor. „Numele i-a fost dat acestei regiuni de către neamul nostru de baștină nu fiindcă aceasta ar avea aspectul unui șes cu suprafața puțin vălurită, ci fiindcă aici era aproape inexistentă pădurea (...) Lipsa pădurii, observată de multă vreme de om, a făcut pe localnici să dea de la început unor părți întinse din hotarele satelor numirea de câmp sau câmpuri, numire care s-a generalizat pentru întreagă această unitate naturală geografică.[3]

Ceea ce a determinat în esență impunerea, acceptarea și folosirea termenului de Câmpie a fost funcția ei economică.[4] Peste judecata poporului s-au așezat mai târziu criteriile și datele științifice ale cărturarilor, care însă n-au fost în stare să anuleze simțul de orientare și intuiția practică a poporului. Cât de mult s-a înrădăcinat termenul poate fi argumentat și prin faptul că el a fost folosit și în organizarea administrativă a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate al secolului al XIX-lea pentru o unitate administrativă, respectiv pentru plasa Câmpiei, din cadrul cercului de jos al Comitatului Turda.[5] Termenul de „Câmpie", folosit mai întâi de popor, a fost preluat de timpuriu de cărturari precum G. Kraus, iar mai târziu era întrebuințat și în harta întocmită de Institutul Geografic Militar din Viena, unde Câmpia a fost delimitată după aria de răspândire a determinativului enclitic de „câmpie" a satelor.[6]

Delimitarea Câmpiei a fost și rămâne, încă și azi, pentru unele extreme, aproximativă. Într-o delimitare din 1936, ea era încadrată între

localităţile: Turda, Apahida, Sucutard, Sângiorzul Nou, Teaca, Săbed, Luduş, Turda.[7]

Într-o altă delimitare ulterioară, Câmpia este astfel precizată: „Adevăratul hotar al Câmpiei poate fi stabilit aproximativ acolo unde începe să apară mai compactă zona pădurilor. Ţinând seama de acest criteriu, regiunea amintită poate fi încadrată în cuprinsul unei linii care pleacă de la oraşul Reghin cu direcţia N., atingând în cursul ei localităţile: Batoş, Sărăţel şi Arcalia – punct extrem nordice – până unde se întinde pământul Câmpiei. De la această localitate, linia de hotar despărţitoare a Câmpiei de restul bazinului ardelean se îndreaptă în direcţia Vest şi Sud-Vest, trecând prin localităţile: Fizeş, Sântioana şi Sic. De la această comună din urmă şi până la localitatea Apahida, graniţa despărţitoare dintre Câmpie şi Podişul transilvan o alcătuieşte Valea Someşului Mic. De la Apahida înainte hotarul trece prin preajma Clujului, ca să atingă satul Feleac, de unde coboară în lungul văii Turului până în apropierea oraşului Turda. De aici până la confluenţa Arieşului, limita Sud-Vestică a Câmpiei o alcătuieşte valea acestui râu, iar de la localitatea Gura Arieşului spre Nord-Est, Câmpia este mărginită de Valea Mureşului până aproape de oraşul Reghin".[8]

În cea mai recentă delimitare se arată: „Câmpia Transilvaniei în sensul cel mai larg ce i se poate da (...) poate fi limitată după cum urmează: La sud Valea Mureşului, între Reghin şi vărsarea Arieşului; spre est o linie Reghin-Lunca-Teaca, iar de aici pe valea Dipşei şi a Şieului până la vărsarea Şieului în Someşul Mare; spre nord valea celor două Someşuri, iar spre vest linia Apahida-Valea Florilor, confluenţa Arieşului cu Mureşul."[9] Acelaşi autor face câteva precizări asupra limitelor, precizări care devin mai clasificatoare: „atât spre vest cât şi spre est, Câmpia pătrunde, prin peisaj şi prin utilizarea terenului, în aria dealurilor peritransilvane" şi „cuesta sarmatică dintre Viişoara (pe Arieş) şi Caian (pe Ghiriş) poate fi admisă ca limită destul de clară între Depresiunea Apahida-Turda şi Câmpia Mureşană"[10]. După cum se vede, şi în cea mai nouă delimitare se lasă posibilităţi de „lărgire" a spaţiului încadrat în Câmpie.

Relieful Câmpiei este în general deluros, cu înălţimi de 400-500 m, mai ridicate spre nord-est, cu văi largi şi lacuri. Reţeaua hidrologică a Câmpiei este şi ea destul de săracă. Numai marginile îi sunt străjuite de marile râuri: Mureş, Someşul Mare şi Mic iar în sud-vest, pe o porţiune mică, de Arieş. În interior Câmpia este brăzdată de multe pâraie care se umflă adesea primăvara, iar vara seacă. În nord, Someşul strânge apele

Șieului, care primește Dipșa, cu pâraiele Chiraleș, Archiud, Lechința și Bretea. Tot în Someșul Mare se varsă Valea Meleșului, ce colectează pâraiele Apatiu, Beudiu și Pleșa. Someșul Mic culege: Bandăul și V. Țapului; Fizeșul ce culege pâraiele Ciortuș, Mociu, Divicierii Mici, Sic, Hosu; Gădălinul cu Sarăi, Cojocna, Suatu, Cămăraș, Tocbești. Arieșul adună pâraiele: Valea Florilor, Valea Largă și Bohdușul. Mureșul culege din Câmpie: Valea Ludușului, Frata, Șesul, Valea Comlodului, în care se varsă pâraiele: Valea Lungă, Icland, Ulieș, Sărături, Milășel, Valea Mare; Luțul în care se varsă Uila, Valea Băii ce primește Lunca și Agriș; Sarul ce culege pâraiele Ercea și Fântânele. Câmpia este împodobită cu o salbă de lacuri, care erau exploatate pentru pește și trestie în preajma revoluției. Cele mai multe erau pe Valea Fizeșului, a Ludușului și a Comlodului[11].

Solurile sunt alcătuite din cernoziomuri degradate, apărute în urma unui îndelungat proces de formare a solurilor brune. Pădurile, mai dese în evul mediu, au fost mereu asaltate și distruse, așa că în preajma revoluției multe sate menționau pădurea ca una din lipsurile acute. Pâlcuri mai întinse de păduri sunt pomenite în Teaca, Silivașul de Câmpie, Sărmaș.[12]

Oferind condiții optime de viață, Câmpia a atras de timpuriu oamenii, care și-au întemeiat așezări statornice, mereu mai numeroase. Între 1075 și 1541 Transilvania avea peste 4.000 de așezări.[13] Sub aspect etnic, Câmpia Transilvaniei era, la 1848, predominant românească. Această compoziție își avea rădăcinile în evul mediu timpuriu și dezvoltat, perioade în care sunt atestați puzderie de cnezi și voievozi ce conduceau cnezate de obști, teritoriale, de uniuni de obști și voivodate.[14] În comitatul Dăbâca, în sec. XV-XVI-lea, în părțile care intrau în Câmpie sunt menționate cnezate și cnezi în satele Nireș, Unguraș, Petrești, Simboieni, Cutca, Sânmărtin, Măhal, Nicula, Coasta, iar voivodate la Beclean, Unguraș, Nireș, Sânmărtin, Măhal, Săcălaia.[15] Se presupune că pe teritoriul comitatului Solnoc-Interior a existat un singur Voivodat cu centrul la Măhal și Sânmărtin, de care aparțineau și satele: Sâmboleni, Nicula, Săcălaia, Beclean, Iclod, Coasta, Tăușeni.[16] În comitatul Cluj numărul cnezilor erau estimat la 64 în 24 de sate și numărul voievozilor la 20 în 8 sate.[17] Din epoca voivodatului erau menționate în acest comitat 6 voivodate, din care în Câmpie intrau cele de la Cean, Jucul Românesc și Dâmbu.[18] Unul din voivodatele mai întinse din comitatul Cluj, ce intra în Câmpie, era voivodatul de Cean, situat în sudul comitatului din care făceau parte satele: Cean, Juriu, Aruncuta, Caian, Bărăi, Coasta, atestate documentar încă din secolele XIII-XV, la care pot fi

adăugate satele din zonă, precum: Boju, Ghiriș, Meciu, Suat, Prata.[19] Alt voivodat a putut avea centrul de la Jugul Românesc, în care la 1482 sunt menționați trei cnezi: Ioan, Dumitru și Roman.[20] În sud-estul comitatului putea ființa un voivodat sau cnezat cu centrul la Dâmbu, unde erau menționați mulți cnezi și sate „populate în întregime de români", între care Ulieș, Urmeniș, Șopteriu, Silivaș, Milaș, Sânmihai, ce aveau menționați cnezi, iar altele ca Sărmășel, Secel, Fărăgău, Orosfaia, Taga erau în mare parte românești.[21]

În comitatul Turda prevalau cnezatele-obști față de voivodate în perioada 1366-1502.[22] Un „cnezat teritorial sau de uniuni de obști" ce se întindea în Câmpie își avea centrul la Triteni, de care aparțineau obștile cneziale de la Urca, Iacobeni etc.[23] Alt cnezat își avea centrul la Pogăceaua, fiind menționat la 1408.[24] Din el făceau parte satele cneziale din jur: Căpușul de Câmpie, Icland, Șăușa, Lechința, Zau de Câmpie, și alte sate precum: Grindeni, Hădăreni, Budiul de Câmpie, Șăulia, Sânpetru de Câmpie, ai căror cnezi sau voievozi nu sunt menționați.[24]

Mai sunt menționate voivodate la Herina și Sântioana în nordul Câmpiei, precum și la Stupini.[25] Un cneaz român, Trifu, este atestat chiar în Tîrgu-Mureș, în centrul Scaunului secuiesc. În sec. XV erau menționați în același scaun și voievozi români.[26]

Coroborând toate aceste argumente, se poate afirma că elementul românesc era predominant în Câmpia Transilvaniei. Existau câteva sate săsești în nord și în nord-estul Câmpiei, care însă din evul mediu au slăbit mereu: elementul românesc, populând așezările, precum în Mărișelu și Sântioana[27], a devenit predominant. Asimilarea elementului german de către cel românesc și maghiar a început în evul mediu[28], iar în sec. al XIX-lea, determinativul etnic de „Sasz" nu mai exprima o realitate. Sași, în preajma lui 1848, întâlnim la Lechința, Nireș, Reghin, Teaca, Sic. Elementul maghiar îl întâlnim în Câmpie mai numeros în Scaunul Mureș, plașile Band și Șincai. După calculele noastre efectuate pe baza Conscripției militare din 1830, numărul capilor de familie era: maghiari - 1150, români - 1079.[29] Subliniem faptul că niciun sat din scaun nu era locuit numai de maghiari. În restul câmpiei, elementul românesc era predominant fără rezerve.

Din punct de vedere administrativ, la 1848 Câmpia era împărțită în mai multe unități administrative. Ea intra mai ales în compoziția comitatelor Turda și Cluj; unele părți în comitatele Dăbâca și Solnocul Interior, precum și în Scaunul Mureș. În comitatul Turda, în cercul de jos, din plasa Arieș,

făceau parte numai trei sate: Hădăreni, Grindeni şi Cheţani.[30] Plasa Câmpiei intra tot în cercul de jos al comitatului Turda, în care intrau satele: Tritenii de Jos, Tritenii de Sus, Beu, Valea Largă, Viişoara, Pădureni, Ceanul de Câmpie, Orca, Iacobeni, Tăureni.[31] Din cercul de sus al aceluiaşi comitat făceau parte Bogata de Mureş, Pogăceaua, Voivodeni, Reghin. În plasa Bogate intrau: Sfântu Gheorghe (azi dispărut - n.ns.), Dătăşeni, Icland, Iclănzel, Dileul Unguresc, Dileul Român, Bogata, Lechinţa, Luduşul de Mureş, Căpuşul de Câmpie, Oarba, Petea, Şăuşa, Sânmărghita, Sânmiclăuş, Oroi, Vaidei.[32] Din plasa Pogăceaua făceau parte: Grebeniş, Chimitelnic, Lăureni, Budiul de Câmpie, Buţi de Câmpie (azi dispărut - n.ns.), Şăulia de Câmpie, Bărboşi, Sânger, Pogăceaua, Zau de Câmpie.[33] În plasa Voivodeni intrau: Merişor, Băla, Moişa, Poca, Păingeni, Glodeni, Chinari, Sântana de Mureş.[34] În plasa Reghin intrau satele: Reghin, Petea, Apalina, Breaza, Poarta, Filipişul, Iernuţeni, Toldal, Reghinul Săsesc, Onuca.[35] În comitatul Cluj intrau numai satele din cercul de jos, încadrate în plasele: Cluj, Mociu, Milaşul Mare, Urmenişul de Câmpie, Teaca, Palatca.[36] Satele din plasa Cluj care intrau în Câmpie erau: Apahida, Cara, Corpadea, Cojocna, Juriul de Câmpie, Someşeni. În plasa Moci intrau: Suatu de Sus, Suatu de Jos, Aruncuta, Balda, Berchieşu, Boteni, Vişinelu, Sărmaşu Mare, Sărmaşu Mic, Frata, Miheş, Moci, Năciu, Cămăraş, Sâmboleni, Soporu de Câmpie, Răzoare, Crişeni. Plasa Milaşul Mare era formată din satele: Fărăgău, Frunzeni, Crăieşti, Comlod, Cozma, Ercea, Milaş, Milaşul Mic, Şoimuş, Orosfaia, Ocniţa, Băiţa, Erchiud, Filpişul Săsesc, Sântu, Socol, Tonciu. Plasa Urmeniş: Budeşti, Dâmbu, Piscut, Miceştii de Câmpie, Fântâniţa, Zoreni, Urmeniş, Ulieş, Suplac, Sângeorgiu de Câmpie, Tuşin, Visuia, Uila. Plasa Palatca: Jucul de Sus, Căian, Cătina, Chiciud, Chesău, Gădălin, Legii, Bărăi, Jucul de Mijloc, Ghirişul Român, Palatca, Peteş, Vaida Cămăraş, Vişea. În plasa Teaca din Câmpie intrau satele: Brăteni, Batoş, Budurleni, Logig, Pintic, Pesmuş, Goreni, Satul Nou.

Comitatul Dăbâca avea trei plase cu sate din Câmpie. Plasa Buza avea toate satele în Câmpie şi acestea erau: Apatiu, Bidiu, Bungard, Bozieş, Buza, Tentea, Enciu, Lacu, Geaca, Copru, Chiochiş, Cheţiu, Manic, Moruţ, Matei, Feldioara, Jimbor, Sânnicoară, Fântânele, Corvineşti, Vermeş, Sălcuţa, Viţa. Plasa Chiraleş avea în Câmpie satele: Arcalia, Chiraleş, Feleacu, Galaţii Bistriţei, Herina, Neteni, Mărişelu, Sâniacob. Plasa Sic era compusă din satele Băgaci, Bonţida, Nireş, Cesari, Ghiolţ, Coasta, Hăşdate, Diviciorii Mari, Diviciorii Mici, Cutca, Tăuşeni, Nicula, Măhal, Năşel,

Târgu Român, Mureşenii de Câmpie, Puini, Sava. Săcălaia, Sântejude, Sucutard, Sânmărtin, Sâmboieni, Sântioana, Silivaş.[37]

Comitatul Solnoc-Interior[38] avea în Câmpie două plase: Unguraş şi Beclean. Plasa Unguraş conţinea următoarele sate din Câmpie: Braniştea, Unguraş, Valea Ungurașului, Batin, Ceaba, Top, Cireşoaia, Mica, Fizeşul Gherlei, Pădureni, Petreşti, Gherla, Nireş, Sânbenedic, Sânmarghita, Salatiu. În plasa Beclean intrau din Câmpie satele: Agrişul de Sus, Agrişul de Jos, Beclean, Beudiu, Bretea, Ruşii de Sus, Ruşii de Jos, Figa, Măluţ, Nuşeni, Coasta, Şieu Odorhei, Coasta.

Scaunul Mureş[39] avea două plase în părţile Câmpiei: Bandul de Câmpie şi Şincai, ambele cu câte 15 sate: Plasa Band cuprindea: Bandul de Câmpie, Moreşti, Şăuşa, Sântioana de Mureş, Micești, Nazna, Sâncraiul de Mureş, Cornăţel, Podeni, Berghia, Oroi, Tiptelnic, Mădăraş, Hărţău, Cristeşti iar plasa Şincai cuprindea: Şincai, Lechincioara, Culpiu, Săbed, Bozed, Ceuaşu de Câmpie, Herghelia, Cueşd, Porumbeni, Voiniceni, Curteni, Bărdeşti, Remetea, Pănet, Câmpenița.

Câmpia Transilvaniei conţinea, în preajma anului 1848, un total de aproximativ 270 de sate. În privinţa compoziţiei sale etnice, cum am subliniat şi mai sus, ea era predominant românească.

Lipsită de drumuri, Câmpia nu beneficia nici de oraşe. Singura ei bogăţie era pământul, mai fertil în valea râurilor, argilos şi slab pe dealuri. Singurul drum ce brăzda Câmpia, încă din evul mediu, pornea de la Cluj, şi strecurându-se printre dealuri, ajungea la Tg. Mureş dar, neîntreţinut, era foarte anevoios şi nepracticabil odată cu lăsarea ploilor.[40] Unele sate beneficiind de zăcăminte de sare, cum au fost Cojocna şi Sic, au fost ridicate încă în evul mediu la rang de oraş, dar au decăzut în ajunul revoluţiei, rămânând simple târguri.[41] Din evul mediu mai beneficia de titlul de târg Suatul, Reghin, Buza, Batoş, Bonţida, Teaca, Sic.[42] Tot ele aveau şi titluri de oraşe, de care mai beneficiau la începutul secolului al XIX-lea.

NOTE:

1. „Din Istoria Transilvaniei”;
2. Vintilă Mihăilescu, „Dealurile şi Câmpiile României”, Bucureşti, 1966, p. 57;
3. Ştefan Manciulea, „Câmpia Transilvaniei”, Bucureşti, 1944, p. 1;
4. „Din Istoria Transilvaniei”, vol.I;

5. Lukas Georg Marienburg, „Geographie de Grossfurstenhums Siebenburgen”, Sibiu 1813, p. 35;
6. Pompiliu Mureșan, „Contribuții la studiul așezărilor și construcțiilor țărănești din Câmpia Transilvaniei” în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965-1969”, Cluj, 1969, p. 139;
7. Al. Berza, „Câmpia Ardealului”, București, 1936, p. 5;
8. Vintilă Mihăilescu, Op. cit., p. 57;
9. Ibid.;
10. Ibid. p.10;
11. Ștefan Manciulea, Op. cit., p. 15;
12. Ibid. p. 36;
13. Ștefan Pascu, „Voivodatul Transilvaniei”, vol.II., p. 23;
14. Ibid. Op. cit., vol.II., p. 540;
15. Ibid. p. 540-545;
16. Ibid. p. 541;
17. Ibid. p. 543;
18. Ibid. p. 465;
19. Ibid. p. 545;
20. Ibid. p. 546;
21. Ibid. p. 546., nota 3198;
22. Ibid. p. 548;
23. Ibid. p. 549;
24. Ibid.;
25. Ibid. p. 557, 570;
26. Ibid. p. 571;
27. „Arhiva Someșană”, 1927, nr.7., p. 76-83;
28. Th. Kagler, „Așezarea sașilor în Transilvania”, Bucureşti, 1981, p. 225-239 și 273-275;
29. Arh. St. Tg. Mureș - fond Sc. Mureș, „Conscripții militare” nr. 750, 751/1831;
30. Marienburg- Op. cit. II, p. 34;
31. Ibid.;
32. Ibid. p. 92;
33. Ibid. p. 93;
34. Ibid. p. 94;
35. Ibid. p. 95;
36. Ibid. p. 108-109;
37. Ibid.;
38. Ibid. p. 119 și urm;
39. Ibid.;

40. Șt. Pascu, Op. cit., p. 13;
41. Ibid., p. 160;
42. Ibid. Vol. I. p. 138-151.

b. Situația economico-socială

În structura economică a Câmpiei Transilvaniei, agricultura era atotcuprinzătoare, concentrând în sfera sa întregul potențial uman. Condițiile naturale au facilitat această preponderență și pentru faptul că era lipsită de alte surse naturale. Numai regiunile periferice, în care se aflau și orașele, puteau oferi și alte ocupații. Lipsită de drumuri de acces în interior, ea a rămas o zonă izolată.

Câmpia făcea parte din „teritoriul comitatelor" în care s-au format relațiile feudale cele mai tipice și unde acestea s-au menținut cu cea mai mare tenacitate.[1] Agricultura practicată aici era înapoiată, cu metode primitive, iar izolarea determina o accentuată anchilozare în tradiții. Și aici agricultura depindea de un ansamblu de factori obiectivi și decisivi, între care: fertilitatea solului, înzestrarea cu inventar viu și mort a gospodăriei țărănești și moșierești, tehnica agricolă. Dar și aici, ca în toată Transilvania de altfel, peste determinarea acestor factori predomina sistemul muncii silite, care constituie mereu o barieră a progresului. Cu toate acestea, elementele noi capitaliste s-au făcut simțite și în Câmpie, șubrezind un sistem înapoiat și depășit. „Utilizarea muncii de clacă nu constituie însă o negare a dezvoltării", dar „noului i se barau posibilitățile unei dezvoltări plenare."[2] Vom urmări manifestarea acestor elemente noi în agricultura Câmpiei, întrucât ele au ascuțit și au agravat contradicțiile modului de producție feudal în preajma revoluției.

În Câmpie, pământul nu era de aceeași calitate pe toată întinderea sa. Mai fertile erau pământurile din partea de sud-est, de-a lungul Mureșului; mai slabe cele din partea nordică, plină de dealuri și cu pământ argilos. O clasificare, nu întru totul realistă a pământului din Câmpie, după calitate și pe sate, a fost publicată în 1847.[3] Conform acesteia, în comitatul Cluj, cu pământ de calitatea I erau 74 de sate, de a II-a 104 sate, de a III-a 29 sate; în comitatul Turda cu pământ de calitatea I erau 48 de sate, de a II-a 62 de sate, de a III-a 44 de sate, de a IV-a 17 sate, iar în Scaunul Mureș cu pământ de calitatea I erau 70 de sate, de a II-a 43 de sate. Calitatea pământului era exagerată cu bună știință pentru că, se știe, Dieta din 1846-1847 elaborase legea privind mărimea sesiei iobăgești în virtutea căreia la mărimea ei se

ținea cont și de calitatea pământului, deci cu cât pământul era încadrat într-o clasă mai ridicată, cu atât sesia era mai mică și invers. Mai mult adevăr despre calitatea pământului conțin declarațiile țăranilor făcute cu prilejul conscripției Czyrakiene. Astfel, țăranii din Band declarau, în 1820, că pământurile lor erau „cele mai bune din Transilvania" care „n-au pereche în fertilitate"[4], pe când cei din Chiochiș afirmau că: „două părți sunt bune, o parte este de mijloc".[5] Cum și agricultura Câmpiei a fost atrasă în procesul producției de marfă, interesul pentru fertilizarea solului se manifestă tot mai mult spre anul revoluției. Pentru creșterea producției, țăranii și moșierii recurgeau la fertilizarea solului prin gunoire. În 1846, pe domeniul din Sânpetru de Câmpie al familiei Teleki, unul din iobagi, Kertész Iosif, executa, alături de alții, peste 3 zile la cărat gunoi.[6]

La fel se proceda pe domeniul din Luncani și Grindeni al lui Kemény Sanyi[7]. În 1820, pe domeniul lui Kemény Pál din Moreşti, țăranii declarau că nu se practică gunoitul, dar în 1847 ei îl menționau.[8] La Miheș, pe domeniul familiei Wass, gunoitul se practica din 2 sau din 3 în 3 ani.[9]

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, a căpătat o mai mare pondere și în Câmpie asolamentul trienal. În cadrul acestui sistem de exploatare, erau fixate terenuri pentru cereale de toamnă, de primăvară, iar a treia parte era lăsată la „odihnă" sau folosită adesea ca pășune. Beneficiul acestui sistem, consta în faptul că 2/3 din pământ se afla sub cultură. Acest sistem a pătruns destul de greoi în Câmpie. Judele nobiliar din plasa Arieș raporta că numai în Grindeni era folosit.[10] Celelalte două sate nu-l aplicau pentru că, motivau țăranii, aceasta ar duce la „pieirea" lor, întrucât ei își completau veniturile din comerțul cu vite și introducerea noului sistem ar fi dus la micșorarea pășunilor. În satele Viișoara, Tritenii de Jos și de Sus, Valea Largă, Sâniacob (Iacobeni), nobilii se împotriveau noului sistem, cu argumentul că împărțirea în trei a pământurilor ar duce la amestecarea lor. În Ceanul Mare, asolamentul trienal era folosit mai demult însă.[11] În satele din Scaunul Mureș, în 1820 se practica un asolament trienal clasic (2+1) în 48 de sate, iar în 17 sate se practica un asolament trienal modernizat, în sensul că hotarul era împărțit în două câmpuri cultivate prin rotație, dar o parte din sol, care urma să se „odihnească", era cultivată din nou cu semănături de primăvară. Un asemenea asolament era practicat la Bozed, Ceuașu de Câmpie, Tiptelnic, Voiniceni și altele.[12] Remarcabil e faptul că în această perioadă crește suprafața de pământ folosit anual. De exemplu, în 1820, la Moreşti, hotarul avea patru „coturi", din care trei erau folosite anual.[13] În

același an, la Mădărașul de Câmpie, un pământ de 66 mierțe era exploatat anual, iar la Apalina, la 1824, pământul folosit anual ajungea la 559 mierțe.[14]

Un alt element nou de tehnică agricolă, întâlnit și în Câmpie, era succesiunea unor plante de primăvară și de toamnă sau metoda culturii alternative, despre care Kőváry menționează că era practicată la Jibou.[15] Acest sistem se concretiza în împărțirea pământului în mai multe parcele pe care se practicau culturile alternative, fără a se lăsa țelină.[16] Autorul acestui sistem era Milótai Ferenc, și el propunea ca hotarul să fie împărțit în trei părți.[17] Un astfel de sistem era practicat începând cu 1847 la Moreşti.[18]

Cum în Câmpie, mai ales pe Valea Mureșului, multe terenuri cădeau pradă inundațiilor, lucru menționat frecvent în conscripțiile din 1785[19] și în cele din 1820[20], în părțile Reghinului, la Apalina, moșierii au încercat îndiguiri pentru stăvilirea apelor de primăvară.[21]

Dăunătoare creșterii producției agricole era fărâmițarea pământurilor iobăgești alodiale în hotarul aceluiași sat, precum și distanțele pe care erau obligați să le străbată țăranii pe alodii aflate în hotarul altor sate. De exemplu, 8 țărani dependenți din Reghin și moștenitorilor grofului Teleki Mihály, aveau câte 3-5 iugăre împărțite în 10-12 parcele, iar 5 țărani ai contelui Gyulai István cu arabile între 13-15 iugăre, iar unul cu 26 iugăre, aveau terenurile împărțite în 18-20 parcele, respectiv a celui cu 26 iugăre în 22 parcele.[22] Dispersate și divizate erau și domeniile feudale atât în cadrul comitatelor, cât și în cadrul aceluiași sat. De exemplu: moștenirea lăsată de contele Wass Sámuel din Taga era de 137 iugăre, împărțită în 14 parcele, ce variau între 716 arii și 29 iugăre.[23] Nevasta lui Matskasi Lajos moștenea în Miheșul de Câmpie arabile de 58 iugăre, din care arabilele aflate în Cotul de Sus erau divizate în nu mai puțin de 7 parcele. Divizate erau arabilele acestei familii și în satele Vaidei, Milaș, Miceștii de Câmpie, Iclandul Mare, Ceanul Mare, Sânmărtinul de Câmpie.[24] Același lucru îl dovedește un inventar întocmit de administratorul Maxai László din 1846 pentru moșia contelui Samuel Francisc Teleki din Sânpetru de Câmpie.[25]

Un factor determinant al creșterii producției agricole era înzestrarea gospodăriilor țărănești și moșierești cu unelte mai perfecționate. Deși mare parte a moșierilor se bazau pe inventarul țăranului, cei mai angajați în producție pentru piață au manifestat interes pentru unelte mai productive. Și țăranii au manifestat un asemenea interes, dar în preajma revoluției, ei foloseau în mare parte pluguri grele de lemn, nu numai cu brăzdarul de fier, trase de 4-6 boi și care tăiau brazda numai la o adâncime de 3-4 degete.

Constatarea lui Kőváry este de altfel grăitoare: „în privința uneltelor perfecționate stăm foarte rău”.[26] Inventarul multor gospodării moșierești nu satisfăcea nici pe departe necesarul pentru exploatarea alodiilor. Dar interesul pentru unelte mai perfecționate a crescut vizibil în ajunul revoluției. În revistele vremii erau popularizate și oferite spre vânzare unelte noi. Așa de exemplu: în 1845 erau oferite un plug tip Zugmeyer, o grapă de tip francez Valcourt, un rohonczi, un tolnai, un grangi, un plug de tip Rialtfug și unelte confecționate de P. Rajkapa, o semănătoare, o săpătoare, un plug reversibil, o ramă de plug[27]. Fr. Milótai recomandă, în lucrarea sa apărută în 1838, următoarele tipuri de pluguri: plug pentru arat cu două variante, ocolitor și reversibil; extirpator de buruieni; cultivator, rubricator, scarificator.[28] În Câmpie, asemenea unelte am întâlnit în gospodăria alodială de la Luduș și Sânnicoară a lui Kemény Francisc. Între acestea erau 6 grape de fier, 2 pluguri de fier, două prășitoare, trei semănători, un trior, o tocătoare, 43 fiare de plug, 3 brăzdare, 4 căruțe cu fier.[29] În 1838 întâlnim, pe domeniul familiei Berzenczei (la Mădăraș): o semănătoare, un zdrobitor și o presă de ulei.[30] La Morești, în inventarul baronului Kemény Pál, întâlnim: două pluguri ocolitoare, o mașină de semănat, o tocătoare de paie, 3 grape cu dinți de fier, două pluguri cu rotile și 2 reversibile.[31] Prășitoare trase de cai folosea contele Esterházy[32], iar la Bonțida, în 1842, Dionisie Bánffy folosea cultivatoare, extirpătoare, semănători, screpere, trioare, și tocători americane.[33] Cheltuielile pentru unelte pe domeniul Bánffy au crescut simțitor. [34] În schimb la curtea sin Sânpetru a S. Teleki în 1846, cheltuielile pentru unelte erau de numai 6 florini, cu care au fost cumpărate 3 brăzdare și 2 fiare lungi de plug.[35] Și la curtea din Luduș a lui Kemény Francisc, în 1828, din cei 2520 florini, venitul pe acel an, se foloseau pentru unelte și materiale pentru gospodărie doar 200 fl., pe când inventarul din palat înscrie obiecte de mare lux.[36] Despre unelte și Kőváry consemna: „Știm că sunt mașini de treerat la Sărmaș, Bahnea și Cujna și o mașină de măcinat la Berchieșu.”[37] Și țăranii au manifestat interes pentru perfecționarea uneltelor. La concursul inițiat de Asociația Agricolă din Transilvania în 1845, pentru un plug care să fie tras numai de 2 boi, între câștigători erau înscriși țăranii Ioan Câmpeanu din Cluj și Nicolae Rusu din Taga.[38] În ansamblul lor, aceste elemente de tehnică agricolă contribuiau la spargerea agriculturii tradiționale și rudimentare. Pe de altă parte însă, inventarul destul de primitiv al țăranului iobag constituia baza pentru producția agricolă atât în gospodăria țărănească, cât și în cea alodială.

Un alt element care argumentează grija pentru producție este înzestrarea gospodăriilor moșierești și țărănești cu construcții economice mai moderne: grajduri de cărămidă sau piatră, hambare, pătule așezate pe fundații de piatră, cotețe, saivane, sere și altele. În 1827, la curtea din Luduș a lui F. Kemény erau ridicate: un grajd cu fundația de piatră, un pătul de mare capacitate, cotețe speciale pentru păsări, un grajd pentru 20 de cai, 6 coșuri de porumb de mare capacitate, 4 hambare, o pivniță, un saivan de peste 100 oi, iar în subdiviziunea de la Sânnicoară, în 1843, erau: un grajd nou, un pătul de 12 stj., o fântână cu pompă, un teasc și altele.[39] Construcțiile țărănești economice au rămas însă modeste, începând cu casele acoperite cu paie, șurile tăiate în pământ, grajdurile din nuiele împletite. Existau și iobagi care aveau casele podite cu lemn, ferestre cu sticlă, pivnițe de piatră.

Procesul înnoirilor este reflectat și de creșterea numărului funcționarilor economici de pe domenii, chiar specialiști cu studii, care, dovedind competență profesională, au determinat creșterea producțiilor domeniilor. Domeniile lui Dionisie Esterházy aveau un „director", Mihai Horehi, cu reședința la Moci, pentru organizarea și conducerea producției, un prefect numit Sollinger, angajat pentru creșterea oilor merinos. De altfel, D. Esterházy producea intens pentru piață, având legături cu negustorul Ioan Bucur din Brașov sau cu negustori din Banat și Ungaria. El producea pentru piață: cai de rasă, fructe, flori, tutun, ulei de rapiță și altele.[40] La Sânpetru de Câmpie și S. Teleki avea angajat un specialist, inginer viticol.[41]

Producția agricolă a înregistrat în preajma revoluției ușoare progrese, facilitate de înnoirile menționate, dar relațiile feudale, puternice încă, limitau permanent creșterea producției. Conjuncturile economice favorabile, dezvoltarea pieții interne, nevoile armatei, au încurajat domeniile să producă mai mult, dar cele care au făcut-o au folosit mai ales mijloacele vechi și exploatarea țăranului. Productivitatea la cereale în Câmpie era modestă Despre aceasta Kőváry mărturisește: grâul nostru de acum, abia produce 5-10 grăunțe și doar la 100 de cazuri odată, în cele mai fertile locuri 14 grăunțe.[42] Pierderi mari se înregistrau mai ales la îmblătitul și depozitarea cerealelor. La curtea din Sânpetrul de Câmpie, grâul și alacul erau depozitate în stoguri afară, iar îmblătitul recoltei din 1845 se mai făcea în ianuarie-februarie 1846. În satele Scaunului Mureș, în preajma revoluției, la mierță de grâu semănată se obțineau 4-4,5 mierțe, la secară se obțineau 6-8 mierțe, la orz și ovăz câte 3-4 mierțe.[44] Aproape la fel se obținea și la Sânpetru de

Câmpie[45] și ceva mai slab la Chiochiș. Producția de cereale pe domenii a crescut și ea destul de modest. În 1836 pe domeniul din Moreşti a lui M. Bornemisza s-au obținut următoarele recolte de cereale: grâu curat 362 clăi și 20 snopi, grâu amestecat 89 clăi, grâu de primăvară 86 clăi și 28 snopi, ovăz 61 clăi și 3 snopi, orz 75 clăi și 22 snopi: secară 254 clăi și 22 snopi. În total 927 clăi și 82 snopi.[47] În anul următor, totalul înregistrat se ridica numai la 932 clăi și 18 snopi.[48] Pe domeniul lui S. Teleki din Band, în 1845 recolta de cereale se ridica la 1320 clăi și 86 snopi[49], pe când în anul următor se înregistrau 1850 clăi și 15 snopi.[50] Întâlnim în câmpie și încercări de ameliorare a solurilor de grâu. Astfel, Wass Miklós aducea grâu curat din soiul vienez pe care l-a semănat, dar fără rezultate.[51] Dispersarea suprafețelor arabile limita și creșterea producției de cereale. De exemplu, la Band, pe domeniul Teleki, grâul de toamnă a fost semănat în 6 loturi în 1845, iar în 1846 în 10 loturi. [52]

O evoluție remarcabilă a avut în Câmpie cultivarea porumbului, al cărui potențial nutritiv și a cărui productivitate au determinat generalizarea lui. În 1820, țăranii din Band declarau că la o mierță semănată obțin 60 mierțe de știuleți, și că din 5 mierțe de știuleți scot două mierțe de boabe.[53] Porumbul a salvat multe familii țărănești de la foamete. Și gospodăriile alodiale cultivau suprafețe apreciabile de porumb, pe care îl foloseau pentru consum, îngrășarea animalelor, țuică sau pentru piață.[54] Pe moșia din Cămăraș a lui Kemény Domokos în 1847 se obținea o producție mare din moment ce el punea în vânzare 3.000 feldere porumb boabe.[55] Pe domeniul din Sânpetru de Câmpie, în 1846 se recoltau 2.430 véka porumb calitatea I-a și 147 calitatea a II-a[56], iar pe cel din Band, tot în 1846, se obțineau 3.148 véka porumb. Cu toate că Câmpia era recunoscută ca o adevărată patrie a cerealelor, țăranii de aici erau adesea loviți de foamete. După ce își achitau datoriile și își reținеau sămânța, „restul abia le era de ajuns pentru iarnă”[58]. Porumbul era comercializat de către moșieri fie sub formă de boabe, fie sub formă de făină. Așa proceda F. Kemény pe domeniul său din Luduș.

Între plantele noi care se răspândesc în Câmpie și care au contribuit la îmbogățirea nutriției țărănimii, salvând-o adesea de la foamete, a fost cartoful. Cultivarea lui a fost încurajată chiar de autoritățile imperiale. Prin ordinele din 1816, 1824, 1815, locuitorii erau îndemnați să-l cultive, iar specialiștii erau chemați să le explice întreaga tehnică de cultivare.[60] El s-a răspândit mai ales după marea foamete de la începutul secolului. Era folosit ca hrană, dar și materie primă pentru spirt.[61] În revistele vremii era

popularizată cultivarea mai multor soiuri de cartofi: cu coajă albastră sau galben englezesc. La Sânpetru de Câmpie, în 1845, recolta de cartofi era de 614 feldere[63], se cultiva la Mădăraș, la Tritenii de Jos.[64]

Dintre cele mai noi plante pătrunse în Câmpie, sfecla de zahăr era cultivată pe domeniul lui F. Kemény de la Luduș. [65] După ce la Gârbou s-a construit o manufactură de zahăr din sfeclă, această plantă s-a răspândit și în Câmpie. Revistele vremii popularizau metodele de cultivare și de întreținere a ei.[67] În 1841 se cultiva sfeclă furajeră însă la Juriul de Câmpie.[68] Plante furajere se cultivau atât pe domenii cât și pe loturile țărănești. Între cele întâlnite în Câmpie menționăm: lucerna, trifoiul, sfecla furajeră, cărora li se făcea o susținută popularizare pentru calitățile nutritive.[69] Lucerna se cultiva la Frata pe moșia lui Kornis Lajos[70], iar la cea din Cămăraș a lui D. Kemény se cultiva trifoi și sfeclă furajeră.[71] Încă din secolul trecut în Câmpie se cultiva tutun, devenit o sursă bănească pentru țărani. În satele din jurul orașului Târgu-Mureș se cultiva pe suprafețe apreciabile la: Pănet, Berghia, Sântioana de Mureș.[72] La Târgu-Mureș exista și un târg de tutun. Alte plante „comerciale" cultivate în Câmpie era cânepa, inul și rapița. Iată câteva exemple: în 1805 la Chimitelnic se recoltau 40 clăi cânepă[75], iar în 1834 la Mădăraș se recoltau 10 mierțe de semințe de cânepă, iar în 1836 20 mierțe[76]; în 1841 la Juriul de Câmpie, 25 mierțe semințe de cânepă și 10 mierțe de in[77]; în 1845 la Band se recoltau 61 clăi și 22 snopi de cânepă și 9,5 mierțe de in.[78] Rapița era de asemenea rentabilă, întrucât era bine plătită și era folosită pentru ulei. Kőváry consemnează cultivarea ei pe sute de iugăre la Mociu, Cămăraș, Zau, Icland, pentru fabrica de ulei din Cluj, care plătea 5 mierțe cu 8 fl., iar de pe un iugăr se obțineau 80 de mierțe.[79] Însemnătatea cultivării noilor plante se concretiza în faptul că ele contribuiau la spargerea sistemului tradițional și anchilozat al câmpurilor medievale, a modului de exploatare a pământului și de raționalizare.

Și fructele erau comercializate atât de gospodăria alodială, cât și de cea țărănească. Erau preocupări și pentru ameliorarea solurilor. Livezi întâlnim la Grindeni, Urmeniș, Taga, Reghin[80]. La Taga erau 2327 pruni, 188 meri, 48 peri, 35 vișini.[81] Groful D. Kemény aducea puieți de meri din Paris, iar la Tritenii de Jos vișini spanioli.[82] Pentru piață producea D. Esterházy mai ales mere și pere.[83]

Legumele cultivate mai restrâns în secolul precedent, acum se cultivau și pentru piață, atât de către țăranii din jurul orașelor, cât și de nobili. Știm că legume se cultivau la Sânpetru de Câmpie în cantități

apreciabile.[84] Renumită era varza de Agârbiciu (Viișoara), pepenii din jurul Târgu-Mureșului, ceapa de Teaca.[85] Legumele au îmbunătățit nutriția țăranilor și au fost și o sursă de bani.

Viticultura avea tradiții în Câmpie. Suprafețele însă, în secolul al XIX-lea, nu au crescut, dimpotrivă, ele au scăzut datorită monopolului seniorial al cârciumăritului, impozitelor puse pe vii de stat și volumului mare de muncă. La Chiochiș, în 1820, țăranii declarau că au toți vie: cei 5-6 țărani aveau 15/16 iugăre.[87] Moșierii acordau atenție viilor din care făceau o sursă rentabilă de bani. S. Teleki producea în 1846 la Sânpetru de Câmpie 583 vedre pe care le valorifica prin cârciumile de la Răzoare și Sânpetru, iar prin cea de la Tușin vindea 161 vedre de țuică.[88] Wass Sámuel de la Taga producea anual între 811 și 1000 vedre vin.[89] Tot el avea 29 stupi la Răzoare[90], iar la Sânpetru S. Teleki avea 154 stupi și 64 roiuri de la care în 1846 strângea 22 vedre și 8,5 cupe de miere și 24,5 kg ceară. [91]

Puterea economică a gospodăriei țărănești era dată de animale. Creșterea lor depindea în mare măsură de suprafața fânațelor și pășunilor. Puține erau însă satele din Câmpie în preajma revoluției care să aibă condițiile asigurate pentru creșterea animalelor. Media fânațelor țărănești în 1820 în satele din jurul Târgu-Mureșului nu depășea 2,5 iugăre.[92] În Chiochiș, la 1820, erau peste 241 iugăre de fânațe, mult peste anul 1875.[93] Așa era la Râciu, unde pe porția defalcată se puteau îngrășa 400 vite.[94] Teren special pentru boi aveau țăranii din Ceanul Mare.[95] Îngrijorător pentru țărani era faptul că moșierii smulgeau adesea părți din pășunea comunală după care pretindeau și taxe de la țărani. Un astfel de caz s-a produs la Iclandul Mare, unde baronul Bethlen Iosif a rupt o parte din pășunea comunală, țăranii au reclamat, dar au pierdut litigiul cu baronul.[96] Cel mai greu a lovit gospodăria țărănească seceta din anii 1814-1817, care a făcut ravagii în acest sector. În acești ani țăranii s-au îndatorat „până în gât", ajungând ca pentru iernatul unui bou să-l dea pe celălalt.[97] Iată un exemplu concret asupra potențialului animalier al țăranilor din Morești: [98]

Anul conscripției	Nr. familii	Boi	Cai	Vaci	Viței	Oi	Capre	Porci	Stupi
13	66	41	-	32	7	213	-	25	2

1814	68	54	-	33	8	224	-	21	-
1815	64	62	-	44	10	309	-	29	-
1816	65	68	-	47	5	314	-	31	-
1817	64	58	-	42	11	293	-	13	1
1818	58	56	-	44	11	310	-	14	1
1819	57	48	-	37	3	239	-	10	-
1820	58	38	-	55	13	268	-	10	-
1821	57	39	-	54	15	253	-	12	-
1822	56	47	-	56	15	295	-	13	-
1823	55	36	-	49	13	300	-	11	-
1824	56	27	-	36	6	186	-	8	-
1825	49	23	-	41	14	239	-	8	4
1826	46	19	-	36	7	219	-	13	4

În satele mai sărace, potențialul animalier al țăranilor era și mai depreciat. De exemplu, în 1818, 7 iobagi din Mica (plasa Unguraș, c. Solnoc-Interior) aveau 3 boi și 3 vaci, iar 31 jeleri aveau 24 boi și 3 vaci; în 1825, 4 iobagi aveau 8 boi și o vacă, iar 22 jeleri aveau 2 boi, 6 vaci, 4 juninci ; 1830, 6 iobagi aveau 2 boi,2 vaci, 2 juninci; 1835, 6 iobagi aveau 6 boi și o vacă, iar 37 jeleri aveau 18 boi și 16 vaci; în 1840 5 iobagi aveau 6 boi și 2 vaci, iar 29 jeleri aveau 16 boi și 14 vaci; în 1846, 6 iobagi aveau 6 boi și 4 vaci, iar 20 de jeleri aveau 22 de boi și 17 vaci.[99]

În satul Nușeni (plasa Beclean c. Solnoc-Interior), în 1835, 23 iobagi aveau 12 boi și 13 vaci, iar 44 jeleri aveau 10 boi și 16 vaci; 1848, 9 iobagi aveau 7 boi, 10 vaci, 7 juninci, iar 32 jeleri aveau 12 boi, 31 vaci, 11 juninci.[100] Într-o altă parte a Câmpiei, la Miheș, 1819, 11 iobagi ai domnului

Wass Sámuel aveau 22 boi și 14 vaci, din care: unul cu 12 boi, 2 cu 4 boi, unul cu 2 boi; cel cu 12 boi avea și 4 vaci, cei cu câte 4 boi aveau și câte 2 vaci, fără animale erau 5 familii.[101] În Taga 20 iobagi ai domnului Wass Farkas aveau 22 boi, 23 vaci, 136 oi și 11 porci.[102] În satul Răzoare 6 iobagi aveau: 3 câte 2 boi, unul cu 2 boi și două vaci, unul cu 2 vaci, iar două familii erau lipsite de animale.[103] Cei 21 de iobagi ai baronului Berzenczei Miklós din Nazna aveau în preajma revoluției numai 3 boi; iar la Oroi, din 24 iobagi, numai 12 aveau boi. La Șincai, din 10 numai 5 aveau boi; iar mare parte a jelerilor prestau obligațiile „pe jos", deci erau fără animale.[104] Existau însă crescători de animale și din rândul țărănimii. La expozițiile de animale organizate de Asociația Agricolă au fost premiați și țărani din Câmpie, precum Ioan Muntean care a luat premiu de 12 florini.[105]

În preajma revoluției, gospodăria țărănească se zbătea cu greu să-și mențină animalele, era mai puțin angajată în producția de piață. Caracteristica principală în acest domeniu era scăderea amenințătoare a potențialului animalier țărănesc, care determina o înrăutățire vizibilă a puterii sale economice. Proprietarii din Câmpie s-au angajat în producția de piață atât cu animale, cât și prin ameliorarea raselor de animale. Ei nu și-au asigurat necesarul de forță animală pentru exploatarea domeniilor, iar investițiile făcute acoperea numai pretențiile de lux și erau fără eficiență economică. Revistele vremii popularizau cunoștințe despre creșterea animalelor și folosirea unor plante furajere noi.[106] Pe când marea masă a țăranilor nu avea unde să-și țină strictul necesar, unii moșieri arendau pășuni pentru îngrășat animale mari și mici. Așa proceda Teleki Miklós, care în 1845 arenda o pășune pentru îngrășat vite în satul Tonciu, Bethlen János, care arenda în Luduș un „predium" de 1300 iugăre în care se puteau îngrășa 900 vaci.[107] La fel proceda groful Toldalaghy Miklós[108], iar pe moșia din Cămăraș a lui D. Kemény în 1847 se primeau porci pentru îngrășat.[109] Existau preocupări și pentru ameliorarea raselor. Se remarca în acest sens Teleki János, care avea la Sărmaș peste 100 vaci cu lapte, iar în 1845 se putea citi anunțul: „La Sărmașu Mare la moșia grofului Teleki János se vând tauri albi care se trag din rase cunoscute. Cumpărătorii se pot interesa la administratorul moșiei, Herczeg János"[110] La Chimitelnic, Henter Iosif aducea în 1845 12 capete de vite și tauri albi de rasă.[111] La Bonțida și Chiraleș au fost aduse vaci elvețiene.[112] D. Esterházy și D. Bánffy aveau angajat un medic veterinar ce lucra la Bonțida; primul avea oi de rasa merinos.[113] În creșterea cailor se remarcau familiile Wesselényi, Teleki,

Haller, Kemény, Esterházy, John Paget.[114] Cai de rasă creştea la Miheş Weer Imre, în herghelia căruia se găseau cai din rasa engleză, arabă sau amestecată. Contra cost erau folosiţi armăsarii herghelei de aici pentru reproducere.[115] În 1845, această herghelie era scoasă la vânzare.[116]

Kemény Sámuel folosea pentru reproducere, armăsari englezeşti din rasa Despeasch şi din rasa ungurească Korvin.[117] Creşterea cailor de marii proprietari era solicitată de armată, care era principalul achizitor. În 1825 a fost iniţiat târgul de cai de la Cluj, revitalizat de Asociaţia agricolă în 1845, când au fost mobilizaţi peste 27 crescători de cai.[118] Achizitorii armatei se deplasau pentru cumpărarea cailor în târgurile de la Moci, Cluj, Sânpetru, Turda.[119] Preţul cailor de rasă îi stimula pe crescători. De exemplu, la târgul ţinut în august 1845 la Sânpetru, s-au vândut 692 cai ţărăneşti şi 390 cai de rasă, la preţul de 35.248 fl. cei ţărăneşti şi 71.337 fl. cei de rasă.[120] Multe herghelii acopereau numai orgoliul şi luxul unor proprietari, alţii îi foloseau la cursele de cai. Unii proprietari, cum erau D. Esterházy şi F. Kemény îi foloseau la muncile agricole.[121] pentru piaţă creştea vite şi cai Teleki János.[122] Multe domenii nu-şi acopereau nevoia de forţă animală pentru exploatarea pământului. Aşa era cazul contesei Bethlen Barbara pe domeniul din Luduş, care în 1827 avea doar 9 bivoli, 19 vite şi 12 cai[123], iar pe domeniul lui Berzenczei din Căpuş erau 6 boi de jug, 12 vaci şi 7 juninci.[124] Mai bine stătea în 1846 la Band F. Teleky care avea 61 boi, 13 tauri şi 33 vite.[125] În 1832, la Budiul de Câmpie în curtea lui J. Bethlen întâlnim 83 cai, din care 40 iepe şi 43 armăsari.[126] În Câmpie se creşteau şi oi, mai ales de familiile nobiliare Berzenczei, Wass, Bethlen, Teleky. În 1800 pe domeniul din Band erau 505 oi.[128] Se creşteau de asemenea porci şi păsări în curţile din Chimitelnic[129], Luduş[130] şi Band.[131]

Întâlnim în Câmpie şi creşterea viermilor de mătase, în sate precum Bonţida, Balda, Beclean, unde se cultivau duzi, iar la Cluj se întemeiase o manufactură pentru torsul şi ţesutul mătăsii.[132] La Balda în 1842 se puneau în vizare mii de duzi, crescuţi după model italian.[133] Creşterea viermilor de mătase nu a dat însă rezultate în Transilvania şi datorită lipsei de specialişti.

Caracteristica principală pentru prima jumătate a sec. al XIX-lea în domeniul creşterii animalelor rezidă în faptul că potenţialul animalier ţărănesc era slab şi cu toate acestea cu el îşi satisfăceau nevoile de producţie atât ţăranul cât şi moşierul. După marea secetă, acest potenţial s-a refăcut foarte greu, mulţi iobagi pierzându-şi animalele au pierdut substanţial din

puterea lor economică. Nobilimea n-a investit prea mult pentru satisfacerea nevoilor proprii de producție.

Un proces care s-a desfășurat mereu mai intens și a angrenat în el și Câmpia Transilvaniei a fost angajarea gospodăriilor nobiliare și iobăgești în economia de marfă-bani. Conjuncturi favorabile, precum războaiele austro-turcești și războaiele napoleoniene au influențat sporirea producției de pe piață. A crescut rolul capitalului în viața economică. Odată cu dezvoltarea orașelor, creșterea populației, gospodăria țărănească și nobiliară a fost atrasă mai mult spre piață. Creșterea obligațiilor în bani a obligat gospodăria țărănescă să valorifice o parte din produse pe piață. Orașele din jurul Câmpiei au jucat un rol important în atragerea țărănimii în piețele lor; se țineau apoi târguri săptămânale și anuale în satele mari. Numărul lor, arată Kőváry, a crescut de la 366 în 1834 la 585 în 1846. Între târgurile mari, specializate menționăm: la marginea Câmpiei la: Iernut, Turda, Dej, Huedin, Gherla, Reghin; în interiorul Câmpiei târguri de vită la Sânpetru de Câmpie, Moci, Reghin,, frecventate de negustori din Ungaria, Maramureș, Banat, Moldova; de oi și lână la Jucu de Jos și Cluj-Mănăștur, de tutun la Tg.Mureș.[135] Țăranii din Câmpie frecventau apoi puzderia de târguri mic de țară ce se țineau la Buza, Lechința, Gherla, Șintereag, Teaca, Beclean, Urmeniș, Taga, Cătina [136], iar în partea de sud la Ogra, Band, Șincai, Viișoara.[137] Țăranii din Maia, așezată la „drumul țării" își vindeau pe loc o parte din produse, la fel, ca și cei din Ceanul Mare.[138] Câmpia este furnizor însemnat de animale, cereale, legume. Achizitor principal era armata, care își cumpăra animale din târgurile din Sânpetru, Moci, Turda.[139] În august 1845 la târgul din Sânpetru se vindeau: 1823 vaci cu 112.768 fl.; 3279 boi cu 325.799 fl., 692 cai țărănești cu 35.248 fl.; 390 cai de rasă cu 71.337 fl.[140]. Crescători țărani de oi din Valea Largă, Bogata, Iclandul Mare, Bărboși, Chimitelnic își iernau oile în Țara Românească și comercializau pe piață produsele lor și chiar oile.[141] Crescătorii țărani de vite se întâlneau de 2 ori pe an în târgul de la Teaca.[142] Țăranii valorificau și cerealele pe piață, bineînțeles cei mai înstăriți. Așa procedau cei din Miheș, Răzoare, Taga, care le vindeau la Turda, Tg. Mureș, Reghin.[143] Mulți valorificau legume, fructe, pepeni, produse animaliere, păsări. Astfel economia de schimb a cucerit mereu și satele Câmpiei. Dispunând de posibilități mai mari, domeniile feudale au fost și ele angajate în producția de piață. Orientarea lor spre piață este divulgată de destinația produselor vegetale și animale. Goana după robotă, precum și pretenția acoperirii obligațiilor în bani, sunt și ele

argumente ale acestei orientări. Analiza veniturilor băneşti dezvăluie drumul spre piaţă a cerealelor şi a animalelor domeniilor. Erau urmărite momentele favorabile, precum seceta, când foametea determina ridicarea rapidă a preţurilor cerealelor. Bethlen Sámuel în 1805 vindea la Tg. Mureş, de pe domeniul din Chimitelnic, 200 câble de grâu cu 240 fl., şi 576 câble porumb cu 594 fl. În anul următor, trimitea pe piaţă o cantitate triplă de grâu, respectiv 550 câble. F. Kemény valorifica apreciabile cantităţi de grâu, porumb şi făină de porumb pe pieţele din Turda, Mediaş; iar baronul Kemény Pál din Moreşti vindea la Turda şi Aiud în 1828-1829 peste 995 mierţe de făină de porumb şi 80 mierţe de orz.[145] Şi domeniul din Band al familiei Teleki valorifica la 1846 cantităţi mari de cereale: erau vândute 2097 de mierţe grâu, 364 mierţe secară, 266 mierţe orz, 162 mierţe alac, 564 mierţe porumb: cea mai mare parte din ele pe piaţa din Reghin. În 1846 F. Kemény stăpânul domeniului din Luduş, realiza un venit de 4501 fl. din vânzările de porumb, orz, ovăz, borceag, fân, miei, boi, miere, ţuică, vin.[147] Domeniul Bánffy a profitat cel mai mult de conjunctura foametei din 1814-1817; valoarea obţinută pe cerealele vândute în 1816 reprezenta 37,69% din veniturile băneşti.[148] La începutul sec. al XIX-lea D.Kemény din Cămăraş se angaja să livreze berăriei din Dej, orzul necesar: numai 1807 domeniul furniza 480 feldere de orz cu 25 cr. Feldere.[149]Venituri mari realizau crescătorii de cai între care Veer Imre, D. Esterházy, D. Bánffy, M. Bornemisza, Teleky. În 1837-1838 baronul Bornemisza Iosif vindea la Toplița, Mădăraş şi Triteni juninci în valoare de 3.654 fl.[150] Din socotelile administratorului acestui baron pe anii 1840-1842 veniturile realizate pe domeniul din Budeşti erau: din lemne-10.117 fl., 840 cr., din scânduri 626 fl. şi 33 cr., din fân 5.334 fl., din ghindă 220 fl., din paie 216 fl., din brânză 127 fl., din vite 2104 fl.151 Acelaşi baron realiza însemnate venituri din taxe şi arendări în aceeaşi ani: pe anul 1840 încasa 17.279 fl. şi un cr., în ianuarie 1842 încasa 2.310 fl. şi 30 cr., în februarie 13 fl., în martie 1.130 fl., în aprilie 1842=2.795 fl. şi 30 cr. Totalul încasărilor era de 23.527 fl. şi 61 cr.[152]. Baronul Kemény Pál în anul 1828-1829 valorifica pe piaţă mai ales porci şi cai.[153] Sume importante se realizau din cârciumărit. În 1829 baronul F. Kemény încasa pentru cârciumărit următoarele sume: din Luduş 217 fl., din Bogata 206 fl., din Petrilaca 11 fl., de la Popa Teodor 15 fl., de la Sâniacob 6 fl., de la Aţintiş 19 fl., în total 469 fl.[154] În urma arendării crâşmei di Chimitelnic, baronul Bethlen Samuil încasa în 1805, 845 fl.; iar 1806, 590 fl.[155] Frecvente erau şi arendările de pământuri. Baronul

Bornemisza János, arenda domeniul din Apalina pe 3 ani pentru 7.200 florini, iar pământurile din Râciu, Sângeorgiu de Câmpie, Dâmb, Sânmărtin, Șincai, pentru sume de 10.000 fl.[156] Unii dintre proprietari realizau venituri și din vămi. În 1829 baronul Bethlen Leopold încasa o sumă destul de mare de la plutașii lui Kovács Gergely la digul de la Iernut.[157] Aflați mereu într-o foamete pecuniară, cu cheltuieli și datorii permanente, care se moșteneau, nobilii au fost atrași tot mai mult de piață. Veniturile bănești nu erau însă investite cu eficiență, astfel că randamentul domeniilor avea la bază mai ales munca iobăgească.

Dintre industriile agricole mai răspândite erau fiertul rachiului, avantajos pentru moșieri care beneficiind de drepturile regaliene puteau valorifica vinul și țuica prin crâșmele proprii sau puteau arenda acest drept. Kőváry sublinia: „În privința velnițelor de spirt, a cazanelor de rachiu stăm mai bine decât ar trebui”[158]. Casă de fiert rachiu avea fiecare moșie, fiecare sat. Se foloseau pentru țuică prune, mere, dar și porumb și cartofi. S-au perfecționat și mijloace pentru prelucrarea materiei prime. În 1845 între ultimele creații tehnice a lui P. Rajka era și mașina de tăiat cartofi de capacități diferite.[159] La Tg. Mureș în 1842 funcționa o fabrică de spirt[160], iar la Beclean fabrica de spirt folosea mașini cu abur. Aici funcționa și o societate „Bethlen” care producea cazane de fiert și mașini cu abur ce putea fierbe prune, porumb, cartofi, etc.[161]

În orașele din jurul Câmpiei întâlnim și manufacturi. La Gherla exista o manufactură de piele(cordovan), una de postav și pături, în care se folosea munca deținuților.[162] La Someșeni, F. Kemény a întemeiat o „fabrică” de bere.[163], iar la Taga era menționată o „fabrică de ulei” a lui Daniel Wass.[164] Într-un inventar al familiei Berzenczei din 1838 era trecută și o presă de ulei.[165] În 1846 o statistică ce cuprindea „fabrici și ateliere meșteșugărești” din Reghin avea înscrise 2 stabilimente industriale, fără a se preciza de ce fel. În aceeași statistică sunt menționați peste 1107 meseriași între care dominau 225 ce făceau țuică, 110 pantofari și cizmari, 171 tăbăcari, 62 blănari, 50 măcelari, 30 fierari, 20 olari, 18 tăietori de lemne, 10 geamgii, 9 lăcătuși, 8 morari, 8 săpunari și alții.[166] Abuzurile meșterilor breslași însă erau atât de intense, încât progresul calfelor era stopat cu orice mijloc. Breasla era extrem de închisă. De exemplu: calfa de croitor Samuil Zöldi din Reghin, după ce și-a îndeplinit toate prevederile statutului de breaslă, după ce s-a plâns forurilor comitatului fără succes, după ce breasla l-a adus în starea de a munci fără autorizație, ea și-a trimis „haiducii” și l-au

devastat.[167] În Câmpie, în general, predominau încă micii meseriaşi, care n-au ajuns să se desprindă cu totul din statutul ţărănesc. Pentru muncile mai pretenţioase nobilii făceau apel la meşteşugarii specializaţi din oraşe.

Menţionăm doar, practicarea plutăritului, mai ales pe Valea Mureşului, în care se angajau ţărani din satele din jur. Pe ansamblul Transilvaniei se realiza un venit de 500.000 fl. din plutărit, în care erau angajaţi 20.000-24.000 oameni[168] Pe Mureş plutele se formau la Gheorgheni, a doua staţie era Reghin, apoi se legau de Moreşti, Ogra sau Dileu. Între Reghin - Moreşti, Ogra sau Dileu se plătea 4-5 fl., iar de aici la Lipova 30-40fl. şi mâncare.[169]

În ajunul revoluţiei, viaţa economică a Câmpiei suporta o serie de tendinţe înnoitoare, concretizate în modernizarea sistemului de practicarea agriculturii, folosirea unei noi tehnici agricole mai avansate, angajarea în producţia de piaţă, fenomene care sparg mereu carapacea feudală economiei naturale. Contradictoriu este însă faptul că chiar acolo unde întâlnim înnoiri, bunăoară pe domenii mai angajate pentru piaţă, elementele tradiţionale sunt încă puternice şi domină. Producţia pentru piaţă se realizează în cea mai mare parte pe baza muncii silite; robota ajunge să servească producţiei de mărfuri. Veniturile nu sunt investite în afaceri productive şi eficiente, de aceea şi predominanţa vechiului, tradiţiei, anchilozării. Gospodăria ţărănească percepe şi îmbrăţişează înnoirile, se angajează şi ea în producţia de marfă, dar toate acestea sunt aprig limitate de relaţiile feudale încă dominante. Transformările economice care s-au produs în acest interval au avut efecte şi pe plan social, determinând modificări în structura claselor şi categoriilor sociale, agravând raporturile dintre ele.

Pe plan social efectele progreselor economice s-au manifestat: „dizolvante în cele două clase fundamentale specifice orânduirii feudale[170], nobilimea şi ţărănimea. Nobilimea în Câmpie era numeroasă şi stratificată, întâlnind în cadrul ei de la magnaţi până la nobili cu o sesie. Numărul nobililor stăpâni pe proprietăţi şi sesii iobăgeşti, după Kőváei, în 1829 se ridica la 23.660[171] pentru comitatele şi Scaunul Mureş, ce alcătuiau Câmpia. Redus chiar la jumătate, întrucât nici unul din aceste comitate şi scaunul Mureş nu intrau în întregime în Câmpie, numărul nobililor este impresionant dar nu exclus. În 1847 într-o listă a proprietarilor din câteva plase ale comitatului Turda, cercul de jos, întâlnim următoarea situaţie: 10 sate din plasa Câmpiei aveau 239 proprietari împărţiţi astfel: în Tritenii de Jos erau 37, în Boju erau 16, în Viişoara 47, în Tritenii de Sus erau 6, în […] 20. în

Ceanul Mare erau 71, în Urca erau 8, în Iacobeni erau 9, în Tăureni 25. În plasa Reghin erau menționați: Reghinul Unguresc 49, la Filpișul Maghiar 3, la Apalina 7, la Reghinul Săsesc 31, la Iernuțeni 42, la Toldal 15. În plasa Sântioana erau 153 proprietari menționați. Întâlnim și numele unor magnați precum Bánffy, Haller, Bethlen, Kemény, Bornemisza. Erau menționate în această listă și o serie de nume românești, la Tritenii de Jos, Ceanul Mare, Tăureni, Viișoara, Apalina (nepotul lui P. Maier - Ioan Pop Maior n.ns.), Reghin (ev. Mihai Orbonaș - n.ns.), Iernuțeni (Șerban Lupu n.ns.) La Tritenii de Jos și Ceanul Mare între proprietarii români mai des apare numele Cesclan.[172] Într-o altă listă ce cuprindea numele unor cetățeni din Tritenii de Jos care treceau în 1841 la biserica greco-catolică, întâlnim, cu specificația de „nobil", 15 nume românești între care predomina cel de Ceaclan [173] Nu le cunoaștem capacitatea economică, dar credem a fi din rândul micii nobilimi, iar menționarea lor argumentează tenacitatea luptei pentru păstrarea nobilității din vechime Ei pot fi asimilați cu nobilii de o „sesie" întâlniți și în nordul Câmpiei. În aceste părți, bunăoară plasa Unguraș, numărul nobilimii mici era într-o permanentă descreștere sub ofensiva puternică a marilor proprietari. În satul Unguraș de exemplu, în 1825 mai erau menționați 37, în 1835-25, 1845-15.[174] Cât privește marii proprietari, media lor, cel puțin în satele comitatelor Dăbâc și Solnoc-Interior, trecea de 10[175], la fel ca și în restul Câmpiei cum o argumentează lista din 1847, citată mai sus. Structura socială din Scaunul Mureș era diferită, într-o oarecare măsură, de cea din comitat. În 1831 se arăta astfel: nobili și armaliști - 478, secui liberi - 594, țărani iobagi și jeleri 1359 familii.[176] Efectul dizolvant al pătrunderii relațiilor capitaliste se observă și aici, dacă facem o comparație cu secolul al XVIII-lea când stratificarea socială arăta astfel: nobili și armaliști - 91, secui liberi - 324, țărani iobagi și jeleri 774.[177] Caracteristica generală a nobilimii din Câmpie era în preajma revoluției angajarea și orientarea ei spre producția de mărfuri, datoriile uriașe,prelungite din generație în generație, cheltuielile pretențioase și de lux. Ea se zvârcolea în brațele crizei modului de producție feudal din care încerca să iasă, folosind mijloace vechi, robota, dijma privilegiile, avidicitatea. Îmburghezirea nobilimii din Câmpie n-a fost un proces adânc și cuprinzător, mai ales că această zonă era lipsită de materii prime industriale. Foamea de bani era acoperită mai mult prin intensificarea exploatării țăranului. Nobilimea era înglodată în datorii uriașe din generație în generație, din care încerca să iasă, folosind mijloacele vechiului mod de

producție. Iată câteva exemple: Familia Bornemisza împrumuta în 1814 de la groful Bethlen Lajos suma de 195.000 fl., pentru 24 de ani și pentru aceasta își zălogea animalele din Mădăraș, Pogăceaua, Porumbeni, Cuiejd, și o herghelie de cai la Tetrad. Bethlen Lajos avea și el 14 creditori, între care și episcopul greco-catolic Ioan Bob, care în 1827 se adresa directoratului fiscal din Tg. Mureș pentru plata datoriei fie de Bethlen, fie de datornicul acestuia M. Bornemisza. Pentru suma de 6.826 fl.datorați de Bornemisza József negustorului Csíki Márton, intervenea guberniul zălogindu-i pământurile din Râciu, Ceanul Mare, Băla, Reghin.[178] Această familie avea datorii și la orașul Alba Iulia, Fondul religios, colegiile din Aiud și Tg.Mureș.[179] Datorii avea și familia Matskasi[180], iar familia Kemény se judeca ani la rând cu negustorul din Cluj Kabdebo Simon. [181] Aceste datorii au încurajat și procesul arendărilor. Odată cu aceasta se înmulțesc numărul arendașilor și administratorilor, care devin, pentru interesele lor personale, cei mai cruzi spoliatori ai țărănimii.

Cât privește categoriile libere în Câmpie, acestea s-au erodat într-o asemenea măsură că și consemnarea lor devine tot mai rară. Țărănimea liberă a fost supusă celei mai puternice ofensive din partea nobilimii încă din feudalismul timpuriu. Ea reprezenta pentru comitatele Transilvaniei în 1820 doar 3,24%, iar în scaunele secuiești 32,45%.[182] Scăderea numărului țăranilor liberi în comitatele ce intrau în Câmpie, a fost vertiginoasă în sec. al XIX-lea. În comitatul Dăbâca, dacă 1791 erau înregistrați 531, la 1821 mai erau menționați 195.[183] În Solnoc-Interior întâlnim categoria dorobanților (țărani cu sarcini militare n.ns.), numărul cărora era într-o cădere permanentă. De exemplu în Unguraș, la 1825 numărul lor era 41, la 1835 era 36, la 1845 erau 30.[184] În scaunul Mureș pătura oamenilor liberi, după cum am notat mai sus, era față de comitate apreciabilă, dar și ea se afla într-o continuă erodare.

Ponderea socială a Câmpiei era însă dominată în prima jumătate a sec. al XIX de iobagi și jeleri. Pentru întreaga Transilvanie, din această perioadă, ei reprezentau 83,41% din populație, din care iobagii aproximativ 56,15%, iar jelerii 27,26%.[185] Această proporție între iobagi și jeleri poate fi acceptată și în Câmpie. Procesul care se constată, în Câmpie, ca de altfel în toată Transilvania, este scăderea numărului iobagilor.[186] Bunăoară în 1831, într-o serie de sate din Scaunul Mureș erau înregistrați numai jeleri: la Porumbeni - 46, la Herghelia - 42, la Bozed - 27 [187], la Bandul de Câmpie erau 123 jeleri și nici un iobag[188] În Scaunul Mureș numărul jelerilor îl

întrecea pe cel al iobagilor.[189] Tot în aceste părți consemnăm înregistrarea în conscripțiile militare la 1831 a unor țărani care nu aveau cu ce se întreține.[190] În partea nordică a Câmpiei se constată același proces de scăderea numărului iobagilor, de creștere a numărului jelerilor, dar mai ales apariția unor categorii cu numele „famuliționum" (întreținuți n.ns.), care sunt în fond jeleri convenționaliști. Tot aici în plasele Beclean și Unguraș,din comitatul Solnoc-Interior, impresionează numărul sesiilor părăsite.[191] Iată câteva exemple din aceste părți: În satul Mica (plasa Unguraș), la 1825 erau înscriși 4 iobagi, 2 trăiau în „pâine" pe sesia altora, 22 jeleri, 7 „famuliționum", la 1835 erau înscriși 6 iobagi, 37 jeleri și 4 văduve de jeleri; la 1846 erau înscriși 6 iobagi, 26 jeleri, 12 „convenționatori" [192] În satul Nușeni (plasa Beclean) întâlnim următoarea structură: la 1825 erau 22 iobagi, 51 jeleri, la 1835 erau 23 iobagi 44 jeleri, 23 sesii deșerte; la 1848 erau 9 iobagi, 32 jeleri (și 7 văduve de jeleri), 37 „famuliționum", 43 sesii deșerte.[193]

Conținutul celor două noțiuni, de jeler și iobag, nu exprima întotdeauna condiția mai bună a iobagului față de jeler: adesea condiția materială a ultimului era mai bună deși starea economică generală a jelerului era inferioară. Condițiile dependenței sale însă erau mai suportabile.[194]

Analizând în interior cele două categorii sociale, constatăm spre anul revoluției un fenomen, general pentru toată Transilvania și accentuat în Câmpie, anume pauperizarea ambelor categorii, ce determină la rândul său accentuarea diferențierii în interiorul lor. Erodarea condiției economice a celor două categorii este strâns legată de accelerarea procesului de acumulare a capitalului, de angajarea domeniilor în producția de marfă. O influență au avut-o calamitățile naturale, seceta și foametea din 1814-1817, povara războaielor napoleoniene, devalorizarea monedei din 1811. Încercarea de reglementare urbarială a lui Iosif II-lea, a dat semnalul de alarmă pentru nobili, care au trecut la acapararea pământurilor iobăgești și obștești pe scară largă, cu speranța păstrării pământului în cazul unei eventuale eliberări a țăranilor. „Restituirile" de după Iosif al II-lea au intensificat acest proces. La început mai vizate au fost pământurile obștești, dar și cele iobăgești. Metodele au fost comasările, hotărniciile, departajările, violența, încurajată de aparatul administrativ al comitatelor la îndemâna proprietarilor. Renumită devenise în această perioadă familia Bánffy.[195] La fel de abuziv s-a dovedit și contele Sigismund Kornis, care în 1808 a somat satul Unguraș ca tot pământul, deținut sub orice formă de țărani, să fie declarat alodiu. Acapara și pământurile țăranilor care nu putea sluji cu carul

[196] Țăranilor din […](c. Turda) în 1812 li se lua o pădure folosită în comun. Autorul era baronul Domokos Antal care a transformat-o în proprietatea sa.[197]

În 1819-1820, Curtea din Viena încerca pentru a doua oară o reglementare urbarială ce trebuia să diminueze obligațiile țărănimii dependente față de stăpân și să stabilească suprafața sesiilor iobăgești. Proiectul acestei reglementări prevedea un raport proporțional între mărimea sesiei și suma sarcinilor iobăgești. În acest sens zilele de robotă nu puteau depăși 52 pe an sau o zi de săptămână, iar mărimea sesiei era fixată în funcție și de calitatea hotarului: mai mică pentru calitatea I-a și mai mare pentru restul.[198] Conscripția czyrakiană desfășurată sub zvonul lansat de nobili, că scopul ei ar fi impunerea țărănimii la noi impozite, urma să devină baza următorului fapt preconizat de nobilime. Pământul nedeclarat de țărani, „pământul ascuns" celatu, cum se zicea în stil oficial … – scrie Barițiu – s-a încorporat mai târziu la domeniile aludiale.[199] Conscripția argumentează diferențierea din cadrul țărănimii dependente. Tot ea dezvăluie starea ei economică. De exemplu la Chiochiș în 1820 erau: 18 familii lipsite de pământ, 7 familii aveau între 4-6 iugăre, 20 aveau între 6-8 iugăre, 8 aveau între 8-10 iugăre, iar la 10 familii aveau peste 10 iugăre. Extremele erau următoarele: țăranul Buian Petru avea 16,1/iugăre, iar Pujka Gyorgye avea 4,5/4 iugăre.[200] De la această conscripție de pământ a luat proporții amenințătoare o spune liderul nobilimii liberale maghiare N. Wesselényi: „După încercarea de a se introduce urbariul din 1820 s-a răspândit foarte mult în toată țara obiceiul retezării și ciuntirii a tot ce se află în mâna și în folosința clăcașului, în parte de-a dreptul și în felurile chipuri, împarte prin împărțirea hotarelor. Acțiunea aceasta s-a desfășurat câțiva ani în mod mai intens, apoi a încetat pentru un timp, dar în anii din urmă vestea înființării și apropierii urbariului...a făcut să repete acele lucruri, poate chiar într-o măsură mai mare."[201] Problema reglementării urbariale s-a pus din nou începând cu Dieta din 1837-1838, când s-a trecut la alegerea unei comisii sistematice care trebuia să elaboreze proiectul de - urbariu. [202] Bătălia dintre liberali și conservatori avea în ultimă instanță scopul „nu cât să dea țăranului, ci cât pământ să i se ia acestuia"[203] Pe când Dieta se pierdea în discuții sterile „ciuntirea și retezarea" pământurilor țărănești a fost reluată cu și mai mare înverșunare. Iată câteva exemple: cu prilejul măsurătorilor făcute de ing. Kovacs Janos, pentru baronul Bethlen Domokos, a fost „smulsă" porția canonică a preotului român din Băița (c. Turda) de lângă

Reghin. În 1834 protopopul greco-catolic St. Moldovan cerea baronului restituirea porţiei canonice. Nu ştim dacă intervenţia protopopului a fost încununată de succes, dar în 1836 inginerul îi dădea încă explicaţii baronului de felul cum a procedat.[204] Acelaşi mijloc, hotărnicia, a determinat nemulţumirea iobagilor din Frunzeni (c. Cluj), care au refuzat s-o primească întrucât le-au fost schimbate şi răpite colonicaturile. Într-un testimoniu din 1834 a judelui nobiliar Ajtai György şi a vicenotarului Gabriel Dorgo se arăta că instalarea colonilor în noile colonicaturi a fost legală.[205] În 1836 iobagii Crişan Horea şi Crişan Toader din acelaşi sat ai baronului Bethlen Domokos se angajau să primească după o rezistenţă de 2 ani, „clarifarea fixată a hotarului"[206] În satul Moreşti groful Teleky Ferencz în 1835 a preluat arabile de 10 câble şi un fânaţ de 5 care de la iobagul Fărcaş Simion - „neputincios"[207], iar baronul Kemény Pál în 1837 prelua de la 4 ţărani un arabil de 63,3/4 şi un fânaţ de 15.2/4 şi în 1838 de la iobagul Kelemen Pal prelua un arabil de 15.3/4 câble şi un fânaţ de 5 care. În 2 ani baronul strânge arabile de 81.2/4 câble şi fânaţe de 24.3/4 care. [208] Proporţia răpirilor a fost pusă mai bine în lumină în anul revoluţiei, când ţăranii au dezvăluit cu mai mult curaj acest proces. Iată câteva exemple ce argumentează şi cauza marilor mişcări ţărăneşti ce au izbucnit în Câmpie. Înaintea desfiinţării iobăgiei, ţăranii iobagi din Taga înaintau o plângere forurilor supreme ale comitatului Cluj, în care scuzau pe stăpânii din loc, Ádám şi Sámuel Wass că s-au dedat la „împărţirea pământului pentru a aduce prejudicii sesiilor lor", că „au făcut comasări de capul lor "[209]. O pădure şi un fâneţ răpite înainte de revoluţie, revendicau şi ţăranii din Măhal. Autorii erau tot nobilii din familia Wass.[210] În iunie 1848 ţăranii din Sânmărtinul de Câmpie cereau „reînapoierea pădurilor şi fânaţelor comune" răpite de proprietarii din loc.[211] În iulie 1848 la Dieta din Cluj zăceau sute de plângeri în care ţăranii revendicau pământurile răpite. Din Câmpie erau menţionate satele: Sâmboleni, Cămăraş, şi altele.[212]

La rădăcina conflictului din iunie 1848 din Sâmboleni se afla o păşune răpită de baronul Kemény Domokos înainte de revoluţie.[213] În numele satului lor, 3 ţărani din Lacu semnau în iulie 1848 o plângere în care arătau că păşunile pentru vaci, care mai de mult aparţineau satului, au fost luate de moşier şi au fost transformate în pământuri ale curţii"[214]. În aceeaşi perioadă, ţăranii din Strugurenii de Câmpie (c. Cluj) se plângeau că moşierul le-a luat pădurile, „pe care le-au folosit de 80 de ani" şi cereau restituirea lor.[215] Cei din Stupini se plângeau că moşierul din Şieu „permite păscutul

animalelor de 12 ani numai pe bani" că le-a luat „pământurile din afara și din lăuntrul satului", că le-a promis construirea unei case de fiert rachiu, dar după moartea moșierului, arendașul după ce că nu le-a îndeplinit promisiunea, le-a luat și dreptul de a folosi pădurea. Ei revendicau restabilirea drepturilor și pământurilor răpite.[216]Proprietarii din Pogăceaua se zbăteau că are o parte din „hotarul satului". La începutul anului 1848, Olar Simion, iobag din Sânger, se adresa comitatului pentru pământul răpit de baronul Radak István.[218] Până și John Paget, englezul stabilit în Câmpia Turzii, era acuzat de Ilyés Mihály din Viișoara pentru răpirea pământului.[219] Într-un raport din mai 1848 a judelui nobiliar Zambler György din plasa Bogata, Soare Gligor poreclit Grujon era acuzat pentru tulburările din Iclandul Mare. El era acuzat că incita satul pentru un pământ ce a fost ocupat de moșier.[220] Multe plângeri a țăranilor iobagi din satele Lechința, Dileul Român, Căpuș, Petea, Mădăraș, a căror colonicaturi au fost răpite de groful Bethlen Leopold, de Székely Dani sau chiar de judele nobiliar Zambler György, au fost descoperite în casa tatălui lui Al. Papiu-Ilarian.[221] Iobagul Mărginean Vasilica din Dătășeni se plângea autorităților comitatului Turda că i-a fost luat pământul de stăpân după ce n-a mai avut animale de jug. [222]

Pauperizată și mai diferențiată era categoria jelerilor. Condiția economică a acestora nu era neapărat mai slabă decât a iobagului, iar condiția juridică era mai bună și îngăduitoare pentru că avea la bază un contract.[223] Diferențierea acestei categorii o dovedește diversitatea păturilor menționate în documente: jeleri alodiali sau curiali, cu sesii, contractualiști, convenționaliști, taxaliști, hurubași. În satele din Câmpie întâlnim toate aceste categorii. Întâlnim jeleri cu sesii: unii posedau sesii de mărimea celor iobăgești. Alții trăiau prin contracte cu nobilii sau „întreținuți" de aceștia. Existau diferențe apreciabile între jelerii cu sesii. De exemplu în 1846 jelerul Onofrei Gligor din Mica (c. Solnoc-Interior), folosea arabile de 9.1/2 găleți, mai mult decât orice iobag din sat, pe când jelerul Moroșan Petru folosea un arabil de numai 2 găleți.[224] În satele din aceste părți existau mulți „famuliționum" (întreținuți sau convenționaliști) la familiile Bethlen, Bornemisza, Kemény, Kendeffy.[225] În cele două plase Unguraș și Beclean numărul sesiilor deșerte spre anul 1848 a crescut, iar sesiile jelerilor rămân ca și a iobagilor relativ mici. O categorie oropsită de jeleri, erau așa zișii „hurubași" de la casele lor numite hurube. Îi întâlnim și pe domeniul Bonțidei.

Pe cei din Taga, al familiei Wass, unde erau menţionaţi 27 hurubaşi, iar la Răzoare erau trecuţi 5.[227] Am menţionat mai sus numărul mare de jeleri, peste numărul iobagilor din Scaunul Mureş. La 1831 impresionant era numărul celor consemnaţi fără mijloace de trai din următoarele sate din scaun: la Band - 55, la Mădăraş - 33, la Voiniceni - 23.[228] În preajma revoluţiei jelerii vor da proporţia cea mai ridicată de angajaţi pe bani şi produse ai domnilor de pământ şi tot din rândurile lor erau recrutate slugile puse la cele mai umile munci.[229] Numărul mare de sesii pustii, mai ales în părţile de nord ale Câmpiei, exprimă şi gradul de exploatare mai intens, se pare, în aceste părţi. Putem aprecia că în preajma revoluţiei categoria jelerilor, la fel ca cea a iobagilor, s-a diferenţiat intens, din ea desprinzându-se o pătură mai avută, foarte subţire, una cu o stare economică slabă, iar masa preponderentă era sărăcită, sub limită, fiind obligată să-şi vândă forţa de muncă. Mai ales, aceste ultime două categorii vor da forţa revoluţionară în marele eveniment.

Un element fundamental al relaţiilor feudale, care exprima dependenţa ţăranului, era renta feudală. Proprietatea nobilului asupra pământului era principalul mijloc de constrângere economică asupra ţăranului. Suprastructura politică şi juridică au asigurat dependenţa personală a ţăranilor iobagi feudali. Prin intermediul acestui suprastructuri s-a dezvoltat constrângerea extra-economică, care a devenit mijlocul obţinerii la timp a rentei feudale. Din cortegiul acesteia făcea parte renta în muncă, respectiv robota. Ea era percepută în schimbul folosinţei pământului de ţărani. Cum în Transilvania nu exista o reglementare urbarială, nu era stabilită nici mărimea lotului pe care nobilul trebuia s-o dea ţăranului dependent, nici obligaţiile în muncă pe care trebuia să le presteze ţăranul. Acest lucru a permis abuzul şi forţa proprietarilor, asiguraţi de sprijinul autorităţilor administrative. Cea mai elocventă dovadă în acest sens o constituie diversitatea perceperii robotei de la sat la sat sau de la stăpân la stăpân. Nu putem neglija aici abuzul administratorilor de moşii şi mai ales a arendaşilor interesaţi de propriul câştig. Mai peste tot, ţăranii declarau în cadrul conscripţiei czyrakiene că n-au urbariu, că fac slujbele după obiceiul vechi, că unii fac mai multă, alţii mai puţină.[230] Mărimea robotei şi în Câmpie, era determinată: de necesităţile stăpânului în primul rând, mărimea alodiului, mărimea sesiei ţărăneşti, distanţa de pieţele de desfacere a domeniului, de înzestrarea cu inventar viu şi mort a ţăranului, de rezistenţa ţărănimii, de tradiţia domeniului. Nicăieri nu era stabilită nici lărgimea zilei

de muncă, fapt ce lăsa deschisă poarta pretenţiilor stăpânului. Adesea nu era înregistrată ziua de robotă, deşi începută sau efectuată parţial din cauza vremii proaste.[231]Uneori nu era socotită în ziua de lucru drumul până la şi de la locul prestaţiei. Dăunătoare pentru ţărani era perceperea robotei în perioada de vârf a muncilor agricole, când solicitarea intensă determina pierderi grele în propria gospodărie.

Iobagii din Câmpie prestau în general una la 3 zile pe săptămână, iar jelerii 1-2 zile pe săptămână.[232]

Iată o înţelegere din anul 1819 a ţăranilor iobagi, şi jeleri din Miheş cu baronul Wass Sámuel: „cei cu boi pentru serviciul de iarnă vor face două drumuri ca cel de la Cluj la Taga. Pe forţele lor vor presta la aratul de primăvară şi la semănat o săptămână, la ogorât tot o săptămână, la aratul şi semănatul de toamnă o săptămână, împreună două săptămâni, fiecare după puterile lui să participe la transport până când se gată Cei cu boi vor săpa de două ori porumbul în două săptămâni, pe urmă două săptămâni la cositul şi adunatul fânului şi două săptămâni la culesul porumbului. Cei fără boi, dar cu moştenire la săpatul porumbului patru săptămâni, la cositul şi adunatul fânului patru săptămâni şi la culesul porumbului tot patru săptămâni. Tot aceştia cu moştenire dar fără animale, pentru serviciile de iarnă vor presta trei săptămâni după nevoie. Pentru seceriş atât cei cu boi cât şi cei fără, suprafaţa le va fi împărţită în mod egal şi timp de două săptămâni trebuie executat secerişul pentru că altfel vor fi mărite clăile la 45. Cele adunate în plus vor fi plătite de către nobil cu câte un garas. Cei cu boi, cu carul să facă un drum lung ca până la Sebeş şi unul scurt. Şi cei fără animale să facă acelaşi drum pe jos cu scrisori. Orice fel de dijmă, decimă şi alte prestaţii, le vor executa după metodele vechi.”[233] În 1847 iobagii din Taga ai aceluiaşi baron prestau zile de robotă pentru: tauri şi vier, 53 zile pentru datoria de orz, 27 zile pentru dreptul de pescuit în lac. Cei cu 4 boi efectuau în acelaşi an câte două zile pe săptămână, cei cu doi boi 3 zile, iar unii 2 zile, cei fără animale 2-3 zile cu palmele, iar cei 27 hurubaşi câte o zi pe săptămână cu palmele. Totalul zilelor cu boii se ridica la 1248 zile robotă, iar cu palma la 1588 zile.[234] În satele Valea Largă, Miheş, Zau, Şăulia şi Răzoare, în care avea alodii familia Wass, robota era percepută mai ales la arat de primăvară şi toamnă, ogorât, la cele două sate la porumb, cositul şi strânsul fânului, seceriş şi culesul porumbului, iar hurubaşii la săpatul porumbului, seceriş şi cosit.[235]

Familia Bethlen, care avea alodii în satele Iclandul Mare și Mic, Luduș, iar la sud de Mureș la Petrilaca și Iernut (aici avea curia n.ns.) încălca „obiceiul" celor 3 zile pe săptămână. Țăranii din Petrilaca se plângeau „că de 6 ani de când la curte (e) actualul tist, nu că ținem slujba noastră obișnuită, ci aproape în fiecare săptămână slujim câte 4 și 5 zile, dar se întâmplă uneori că numai dumineca venim acasă, de multe ori și toată săptămâna lucrăm la jilipul morii cu mâncarea noastră, pentru aceasta la căratul gunoiului și fânului cu toate că așa am sărăcit că nu mai avem vite și care; dară ne mână la lucru cu palma la Luduș și ne ține acolo cu săptămâna până se isprăvește căratul și lucrăm cu pâinea noastră și zilele făcute nu ni se socotesc în slujba săptămânală rânduită."[236] Trimiterea țăranilor la muncă în alte sate uneori în alte comitate, era destul de frecventă. Așa de exemplu țăranii din Blidărești (c. Solnoc Int.) ținuți în arendă de baronul Iosif Huszár, erau trimiși în comitatul Cluj la Mociu, unde trebuiau să rămână câte 3-4 săptămâni prejudiciind mari pagube în gospodăriile lor, prin lipsa lor.[237] Adesea drumul nu era socotit în robotă, cum declarau țăranii din Dobricel (c. Solnoc Int.) aduși la Lucru în Hârțău (c. Turda)[238]

În comitatele Dăbâca, Turda, Cluj, Solnoc-Interior erau percepute zile de robotă pentru stăpânul dintre iobagii căruia se alegea judele sătesc, robotă era pretinsă pentru ciurdar, vițelar, porcar. În zile de clacă erau transformate torsul și țesutul femeilor iobagilor în cazul în care nu se făcea cânepa.[239]

Profitând de secetă sau strâmtoarea gospodăriilor țărănești, nobilii recurgeau adesea la împrumutul țăranilor cu cereale sau bani, pentru a le impune apoi zile de robotă în locul cametei. Baronul Berzenczei Mihály a scris administratorului său Herbert din Repai (Sc. Mureș) să dea 60 de feldere de porumb la 6 țărani cu condiția „ca peste un an să vă plătească felderă cu felderă, câte o zi de muncă cu palma sau pe jos la Sâncrai."[241] În satul Oroi 16 țărani iobagi au semnat un contract de împrumut în anii foametei cu același baron și se angajau să presteze, după câte 2 feldere de porumb câte o zi de robotă.[242] Anii secetei i-au îndatorat pe țărani pe zeci de ani cu zile de robotă pentru cerealele împrumutate, astfel că mulți erau restanțieri încă și în anul revoluției. În 1828 10 țărani cumpărau 130 feldere de porumb cu un florin feldera și se angajau că pentru fiecare felderă vor lucra câte o zi cu palma. Se angajau să plătească începând cu anul 1829 baronului F. Kemény iar dacă careva dintre ei ar fi fugit, nu poate plăti sau

moare, ceilalți vor plăti în locul lor.[243] Aceştia nu au reuşit să se achite nici în 1847. datoria la mulți fiind preluată de fiii lor.[244]

Robota devenise în ajunul revoluției cea mai grea sarcină, cu atât mai mult, cu cât foamea de brațe de muncă a proprietarilor a crescut pe măsura angajării domeniilor în producția de marfă. Ceea ce a transformat-o într-o cauză gravă a luptei de clasă a fost modul abuziv în care era percepută. Juzii dominali, administratorii, arendașii, sprijiniți de juzii nobiliari, recurgeau la mijloace care sfidau demnitatea umană. Faimos în Câmpie, pentru mijloacele barbare cu care își trata jelerii și iobagii era Gidófalvi Gábor ce deținea în arendă pământuri de la familia Kemény în Luduș și Bogata de Mureș. În 22 martie 1847, la Luduș, se făcea o anchetă în casa lui Alexandru Ludoşeanu (viitor tribun, n.ns.) împotriva abuzurilor arendașului G. Gidófalvi de doi asesori ai comitatului, Balla György și Darkó József. Erau audiați 26 martori. Între altele cei anchetați declarau despre arendaș „că este un om foarte rău, că bate tot timpul, că pe feciorii lui Dudás Pista din Istiháza i-a bătut și că aceştia l-au reclamat la judele nobiliar, ...că pe Stoica Tănase care lucra sub mâna lui... l-a bătut în așa fel că până ce a murit a susținut că din bătaia aceea va muri”[245] Între cei bătuți de arendași erau și Kiss Jancsi și Berar Iacob din Bogata. Sunt menționate scene înfiorătoare: bătăi sângeroase, urmărirea țăranilor cu câinii, închiderea lor în pivniță iarna, înfometarea celor închiși și altele. De exemplu, Mărginean Vasilica pentru că într-o zi n-a mers la cules porumb a fost prins și bătut. Iarna când a fost chemat la treierat fiind la moară, a doua zi l-au prins oamenii arendașului, l-au băgat la închisoare pe un ger năprasnic, iar când l-au eliberat i-au mai dat 50 de lovituri de bici.[246] Și în anul revoluției arendașul s-a purtat cu sălbăticie determinând o adevărată revoltă în Luduș.

Moșierii au exploatat întreaga capacitate de muncă a familiei țărănești, inclusiv femeile și copii. Arendașul din Luduș menționat mai sus, pretindea clacă pentru ziua în care femeia țăranului mergea la târg pentru cumpărăturile casei.[247] Pe moșia din Sânpetru de Câmpie a familiei Teleki femeile țăranilor în 1846 au țesut 1555 coți de pânză de cânepă și 96 de in, deci un total de 1651 coți folosiți în consumul intern.[248]

Putem conchide că sistemul de clacă devenise în preajma revoluției mai abuziv și nelimitat, contribuind în cea mai mare măsură la creșterea contradicțiilor sociale.

Alături de renta în muncă, renta în natură făcea parte din ansamblul obligațiilor feudale. Ea era alcătuită din dijmă și dare.[249] Dijma se percepea

din cereale, porumb, păstăioase, vin, animale mici şi stupi. Se întâlneau şi cazuri în sec. al XIX-lea, de exemplu în c. Solnoc Interior, când alături de dijma domnească se percepea şi dijma fiscală. Ţăranii din Nuşeni (c. Solnoc Interior) în 1820 arătau că dijma lor este fiscală şi o dădeau din miei şi stupi, iar cea domnească era percepută din cereale.[250].Dijmă fiscală şi feudală mai întâlnim la Bonţida (c. Dăbâca), Maia, Mica (c. Solnoc Interior). [251]La Chiochiş în 1820 dijma fiscală era răscumpărată de nobili şi strânsă de el din cereale: cânepă, in, fasole, must, oi şi stupi, iar dijma domnească, nobilul o percepea din oi şi stupi.[252] În 1846 Fr. Sámuel Teleki încasa dijma de la ţăranii săi din Sânpetru din cereale, porumb, fasole, oi, cânepă, stupi.[253] Dijmuirea se făcea pe hotar şi numai după aceea ţăranul îşi putea transporta recolta acasă. Cum aceasta se făcea târziu, multe din ele se stricau pe câmp. Dijma, chiar dacă nu prevala în ierarhia obligaţiilor, frustra pe ţărani de o parte a muncii sale, iar pentru cel sărac ea era o povară grea.

Alături de dijmă, darea sau daturile completau seria sarcinilor ţărăneşti. Se percepea din găini, pui, ouă, şi variau de la sat la sat, sau de la stăpân la stăpân. La 1820 ţăranii din Chiochiş dădeau doi pui de coponit, la sărbători 3 găini, 30 de ouă, de Crăciun 2 mierţe de ovăz.[254] În 1846 ţăranii din Sânpetru dădeau ouă, pui şi găini de sărbători[255], la fel ca şi cei din Taga în 1847[256] Ca şi dijma şi daturile, loveau în traiul şi aşa scăzut al ţăranului.

Renta în bani nu era generalizată în Câmpie. Despre ea K. Marx notează: „Transformarea …,rentei în produse în rentă în bani, presupune deja o dezvoltare mai însemnată a comerţului, a industriei orăşeneşti şi în general a producţiei de mărfuri, prin urmare şi a circulaţiei băneşti”[257] Totuşi în Câmpie întâlnim moşieri care îşi obligau ţăranii iobagi să cumpere cu bani o parte a robotei. De exemplu baronii Bánffy din Nireş (c. Cluj) îşi obligau ţăranii la taxe între 8,16 fl. Şi 16,32 fl., dar şi la robota între 6-12 zile cu boii şi 31-48 zile cu palma.[258] În Ceanul Mare un iobag al nobilului Ludovic Zeyk plătea 500 zloţi pe an pentru toate prestaţiile, iar 2 iobagi ai nobilului Iosif Naláczy cu 110 zloţi şi-au răscumpărat robota de 2 zile pe săptămână. Pentru aceleaşi obligaţii, doi iobagi ai nemeşului Ludovik Zambo plăteau 70 zloţi de persoană. În acelaşi sat, din cei 33 de nobili câţi erau în 1820, dintre ei 10 au admis înlocuirea parţială sau totală a rentei în muncă sau produse cu renta în bani.[259] În general în Câmpie întâlnim toate aceste trei forme de rentă, dar cea care rămâne predominantă, şi cea mai grea este renta în muncă - robota.

Deşi mai puţin studiată, problema obligaţiilor militare în ajunul revoluţiei constituie un element care argumentează agravarea stării economice a ţăranului. În Transilvania, Curtea din Viena a concentrat unităţi militare numeroase, iar întreţinerea lor a fost aruncată pe sate. Pentru ele erau percepute cereale, nutreţuri, hrană pentru soldaţi şi adesea băutură şi mai puţin bani. De exemplu în 1847-1848, pentru regimentul de cavalerie Karol Ferdinand, din plasa Pogăceaua s-au strâns: 345,4 feldere grâu, 1730,2 feldere ovăz; 173,2 măsuri de fân, care au dat: 5182 porţii de pâine, 5182 porţii de ovăz şi 5192 porţii de fân.[260] În depozitul de la Petelea numai din plasa Bogata au fost strânse şi predate în anul1848, în prima parte a anului, următoarele: 3752 porţii grâu, 3804 porţii ovăz, 3800 porţii fân. Acestea au fost strânse din următoarele sate: din Luduş 525 porţii din fiecare produs, din Oroi câte 60 porţii, din Dileul Român 390 porţii de grâu iar din celelalte câte 395 porţii.[261] La acestea se adaugă adesea cazările, şi nu de puţine ori diferite taxe în bani.[262] În 1847, satele din plasa Bogata (c.Turda), erau obligate la următoarele sume: Dateş - 4,34 fl., Iclandul Mare 7,53 fl., Bogata 11 fl.,Lechinţa 6,1 fl., Luduş 10,15 fl., Căpuş 7,34 fl., Iclandul Mic 6 fl.,Dileul Român 7,21fl., Dileul Unguresc 3,23 fl., Oarba 7,15 fl., Petea 5,6.fl., Oroi 2,28 fl.[263] Ţăranii din Câmpie erau nemulţumiţi de staţionările şi cazarea unităţilor cu prilejul deselor deplasări ale acestora.

Tabloul obligaţiilor multiple pe care l-am prezentat până aici, pentru a fi realist trebuie completat cu menţiunea importantă că abuzurile proprietarilor, administratorilor, arendaşilor, juzilor domeniali, aparatul administrativ al comitatelor au devenit o adevărată permanenţă în Câmpie. Un fenomen care se manifestă şi în Câmpie în preajma revoluţiei a fost răspândirea muncii salariate. El este argumentat indirect prin diferenţierea din cadrul şi dintre cele două categorii de ţărani dependenţi, dar care singur nu poate susţine un proces. Mulţi ţărani pauperizaţi îşi vindeau forţa de muncă dar nu s-au rupt de mica lor gospodărie şi nici nu s-au eliberat de regimul de dependenţă feudală. Pe domenii baza era încă munca silită a iobagului, numai pe cele trecute mai intens la producţia de mărfuri, începea să fie angajată tot mai multă forţă plătită. Apoi, în plata celor angajaţi produsele naturale constituiau partea cea mai importantă. Deci angajaţii pe care îi întâlnim nu pot fi consideraţi muncitori liberi. Angajaţi cu plata în bani şi în natură întâlnim pe domeniul din Bonţida.[264] Multe contracte întâlnim şi în partea de nord a Câmpiei.[265]. Simion Bariţiu nota: „Hotarele oraşelor ardeleneşti mai mari au fost cultivate de locuitorii satelor de prin

prejur, plătiți fiind prin simbrie."[265] Orașele publicau liste cu plata diferitelor munci. O astfel de listă am întâlnit la Tg-Mureș.[266] În 1820 țăranii din Ceanul Mare declarau: „Căpătăm bani... și din lucru, că aici domnii noștri tot cu bani lucră, căpătăm bani că lucrătorii se plătesc ca în oraș la Turda."[267] Cei din Ercea, tot c. Turda declarau: „odată cu aratul, unii își pot câștiga pâinea."[268]

Răspândită în Câmpie era munca sezonierilor veniți de la munte, mai ales în perioadele de vârf. Și țăranii din Câmpie erau folosiți pe bani în aceste perioade, după cum o atestă socotelile baronului Berzenczei Mihály.[269] Sezonieri din părțile secuiești erau aduși la muncile de vară de contesa Haller Barbara din Iernut, ce stăpânea și sate din câmpie.[270] În raportul dintre munca sezonieră și cea salariată, și în Câmpie prevala cea sezonieră, iar în raportul acestora cu cea iobagă, predomina aceasta din urmă.[271]

Sub aspect social, Câmpia Transilvaniei prezenta în preajma revoluției un tablou în care clasele sociale era încă cele caracteristice feudalismului. Pentru clasa proprietarilor fenomenul care se poate remarca este cel al îmburgheziri, manifestat mai ales prin angajarea domeniilor în procesul producției de mărfuri. În privința clasei țărănești dependente, se produce un intens proces de pauperizare, însoțit de cel al diferențierii, atât în rândul iobagilor cât și al jelerilor. O masă din ce în ce mai mare ajunge sub limita suportabilă a vieții. Contradicția dintre asupritori și asupriți se agravează și dă expresie crizei feudalismului. Stăpânii, pentru a-și asigura domnia, foloseau metode vechi, adesea cele mai brutale. Aserțiunea lui Lenin, referitoare la revoluție este valabilă și pentru Transilvania și, în cadrul ei, pentru Câmpie: „pentru revoluție nu este suficient ca masele exploatate și asuprite să-și dea seama că nu se mai poate trăi după modul vechi și să pretindă o schimbare; pentru revoluție este de asemenea necesar ca guvernanții să nu poată trăi și guverna după modul vechi"[272] Clasa dominantă folosește și în Câmpie metodele cele mai crunte, colabora și recurgea la organele de stat represive. Scaunele de judecată domeniale, tribunalele pronunțau sentințe numai împotriva țăranilor. Juzii dominali, arendașii, administratorii, juzii nobiliari, bat și adesea omoară.[273] Închisorile erau plini de țărani, atât cele ale comitatelor cât și cele ale stăpânilor. Uneori era folosită armata, care se deplasa mereu pentru a supraveghea sau intimida satele agitate. Intensificarea exploatării, abuzul, folosirea forței, determinau menținerea unei permanente tensiuni la sate. Plângerile țăranilor, ca forme

de luptă, dezvăluiau practicile brutale folosite de slujbaşii domeniali, organele administrative, arendaşi. În pragul sec. al XIX-lea iobagii din Bărdeşti (Sc. Mureş) se plângeau că noul arendaş armean pretinde 3 zile pe săptămână cu boii cu aprobarea Consiliului oraşului. Ei ameninţau că nu vor rămâne şi nici nu pot aduce în locul lor ţărani care să accepte noile condiţii.[274] Oficialii Scaunului au ordonat judelui plăşii Şincai „să descopere pe conducătorii ţăranilor care îi îndeamnă la nesupunere şi să-i trimită la închisoare"[275] Când ţăranilor, din acelaşi sat, li s-a refuzat folosirea pădurii pentru lemne de foc (uscături, n.ns) ei au tăiat-o şi pustiit-o. Autorităţile l-au arestat pe primar şi conducătorii ţăranilor trimiţându-i în judecată.[276] Încă de la începutul secolului XIX-lea ţăranii de pe domeniul din Iernut al contelui Bethlen Ladislau se plângeau de robotă şi de pământurile acaparate de nobili, atât obşteşti cât şi iobăgeşti.[277] Răpirile de pământuri provocau adevărate răscoale. Aşa s-a întâmplat la Unguraş (C. Solnoc Int.), unde ţăranii în frunte cu […] Engi s-au răsculat împotriva familiei Kornis, care le-a acaparat pământurile. În anii foametei, 1813-1817, împăratul Francisc I a fost întâmpinat cu prilejul vizitei în Transilvania cu peste 17000 jalbe.[278] Emigrarea constituie şi o formă şi o expresie a luptei de clasă. Cu prilejul foametei Bariţiu menţiona şi el: „Mii de locuitori au ieşit şi atunci în ţările româneşti şi s-au aşezat acolo pentru totdeauna."[279] Şi consulul englez de la Bucureşti consemna fenomenul: „De câţiva ani mizeria crescând, 20000 de transilvăneni au trecut în Principate."[280] Mişcări s-au produs şi cu prilejul conscripţiei czyrakiene, cum au fost în c. Cluj, pe care autorităţile le-au înăbuşit cu armata.[281] Ştirile despre revoluţia lui Tudor Vladimirescu pătrunse în Transilvania a înfricat şi mai mult nobilimea.[282] În 1829 locuitorii din Valea Largă (c. Turda) cereau autorităţilor scutire de încartiruire a soldaţilor în satul lor.[284] Tot atunci locuitorii din Cheţani se plângeau vicejudelui plasei Arieşului – Pénteki László – că 5 husari l-au bătut pe primarul satului Bucur Todor, pentru că sătenii desemnaţi să hrănească soldaţii încartiruiţi, au refuzat s-o facă. Ei ameninţau că vor părăsi satul dacă abuzurile armatei vor continua. Evenimentele de la 1830 din Polonia, răscoala „holerei" din Slovacia de Est, determină agitaţii şi în Transilvania. G. Bariţiu notează: „Era fuga domnilor de pe la sate (…) se află peste puţin, că s-ar fi răsculat nu numai Valahii din Munţi ci acum şi cei din regiunile Câmpiei: că un protopop şi câţiva popi rebeli au fost arestaţi; că vin trupe"[285] şi că în ţinuturile dintre Turda şi Reghin a fost trimis Dimitrie Caianu pentru „a pune la loc mintea românilor şi a-i face să se lase

de rebeliune".[286] Că anul 1831 a fost plin de agitații o confirmă și rapoartele guvernatorului Jósika János către Cancelaria Aulică.[287] El consemna în ele că între români sunt semne de nemulțumire, că preoții români țin adunări și vorbesc de eliberare, că românii cumpără pușți, că răscoala lui Horia este încă vie în memoria oamenilor. Raportează apoi că a luat unele măsuri: pentru împiedicarea întrunirilor țăranilor, confiscarea armelor, pentru limitarea abuzurilor, pentru detașarea unor unități de ulani la Cojocna, Turda Alba-Iulia și Hunedoara. Menționează că între români știrile pătrund prin intermediul studenților de la Blaj. Din altă sursă știm că erau agitate satele din Câmpie Șopteriu, Frata, Sânmărtin, despre care informa comitele suprem Kornis Mihály (c. Cluj). Erau investigați pentru toate acestea protopopul Maier Iosif din Sânmărtin și preotul din Băla.[288] Refugiații polonezi erau căutați și în Câmpia Transilvaniei.[289]

În 1837, locuitorii satului Islandul Mare (care aparținea de domeniul Iernutului - n. ns) au ieșit în masă pentru a-și apăra semănăturile peste care contele L. Bethlen ordonase să se sape un șanț pentru aducerea apei la moară. Lucrătorii și supraveghetorul contelui au fost alungați în 17-18 martie și apoi ei au astupat canalul. Contele a ordonat o anchetă brutală dar nu a fost în stare să afle vreun vinovat.[290]

În preajma revoluției au existat proiecte de rezolvare a problemei țărănești, între care cel al administratorului moșiei din Jibou, Kelemen Benjámin, cu meritul că ataca din interior feudalismul.[291] Englezul John Paget, statornicit la Câmpia Turzii, cunoscând starea țărănimii, arăta că: „Dacă nobilii nu vor proceda la remedierea relelor, ele vor fi remediate fără consimțământul lor fie de Guvern fie de popor."[292] Problema urbarială a devenit în fața revoluției cea mai dezbătută. N. Wesselényi, liderul liberalilor maghiari din Transilvania sesiza deja în 1845, într-o corespondență cu Bethlen János, scria: „știți acea atmosferă rea și semne suspecte care au apărut în poporul de rând de la noi, că românii prin preoți și prin alții de mult instigă (…) se poate auzi în poporul de rând multe care au un înțeles îngrijorător cu cât acestea nu s-au născut sub influența știrilor din vecini și florile de acum au fost semănate într-un pământ de mult pregătit și ușor pot germina."[293] În 1846 el scria în același ton:„Multele contradicții și confuzii în așa măsură îndurerează poporul de rând și îl agită, încât acestui fapt nu e exclus să-i urmeze evenimente de genul celor din Galiția."[294] Baroneasa Jósika Rozália Csáky, la începutul aceluiași an îi scria lui N. Wesselényi: „Săptămânile trecute când am umblat prin Câmpia

(Transilvaniei - n.ns) am văzut cât de îngrozită e nobilimea, cum se mutau la oraş (…) aşa a făcut chiar şi Félszegi, judele nobiliar, (…) Dar este adevărat că va fi şi a fost o adevărată minune faptul că până acum (nobilii - n.ns) n-au fost omorâţi în urma atâtor instigaţii comuniste".[295] Lui Bethlen János ea îi transmitea ştirea astfel: „În Câmpie atâta e de răspândită ştirea şi convingerea unei răscoale ţărăneşti, încât am auzit că mulţi proprietari se pregătesc să se retragă la oraşe."[296] Se îngrozeşte mai ales la gândul că: „ţăranul nostru deşi e ungur, da pentru că e ţăran, va lua parte la răscoală."[297] Se gândea la măsuri preventive şi propune trimiterea unor unităţi militare şi dispersarea lor în zonele cele mai agitate. Evenimentele din Polonia, răscoala din 1846, au avut răsunet şi în Transilvania. „Este suspect – scria N. Wesselényi – cât de repede şi precis au ajuns la cunoştinţa românilor evenimentele din Galiţia, când ziarele din părţile noastre nu au adus ştiri despre izbucnirea din Polonia."[298] Patrioţii polonezi erau urmăriţi din ianuarie 1847 şi în Transilvania. În 19 ianuarie 1847 guberniul ordona urmărirea a 3 spioni polonezi din Societatea propagată de la Paris, anume Tonczyk, Stork şi Zwerew, prinderea şi arestarea lor.[299] După lichidarea mişcării din 1846 din Moldova, în Transilvania era pus sub urmărire de oficialităţile din Tg. Mureş, boierul „Răşcan", despre care se presupunea că „se ascunde pe undeva aici în Ardeal. [300] Ştirile din Dietă nu au putut ajunge la urechile ţăranilor, provocând o stare de agitaţie, pe fondul căreia conflictele se dezlănţuie mai intens. Plângerile, procesele se înmulţesc. Ţăranii din Ceuaşul de Câmpie se plângeau autorităţilor de purtarea neomenoasă a stăpânului lor, Zamler Ştefan care le-a luat bani cu forţa, îi persecuta şi revendicau aducerea lui în judecată.[301] Închisorile comitatelor erau tot mai pline. Mulţi deţinuţi erau din satele Câmpiei: Bogata, Pogăceaua, Sânger, Chimitelnic, Iclandul Mare, Şăulia de Câmpie, Budiu de Câmpie (c. Turda).[302] În 1847 nobilul Beteg Sándor din Sânger bănuindu-l de furt pe grăjdarul său Rotar, a ordonat să fie pedepsit cu 100 lovituri de bâtă pe pielea goală, fără a-i obţine vreo mărturisire. Legat în lanţuri grăjdarul a fost trimis la închisoare de la Reghin unde a decedat. La cererea soţiei lui Rotar, a fost deshumat corpul şi i s-a făcut autopsia. Comisia medicală a constatat însă că moartea s-a datorat unei boli de inimă şi de ficat şi unei bronşite. Aceasta cu toate că ancheta comitelui suprem, argumente din plin vinovăţia nobilului din Sânger.[303] La începutul anului 1848 Cătană Vasilica din Bogata de Mureş îl reclama pe stăpânul său Szilveszter Antal de o serie de persecuţii. Martorii audiaţi de o comisie de anchetă declarau în

masă că nobilul îl maltrata şi necăjea pe iobagul Cătană Vasilica. Peste aceste mărturii comisarii, prieteni ai stăpânului, i-au dat câştig de cauză lui Szilveszter Antal.[304] Iată şi rădăcina unor conflicte care se vor dezlănţui în vara lui 1848 în Satul Iclandul Mare (c. Turda) În 1847 ţăranii de aici cereau o comisie de anchetă pentru o păşune răpită de contele Bethlen Leopold din Iernut. Comisia de anchetă i-a dat câştig de cauză contelui şi în actul încheiat se consemna doar: „Oamenii faţă de numărul vitelor, au destulă păşune."[305] Tot în preajma revoluţiei creşte numărul celor care se refuzau să se înroleze. Acest lucru era menţionat de judele nobiliar Zambler György în satele Iclandul Mic, Sânger şi Căpuşul de Câmpie.[306] În februarie 1848 ţăranii din Voivodeni (c. Turda) pe fondul unei nemulţumiri generale au refuzat să mai plătească banii pentru recruţi. Sunt menţionaţi între instigatori Toger Iuon, Tanco Petru, Menyhárt János şi un locuitor din Tg-Mureş, Váradi. Judele nobiliar Darkó József considera cele întâmplate ca o răscoală. Organele superioare pentru liniştirea satului i-au recomandat: recrutarea să se facă cu vorbe frumoase, să fie interzisă orice adunare a satului, locuitorul Váradi să facă un raport despre ce a vorbit, instigatorii să fie arestaţi pe o perioadă de 4 luni şi să fie eliberaţi numai pe garanţia satului, să se facă o supraveghere strictă a satului Voievodeni.[307]

Acest ansamblu de elemente argumentează indubitabil adevărul şi profunzimea „Discursului" lui S. Bărnuţiu.[308] Cauzele revoluţiei deci erau atât de coapte în Transilvania încât nici nu era nevoie deosebită de „ocazii" din afară. Masa românească de aici exploatată şi pe plan social şi plan politic va alcătui coloana vertebrală a marelui eveniment.

NOTE:

1. Csetri E., Imreh Şt. „Stratificarea socială a populaţiei din Transilvania la sfârşitul orânduirii feudale (1767-1821)" în „Populaţie şi societate" vol.I, Cluj, 1972, p.158;

2. Platon G., „Geneza revoluţiei române de la 1848", Iaşi, Edit. Junimea, 1980 p. 176-177;

3. Erdélyi Híradó, 1847, 28 febr.;

4. „Arhivele Statului - Tg. Mureş" (mai departe Arh. St. Tg. Mureş), fond-Conscripţia czyrakiană nr. 319/1820;

5. Csetri E., „Conscripţiile urbariale ale satului Chiochiş din 1785-1820" în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj (mai departe A.I.I. Cluj), VII., 1964, p. 257;

6. Arh. St. Tg. Mureș - Fond Sc. Mureș, fam. Teleky - „Sesio posesionalis” an 1846, nr.160;

7. Botezan L., „Contribuții la studiul problemei agrare din Comitatele Transilvaniei în perioada 1785-1820”, Teză de doctorat, 1974, Institutul de Istorie Cluj, p. 267;

8. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál de Moreşti, nr. 128;

9. Ibid. Fam Wass de Taga, cutia 28, fila 2373;

10. Tagányi Károly, „A hármas-nyomású rendszer behozatala Erdélyben (Introducerea asolamentului trienal în Transilvania)”, Magyar Gazdaságtörténeti Szemle (Revista de Istorie Economică din Ungaria), Budapesta, 1894, p. 22;

11. Ibid. Op. cit., p. 23-24;

12. Szabó N., „Dezvoltarea agriculturii țărănești din Scaunul Mureș în sec. al XVIII-lea și în primele decenii ale sec. XIX-lea (1722-1820)”;

13. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál de Moreşti, nr. 128;

14. Botezan L, Ibidem, p. 264;

15. Csetri E., Imreh Șt., „Agricultura Transilvaniei în perioada de destrămare a relațiilor feudale”, lucr. mss. p. 35;

16. Milótai Ferenc, „Erdélyi Gazda Kézikönyve” („Manualul Gospodarului din Transilvania”) Aiud, 1838, vol. I., p. 188;

17.Ibid. p. 197-203;

18. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál nr. inv. 137, fila 146;

19. Moldovan L.; Pop. I., „Conscripții urbariale mureșene din 1785” în „Marisia” VI, 1976, p. 170 și urm;

20. Arh. St. Tg. Mureș. „Conscripția czyrakiană”;

21. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Bornemisza, nr. 333 fasc. XXXVIII, 4c;

22. Botezan L., „Organizarea sesiei iobăgești pe teritoriul actualului județ Mureș în perioada 1785-1820”, în „Marisia” VI, 1976, p. 244;

23. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Wass, cutia 18, fasc.72/30;

24. Ibid., Fond Matskasi, cutia 30, 31, 45-47;

25. Arh. St. Tg. Mureș - Fond. Teleky „Sesio posesionalis”, Nr. 159;

26. Kőváry László - „Erdélyország Statisztikája” (Statistica Transilvaniei), Cluj, 1847, p. 125;

27. Erdélyi Híradó, 1845, nr. 10;

28. Milótai F. - Op.cit., p. 118;

29. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál nr. inv. 80, fila 17 și 90;

30. Ibid. Fond. Fam Berzenczei, cutia 56;

31. Ibid. Fond. Kemény Pál, Nr. inv. 128;

32. Szabó N., op. cit., p. 235;

33. Erdélyi Híradó - 1842, nr. 27, 29;
34. Maria Roșca-Rosen, ,,Exploatarea domeniului conților din Bonțida în perioada de trecere de la feudalism la capitalism (1780-1820)". Rezumatul tezei de doctorat,1972, p. 35-36;
35. Arh. St. Tg. Mureș - Fond. Teleky Nr. 159;
36. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál, p. 90;
37. Kőváry L., op. cit. p. 125;
38. Apud Csetri E., Imreh Șt., op. cit., p. 32;
39. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál, nr. inv. 80, p. 90 și urm.;
40. Ibid. Fond Esterházy, nr.126, p. 3-41;
41. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis" Nr. inv. 159;
42. Apud Csetri E., Imreh Șt., op.cit., p. 43;
43. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis" Nr. inv. 159;
44. Botezan L., Op.cit., p. 245-247;
45. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis" Nr. inv. 159;
46. Csetri E., ,,Conscripțiile satului Chiochiș", p. 249;
47. Arh. Stat. Cluj-Napoca, ,,Fond. Bornemisza", nr. 305, grupa F, fila 9638;
48. Ibid. fila 9641;
49. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis" Nr. inv. 160;
50. Ibid.;
51. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Wass, R.I. Fasc. LXXII, cutia 28;
52. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis" nr. inv. 160;
53. Arh. St. Tg. Mureș. Conscripția czyrakiană nr. 319/1820,-Botezan L. Op. cit. p. 247;
54. „Erdélyi Híradó", 1842, nr. 42;
55. Ibid. 1847, nr. 211;
56. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis" Nr. inv. 159;
57. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis" Nr. inv. 165;
58. Csetri E., Imreh Șt. - op. cit., p. 71;
59. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál, p. 80;
60. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Primăria or. Gherla;
61. „Erdélyi Híradó", 1842, nr. 42;
62. Ibid. 1846 nr. 122;
63. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis" Nr. inv. 159;
64. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Bornemisza, nr. inv. 310, gr. F; nr. inv. 309, gr. F; nr. inv. 134;
65. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál, nr. inv. 80;
66. Ibid. și Csetri E., Imreh Șt. - op. cit. p. 51;

67. „Vasárnapi Újság” 1843, nr. 467;
68. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Fam Kemény Pál, nr. inv. 49, fila 66;
69. „Vasárnapi Újság” 1843, nr. 477;
70. „Erdélyi Híradó”, 1848, nr. 344;
71. Ibid. 1846 nr. 121;
72. Moldovan L., Pop I., Op. cit; Kőváry L. - Op. cit., p. 121;
73. Kőváry L., op. cit., p. 121;
74. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis” nr. inv. 159-160;
75. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Bethlen de Iktar, R.III, fasc. 54, nr. 33;
76. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Bornemisza, nr. inv. 314, gr. F;
77. Ibid. fam. Kemény nr. inv. 49, fila 86;
78. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis” nr. inv. 159 și 160;
79. Kőváry L., op. cit., p. 121;
80. Kőváry L., op. cit., p. 104;
81. Ibid.;
82. Ibid.;
83. Ibid.;
84. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky, „Sesio posesionalis” nr. inv. 159;
85. „Nemzeti Társalkodó”, 1839 nr. 21;
86. Botezan L., „Contribuții la istoricul viței de vie pe pământurile nobiliare și iobăgești din comitatele Transilvaniei în perioada 1785-1820” în „Pera nostra” II, 1971, p. 165;
87. Csetri E., „Conscripțiile urbariale”, p. 244;
88. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis” nr. inv. 160;
89. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Wass, cutia 18, fasc.72/30;
90. Ibid.;
91. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky „Sesio posesionalis” nr. inv. 159;
92. Botezan L., „Organizarea sesiei iobăgești... ”, p. 238;
93. Csetri E., „Conscripții urbariale”;
94. Botezan L., Op. cit., p. 123;
95. Ibid., p. 124;
96. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Comitatul Turda, administrative, 1848, nr. 652;
97. „Arhiva Someșană”, 1930, nr.12., p. 152;
98. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Kemény, nr. 129;
99. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond.Solnoc-Interior, Tabele de impunere. Satele Mica, Nușeni;
100. Ibid.;

101. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Wass, cutia 28;
102. Ibid. Cutia 18, fasc. 72/29;
103. Ibid. Cutia 28;
104. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Berzenczei, cutia 56;
105. Csetri E., Imreh Șt., „Agricultura...", p. 58;
106. „Erdélyi Híradó", 1847, nr. 305;
107. „Vasárnapi Újság" 1843, nr. 474, 477, 491, „Erdélyi Híradó", 1846 nr. 121 și 133;
108. Ibid. 1845 nr. 26 și 53;
109. Ibid. 1846 nr. 133;
110. Ibid. 1847 nr. 211;
111. Ibid. 1845 nr. 22;
112. Ibid. și Kőváry L., Op. cit., p. 140;
113. Kőváry L., Op. cit., p. 139-140;
114. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Esterházy nr. 126, p. 7, 19, 26;
115. „Erdélyi Híradó", 1845, nr. 46;
116. Ibid. 1845, nr. 18;
117. Ibid. 1845, nr. 78;
118. Ibid. 1846, nr. 120;
119. Ibid. 1845, nr. 46;
120. Ibid. 1846, nr. 20;
121. Ibid. 1845, nr. 62;
122. Ibid. 1846, nr. 125;
123. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Kemény Pál, nr. inv. 80 I 39/883.
124. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Berzenczei, cutia 56;
125. Arh. St. Tg. Mureș, fond. Teleky;
126. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Bornemisza, Nr. 305, grupa F;
127. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Berzenczei, cutia 56;
128. Arh. St. Tg. Mureș - fond. Teleky;
129. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Bethlen de Iktar, R.III, fasc. 34, nr. 8;
130. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Kemény Pál, Nr. 80. I. 39/883;
131. Arh. St. Tg. Mureș, fond. Teleky „Sesio posesionalis" nr. 159, 160;
132. Csetri E., Imreh Șt., Op. cit., p. 63;
133. „Erdélyi Híradó", 1842, nr. 94;
134. Kőváry L., op. cit., p. 265;
135. Ibid. p. 265, 266;
136. Csetri E., „Conscripțiile urbariale ale satului Chiochiș", p. 257;
137. Moldovan L., Pop I., Op.cit.; „Erdélyi Híradó" 1846, nr. 145;
138. Botezan L., Ibidem, p. 403;
139. „Erdélyi Híradó" 1846, nr. 201;

140. „Erdélyi Híradó” 1845, nr. 62;
141. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Comitatul Turda, cutia 594, nr.1224;
142. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Wass, cutia 28, R.I., fasc. LXXII;
143. Ibidem, Cutia 22;
144. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Bethlen de Iktar, R.III. fasc. 54 nr.33-34;
145. Ibid. fond Kemény Pál Nr. 80;
146. Arh. St. Tg. Mureș, fond. Teleky, nr. 159-160;
147. Arh. St. Cluj-Napoca, fond Kemény Pál Nr.17/1847, p. 25-80;
148. M. Roșca, Rozen, „Rezumatul tezei de doctorat”, p. 31;
149. Botezan L., Ibidem, p. 384;
150. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Bornemisza Grupa G.I. Nr. 383;
151. Ibid.;
152. Ibid. Nr. inv. 312, grupa F, fila 26-35;
153. Ibid. fond Kemény Pál, nr. 17/1847;
154. Ibid. nr. 80;
155. Ibid. Fond. Bethlen de Iktar. R.III. fasc. 54 nr. 33-34;
156. Ibid. Fond. Bornemisza vol. VI, nr. 12, 333, corespondența fasc. XXVIII – 48;
157. Arh. Stat. Cluj-Napoca - Fond. Primărie oraș Tg. Mureș, nr. 21;
158. Kőváry L., op. cit., p. 224;
159. „Erdélyi Híradó” 1845, nr. 11;
160. Ibid. nr. 91;
161. Ibid.1842, nr. 42;
162. Imreh Șt., „Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate al sec. al XIX-lea”, București 1955, p. 10, 15;
163. Arh. St. Cluj-Napoca, fond Kemény Pál, nr.17/1847;
164. „Erdélyi Híradó” 1840, nr. 26 și 49;
165. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Berzenczei, cutia 56;
166. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Comitatul Turda, Prezidiale, 1847, nr. 56;
167. Imreh Șt., Op. cit., p. 42-43;
168. „Erdélyi Híradó” 1847, nr. 179;
169. Ibid. Nr. 180;
170. Botezan L., „Contribuții la problema premiselor sociale ale mișcărilor revoluționare de la 1848” în Acta Musei Napocensis, II, 1965, p. 435;
171. Kőváry L., Op. cit., p. 201;
172. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Comitatul Turda, Prezidiale, 1847, nr. 271;
173. Ibid. Administrative, 1841, nr. 1619;

174. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Solnoc-Interior, Unguraș, nr. 1988, 1998, 2008;

175. Ibid. Tabele de impunere 1818-1848 și Csetri E., Imreh Șt., „Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfârșitul orânduirii feudale" în „Populație și societate" vol. I, p. 190-191;

176. Arh. St. Tg. Mureș. Conscripții militare Nr. 750, 751, 752/1831;

177. Ibid. Conscripții fiscale Nr. 110/1722;

178. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Bornemisza nr. 333, fasc. XXVIII – 4 c;

179. Ibid. g. C. I;

180. Ibid. Fond Matskasi, cutia 49;

181. Ibid. Fond Kemény Pál, nr. 151, y. 1803-1853;

182. Csetri E., Imreh Șt., Op. cit., p. 173-238;

183. Ibid. p.190;

184. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Solnoc-Interior, tabele de impunere, nr. 1988, 1998, 2008;

185. Csetri E., Imreh Șt., op. cit., p. 174-178;

186. Ibid. p. 175;

187. Arh. St. Tg. Mureș, fond Sc. Mureș - tabele de impunere nr. 752/1831;

188. Ibid. Nr. 751/1831;

189. Ibid. Nr. 751, 752/1831;

190. Ibid.;

191. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Solnoc-Interior, tabele de impunere pe anii 1818-1848;

192. Ibid. Satul Mica, 193;

193. Ibid. Satul Nușeni;

194. Csetri E., Imreh Șt., op. cit. p. 178-181;

195. G. Kovacs, „Date privitoare la acapararea pământurilor iobăgești din Transilvania, pe moșiile familiei Bánffy" în „Studii și articole de istorie", vol. I, București,1956, p. 94; Botezan L., „Teza...", p. 326-327;

196. Imreh Șt., „Despre începuturile dezvoltării industriei", p. 45;

197. Botezan L., Op. cit., p. 326;

198. Botezan L., „Tendințele de deposedare a iobagilor din Transilvania de pământul lor individual, reflectate în actele conscripției czyrakiene" în „Sub semnul lui Clio: Omagiul acad., prof. Șt. Pascu" Cluj, 1974, p. 155-159;

199. Bariț G., „Părți alese...", vol.I, p. 563;

200. Csetri E., „Conscripțiile urbariale", p. 243;

201. Imreh Șt., „Despre începuturile dezvoltării industriei", p. 45;

202. Gyemant L., „Geneza urbariului ardelean de la 1846/1847” în A.I.I.A Cluj-Napoca, XIX, 1976, p. 175 și urm.;
203. Ibid. p. 181;
204. Ibid. Fond. Bethlen de Iktar. Registre IX, fasc.2, nr.10 și 69;
205. Ibid. fasc.8 și 81;
206. Ibid. p. 181;
207. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fam. Kemény Pál, nr. 129;
208. Ibid.;
209. Arh. St. Budapesta, fond G. P. Nr. 6660;
210. Ibid. G. Tr. Politicis, 1848, nr. 7181;
211. Ibid. nr. 7342;
212. Dir. Gen. Arh. St. Buc., microfilme Ungaria, G. Tr. Liste diplomatice Dietale, 19 iul. 1848;
213. Arh. St. Budapesta G. Tr., Prezidiale, 1848 nr. 1444;
214. Ibid. 8320;
215. Ibid. 8429;
216. Ibid. 8433;
217. Arh. St. Cluj-Napoca, com. Turda, administrative 1848, nr.595;
218. Ibid. 589;
219. Ibid., registre prezidiale, 1848, nr. 811;
220. Ibid. Actele comitelui suprem, 1848, fila 51;
221. Arh. St. Budapesta, G. Tr. Politicis, 1848, nr. 10939;
222. Arh. St. Cluj-Napoca, fond Comitatul Turda, administrative;
223. Csetri E., Imreh Șt., Op. cit. p. 181;
224. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Solnoc-Interior, tabele de impunere, satul Mica;
225. Ibid. Tabele de impunere;
226. M. Roșca-Rozen, „Rezumatul tezei”, p. 7;
227. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Wass, cutia 28, R.I., fasc. LXXII;
228. Arh. Stat Tg. Mureș, fond Sc. Mureș - tabele de impunere nr. 751/1831;
229. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Solnoc-Interior, tabele de impunere. Contracte (în anexe), nr. 19;
230. Arh. Stat Tg. Mureș, conscripția czyrakiană, nr. 319-325;
231. D. Prodan, „Despre condițiile în care se făcea robota”;
232. Csetri E., Imreh Șt., Op. cit. p.99; Botezan L., „Teza...”, p. 184;
233. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Wass, cutia 28;
234. Ibid. Cutia 28 și 18;
235. Ibid.
236. Botezan L., „Teza...”, p. 187;

237. Ibid. p. 189;
238. Ibid. p. 190;
239. Ibid. p. 198;
240. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Berzenczei, cutia 56;
241. Ibid.;
242. Ibid., cutia 34;
243. Arh. St. Cluj-Napoca, fond Kemény Pál nr.135, fasc. G. fila 3. Acte privind bunurile din Budești;
244. Ibid. file 3-6;
245. Arh. St. Cluj-Napoca, fond Comitatul Turda, administrative 1847, nr. 150;
246. Ibid.;
247. Ibid.;
248. Arh. Stat Tg. Mureș, fond. Teleky „Sesio posesionalis" nr. 159, 160;
249. Csetri E., Imreh Șt., Op. cit. p. 99;
250. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Solnoc-Interior, tabele de impunere, nr.219/1820, Anexa I;
251. Botezan L., Ibidem, p. 215;
252. Csetri E., „Conscripțiile urbariale ale satului Chiochiș", p. 246;
253. Arh. Stat Tg. Mureș, fond. Teleki, nr. 159;
254. Csetri E., Op.cit., p. 257;
255. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond. Teleky nr. 159;
256. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond. Wass, cutia 18, fasc. 72/29;
257. Marx K., „Capitalul" vol. III partea a II-a, București, 1955, p. 750;
258. Botezan L., Op. cit., p. 234;
259. Ibid. p. 237;
260. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, diverse, 1848;
261. Ibid.;
262. Ibid.;
263. Ibid. Administrative, 1849, pachet 649;
264. Csetri E., Imreh Șt., „Agricultura Transilvaniei în perioada de destrămare a relațiilor feudale", lucr. mss, p. 110;
265. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond Solnoc-Interior, satul Nușeni;
265/a Bariț G., „Părți alese", vol. II, p.75;
266. Arh. Stat Cluj-Napoca, Primăria or. Tg. Mureș, dosar 15;
267. Botezan L., Op. cit., p. 381;
268. Trócsányi Zsolt, „Az erdélyi parasztság története 1790-1849" („Istoria țărănimii din Transilvania"), Budapesta 1956, p. 95;
269. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond. Berzenczei, cutia 34;
270. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, prezidiale, 1848;

271. Csetri E., Imreh Șt., Op. cit., p. 116, 117;
272. Lenin V.I., „Opere”, vol. 31, București, 1956, p. 68;
273. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, Administrative 1847, nr.150;
274. Ibid. fond. Primăria orașului Tg. Mureș, dosar 9;
275. Arh. St. Tg. Mureș, fond Sc. Mureș, dosar 4087/1793, Prot. de procese verbale ale sed. Oficialilor Sc. Mureș, 1798 nr. 284, p. 138;
276. Ibid. p. 96;
277. Trócsányi Zsolt, Op. cit. p. 66;
278. Csetri E., Imreh Șt., „Despre începuturile industriei capitaliste”, p. 47;
279. Bariț G., „Părți alese”, vol. I, p. 559;
280. Mateș Șt., „Emigrări”, p. 260;
281. Oțetea A., „Țăranii din Ardeal și mișcarea lui T. Vladimirescu” în „Studii” 1956, nr. 6, p. 51;
282. Ibid. p. 52-54;
283. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, Prot. Adunărilor generale, sed. a 2-a din 7 mai 1830, pct. 20. și șed. 5 dec. 1831, pct. 9;
284. Ibid. nr. 1822/1829;
285. Ibid. nr. 1634/1829;
286. Bariț G., Op. cit. vol. I., p. 277;
287. Csetri E., „Prizonieri și refugiați ai răscoalei poloneze din 1830-1831, în Transilvania”, în „Studia Universitatis. Series Historia”, fasc. I, 1962, p. 57-59;
288. Ibid. p. 69-75, 84-95;
289. Csetri E., „Prizonieri și refugiați ai răscoalei poloneze din 1830-1831, în Transilvania”, în „Studia Universitatis”, fasc. I., 1966, p. 83;
290. Arh. Stat Tg. Mureș - fond. c. Târnava, Indexe, 1842, p. 1378;
291. Csetri E., „O încercare de eliberare a iobagilor din 1842”, în A.I.C., II. (1958-1959), p.181, 184-185;
292. Bodea C., „Revoluția de la 1848-49, din Transilvania și Ungaria, văzută de John Paget” în „Studii și materiale de istorie modernă” II, 1960, p. 183-191;
293. Bibl. Fil. Acad., R.S.R. Cluj-Napoca, arhiva istorică. Caietele de corespondență ale lui N. Wesselényi, vol. XXI, 1846, nr. 420;
294. Ibid. nr. 358;
295. Imreh Șt., „Despre începuturile industriei capitaliste”, p. 47;
296. Bibl. Fil. Acad. R. S. R. Cluj-Napoca, arh. ist. Caietele lui N. Wesselényi Nr. 420;
297. Ibid.;
298. Ibid.;
299. Arh. Stat Tg. Mureș, fond Primăria orașului, acte politice nr. 2743/1847, fila 2;

300. Ibid. fila 5;
301. Arh. Stat Tg. Mureș, fond Sc. Mureș, Oficialitatea dos. 1617/1846;
302. Arh. St. Cluj-Napoca, fond c. Turda, Reg. 471. Evidența cauzelor criminale;
303. Ibid. Prezidiale. 1848. Pachet 638 nr. 142, 148, 188;
304. Ibid. pachet 640, nr. 438;
305. Ibid. pachet 635, nr. 652;
306. Ibid. pachet 639, nr. 254;
307. Ibid. nr. 214;
308. Cheresteșiu V., „Adunarea Națională de la Blaj", Bucureşti, 1966, p. 422-429.

IV. DEZVOLTAREA MIŞCĂRII NAŢIONALE ROMÂNEŞTI DIN PRIMA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA CU PRIVIRE SPECIALĂ ASUPRA CÂMPIEI TRANSILVANIEI

Un capitol esenţial al istoriei popoarelor din centrul şi sud-estul Europei care s-a derulat în sec. al XVIII-lea şi prima jumătate al sec. al XIX-lea a fost cel al formării naţiunilor şi cristalizării conştiinţei naţionale. În cadrul acestui proces de anvergură, românii celor trei Principate, deşi separaţi prin forţa împrejurărilor istorice s-au integrat deplin, elaborându-şi programul politic care, înfăptuit, trebuia să le asigure o dezvoltare liberă, de sine stătătoare. Românii de Transilvania, ostracizaţi arbitrar şi abuziv din sistemul politic al acestuia, şi-au alcătuit programul politic în etape şi în funcţie de condiţiile istorice. Conceput de Inocenţie Micu, cristalizat şi lărgit de mişcarea Supplexului, îmbogăţit de generaţia de la 1848, programul politic românesc a devenit un bun naţional în anul revoluţiei.

Intervalul de la Supplex la revoluţie dacă pare mai puţin spectaculos, el se constituie în schimb într-o perioadă pregătitoare pentru saltul calitativ care este revoluţia. Sub perdeaua latenţei care acoperă acest interval se produce un fenomen profund pe care N. Iorga îl sintetiza astfel: „ceea ce se cerea în Supplex libellus cu 50 de ani înainte, pătrunsese acum în conştiinţa tuturor. Ceea ce atunci se arătase în formă umilită a unei petiţii către împărat (…) acum se înfăţişează nu în formă de petiţie ci în formă de comunicaţie.[1] Multe elemente ale programului politic le întâlnim exprimate în acest interval într-o formă estompată sau directă. Aserţiunea lui Ioan Montani (Munteanu), preotul din Mădăraş, din vara lui 1848: „Ardealul nu mai e Ardeal şi România”[2] n-o putem crede doar o izbucnire izolată, dacă avem în vedere că el frecventase şcolile Blajului în anii 1840-44, fiind angajat în acţiunea politică produsă chiar în aceşti ani aici. Este adevărat că pentru acest interval politica „regimului Metternich” s-a concentrat spre menţinerea structurilor politico-constituţionale existente, deplasând cu subtilitate problematica românească spre domeniile economic, şcolar, subzistenţa clerului, dar chiar şi aici, „înnoirile” modeste au contribuit la pregătirea revoluţiei. Intervalul nu este dominat de acţiuni politice de amploare, dar odată cu reactivarea vieţii politice a Transilvaniei în 1834, şi cu mişcarea reformistă a nobilimii ardelene, problematica românească revine în primplanul vieţii politice. Cele două memorii ale episcopilor români, din 1834 şi 1837, în care începe să prevaleze spiritul naţional,

produc o efervescență politică cu ecouri în masa românească. Așa se ajunge la nașterea unei opinii publice naționale. Rezolvarea problemei românești în spirit democratic sau în spiritul vremii ar fi nimicit construcția politică de tip medieval a Transilvaniei. De aceea ofensiva nobilimii maghiare pentru menținerea raporturilor existente s-a accentuat în preajma revoluției concretizându-se în proiecte de legi, precum cel din 1842 referitor la impunerea limbii maghiare ca limbă oficială, urbariul din 1847, cât și tendința manifestă de anexare a Transilvaniei. Liberalismul profesat cu virulență în deceniile IV și V va sfârși în anul revoluției în blocul liberal de conservator patronat de un naționalism exagerat și obtuz. Mișcarea națională românească nu s-a dezvoltat ca o reacție la ofensiva aristocrației maghiare. Ea era de fapt o continuare a luptei național-politice desfășurate de înaintașii generației pașoptiste și izvora din însăși marele proces al dezvoltării obiective istorice. Ea a căpătat o nouă vigoare cu deceniul al IV-lea, perioadă ce este caracterizată ca o nouă etapă a Școlii Ardelene cu centrul politic și spiritual la Blaj.[3] De acum conștiința națională și ideea de unitate capătă noi valențe și se manifestă cu mai multă forță.[4]

Deși izolată și lipsită de orașe, Câmpia Transilvaniei a cunoscut în acest interval, forme și domenii de manifestare a mișcării naționale. Dintre acestea problema școlară, respectiv ridicarea școlilor sătești devenise unul din obiectivele mișcării naționale, menit să asigure o bază culturală prin care masa românească să ajungă mai lesne la conștiința identității naționale și s-o angajeze în procesul emancipării naționale. Problema școlilor românești a fost obiectul multor decrete imperiale, precum cele din 1816, 1824, 1840, 1841, ordine guberniale sau dezbateri dietale, dar nici unele din ele n-au devenit soluții viabile întrucât nu rezolvau elementul fundamental al problemei, asigurarea bazei materiale pentru susținerea școlilor.[5] Când mișcarea reformistă nobiliară venise cu proiecte mai realiste, ea le însoțise de condiția promovării limbii maghiare și nici așa nu a dat roade, deoarece chiar nobilimea a refuzat ajutorul cerut.[6] Cât privește eforturile episcopilor români, prin intermediul memoriilor nu s-a ajuns la rezultate notabile.

La nivelul Transilvaniei în 1843 numărul școlilor sătești primare, dup o statistică era de 1640, din care ortodoxe -286, ir unite - 80.[7] După o altă statistică în preajma revoluției numărul școlilor din Transilvania istorică era: 1274 școli sătești, din care ortodoxe - 960, iar greco-catolice - 414.[8] Raportate la cele 3160 parohii aceste cifre arată că necesarul minim acoperit era de 40%, și că 60% din parohiile românești nu aveau școală proprie.[9] G.

Bariţiu înregistra Câmpia Transilvaniei între regiunile cu învăţământ sătesc deficitar menţionând între cauze: lipsa locaşurilor de şcoală, a învăţătorilor, plata slabă a acestora, frecvenţa deficitară a elevilor.[10] Şi Kőváry consemna: „Aici (în Transilvania - n.ns.) poţi să cutreieri şi zece sate în şir fără să dai de o singură şcoală”.[11] Sunt explicabile deci apelurile din „Foaie...”: „Dacă ridicaţi biserici, ne rugăm cu lacrimi prunceşti, ridicaţi şi şcoala cu câţiva profesori.”[12] G. Bariţiu în 1839 făcea apel la adevăraţii patrioţi: „educaţia poporului e cea dintâi treabă a patrioţilor”[13], întrucât nota tot el în 1848 „masele luminate nu mai pot fi aşa uşor exploatate.”[14] Episcopul I. Lemény încredinţa învăţământul sătesc preoţilor şi protopopilor, ori calitatea unora dintre ei, aşa zişii „popândoşi” care se mai pregăteau în 1846 la Blaj[15], era departe de pretenţiile învăţământului. Peste acestea Curtea de la Viena încredinţase controlul şcolilor româneşti episcopului romano-catolic din Alba Iulia.[16]

Şcolile primare din Câmpie erau puţine în preajma revoluţiei şi departe de necesităţi. Ridicarea şi menţinerea lor depindeau de o serie de factori care domina cel politic, respectiv statutul marginal al românilor, cel material şi adesea râvna conducătorilor spirituali ai satelor, protopopii, preoţii şi dascălii. Statul n-a depăşit faza promisiunilor, iar nobilimea proprietară neglija decretele imperiale şi ordinele guberniului. Puterea economică a satelor, împletită cu efortul fruntaşilor spirituali, decideau susţinerea şi calitatea şcolilor.

În prima jumătate a sec. al XIX-lea sunt atestate şcoli săteşti în părţile Clujului la Sic, Sâmbotelec, Legii, Aruncuta, Sânmihaiul de Câmpie, Tagu Mic, Nicula, Cătina, Bărăi, Sărmaşu Mare, Frata.[17] În jurul Silivaşului de Câmpie la 1827 Ioan Petrişor vicearhidiacon menţiona şcoală în fiecare sat, iar protopopul din Fărăgău menţiona în satele Logic, Ocniţa, iar pe cele de la Pintic, Frunzeni, Archiud, Budurleni, Stupini, Socol că nu se pot întreţine.[18] „Dascăli anume” erau menţionaţi la Băla şi Grebeniş în tractul Pogăcelei[19] iar în cel al Sânmărtinului de Câmpie erau menţionate la Sânmărtin, Şopteriu, Urmeniş.[20] În partea nordică a Câmpiei la Gherla, Beclean, Sintereac[21] iar în cea de sud starea şcolilor era slabă, mărturisea Artimon Ludoşeanu din Luduş.[22] În 1838 Budiul de Câmpie, satul lui Al. Papiu-Ilarian avea dascăl.[23] Sunt menţionate apoi şcoli la Turda, Urca, Luncani, Răzoare, Cianul Mare, Tăureni.[24] Şcoli întreţinute din fondul statului erau la Sic, Nicula, Urca, iar cea din Reghin era revitalizată după 1836 prin efortul lui Şerban Lupu.[25] În Scaunul Mureş, plasa Band erau

menționate școli la Tiptelnic, Nazna, Micești, Hărțău, Oroi, Mădăraș, Band, iar în plasa Șincai la Herghelia, Porumbeni, Sântana, Bărdești, Remetea, Podeni.[26] În aceste părți în 1843 când autoritățile au luat măsuri să se predea în limba maghiară în școlile românești, românii au refuzat să-și trimită copiii la școală. Protopopul ortodox Partenie Trombitaș din Tg. Mureș promitea că va face acest lucru dacă vor fi sprijiniți și susținuți învățătorii români.[27] Alte surse atestă școli în satele Coasta, Mileș, Sântereguț, Valea Largă, Jucul de Jos.[28] În anul revoluției la Apalina lângă Reghin învățător era Alexandru Bătrâneanu.[29]

Școala sătească din Câmpie, cu toată modestia sa, a devenit însă rădăcina formării generației pașoptiste. Meritul său incontestabil a fost îndrumarea unui număr apreciabil de tineri spre școlile superioare din jur. Prin aceasta Câmpia contribuia la formarea unei intelectualități de origine populară, la lărgirea bazei sociale a mișcării naționale. Această intelectualitate a fost în stare nu numai să asimileze ideologia națională dar și să-și asume, în timpul revoluției responsabilitatea acțiunilor de emancipare. Îmbucurător faptul că, între cei porniți spre școlile superioare apar tot mai mulți copii de iobagi și jeleri, pe lângă masa predominantă a fiilor de nobili, preoți, dregători, meseriași. Limitele condiției materiale i-a împiedicat adesea să-și finalizeze începuturile studioase. Veniți dintr-o realitate neîndurătoare școala și orașul le lărgește orizontul spiritual, iar condiția politică a poporului îi apropia de ideile noi, salvatoare.

Dintre școlile cele mai frecventate de tinerii Câmpiei un loc important îl ocupa gimnaziul romano-catolic din Tg. Mureș. Orașul era unul din centrele aristocrației maghiare, recunoscut și prin școlile sale. Aici mai ființau Colegiul reformat și Liceul romano-catolic.[30] Gimnaziul era frecventat de tinerii din Scaunul Mureș, care reprezentau 30-35%, de cei din c. Turda 25-26%, de cei din c. Cluj 15-18%, și de unii din comitatele Dăbâca și Solnoc-Interior.[31] Între 1835-1848, numărul elevilor români în gimnaziu, cel puțin în clasele inferioare era dominant. Șovinismul și persecuțiile profesorilor încărca atmosfera din școală.[32] Vorbind de aceasta Ioan Faur, unul din prietenii lui Papiu consemna: „Eu cred că dintre toți profesorii noi lui Miklóssy trebuie să mulțămim mai mult ca tuturor altora și tocma că a fost prea mare maghiar.”[33] El menționa prietenia colegilor din Câmpie născută pe băncile școlii care i-a solidarizat mai târziu pe baricadele revoluției. Isaia Moldovan pe lângă „emulația” din școală consemna și „viața românească”, patronată în acest oraș de părinții spirituali ai tinerilor

şcolari, Partenie Trombitas şi Elie Farago. Găsim în rândul elevilor din gimnaziu pe mai tot prefecţii şi tribunii Câmpiei din 1848, Menţionăm pe N. Vlăduţiu, V. Moldovan, viitori prefecţi, pe viitorii tribuni Bonta Petru, Al. Ludoşeanu, Conţ Ioan, Al. Olteanu, Iacob Olteanu, Ioan Faur, Vasile Pop, Petru Pop, Grigore Olaru, Ioan Archiudeanu, Ilie Moldovan, Avram Precup. Au mai trecut prin această şcoală remarcându-se ca elevi, fruntaşii din revoluţie, Al. Papiu-Ilarian, Ioan Mărginean, V. Vespremianu, fraţii Hodoş Iosif şi Zachei. Prin colegiul reformat au trecut I. Mărgineanu, V. Vespremianu, Avram Precup, Ioan Rusu (Orosz).[34] Altă instituţie care a contribuit la pregătirea tinerilor români a fost Tabla Regească sau Curtea de Apel a Transilvaniei, for suprem de judecată. După ce absolveau cursurile juridice a facultăţii de drept, a Liceului piarist din Cluj sau ale Colegiului reformat din Tg. Mureş, candidaţii satisfăceau o practică de 3 ani la Tabla Regească, depuneau apoi un examen de avocat-censura şi abia apoi puteau obţine un post în administraţie.[35] Oraşul de pe Mureş beneficia şi de o faimoasă bibliotecă, devenită publică, biblioteca Teleki.

Un alt centru în care s-a format intelectualitatea din Câmpie a fost Clujul, unde Liceul piariştilor avea un curs secundar-gimnaziu - şi un curs superior-liceul - cu secţii de filozofie, de drept şi medicină.

Gimnaziul a fost frecventat între 1794-1849 de 1917 elevi de origine română, proporţia cărora atingea limita maximă în 1846 de 49,2%.[36] La cursurile superioare procentajul studenţilor români atingea în 1836 numai 20,3% din totalul cursanţilor.[37] Şcolile clujene erau frecventate mai ales de tineri din comitatele: Cluj 29,3%, Dăbâca 18%, Solnoc-Interior şi Turda.[38] După un extras realizat de noi, între anii 1835-1845 prin gimnaziu au trecut cei mai mulţi din fruntaşii revoluţiei din Câmpie, respectiv peste 106 elevi.[39] Clujul anilor premergători revoluţiei era animat de mişcarea liberală a nobilimii maghiare, care pune în circulaţie idei ce atingeau ades problema naţională. Menţionăm apoi faptul că în anul 1845 numărul studenţilor români atingea cifra de 115[40], deci cu mult superioară celei consemnate până acum pentru anul 1844, respectiv 44 de studenţi.[41] Aceştia mai ales au receptat ideile veacului, dezvoltând o puternică mişcare naţională. Dintre numele luptătorilor din revoluţie, în gimnaziu am întâlnit pe: Florin Micaş, Al. Bătrâneanu, viitori prefecţi în părţile Câmpiei, sau pe viitorii tribuni: Vasile Turcu şi Iosif Turcu din Cătina, Al. Pop din Top, Grigore Bătrâneanu, Al. Ticudi, Al. Arpadi, Arteniu Lupan, Ioan Popovici, Stoica Petru şi alţii. Cursurile de drept au fost frecventate de Al. Papiu-Ilarian,

Samuil Poruțiu, Grigore Olariu, frații Iosif și Zachei Hodoș. Cultura gimnazială le-a permis tinerilor și un discernământ politic, necesar pentru a depista căile de ieșire a națiunii lor din starea umilitoare. Studenții de la drept participau la sesiunile dietale, unde adesea problema românească acapara și agita spiritele.

Centrul cultural cel mai de seamă pentru români în această vreme a fost însă Blajul. Afluența tinerilor aici este reflectată de următoarea statistică.[42] Pentru anii 1834-1848: comitatul Alba-Inferioară avea 746 elevi, Alba-Superioară 40, Cluj - 182, Turda - 233, Scaunul Mureș - 24, predominau elevii de preoți, cantori și învățători, nobili, iobagi, și jeleri (20-44%), meseriași, taxaliști, ostași și oficiali. Din Câmpie în gimnaziul blăjean am întâlnit pe: Ilie Moldovan, Al. Pop, Al. Arpadi, Grigore Bătrâneanu, Vasile Nemeș[43]; iar dintre „auditorii în filozofie" în anul școlar 1842 pe: Ioan Moga din Band și Pop Nistor din Iclandul Mare.[44] Cea mai importantă școală a Blajului era seminarul teologic. Întrucât ei s-au format sub îndrumarea marilor dascăli S. Bărnuțiu, I. Rusu, T. Cipariu, au beneficiat de o educație națională în sensul cel mai înalt a cuvântului, pe mulți îi vom întâlni angajați în mișcarea națională într-o dublă misiune: de luminători ai satelor și de fruntași politici în acțiune. De aceea vom consemna cu numele pe tinerii din Câmpie începând cu anul 1832 când intra în seminar și G. Bariț. În 1832 erau: Fogarași Gabriel din Teaca, Graur Ioan din Buza, Cheteleș Vasile din Milașul Mare, Moga Ioan din Frata, Moldvai Vasile din Pintic, Dorgo Iosif din Măluț, Moldovan Ștefan din Valea Largă. În 1833 erau: Ștefan Moldovan și Ilie Vlasa-Ticudi din Valea Largă, Deac Todor și Oltean Nicolae din Sucutard, Moldvai Dumitru din Pintic. În 1834 i-am întâlnit pe : Moga Dumitru din Frata, Pop Ioachim din Sic, Socol Ioan din Oroi, Tecar George din Sic. În 1835 erau: Pop Moise din Diviciorii Mici, Szabo Dumitru din Ceanu Mare, Ioan Turcu din Pogăceaua. În 1836 intrau Baldi Nicolae, Muntean Vasile din Nicula, Pop Vasile din Sântioana, Pop Teodor din Budurleni, Turcu Iosif din Cătina; în 1837 erau Ștefan Poruțiu din Ceanul Deșert; în 1838 erau Elecheș Grigore din Răzoare, Cherecheș Petru din Băla, Ioan Mureșan din Pogăceaua, Ioan Fechete-Negruțiu din Sucutard, Andrei Liviu Pop din Bărăi; în 1839 intrau Anghel Dumitru din Sânmărtinul de Câmpie, Dulog Petru din Uliești Mare, Pop Teodor din Sic, Cozma Dumitru din Apahida; în 1840 intra Samuil Poruțiu din Ceanul Deșert; în 1841 intrau Alexandru Bătrâneanu din Balda, Ioan Mărgineanu din Dateș Petru Pop din Sânpetru, Iosif Gherendi din Luncani, Nicolae

Fiscuti din Silivaș; în 1842 odată cu Axente Sever intrau: Constantin Romanu-Vivu și Molnar Constantin din Pintic, Man Gabriel din Boereni; în 1843 intrau Ioan Archiudean din Orosfaia, Fechete Mihail din Sucutard, Hosu Iosif din Milașul Mare, Man Daniel din Bărdești; în 1844 intrau Bonte Petru din Șăușa, Vasile Turcu din Cătina, Godolan Andrei din Coasta, Hortulan Grigore din Sic; în 1845 intrau Ion Antoneli din Sângeorgiu de Câmpie, Ioan Faur din Șopteriu, Moldovan Vasile din Chirileu, Moldovan Ilie din Orosfaia, Nemeș Vasile din Poiana, Rus Ioan din Sânmărtin, Stoica Petru din Ceanul Mare; în 1846 intrau Arpadi Alexandru din Urmeniș, Bătrâneanu Grigore din Balda, Ticudi Alexandru din Dâmb, Orban Filip din Oarba, Pop Vasile din Sic, Șoimoșan Ștefan din Șieu; în 1847 intrau: Anca Petru din Sântejude, Fiscuti Alexandru din Silivașul de Câmpie, Moldovan Ioan și Moldovan Samuel din Grindeni, Pop George din Sântioana, Lupan Artemiu din Valea Largă, Popovici George din Sântioana de Mureș, Precup Ioan din Șăușa de Câmpie.[45] Un total de aproape 70 de tineri care au ridicat substanțial calitatea intelectualității din Câmpie. În afara acestor elevi și studenți, Câmpia a dat și un număr de dascăli și școlilor din Blaj. Dintre personalitățile pedagogice ale Blajului, din Câmpie figura cea mai proeminentă a fost Grigore Moldvai din Pintic. După Studii la Tg. Mureș și Cluj, după absolvirea teologiei de la Viena și după un popas între 1833-1834 la școlile din Beiuș, a venit la Blaj unde a fost angajat ca profesor de germană, mai întâi la „normă" apoi la liceu. Implicat în acțiunea politică din 1842-1845, fiind unul din colaboratorii apropiați ai lui S. Bărnuțiu, a fost destituit de episcopul Lemény și după peregrinări disperate între Blaj-Sibiu-Pintic, la recomandarea lui Bărnuțiu, ajunge în Brașov profesor-meditator al copiilor lui R. Orghidan, precum și la școala din Schei.[46] Alături de el au mai profesat la Blaj, Ștefan Moldovan, Ilie Vlasa-Ticudi, profesor de matematică la liceu între 1839-1842[47], Grigore Elecheș profesor la gramatiști între 1842-1844, alungat de episcopul Lemény „incura animorum" paroh în satul natal[48], Ioan Fechete Negruțiu după absolvire a fost numit mai întâi profesor la gimnaziu, apoi la liceu între 1842-1847, după care a fost numit protopop al Clujului[49]; Andrei Liviu Pop fiul de iobag din Bărăi a fost profesor de retorică și fizică între 1842-1848, devenind una dintre cele mai prestigioase personalități culturale ale Transilvaniei, membru corespondent al Academiei Române.[50] Făcând parte din anturajul episcopului, în calitate de profesor au mai funcționat în Blaj, AL. Arpadi, Paul Chereches, Iosif Hosu și Ioan Turcu. Acesta din urmă a fost de partea

episcopului în marele proces din 1842-1845, suportând disgrația colegilor patrioți și chiar închisoarea din anii revoluției.[51] În Blajul renașterii românești, influența cea mai benefică în formarea tineretului în spirit naționala avut-o S. Bărnuțiu. Cursurile sale de filozofie, propuse în limba română, au încărcat cu argumentele celei mai avansate filozofii a vremii, cea a dreptului natural, pe tinerii români într-o perioadă de periculoasă recrudescență a șovinismului aristocrației maghiare. „De aici înainte (1839 n.ns), scrie Papiu, tot mai tare și profunde rădăcini începe a prinde naționalitatea în școlile Blajului și de aici în toată țara."[52] Prin școlile și dascălii săi, Blajul a devenit centrul de iradiere a unei profunde educații naționale. Tinerii absolvenți au dus în masa românească ideile și programul național, care au devenit în revoluție un bun național câștigat.

Primul câștig în lupta națională a Blajului a fost începutul predării cursurilor în limba română în anul 1829 de T. Cipariu, apoi de S. Bărnuțiu, Ion Rusu și alții.[53] Isaia Moldovan menționează că explicațiile erau făcute în limba română.[54] Viața spirituală a Blajului în deceniul al IV-lea se îmbogățește cu alte elemente de educație națională. Astfel se realizează primele încercări de teatru, inițiat de G. Bariț[55] menționate și în 1839.[56]Tot acum apare revista „Aurora"[57] care, deși efemeră, a fost un început prezent mereu în atenția fruntașilor români din Blaj și care va fi realizat deplin în 1847 odată cu apariția „Organului lumânării" scos de T. Cipariu. Eforturile Blajului în educația națională au fost intens și fericit completate de gazetele scoase de G. Bariț, devenite o adevărată școală politic-națională. „Aceasta era o epocă pentru nația noastră, fără a se putea prețui" aprecia apariția lor renumitul învățat din Câmpie, dr. Vasile Pop din Chimitelnic, stabilit în Zlatna.[58] La rândul său Papiu sublinia: „„Meritele gazetei pentru cultură şi deşteptarea naţională, nimeni nu e în stare a le putea descrie după cuviinţă."[59] T. Cipariu a fost printre primii colectanţi ai gazetelor lui Bariţ. El i-a adunat „prenumeranţi" din rândul dascălilor din Blaj, dintre profesori şi studenţi.[60] Prin grija lui T. Cipariu şi Gr. Moldvai, Gazeta ajunge de la început şi în Câmpie: în 1837 erau abonaţi Ştefan Moldvai din Pintic, fratele profesorului Gr. Moldvai, Ştefan Moldovan ajuns preot în Câmpia Turzii, Ioan Sacalai protopopul din Turda, Vasile Silasi protopopul Becleanului, Simion Bocşa.[61] Profesorul Grigore Moldvai îi abona şi pe canceliştii din Tg. Mureş şi pe T. Harşa.[62] Tot el era unul din principalii răspânditori ai lui Pavel Vasici.[63] Blajul beneficia de vreme şi de „Curierul" lui Ioan Heliade Rădulescu, de „Albina românească", precum şi de Magazin istoric pentru

Dacia"[64], acesta din urmă propagatorul marii idei de unitate naţională. Un rol important l-au avut şi cărţile lui P. Maior.

Dimensiunea Blajului în mişcarea naţională românească nu se reduce numai la cultivarea tineretului în spirit naţional. El a oferit şi manifestarea practică a acesteia. Rezultatele sale s-au arătat mai de vreme de izbucnirea revoluţiei, cu prilejul celui mai puternic atac al aristocraţiei maghiare asupra naţiunii române, concretizat prin faptul că prin faimosul „articol-de-limbă" votat de Dieta de la Cluj în 31 ianuarie 1842[66], prin care urma să se impună limba maghiară în toate sferele de activitate şi să finalizeze procesul de maghiarizare într-un interval de 10 ani. La 15 febr. 1842 Consistoriul greco-catolic din Blaj redacta „Protestul Consistoriului din Blaj contra limbei ungureşti" prin care respingea vehement atacul.[67] Despre acest moment T. Cipariu scria: „norodul românesc precum în lege, aşa în limbă, totdeauna va fi a se împotrivi unor nedrepte poftiri ca acesta"[68]. „Protestul" a pătruns şi în Câmpie în rândul intelectualilor satelor, iar prin aceştia în masa românească. A ajuns, de exemplu, la Bogata de Mureş, la N. Vlăduţiu, care s-a implicat în această acţiune. Un efect mai complet al pătrunderii acestuia era înregistrat în 1843 în satele din marginea Câmpiei, din jurul Unghenilor (Sc. Mureş n.ns), unde românii au refuzat predarea limbii maghiare în şcolile româneşti.[70] Ştefan Moldvai, protopopul din Fărăgău, într-o scrisoare către T. Marian, vicarul Rodnei, consemna: „Domnii profesori când noi dormeam şi clerul şi naţia erau în primejdie, atunci dânşii, care nişte adevăraţi fii ai clerului, nici osteneală, nici cheltuieli cruţând, ne mântuiră clerul şi naţia de ruşine."[71] În jurul „Protestului" s-a profilat o adevărată partidă naţională, iar lupta pentru „sinodul diecezan" conceput ca un forum politic naţional, a dus la consolidarea ei, mai ales că în programul său erau înscrise şi reforme de ordin social şi cultural. Lupta se amplifică pe fondul abuzurilor săvârşite în seminarul teologic de oamenii episcopului Lemény, fond pe care se dezlănţuie conflictul acestora cu studenţii de la teologie în 1843. Împotriva rectorului şi a episcopului Lemény, aservit aristocraţiei maghiare, s-au ridicat studenţii din seminar, „ascultătorii" în filozofie şi profesorii.[72] Întreaga intelectualitate se raliază celor ridicaţi la Blaj. Din Câmpie s-au raliat partidei lui Bărnuţiu, profesorul Gr. Moldvai, unul din cei mai apropiaţi colaboratori; la început au fost alături de marele profesor şi mai tinerii I. Fechete-Negruţiu, Andrei Liviu Pop, Gr. Elecheş, primii doi, sub presiunea şi ameninţarea episcopului a părăsit partida naţională, pentru care au fost „răsplătiţi" cu păstrarea

catedrelor, iar ultimul a fost pedepsit, fiind alungat în satul natal, ca preot. Dintre cei răsplătiţi de episcop pentru dezaprobarea acţiunii partidei naţionale din Câmpie, erau Ioan Turcu Aşezat la catedră în locul lui D. Boer, iar în 1847 pentru scurtă vreme la Cluj, în locul răposatului T. Baldi.[73]. De frică au trecut în tabăra episcopului canonicul Ioan Barna[74], şi Alexandru Arpadi. În 4 mai 1843, când cei 45 de clerici semnau o „suplică în şase punturi" prin care cereau îndepărtarea rectorului V. Raţiu, între ei un număr apreciabil erau din Câmpie: Anghel Dumitru, Dulog Petru, Cozma Dumitru, Pop Teodor, Montani Ioan, Samuel Poruţiu, Al. Bătrâneanu, Fiscuti Nicolae, Gerendi Iosif, German Gligor, Mărginean Ioan, Pop Alexandru, Pop Petru, Man Gabriel, Constantin Romanu-Vivu.[76] Din cei 45 semnatari, 12 erau din Câmpie. Episcopul a făcut apoi la episcopul romano-catolic din Alba Iulia, N. Kovats, gest care i-a îndârjit şi mai mult. Petru Pop student în anul II, menţiona despre aceasta: „Clericii au citit episcopului Kovats un decret al papei prin care episcopii romano-catolici sunt opriţi de a se amesteca în afacerile episcopiilor uniţi"[77]. Guvernatorul a lăsat însă calea deschisă episcopului Lemény, pentru pedepsirea clericilor revoltaţi, lucru pe care acesta l-a şi făcut printr-un „Deliberatum" în 23 iunie, prin care elimina 12 clerici din anul IV, precum şi alţi susţinători, în total 39 din cei peste 50 de studenţi.[78] Cu studenţii eliminaţi s-au solidarizat apoi profesorii şi 11 „auditori" de la filozofie, între care fraţii Hodoş Iosif şi Zachei.[79] Cauza clericilor era preluată de profesori şi intelectualii diecezei, iar fondul acesteia rămânea acel mereu revendicat sinod diecezan. Dintru început s-au încadrat în partida naţională, angajându-se în lupta pentru sinod pentru cauza clericilor şi împotriva abuzurilor din seminar, pentru îmbunătăţirea situaţiei şcolilor săteşti, pentru întemeierea unui institut preparandial protopopii Şt. Moldvai, al Fărăgăului, Ilie Vlassa-Ticudi al Sc. Arieşului, iar din marginea Câmpiei vicarul Rodnei Ioan Marian şi protopopul Aghireşului Ioan Dragomir. O corespondenţă masivă[80] se dezvoltă între Blaj şi aceşti luptători pentru cauza naţională începând cu vara lui 1843. Încercând să-l câştige de partea sa, episcopul Lemény se adresa de 3 ori[81] protopopului Ştefan Moldvai îngrijorat că va da ascultare „clevetitorilor", deşi fratele protopopului, Prof. Grigore Moldvai, precum şi nepotul lor Constantin Romanu-Vivu eliminat îşi definiseră poziţia în scrisoarea din 17 septembrie 1843[82], episcopul îi atrăgea direct atenţia „nu cumva să Vă urmaţi sfaturile lor. Va veni vremea de veţi cunoaşte din ce îndemn lucrează, şi precum toate sunt clevete. Atunci Noi prin ceşi şi nu prin alţii după înaltele rânduieli se

pofteşte a se mijloci ne vor ruga ca să dobândim săbor." Episcopul dezvăluia deci, ca fond al problemei sinodul revendicat se pare încă de protopopul Fărăgăului. În 30 iunie 1843 Ioan Turcu, se pare rudă cu protopopul, arhivar episcopesc îl informa pe Ştefan Moldvai: „Acum – un caz trist şi care-ţi stoarce lacrimi; 38 de clerici sunt eliminaţi. Profesorii au înaintat un protest jignitor către Consistor. Uncheşul Grigore se trudeşte din răsputeri să împace spiritele agitate, dar greu cred să izbutească căci totul e pierdut"[83]. În scrisoarea din 31 iulie 1843[84] el descria evenimentele în maniera celor din jurul episcopului ca de exemplu: T. Cipariu[85] „cauzele" învrăjbirii fiind, după el, numai investigaţiile profesorilor şi orbirea tinerilor de către aceştia. Nici un cuvânt de abuzurile rectorului, iar despre acuzele aduse episcopului, „că e tiran şi nedrept" menţionează numai în treacăt „Cuvintele acesteia – scria el – ce e drept, au fost strigate în toate părţile şi înainte de aceea." Îi atrăgea atenţia protopopului că clericii au pornit „să facă apostolat, adică să-şi câştige proseliţi pentru cauza lor, pretutindeni în dieceză." Ioan Turcu era deja acolitul episcopului şi pentru ataşamentul dovedit va fi răsplătit în curând de acesta. Evenimentele din Blaj erau cunoscute şi în rândul preoţilor şi maselor. O dovedeşte şi scrisoarea lui Vasile Moldvai către prof. Gr. Moldvai din 16 sept. 1843. „Rău mă tem – îi scria el – ca nu cumva râvna seacă, rod-sec să aducă – începutul anului fost-a în Blaj prea înfiorător cu omorul lui Bărnuţiu, ispitind a-şi lua începutul – pătrarul I-lea şters-a pe nemuritorul şi pe seriosul Naţionalist Rui Ioan/ al doilea pătrariu 39 tineri din numărul Teologilor s-a pronunţat eliminaţi...sunt înfiorat şi amuţit cu ce faţă se vor arăta, ce sfârşit vor avea următoarele două pătrare?"[86] V. Moldvai, frate cu Grigore Moldvai cunoştea deci şi amănunte de la Blaj, respectiv încercarea de asasinare a lui S. Bărnuţiu din noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1843.[87] Spre Blaj protestele împotriva eliminării celor 39 de teologi l-a obligat pe episcopul Lemény să-i reprimească; parte din aceştia făcându-şi cereri sau rugându-se de iertare.[88] Cel mai vehement s-au ridicat protopopii menţionaţi şi vicarul I. Marian, care dezvăluiau originea scandalului, din seminar şi cereau reprimirea teologilor precum şi convocarea sinodului.[89] Din Blaj ei erau informaţi de profesorul Grigore Moldvai.[90] Lui Ştefan Moldvai i se adresa I. Marian, care-l informa de poziţia lui faţă de evenimentele din Blaj[91] iar în martie 1844 prof. T. Boer adresându-i-se, contesta amestecul primatului Ungariei în treburile interne ale episcopiei.[92] Şi Al. Sterca-Şuluţiu îi promitea că va interveni pentru restabilirea ordinii în Blaj.[93] Numele său figura între cei 9 arhidiaconi care

cereau în 8 august 1844 reprimirea teologilor, a profesorilor şi convocarea sinodului.[94] În august 1844 S. Crainic se adresa lui Ştefan Moldvai, I. Marian şi I. Maior îndemnându-i să facă şi ei apel pentru convocarea sinodului.[95] Că fondul problemei din evenimentele acestui an era unul de sorginte naţională îl argumentează scrisoarea lui Gr. Moldvai către fratele său Ştefan Moldvai în 10 septembrie 1844, în care acesta îi dezvălui că profesorii urmau să fie pedepsiţi de canonici pentru acuzele aduse episcopului Lemény, că s-ar opune sinodului.[96] „Bătălia pentru sinod" este argumentată şi de scrisoarea lui I. Dragomire către Ştefan Moldvai din 15/27 octombrie 1844, în care acesta îl îndemna: „Să recurăm din nou (prima dată se pare că au făcut-o în iunie 1844 printr-un delegat prof. D. Boer n.ns)[97] pentru dobândirea sinodului la Curte, arătând la ce groaznică prăpastie au adus Lemény naţia şi clerul."[98] Că în Câmpie evenimentele din Blaj erau cunoscute până jos, determinând atitudini, o dovedeşte scrisoarea celor 21 preoţi din districtul Fărăgăului, către Ştefan Moldvai din 29 oct. 1843.[99] Aceştia se plângeau, în punctul trei al scrisorii, de rectorul Raţiu că le dă puţină grijă la alumni când sunt bolnavi", iar la punctul al IV-lea ei revendicau" Fiindcă am ajuns la veacul şi anul luminării, întru care toate neamurile se silesc a-şi procura mijlociri prin care ar putea insista în ştiinţă, şi deoarece sfârşitul (scopul - n.ns) fără mijloace nu se poate dobândi, din acestea îndemnuri mişcaţi şi noi, pentru Historia românilor pentru 18 exemplare ofereluim preţ şi să mijlocesţi a ni se aduce şi Historia bisericii a lui P. Maior a ni se da. Să te silesţi, protestând, ca acea carte nepreţuită şi una singură lumină a bisericii româneşti să nu se mai ţie ascunsă, ci să dea des la lumină." În cel de a V-lea punct ei cereau: „săbor mare de primăvară, în care să se descurce trista soartă a Diecesului." Cereau socoteală şi pentru sumele date în intervalul 1838-1844 pentru preoţii „deficienţi" şi văduvele de preoţi. Între semnatari o bună parte i-am întâlnit în gimnaziul, liceul sau seminarul din Blaj şi ei vor fi prezenţi în marea revoluţie ce se apropie. Aceştia erau: Pop Gabor din Budurleni, Pop Teodor din Fărăgău, Valea Ioan din Socol, Sârb Teodor din Frunzeni, Grigore Precup din Crăieşti, David Hasa din Milăşel, Cheţan Gabriel din Cozma, Graur Augustin din Logig, Cheţan Ioan din Ercea, Iosif Nyulasi din Milaşul Mare, Pop Iacob (indescifrabil), Moldovan Daniel din Stupini (cooperator - n.ns), Solymosi Maxim din Comlod, Pop Ioan din Băiţa, Raţ Petru din Filpişul Mic, Moldvai din Lunca, Mera, Nastye Ioachim din Siuluţiu, Dimitrie Moldvai din Pintic, administratorul Posmusului. În 31 octombrie Ştefan Moldvai înainta

Consistoriului din Blaj cererile preoților săi, insistând mai ales pentru: „Historia lui Petru Maior pentru începutul românilor voind frații a și-o cumpăra, împreună se roagă ca și Historia bisericii noastre, de același bărbat cu nume nemuritoriu alcătuită, să se sloboadă la vânzare și închisă să nu se mai țină.”[100] Revendica la sfârșit o evidență strictă a veniturilor și cheltuielilor seminarului, Darea de seamă a seminarului pe anul 1842 trezise unele bănuieli în rândul protopopilor, iar oamenii din anturajul episcopului, unii dintre ei, erau de corupție și fraudă. Așa era de exemplu Ladislau Vaida, care deși demascat pentru fraudă în administrarea moșiei Cut, a fost menținut intendentul moșiilor episcopale, funcție care i-a permis cumpărarea unei moșii în Pintic.[101] Căsătorit cu o nepoată a episcopului, acesta îl va informa permanent despre poziția și atitudinea protopopului din Pintic. Preocupat și de soarta școlilor sătești și de pregătirea cadrelor pentru ele, Ștefan Moldvai se adresa direct împăratului printr-un memoriu, în noiembrie 1844, solicitând înființarea unui institut preparandial la Blaj și pentru numirea de directori români în școlile românești (102). Numele său apare aproape pe toate memoriile înaintate împăratului în problema convocării sinodului[103] și pe toate protestele și recursurile[104] legate de acțiunea acestor ani. Avea strânse legături cu clericii eliminați, care îl informau despre întregul mers al acțiunii.[105] Între aceștia era Ioan Mărgineanu și Al. Bătrâneanu. Erau supravegheați, după cum lăsase să înțeleagă de T. Cipariu și el și fratele său Grigore, de oamenii episcopului între care L. Vaida .106 I. Marian îi relata în 12 sept. 1844 lui C. Moldvai: „Am auzit că protopopii Crișan amândoi și cu Török (Turcu n.ns.) ar fi strâns iscălituri în târgul Sâmpetrului, predicând neunire între preoți, [...] asupra multor dintre noi, ca oarecând Tunsu... După aceea dovedește ca Crișanii să fi adunat subscripții în târgul Sâmpetrului și să ne fi poreclitu pe mai mulți acolo, care nu suntem pe partea fărădelegii”[107] El vorbea și de falsificarea protocolului hotărât în problema conflictului din seminar.” Cei doi Crișani menționați erau protopopii Mihai Crișan al Reghinului și Gheorghe Crișan al Pogăcelei din 1846, iar V. Turcu era, la data scrisorii lui I. Marian, încă protopop al Pogăcelei – toți acoliți ai episcopului în Câmpie. Protagoniștii acțiunii politice din acești ani, au alcătuit o adevărată partidă națională. Și Barițiu se pare că opta pentru această formulare întrebuințând termenul de „opoziție”, pe când Cipariu, devenit omul episcopului, o califica cu termenul de „cliquue sau complot”.[108] Înfrântă pentru moment, partida națională, s-a ridicat mai puternică în 1848. Pentru participarea la acțiunea politică din

acești ani, doi protopopi din Câmpie, Șt. Moldvai și Ilie Vlasa-Ticudi au fost degradați din funcțiile de protopopi[109], iar 4 din cei 12 clerici, eliminați, respectiv Al. Bătrâneanu, I. Mărgineanu, C-tin Romanu-Vivu și Gabriel Man, iar din cei 11 ascultători în filozofie, Iosif și Zachei Hodoș și G. Vitez, au fost eliminați.[110] Grigore Moldvai, prietenul apropiat al lui Bărnuțiu, destituit de la catedră, după peregrinări disperate între Blaj-Sibiu-Pintic, prin grija prietenului ajunge profesor la Brașov în casa lui R. Orghidan și la școala din Schei.[111] Parte din clericii implicați, au cerut iertare, așa cum au făcut-o Pop Petru, viitor tribun în revoluție.[112] Oamenii acțiunii politice din acești ani vor alcătui coloana vertebrală a viitoarei partide naționale. Importanța acțiunii rezidă în faptul că elemente ale programului național au pătruns în popor prin intermediul acestor protagoniști. Dintre protagoniștii de acum se va remarca chiar pe plan cultural Grigore Elecheș din Răzoare (c.Cluj), autorul unui „vers pus în Rând" ce s-a cântat la Blaj „cu ocazia teatrului din Blaș în Seminariu, în 2 februarie 1842[113] În vara lui 1848 tot la el autoritățile au descoperit o „Horă după hora lui Horea", cântec ce era cântat în satul său.[114] Ion Mărgineanu eliminat și el cu prilejul acestor evenimente, student remarcabil a fost dăruit cu un exemplar din „Istoria bisericii" lui P. Maior.[115] Prin dascălii și studenții săi, Blajul a fost un centru fertil al ideologiei naționale iar Câmpia a fost terenul care a primit și și-a însușit programul național.

Un alt centru de iradiere a mișcării naționale, cu care Câmpia a fost în contact direct prin tinerii săi, a fost Clujul. Centru politic, el devine și centru spiritual în care pulsa, prin școlile sale, o intensă viață culturală, orientată tot mai mult spre național.[116] Pentru mișcarea națională, anii premergători revoluției marchează încadrarea Clujului pe „calea naționalizării".[117] Aceasta s-a făcut mai ales prin elevii și studenții eliminați din Blaj, înscriși în școlile clujene, între care Al. Papiu-Ilarian, apoi Axente Sever, Al. Bătrâneanu, Gavril Man, Iosif și Zachei Hodoș. În 1844 Facultatea de drept de aici număra peste 44 studenți[118], pentru ca în anul următor, după noile aprecieri[119], numărul lor să se ridice la 115 studenți români. Tineretul român se manifesta cu 1845 pe tărâm cultural, cu certe implicații naționale. O „societate de lectură" și o „foaie periodică manuscrisă" numită „Aurora sau Diorile (Zorile) pentru minte și inimă" se năștea în toamna anului 1845, din inițiativa lui Al. Papiu Ilarian și Nicolae Popea.[120] Ambele aveau în vedere: instruirea tinerilor în istoria și limba națională, înjghebarea unei biblioteci de carte românească, încercări literare.

Între colaboratorii apropiați ai redactorilor, erau din Câmpie: frații Hodoș, Gavril Man, Simion Mureșanu, Grigore Olariu, Constantin Borza[121] Revista manuscrisă era trimisă și canceliștilor din Tg. Mureș.[122] Gazetele lui Bariț și Istoria lui P. Maior contribuiau de asemenea la educația lor națională. Au loc și primele manifestări naționale în public.[123] O efervescență cultural națională cuprinse tineretul român: „interesul pentru limba și carte românească, entuziasmul național între ei ajunse la culme”[124]. În anul revoluției, începuturile lui Papiu în naționalizarea Clujului erau consolidate și dezvoltate de frații Hodoș, Teofil Hosu, V. Oltean, Pavel Moldvai (fiul lui Șt. Moldvai n.ns), Al. Boer.[125] În frunte erau Iosif Hodoș, Florian Micaș, I Buteanu. Sfidat și jignit, atât în școlile clujene, cât și în satele de baștină, de o aristocrație arogantă și șovină, acest tineret ajunge devreme la conștiința propriei demnități naționale, angajându-se la luminarea poporului și, în anul revoluției, urcând în fruntea lui.

În preajma revoluției o mișcare cu profil național distingem și în Tg. Mureș. Pe lângă intelectualul român din loc, precum cei doi protopop Elie Farago și Partenie Trombitas și câțiva negustori, între care D. Făgărășanu, D. Grigore, D. Moldovanu[126], cu anul 1844 crește numărul cancelistilor români de la Tabla Regească ajungând la 34[127]La colegiul reformat s-a înscris în 1845 I. Mărgineanu, alături de care mai erau Vasile Vespremianu, Avram Precup și Ioan Rusu (Orosz), toți din Câmpie.[128] În 1847 ca practicanți la Tabla Regească, îi aveau colegi pe Avram Iancu, S. Porușiu, Al. Papiu-Ilarian.[129] În 1845 cancelişti erau aici și fruntașii tinerimii clujene din revoluție Florian Micaș[130], precum și I. Buteanu,k I. Bologa, C. Secăreanu. Gazetele erau principala sursă de educație națională, precum și „istoriile” lui P. Maior. I. Bologa era cel care îi abona pe cancelişti.[131] Abonați erau și intelectualii mureșeni menționați mai sus. Exista apoi și o „societate de lectură”, care avea menirea procurării de „cărți și novele trebuincioase”, alegerea unei case de întâlnire unde să le citească. „Gazeta” din 24 ianuarie 1846 menționează o asemenea întâlnire. Când aceasta a fost atacată de ziarele maghiare conservatoare, G. Bariț a intervenit vehement cu un răspuns antologic: „trebuiește (limba română n.ns) cui au trebuit o mieșasesute de ani trecuți, trebuiește la vreo șase milioane de români, care Dumnezeu i-au lăsat (...) ca să vorbească acasă, afară, în școală, în biserică, limba lor cea plăcută la toți cei nerobiți de patimi, o limbă dulce, sonoră și cultivabilă de minune și lor le trebuie această limbă pentru toate veacurile viitoare”[132]. Societatea tinerilor din Tg-Mureș avea legături cu sora ei din

Cluj, de la care primea şi revista manuscris, „Zorile”. În 1847, I. Mărgineanu solicita lui Bariţ pentru cancelişti, la jumătate preţ, gazetele, întrucât, spunea el: „de-a rându suntem toţi nişte fii români de cei mai săraci şi într-o stare cât numai cu servitu ne ţinem la şcoală.”[133] Cu venirea lui Al. Papiu-Ilarian şi Avram Iancu, manifestările tinerilor români devin mai curajoase şi evidente. I. Orosz (Rusu) consemnează că ei conversau deschis „în dulcea şi frumoasa noastră limbă românească” 134, şi că „locul de întâlnire şi citire a gazetelor era casa în care locuiau Al. Papiu-Ilarian şi Avram Iancu. Prin natura practicii juridice, canceliştii veneau în contact cu abuzurile şi nelegiuirile nobilimii din Câmpie. Cine, dacă nu ei, se cunoşteau din procesele şi dezbaterile dietale la care asistau, pericolul ce-i păştea pe aceşti „robi” ai Câmpiei?

În ieşirile lor în satele din jur, ideile politice şi naţionale erau răsădite cu spor, căci terenul era pregătit de sutele de ani de umilinţă îndurate. Familiile Mureşan şi Farago îi aşteptau şi cinsteau la Sângiorgiul de Mureş.[135] Avram Iancu şi Al. Papiu Ilarian ajungeau până la Bogata de Mureş, unde N. Vlăduţiu devenise deja un patriot recunoscut[136], iar la Chirileu îi întâmpinau fraţii Moldovan.[137] Deşi era centrul secuimii, Tg-Mureşul a devenit în preajma revoluţiei locul din care porneau, prin intermediul acestor tineri, ideile redeşteptării naţionale. Revoluţia a surprins aici un grup apreciabil de tineri înflăcăraţi, care vor dovedi o deplină maturitate politico-naţională şi se vor angaja în bătălia libertăţii.

Deşi numărul abonaţilor la gazetele lui Bariţ era mic în Câmpie[138], acestea au avut şi aici rolul de făuritoare de conştiinţe naţionale şi de conducătoare a opiniei româneşti. Din Câmpie erau abonaţi la gazete Şt. Moldvai, Şt. Moldovan, Ioan Pop Maier (nepotul lui P. Maior n.ns) I. Sacalai, P. Trombitaş, S. Bocşa şi alţii. Trebuie avută în vedere distincţia făcută de Bariţ între publicul „cititor” şi cel „plătitor” [139]. Mai mulţi erau abonaţi la „Organul lumânării” în 1847, când întâlnim peste 16 nume din Câmpie, între care: E. Farago, M. Crişan (protopop în Reghin n.ns.) V. Turcu din Cătina, N. Vlăduţiu din Bogata de Mureş şi alţii.[140] O funcţie specială în construirea conştiinţei naţionale au avut cărţile lui P. Maior, care au circulat mai intens în Câmpie, având în vedere faptul că o parte a bibliotecii lui era la Căpuş[141] şi că în Câmpie se aflau mulţi din descendenţii lui.

În ajunul revoluţiei, Câmpia Transilvaniei a ajuns să beneficieze de un apreciabil număr de intelectuali, a căror funcţie culturală şi politică a

înlesnit şi dezvoltat conştiinţa naţională a maselor. Multe din elementele programului de la 1848, puse în circulaţie încă înainte de protagoniştii acţiunii din 1842-1846, au fost receptate în Câmpie. Intensitatea angajării Câmpiei în revoluţie, argumentează indubitabil că masa robită de aici ajunse la acel grad de conştiinţă din care cu riscul unui eşec pornea să-şi construiască o nouă viaţă naţională şi socială. Ea beneficia de fruntaşi ridicaţi din propriile rânduri. Răbdarea seculară a Câmpiei va fi spartă la primele scântei ale revoluţiei şi ea va deveni teatrul celei mai aprige încleştări sociale şi naţionale, răzbunând astfel secolele exploatării şi umilinţei.

NOTE:

1. Iorga N., „Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria", vol.II, Bucureşti 1915, p. 157;
2. Dragomir S, „Revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849", p. 204;
3. „G. Bariţ şi contemporanii săi", vol. III., Bucureşti, p. V;
4. Pascu Şt., „Desăvârşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu România", Bucureşti 1968, p. 28;
5. Albu N., „Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800-1867", Bucureşti, 1971, p. 11; Gyemant L., „Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între anii 1790 şi 1848", Bucureşti, 1986, p. 290-315;
6. Albu N., Op. cit., p. 30; Gyemant L. Op. cit. p. 294-296;
7. Cheresteşiu V., „Adunarea". p. 109;
8. Gyemant L., Op.cit. p. 310;
9. Ibid., p. 30;
10. „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" IV (1841), Braşov, nr. 50, p. 394, nr. 51, p. 394-395 şi 401-403;
11. Kőváry L., „Erdélyország statisztikája", II, Cluj, 1847, p.292-293;
12. „Foaie..." IV (1841), Braşov, Nr. 43, p. 338;
13. Ibid., II (1839) nr.12, p. 49;
14. „Gazeta de Transilvania" XI, (1848), Braşov, nr. 3, p. 9-10;
15. Arh. Şt. Alba Iulia, Mitropolia greco-catolică, Index nr. 460/1846;
16. Albu N., Op. cit., p. 29;
17. Ibid. p. 124-128;
18. Ibid. p. 126;
19. Ibid. p. 143;
20. Ibid. p. 144;

21. Ibid. p. 178-283;
22. Ibid. p. 211-212;
23. Ibid.;
24. Ibid. p. 207-209;
25. Ibid. p. 138-140;
26. Traian Popa, „Monografia orașului Tg. Mureș", 1930, p. 260-262;
27. Ibid., p. 263;
28. Arh. Șt. Cluj-Napoca, Liceul romano-catolic, fond. nr. 80, 60;
29. Arh. Șt. Budapesta, G. Tr. Politicis, 1848;
30. Ploieșteanu Gr., „Cancelişti români târgumureşeni în revoluția de la 1848", în „Studii și cercetări de științe sociale", Buc. 1977, p. 28;
31. Arh. St. Tg. Mureș, Fond. Gimnaziul romano-catolic, protocoale școlare;
32. Isaia Moldovan, „Din întâmplările vieții", în „Gazeta Transilvaniei", Brașov, 1898, nr. 298-299;
33. Pervain I., Chindriș I., „Corespondența lui Al. Papiu-Ilarian", Bucureşti, vol. II, p. 149;
34. Arh. St. Tg. Mureș, fond. Colegiul reformat, protocol nr. 34-42;
35.Ploieșteanu Gr., Op. cit., p. 29;
36. Tonk Al., „Formarea intelectualității române din Transilvania și Liceul piariștilor din Cluj" în „Studia Universitatis...", Series Historia, fasc. 1 (1868), p. 47;
37. Ibid.;
38. Ibid. p. 48;
39. Arh. Șt. Cluj-Napoca, Fond Liceul romano-catolic, matricele nr. 60, 80;
40. Chindriș I., „Ideologia revoluționară a lui Al. Papiu-Ilarian", Bucureşti 1983, p. 11;
41. Banciu Ax., „Studenți Academici din Cluj de acum un veac" în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Sibiu, 1944, p. 477-498;
42. Hossu I., „Date statistice referitoare la gimnaziul greco-catolic din Blaj", Blaj, 1882, p. 28-35;
43. Arh. Stat Alba-Iulia. Mitropolia Română Unită. Cabinetul Mitropolitan nr. 24;
44. Ibid. nr. 248;
45.Ibid, fond. Academia teologică, „Protocol de clasificațiune" nr.1 (1806-1848);
46. Comșa N., „Dascălii";
47. „George Bariț și contemporanii săi", p. 70, vol. IV, p. 23; Comșa N., Op. cit., p. 75;
48. Comșa N., Op. cit., p. 78;
49. „George Bariț și contemporanii săi", vol.II, p. 129-212;

50. Ibid. p. 331;

51. Ibid. p. 326, Comșa N., Op. cit., p. 74-82;

52. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria românilor din Dacia Superioară”, Viena, 1852, vol.I., p. 230;

53. Ibid. p. 228-229; Bariț G., „Părți alese...”, vol. I.; G. Bogdan Duică, „Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu”, București, 1924;

54. Isaia Moldovan, Op. cit.;

55. Netea V., „George Barițiu”, București 1966, p. 40-46;

56. „George Bariț și contemporanii...”;

57. Ibidem;

58. Ibid. vol. V p. 2;

59. Al. Papiu Ilarian, „Istoria...”, vol.I, p. 237;

60. „George Bariț și contemporanii...”, vol. IV, p. 120;

61. Ibid. p. 120, 133, 145-146;

62. Ibid., p. 202;

63. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV, p. 190-191;

64. Ibid. Vol. IV, p. 211, 214 și Netea V, Op. cit., p. 47;

65. „George Bariț și contemporanii săi”, vol.II, p.190-191;

66. Bodea C, „1848 la români”, vol. I, București, 1982, p. 194;

67. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV, p. 170;

68. Ibid. p. 189;

69. Biblioteca Astra, Sibiu, Manuscrise, M. II, 13/1;

70. Popa Traian, Op. cit., p. 262;

71. „George Barițiu și contemporanii săi”, vol. III, p. 9;

72. G. Bogdan Duică, „Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu”, București 1924, p. 61-67, și „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV., p. 183-193;

73. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV, p. 25, 230-231, 272-273, Suciu C., „Crâmpeie din procesul lemenian” în „Cultura creștină” 1939, nr. 1-2, p. 56-69;

74. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. III. p. 391; vol. IV p. 236, 245;

75. Ibid. vol. IV, p. 162; Suciu C., „Preambule la procesul lemenian” în „Cultura creștină” 1938, nr. 10-11, p. 661;

76. Suciu C., „Crâmpeie...” în „Cultura creștină” nr.1-2, p. 63; Arhivele Stat Alba-Iulia, fond Academia teologică, Protocoale, nr. II (1806-1883), p. 36 și urm.;

77. Suciu C., Op. cit., p. 63;

78. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. III, p. 189-190;

79. Ibid. vol. IV, p. 221;

80. Arhivele St. Cluj-Napoca, Fond Lemény, nr. 29-235;

81. Ibid. nr. 29, 36, 41;

82. Suciu C., „Preambule … ” în „Cultura creștină” 1938, nr. 12, p. 742;

83. Suciu C., „Preambule … ” în „Cultura creștină” 1938, nr. 10-11, p. 644 și Arhivele Stat Cluj-Napoca, Fond Lemény, nr. 33;

84. Arhivele Stat Cluj-Napoca, Fond Lemény, nr. 35 și Suciu C., „Preambule…” în „Cultura creștină” 1939, nr. 1-2, p. 59, 62;

85. „George Bariț și contemporanii săi”, p. 187, vol. IV;

86. Arhivele Stat Cluj-Napoca, Fond Lemény, nr. 40 și Suciu C., „Preambule … ” în „Cultura creștină” 1938, nr.12, p. 740;

87. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV., p. 135, Suciu C., Op. cit., p. 742;

88. Arhivele Stat Alba-Iulia, Fond Mitropolia romano-catolică, Cabinetul mitropolitan, nr. 853-864;

89. Arhivele Stat Cluj-Napoca, Fond Lemény, nr. 55, 61, 79, 93, 99;

90. Ibid. nr. 85, 89, 91, 92, 93, 99;

91. Ibid. nr. 61;

92. Ibid. nr. 76;

93. Ibid. nr. 79;

94. Ibid. nr. 85;

95. Ibid. nr. 86, 87;

96. Ibid. nr. 99;

97. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV., p. 227;

98. Arhivele Stat Cluj-Napoca, Fond Lemény, nr. 100;

99. Ibid. nr. 101;

100. Ibid. nr. 101;

101. Botezan I., Botezan L., „Un document privind situația școlilor patronate de Episcopia blăjeană” în A. I. I. A. Cluj-Napoca, 1980;

102.Arhivele Stat Cluj-Napoca, Fond Lemény, nr. 113;

103. Ibid. nr. 122, 124, 147;

104. Ibid. nr. 151, 152;

105. Ibid. nr. 170;

106. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV., p. 227;

107. Arhivele Stat Cluj-Napoca, Fond Lemény, nr. 106;

108. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV., p. 255;

109. Ibid. 245-246, Notele 6, 7;

110. G. Bogdan Duică, „Viața și ideile...”, p. 64; Suciu C. „Preambule. Pretinsele atentate contra lui S. Bărnuțiu” în „Cultura creștină”,1938, p.730-746; Jakab Elek, „Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848-49-re”, p. 49-50;

111. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. IV., p. 246;

112.Arhivele Stat Alba-Iulia, Fond Mitropolia romano-catolică, Cabinetul mitropolitan, nr. 854;

113. „George Bariț și contemporanii săi", vol. IV., p. 89-90;

114. Arh. Stat Budapesta, G. Tr. Politicis, 1848, nr. 10939;

115. „Profiluri mureșene", Tg. Mureș, 1973, p. 37;

116. Benkő S., „Societăți culturale clujene din prima jumătate a sec. al XIX-lea și rolul lor în formarea intelectualității burgheze" în „Studii și cercetări de istorie", Cluj, VIII (1957), nr. 1-4, p. 143-164;

117. Lupaș I, „Cum a pornit Clujul pe calea naționalizării";

118. Banciu Ax., Op. cit. p. 477-491, N. Popeia, „Memorialul...", p. 37-46;

119. Chindriș I., „Ideologia...", p. 11, Dragomir S., „Avram Iancu", București, 1968, p. 33;

120. Netea V., „Primele colecții de proverbe românești" în „Studii de folclor și literatură", București, 1967, p. 401-437; Pascu Șt., Avram Iancu, București, 1983, p. 32, 33; Chindriș I, „Ideologia …", p. 11-26; Popeia N., Op.cit. p. 39, 40; Glodariu I., „Prima societate românească de lectură din Cluj" în „Apullum" VII, 1962, p. 181;

121. Chindriș I, „Ideologia…", p. 22-23;

122. Popeia N., „Memorialul...", p. 39-40;

123. Ibid. și Bodea C., „Lupta românilor pentru unitate națională, 1834-1849", București 1967, p. 300-309, Chindriș I., Op. cit., p. 12;

124. Popeia N., Op.cit., p. 39-40;

125. Bodea C., Op.cit., p. 300, nr. 1;

126. Ploeșteanu Gr., „Canceliștii români târgumureșeni în revoluția de la 1848", în „Studii și cercetări de științe sociale. Tg. Mureș", București, 1977, p. 28;

127. Dragomir S., Op. cit., p. 38;

128. Arh. Stat Tg. Mureș, fond. Colegiul reformat, protocol nr. 34;

129. Arh. Stat Tg. Mureș - Orosz I. (Rusu), Memorii. Mss.;

130. Ploeșteanu Gr., Op. cit.;

131. Biblioteca Academiei RSR, Mss. Rom. nr. 1004, f. 79;

132. „Gazeta de Transilvania" IX, 1846, nr. 10;

133. Biblioteca Academiei RSR, Mss. Rom. nr. 1004, f. 155-156;

134. Rusu (Orosz) I., „Memorii" Mss la Arh. Stat Tg. Mureș;

135. Dragomir S., Op. cit.;

136. Ibid.;

137. Isaia Moldovan, Op. cit.; Dragomir S., Op. cit. p. 40;

138. G. Em. Marica, „Studii de istoria și de sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea", 1977, Cluj, p. 15-22;

139. „Foaie...", V (1842), p. 412;

140. „Organul lumânării" - Supliment, 27 dec. 1847;

141. „Petru Maior - Scrisori și documente inedite” editate sub îngrijirea lui N. Albu, București 1968, p.132.

V. IZBUCNIREA REVOLUȚIEI

a. În Europa și Transilvania

După Congresul de la Viena, regimurile absolutiste europene reinstaurate prin forța baionetelor, nu au putut beneficia de „liniștea" astfel cucerită, întrucât nu fuseseră lichidate cauzele determinante ale proceselor revoluționare. Cu toată capacitatea de represiune Sfânta Alianță, al cărui principal arhitect și simbol devenise cancelarul Metternich, s-a dovedit neputincioasă în fața popoarelor, ajunse la acel grad de conștiință care le ridica pe baricadele libertății. „Ca de atâtea alte ori – subliniază acad. Șt. Pascu – tot asemenea și acum baionetele nu rezolvară situația, nu liniștiră nemulțumirile, nu potoliră spiritele, deoarece răul rămâne, cauzele continuă și chiar sporesc"[1] Acest „spor" de cauze, acumulat de unele popoare din Imperiul Habsburgic secole la rând, au transformat revoluția într-o necesitate obiectivă istorică. „Spiritul veacului" lucrase cu atâta subtilitate încât nici Metternich nu bănuise furtuna, care s-a dezlănțuit în furie nimicindu-i regimentele și țesătura diplomatică. Pământul Europei era un ogor pregătit deja, iar cel al Transilvaniei era dintre cele mai fertile pentru un asemenea eveniment.

Revoluția izbucnește la 12 ianuarie la Palermo, iar la 22 februarie la Paris, înaintând apoi spre centrul și răsăritul Europei. Știrea pătrunsă la începutul lui martie în Transilvania, îi determina lui T. Cipariu aprecierea: „Vezi ce grozăvii se tâmplară la Paris (…) mie mi se pare că această tâmplare a scuturat din țâțâni toată starea Europei." La 13 martie izbucnește revoluția la Viena, unde sub presiunea mulțimii Metternich este demis și Curtea, disperată, acceptă formarea unui guvern burghezo-liberal. La eveniment participau și studenți români, care în scurtă vreme porneau spre patrie aducând cu ei și spiritul baricadelor vieneze. Cu vigoare pornește la 15 martie revoluția la Pesta. La 18 martie Dieta din Pojon (Bratislava), sub presiunea maselor, vota cele 31 articole de legi, multe având un caracter revoluționar-democratic, dar unele îngrădiri, neîntâmplător strecurate, contraveneau devizei sub care s-au înrolat în acest an popoarele asuprite. Pentru români mai grave erau articolele VI și VII prin care Partiumul era unit cu Ungaria iar Transilvaniei urma să i se decidă soarta de o dietă care nu avea nimic românesc în ea. La evenimentele din Pesta participau și studenții români. Aici apare primul manifest românesc, iar apoi cel intitulat „Fraților români" Între timp revoluția izbucnise la Berlin, în provinciile

italiene Lombardia şi Veneţia, aducând imperiul în clipa din care, cum scria Engels „începe să se destrame".

Transilvania în primăvara lui 1848 ajunsese în acea stare în care revoluţia putea izbucni fără impulsuri sau „ocazii" din afară. Realist şi pătrunzător, G. Bariţ nota: „la noi (în Transilvania n.ns.) era să vină revoluţia şi fără revoluţia din Paris, pentru că ceea ce n-a terminat anul 1842, a terminat anul 1847, când guvernul şi majoritatea parlamentului au lucrat orbiţi de Dumnezeu pentru pieirea lor şi a ţării.[5]

Veştile despre revoluţie pătrund în Transilvania din toate părţile, îngrijorează asupritorii şi îi încurajează pe asupriţi, determină primele poziţii şi reacţii. Primele manifestaţii au loc în oraşele transilvănene şi în ele se angajează muncitori, meseriaşi, intelectuali, studenţi, calfe din toate naţionalităţile. Cu 17 martie, acestea încep la Arad, apoi cuprind Timişoara, Oradea, Cluj, Lugoj, Baia Mare, Aiud, Alba Iulia, Dej, Odorhei, Tg-Mureş, Braşov, Sighişoara şi altele.[6]

Îngrijorată este aristocraţia maghiară care îşi vede periclitată poziţia politică şi puterea economică. De la Viena, cancelarul aulic, S. Jósika îi scria disperat guvernatorului J. Teleki: „Trebuie să ferim Ardealul de această soartă. Să te sfătuieşti cu generalul comandant şi cu comiţii supremi ca să reprime orice tulburări."[7] De altfel, dintru-început din programul revoluţiei maghiare, aristocraţia din Transilvania a preluat numai acele elemente care îi lezau mai puţin poziţia şi puterea. Primul său gest a fost realizarea unui bloc unitar, trecând uşor peste adversităţile precedente care s-au dovedit conjuncturale. Liberalii şi conservatorii se întruneau la Cluj între 20 şi 23 martie şi după ce se uneau, publicau o declaraţie comună prounionistă. Deviza devenea „Uniunea Transilvaniei cu Ungaria sau moarte" sub care se pretindea că poate fi salvată de la „pieire" naţiunea maghiară. Şi nobilimea liberală îşi făcea din uniunea decondiţionată a Transilvaniei cu Ungaria, obiectivul imediat, care înfăptuit îi garanta perpetuarea dominaţiei. Caracterul etnic românesc al Transilvaniei, cât şi deziderateleromâneşti, erau de la început neglijate şi sfidate cu bună ştiinţă. Liderul ei, N. Wesselényi era foarte clar:„ Ardealul: trebuie să fie o parte a patriei maghiare căci altfel el va deveni prada unor rase străine."[8] Uniunea Transilvaniei nu era împărtăşită de toţi, Conservatorii se temeau de desfiinţarea sarcinilor iobăgeşti şi de reprezentarea poporului în Dietă. „Ce va spune la aceasta Transilvania? Va voii să accepte reprezentarea poporului cu milion două sute de mii de români?" - scria S. Jósika guvernatorul.[9] De

teama maselor românești aristocrația a trecut la confecționarea instrumentelor de conservare a puterii și privilegiilor, precum: comitete pentru păstrarea ordinii[10], gărzii naționale[11], introducerea stării de război-statariu[12], folosirea armatei[13], folosirea cenzurii.[14] Convocarea Dietei în vechea formulă medievală, devenea prioritară în toate manifestațiile. Guvernatorul insista pe lângă municipalitățile orașelor ca în adunările generale ale acestora să se ceară convocarea Dietei.[15] „ În teama de români, scria guvernatorul, populația clujeană își punea toată speranța în convocarea Dietei.[16] Dar agitațiile pornite și dirijate de liderii liberali, au depășit limitele gândite de ei. Cu prilejul lor, chiar și la Cluj, masele au ridicat și alte revendicări, iar de la un timp ele nu mai puteau fi controlate. Liderul liberal Bethlen János erarealist; „Noi înșine a trebuit să agităm pentru uniune, pentru dietă și pentru gărzi cetățenești. Acum însă când toate acestea sunt cucerite, încetarea agitației ar fi principala sarcină. Încă pe cât e de ușor a începe agitația într-o țară asuprită din toate punctele de vedere, pe atât e de greu, ba chiar aproape imposibil, a o înceta imediat.[17]

În părțile Câmpiei aceste instrumente și mijloace începeau să fie confecționate după primele mișcări. După primele manifestații de la Cluj, magistratul orașului cerea dreptul de organizare a unei gărzi cetățenești.[18] La sfârșitul lui martie se înființa un escadron de călăreți în frunte cu Mikes Kelemen, iar comandantul tuturor gărzilor era desemnat Mikes János.[19] Planul de organizare a fost prezentat consiliului orașului în 27 martie și conform lui în gărzi puteau intra numai cei care „aveau avere, mobilă sau imobilă, dispun de drepturi civile conform spiritului legilor în uz (…), poate participa și tineretul studios local pe baza recomandării superiorilor.”[20] Regulamentul prevedea și cunoașterea limbii maghiare ca o condiție de intrare în el. Scopul definit al lor în regulamente era fidelitatea față de împărat și vechea ordine constituțională. Prin prevederile sale regulamentul elimina din ele pe români. Cu întemeierea acestei gărzi începea înarmarea privilegiatorilor de la orașe și sate. În privința înarmării, N. Wesselényi susținea la 27 martie: „înarmarea este justă, însă mai mult ca o demonstrație decât a o folosi cu adevărat, dar ca o demonstrație ar avea efect mai mare dacă deocamdată ar fi înarmată numai nobilimea și burghezia.[21] El se temea ca țărănimea românească mai ales să nu ajungă la arme. La 8 mai, tot el cerea însă înarmarea întregului element maghiar, dominat fiind de frica de români.[22] La începutul lunii aprilie se preconizau întemeierea gărzilor naționale și în Dej.[23] Hotărârea a fost luată în 3 aprilie când s-a ales un

comitet în acest scop. În 14 aprilie erau înscrişi aici 300 de oameni şi cereau 500 de arme din care în 16 mai au primit 220. În 22 mai se forma tot aici o campanie de gardişti călăreţi, care mai târziu au intrat în trupele de husari Mátyás.[24] În 17 aprilie judele primar al oraşului Tg. Mureş, îl informa pe guvernator că adunarea generală a hotărât formarea gărzii cetăţeneşti şi a discutat planul de organizare al ei. 25 În fruntea lor era ales Lázár János, iar totalul gardiştilor în 19 aprilie era de 1112, împărţiţi în 4 campanii.[26] În 14 aprilie cerea acest drept şi comitatul Turda. La începutul lui mai, din lipsă de arme gardiştii de aici îşi confecţionau 300 lănci.[27] Gărzile de aici vor „ieşi " primele la vânătoarea şi dezarmarea satelor româneşti.[28] În Scaunul Arieş era formată şi comisia permanentă, începea organizarea gărzilor naţionale în a doua decadă a lunii aprilie. În 20 aprilie, primul jude regesc al scaunului Arieş cerea guvernatorului 2000 puşti, 100 carabine, 100 pistoale, 100 săbii, praf de puşcă şi gloanţe.[29] Guvernatorul, după cereri insistente, primea aprobarea de la generalul comandant pentru 1500 puşti din depozitul regimentului grăniceresc din Năsăud, pe care urma să le împartă numai oraşelor Cluj, Dej, Turda, Aiud şi Abrud.[30] Pe lângă înarmare aristocraţia ardeleană recurgea la legiferarea stării de război, care îi permitea folosirea oricărui mijloc de reprimare. La 11 aprilie comitele suprem Matskasi Pal al Comitatului Cluj, cerea guvernului decretarea statariului[30], iar guvernatorul înfiinţa la 14 aprilie că „acorda comitatului permisiunea instituirii de tribunale statariale pe timp de 3 luni."[31] Alt mijloc de control şi supraveghere pe care aristocraţia maghiară a avut grijă să-l ţină în mâini a fost presa. Încă la 23 martie cu prilejul demonstraţiilor din Cluj, împotriva tineretului ce revendica libertatea presei, guvernatorul răspundea că „cenzura nu se poate desfiinţa din cauza presei româneşti şi germane chiar în interesul maghiarilor."[35] În 24 martie pentru a fi „instruiţi" erau chemaţi la Cluj I. Lemény şi T. Cipariu.[36] Guvernatorul s-a folosit şi de episcopii şi preoţii români pentru liniştirea meselor ţărăneşti.[37] În acelaşi scop a fost menţinut vechiul aparat politico-administrativ, un paradox izbitor într-o situaţie revoluţionară.

Formula politică aleasă de aristocraţia ardeleană era una naţionalist-feudală, care avea drept obiectiv asigurarea primatului politic şi menţinerea monopolului economic. Guvernul din Pesta, dominat şi el de problema uniunii, ajungea în scurtă vreme să colaboreze cu cel mai reacţionar element din revoluţie, aristocraţia ardeleană, care încerca să subordoneze şi revoluţia intereselor sale.

Primele ştiri revoluţionare determinau reacţii manifestaţii, poziţii şi din partea românilor. Un entuziasm inopinat izbucneşte în sânul maselor, iar fruntaşii români salutau cu sinceritate evenimentul. G. Bariţ o făcea la 15 martie astfel: „Plânsul mă îneacă pentru că în viaţa mea publică de jurnalist, lovită şi cutreerată de atâtea valuri şi prigoniri nemeritate, nu mai cunosc o altă bucurie."[38] Revoluţia a găsit naţiunea română lipsită de elementarele drepturi politice şi apăsată de starea de iobăgie. După pătrunderea primelor ştiri au loc în rândul său primele consfătuiri, frământări. Fruntaşii români au deslușit destul de devreme formula politică pentru care aristocraţia se pregătea să sacrifice totul, chiar cu riscul unei confruntări. Ei salută programul din martie, dar încep să descifreze şi modul cum urma să fie aplicată în Transilvania şi care urma să fie moartea lor politică în noul cadru preconizat a unei Ungarii Mari. De la entuziasmul firesc al primelor ştiri, ei trec la închegarea programului naţional şi social, conceput în lumina propriilor necesităţi. „Naţiunea română – scria la începutul lui aprilie conservatorul Teleki Imre – elaborează de asemenea 12 puncte."[39]

Deja din 22 martie două manifeste ale intelectualilor români din Pesta, unul intitulat „Fraţilor români", pornesc spre Banat şi Transilvania.[40] Deşi ele îndemnau la uniune, autorităţile principatului le-au găsit foarte periculoase pentru „ordinea" lui. Guvernatorul avertiza atât autorităţile cât şi pe episcopul Lemény, cerându-le confiscarea lor. Au fost depistate şi în părţile Câmpiei în comitatele Cluj, Turda, Dăbâca.[41] Problema uniunii, atât de zgomotos şi forţat impusă în manifestaţiile ce au avut loc în a treia parte a lunii martie, nu determinase nici o relaţie românească majoră: mulţi dintre fruntaşii români conduşi de virtuţile noului eveniment, cuceriţi pentru moment de libertăţile inserate în programul de la Pesta, îl împărtăşeau fără a-i determina limitele şi urmările. Cel care a pornit în aceste momente la închegarea programului naţional românesc şi a adoptat o poziţie antiunionistă a fost S. Bărnuţiu prin celebru manifest - „Provocaţiune".[42] Elementele esenţiale ale lui erau: „ ştergerea iobăgiei, naţia română ca naţie română, congres naţional"[43] Evoluţia evenimentelor argumentează deslușirea şi descifrarea corectă a planurilor aristocraţiei ardelene, de către marele gânditor. Direcţiile spre care Bărnuţiu trimitea manifestul erau bine determinate. Blajul, desărăcit de elementele radical-naţionale, beneficia de o concentrare intelectuală românească apreciabilă în rândul căreia se mai aflau foştii partizani ai săi. Clujul realiza în acest moment o continuare „naţională" a Blajului, prin activitatea foştilor săi studenţi. Tg. Mureşul

concentra în această primăvară un grup intelectual românesc, cultivat la aceeași școală națională al lui Bărnuțiu. Manifestul conținea în sine și ideea unui congres național, răspundea totodată și speranțelor maselor. El produce primele agitații în Blaj, unde ideile au fost îmbrățișate de cei tineri. În oraș răscoala, scrie Cipariu „era să erupă."[44] Are loc o primă consfătuire în 25 martie în care s-a discutat manifestul lui Bărnuțiu și s-a ajuns „la principiul naționalității deci și la ideea congresului național. Altă consfătuire are loc în 26 martie și în care s-a hotărât trimiterea N. Bârle la Tg. Mureș, unde urmau să fie consultați în aceeași idee și cancelиștii.45

Tg. Mureșul era dominat în aceste zile de cele „12 puncte" iar din acestea mai ales de „uniune". La adunările cancelиștilor maghiari participau și cei români. Petiția întocmită în aceste zile de către cancelиștii maghiari către împărat înscria ca primordiale: convocarea Dietei cu sarcină principală legiferarea „uniunii", dar despre marea speranță a maselor, desființarea iobăgiei se menționa destul de vag în formula „ușurarea sarcinilor poporului."[46] În 26 martie înregistrăm prima atitudine românească publică cu prilejul unei adunări generale a cancelиștilor la care participau și 9 cancelиști români. Cu acest prilej 6 cancelиști români [47] au subscris petiția tineretului maghiar. Între ei din Câmpie erau Al. Papiu-Ilarian și S. Porуțiu. Papiu își justifica atitudinea astfel: „noi deoparte și ca să nu mai înverșunăm ura care încă spunem, ce e adevărat, nu e de tot stinsă, subscriseră." Menționa apoi că a semnat-o „ca român" și sub condițiile: „răscumpărare totală, fără nici o despăgubire, egalitatea de drepturi civile și politice, respectarea și asigurarea feluritelor naționalități și limbi din Transilvania și Ungari."[49] Tineretul maghiar a reacționat cu duritate și huiduieli.[50] De față, la capătul răbdării, Avram Iancu răbufni răspicat: „desființarea robotelor fără despăgubire sau moarte." Era ratată prima încercare de colaborare româno-maghiare. În această atmosferă a avut loc la 25 martie adunarea cancelиștilor români, la care tânărul N. Bârle sosi din Blaj, îi informa pe aceasta că colegii săi, „învoiți în punctul naționalității, ei vreau să știe ce vreau tinerii din Oșorhei, ca să lucreze cu toții în consonanță."[51], Consfătuirea devine eveniment istoric prin adoptarea convocării unei adunări naționale pe 30 aprilie.[52] După depunerea unui jurământ [53] cancelиștii din Tg. Mureș porneau în prima lor misiune națională, urmăriți îndeaproape de autorități. Al. Papiu-Ilarian și Porуțiu porneau spre Cluj. Aici deodată cu agitațiile maghiare au început și primele consfătuiri ale românilor, principalul protagonist fiind Florian Micaș, studenții și elevii români din

şcolile clujene. În 28 martie avea loc o adunare a tinerilor intelectuali români în frunte Fl. Micaş, I. Buteanu, I. Suciu în casa preotului greco-catolic din Mănăştur.[54] Despre această adunare unele documente[55] vorbesc că a beneficiat de o participare masivă românească, menţinând-o ca „marea adunare naţională de la Cluj." Rezultatul ei era un memoriu-petiţie[56] în 8 puncte, care deşi concesive, n-au găsit înţelegerea fruntaşilor liberali maghiari, ba mai mult, în 29 martie autorii lor sunt puşi sub urmărire.[57] Manifestul a cunoscut o răspândire deosebită în părţile clujene şi în Munţii Apuseni. Constatăm în această fază un element însemnat şi anume: începutul coordonării acţiunilor fruntaşilor români. Concretizarea acestui fapt era adunarea din 1 aprilie din Blaj la care erau prezenţi Iancu, Papiu, Buteanu, Micaş, A. Pumnul, care se detaşau încet în fruntaşii naţiunii. Însemnătatea adunării a constat în definitivarea convocării adunării naţionale şi lansarea unei proclamaţii, întocmită de profesorul A. Pumnul pentru chemarea poporului.[58] Frământări şi consfătuiri aveau loc şi la Braşov, alt centru românesc important, din care G. Bariţ lansa manifestul intitulat „Manifestul românilor transilvani."[59] Ca şi a lui Buteanu şi Micaş, era concesiv: condiţiona uniunea de asigurarea deplinei egalităţi a naţiunii române cu celelalte şi transformarea Ungariei într-o confederaţie de cantoane naţionale.

Dintre toate atitudinile româneşti, cea care se va impune şi triumfa, a fost cea adoptată prin manifestul său de S. Bărnuţiu. Ea era încărcată cu toate dezideratele naţionale şi se constituia într-un prim program naţional românesc.

NOTE:

1.Pascu Şt., „Avram Iancu", Buc. 1983, p.46;
2.Ibid. p.47 şi „George Bariţ şi contemporanii săi", vol. IV. p.298;
3.Cheresteşiu V., „Adunarea naţională de la Blaj", Bucureşti, 1966, p. 207;
4.Pascu Şt., Op. cit., p. 49;
5.Ibid.;
6.Dragomir S., Op. cit. vol.V., p. 92-100; Cheresteşiu V. Op. cit. p. 174-177;
7.Pascu Şt., Op. cit. p. 50;
8.Ibid. p. 325;

9.„Documente privind revoluția de la 1848 din Țările Române. C. Transilvania”, Bucureşti, 1977, sub redacția: acad. Ștefan Pascu, V. Cheresteșiu, vol. I. doc. nr. 153;

10. „Documente privind revoluția ...Transilvania”, vol. I. nr. doc.: 14, 22, 31, 41, 47, 54,55, 65, 75, 112, 127, 141, 157, 284, vol. III. 157, 165;

11. Ibid. vol. I., nr. doc. 24, 31, 33, 35, 36, 51, 54, 55, 63, 64, 66, 68, 69,72, 85, 91, 112, 115, 128, 139, 140, 149, 154, 162, 167, 170, 173, 174, 194, 205, 209, 229, 251, 253, 257, 259, 281 vol.II., nr. doc: 32, 57, 104, 145, 152, 164, 172, 184, 200, 240, 243, 283, 289; vol. III, nr. doc. 28, 61, 132, 117, 157, 187; Cheresteșiu V. Op. Cit. p. 253-270;

12. Ibid. vol. II. nr. doc.: 19, 118, 175, 204, 217, vol.II, nr. doc. 79, 64, 85, 96, 105, 125, 133, 148, 149, 214, 255, 279, 302, 303;

13. Ibid. vol. I. nr. doc. 30, 32, 33, 43, 47, 74, 77, 81, 91, 94, 100, 118, 125, 135, 145, 153, 154, 161, 163, 170, 173, 189, 231, 232, 222, 229, 259, 274, 277, 282, 283, vol.II, nr. doc. 71, 75, 171, 172;

14. Vol. I. nr. doc. 2, 5, 12, 13, 39, 44, 48, 49, 52, 70, 96, 115, 156, 191, 218, 239, 270, 273;

15. Ibid. vol. I, nr. doc. 45, 50, 72, 95, 109;

16. Cheresteșiu V., p. 325;

17. „Documente. C. Transilvania”, Vol. II. nr. doc. 41;

18. Ibid. Vol. I, nr. doc. 69;

19. Cheresteșiu V., Op. cit. p. 260;

20. „Documente... C. Transilvania”, Vol. I. nr. doc. 85;

21. Ibid. vol. I, nr. doc. 91;

22. Ibid. vol. III, nr. doc. 244;

23. Ibid. vol. I, nr. doc. 257;

24. Kádár J., „Belső-Szolnok és Dobóka megye története 1848-1849”, Dej, 1890 p. 24-29;

25. „Documente... C. Transilvania” Vol. II. nr. doc. 57;

26. Popa T., Op. cit. p. 149-150;

27. „Documente... C. Transilvania” Vol. III. nr. doc. 66;

28. Ibid. vol. III, Nr. doc. 78;

29. Ibid. vol. II, Nr. doc. 121;

30. Ibid. vol. nr. doc. 264;

31. Ibid. vol. II. nr. doc. 19;

32. Ibid. vol. II. nr. doc. 118, 248;

33. Ibid. vol. II. nr. doc. 175, 204;

34. Ibid.;

35. Cheresteșiu V., Op. cit., p. 190;

36. „Documente... C. Transilvania” Vol. I. nr. doc. 44, 46;

37. Ibid. Vol. I. Nr. doc. 91-93, 99, 146, 169, 227, 260, vol. II. nr. doc. 7, 21, 69, 70, 71, 72, 99, 135, 137, 197-199, Vol. III. nr. doc. 1, 20-23, 52, 57, 58, 90, 91, 99, 121, 136, 144, 150, 229-231, 250, 269, 301, 345;
38. „Gazeta...XI (1848)", nr. 22, 15 martie, p. 91;
39. „Documente... C. Transilvania", Vol. I. nr. doc. 185;
40. Cheresteşiu V., Op. cit., p.207-209; Pascu Şt., Op. cit., p.50;
41. Cheresteşiu V., Op. cit., p. 209;
42. „Documente... C. Transilvania", vol. I., nr. 59;
43. Bodea C., „1848 la români", vol. şi „Documente... C. Transilvania", vol. I, nr. doc. 59;
44. „George Barit şi contemporanii săi", vol. IV., p. 300;
45. Ibid. vol. IV., p. 300;
46. Arh. Stat Tg. Mureş, fond. 1848, nr. 1429;
47. Jakab E., Op. cit. p. 77;
48. „Organul lumânării" II (1848) nr. 66, 31 martie;
49. Ibid.;
50. Trócsányi Zs., Op. cit., p. 254;
51. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria...", vol. II., p. 107;
52. „Gazeta...XI" (1848), nr. 39, p. 161;
53. I. Orosz (Rusu), „Memorii", mss. la Arh. Stat Tg. Mureş;
54. Cheresteşiu V., Op. cit., p. 198;
55. „Documente... C. Transilvania", vol. I. nr. doc. 202;
56. Ibid. vol. I, nr. doc. 94; Cheresteşiu V. Op. cit. p. 198-200; Pascu Şt., Op. cit. p. 55;
57. „Documente... C. Transilvania", vol. I. nr. doc. 105; Cheresteşiu V. Op. cit., p. 198;
58. „Documente... C. Transilvania", vol. I. nr. doc. 272; Moldovan V., „Memorii" p. 8-9; Cheresteşiu V., Op. cit. p.217-220; Pascu Şt., Op.cit., p. 61-62;
59. „Documente... C. Transilvania", vol. I. nr. doc. 144; Dragomir S. Op. cit., vol. V., p.118-120; „George Barit şi contemporanii săi", vol. IV., p. 301-303.

b. Primăvară revoluţionară în Câmpia Transilvaniei

Simultan cu primele manifestaţii de la oraşe, Transilvania şi, în cadrul acesteia, şi Câmpia ei, au fost cuprinse de puternice agitaţii şi mişcări ţărăneşti. Izbucnirea lor nu era o surpriză, doar nobilii şi autorităţile au rămas surprinşi de repeziciunea cu care veştile au cuprins satele şi au determinat reacţia inopinată a ţărănimii. Din veştile, manifestele, zvonurile răspândite, ţăranii au preluat mai ales elementele care le dădeau speranţa eliberării. Nicidecum cauza mişcărilor nu era activitatea „instigatorilor" şi

„agitatorilor", cum aprecia autoritățile și nobilimea. Nu agitația ci starea țărănimii a fost principalul instigator. Veștile îi surprind pe nobili închistați în sistemul de privilegii clădit pe nedreptăți și abuzuri[1], pe care nu voiau sub imperiul intereselor de clasă, să-l părăsească și abandoneze, chiar cu riscul unei confruntări sociale. Până la marea adunare din 3/15 mai n-a existat nici o unitate administrativă care să fi fost ocolită și scutită de frământări, agitații și mișcări țărănești. Obiectivele mișcării țărănești încă din această fază erau: lichidarea robotei, reocuparea pământurilor, pășunilor, fânațelor răpite, lichidarea „regalienelor", alungarea dregătorilor abuzivi, iar jelerii luptau pentru înstăpânirea pe pământurile ce le lucrau. Până și conservatorul clujean „Jelen" consemna adevărata stare în care a fost adusă țărănimea: „iobagii din mai multe sate din Câmpia Ardealului, în cea mai mare parte românești, denegară robotele și nicidecum nu vreau a mai merge la brazda proprietarului. Aceștia iară își răzbună anume pe jeleri, că le dărâmă casele și le aseamănă cu pământul, încât țăranii și familiile sunt siliți a lua lumea în cap."[2] Dacă în Banat și comitatele vestice la 11 aprilie au fost desființate sarcinile iobăgești, în Principatul Transilvaniei, țăranii trebuiau să aștepte până la convocarea dietei aprobată pe 29 mai. Orice întârziere a aplicării reformelor întrecea răbdarea țăranilor, neîncrezători și așa în nobilime și autorități. Mișcările țărănești încep cu luna martie în comitatul Arad, apoi se întind în comitatele Satu Mare, Solnoc de Mijloc, Bihor, Crasna, Hunedoara, Târnava.

Cea mai puternică mișcare țărănească a izbucnit în luna aprilie și s-a desfășurat până aproape de adunarea din 3/15 mai în comitatele Solnoc-Interior, Dăbâca, Cluj și Turda. Ea a început la 16 aprilie, când „Dragu" s-a eliberat cu de la sine putere de obligațiile iobăgești duminică, în 16 aprilie.[3] Prezența unor unități militare în Câmpie înainte de această dată, argumentează izbucnirea agitațiilor și mișcărilor mai devreme. Astfel sunt menționate unități militare la Mociu și Urmeniș (c.Cluj), despre care se vorbea cu teamă.[4] În aceste mișcări, începute de Dragu, au fost angrenate peste 40 de sate din nordul Clujului, în care din Câmpie mai intense au fost: plasa Sic (c. Dăbâca) între 17-19 aprilie 5, în satele Chiochiș și Sânmihaiul de Câmpie. De altfel, și G. Bariț consemnează primele mișcări la Baciu, care au cuprins întregul comitat Cluj, și în care au fost angrenați țărani iobagi români, cât și maghiari.[6] În afară de Mociu și Urmeniș, trupe au mai fost concentrate în Câmpie la Lechința[7], Bonțida[8] și Răscruci[9], de unde au fost deplasate în satele agitate. Autoritățile au făcut apel, pentru liniștirea satelor

din nordul Clujului şi la episcopii şi preoţii români. În 21 aprilie episcopul I. Lemény însărcina pe protopopul Iclandului, Pantelimon Popovici şi pe viceprotopopul Gheorghe Tecar din Sic să se deplaseze la Voivodeni (c. Dăbâca) pentru a-i linişti pe ţăranii instigaţi de preotul din loc Vasile Munteanu.[10] Aceştia au refuzat să colaboreze cu Szabó József, comisarul teritorial şi, scria în 4 mai baronul Bornemisza, „în îndeplinirea misiunii lor au dat dovadă de totală neglijenţă."[11], refuzând să-şi îndeplinească sarcina. Surprinde mai mult atitudinea protopopului Clujului, I. Fechete-Negruţiu, însărcinat de acelaşi episcop, care după investigaţii, indica şi mijloacele de liniştire: „o execuţie cu trupe de infanterie cu suliţa."[12] Între 17-19 aprilie mişcările şi agitaţiile au cuprins satele din plasa Sic. În 17 aprilie judele nobiliar Ferszegi Samu raporta: „În rândul multora din împrejurimi circulă o anumită proclamaţie românească tipărită în care naţiunea română e chemată la răscoală împotriva nobilimii. Ca urmare s-a răspândit zvonul că răscoala ţărănească va izbucni în a doua sau a treia zi a paştilor proxime. Acest zvon a neliniştit atât de mult spiritele, încât o mare parte a nobilimii, îngrozită şi-a petrecut nopţile treză."[13] El cerea magistratului să trimită armată în centrul plasei, aşa cum s-a procedat în unele localităţi ale nobilului comitat Cluj."[14] Mai departe el scrie: După câte ştiu, în plasă, n-a apărut vreun semn al răscoalei în altă parte decât la Puini. Acolo preotul român a ţinut adunări populare zi şi noapte de obiceiu în taină. În urma lor s-au răspândit zvonurile privind ameninţarea cu vărsare de sânge nobiliar."[15] Menţionează că de frică, nobilii s-au înarmat şi că s-a organizat paza de noapte. În 19 aprilie, guvernatorul îi cerea primjudelui comitatului Dăbâca, Wass Sámuel, să specifice unde anume ar trebui trimisă armată în această plasă.

Puternice au fost mişcările şi agitaţiile din jurul Turzii[17] în care au fost angrenate din marginea sud-vestică a Câmpiei. Autorităţile au detaşat trupe regulate[18] şi gărzile naţionale din Turda[19], care au intervenit cu deosebită brutalitate. Aşa s-a întâmplat în cazul satului Viişoara, caz relatat de protopopul ortodox al Turzii de Jos, Ştefan Dembian. Într-o relatare către episcopul din Sibiu, el descria persecuţiile, percheziţiile, ameninţările şi cheltuielile la care au fost supuşi el şi poporenii săi în săptămâna paştilor de către garda naţională din Turda, care a „căutat pretutindeni să afle arme sau scrisori hameşe."[21] Menţionează satul Călăraşi în care au fost trimise „cătane Székely huszár" pe care sătenii au fost obligaţi şi să-i întreţină. Acuzat de agitaţie era avocatul Finna István, din Cojocna şi oficialii săi cereau alungarea din sat a agitatorilor sau închiderea lor. Implorau trimiterea unei

unități de 60 soldați, „în vederea intimidării și a ținerii în frâu a celorlalți a prevenirii pericolului unei răscoale, care se poate declanșa imediat, a aproba introducerea tribunalului statarial împotriva agitatorilor, pentru pedepsirea celor ce ar leza sau ar instiga la lezarea proprietății și persoanei."

Cu rădăcina acestor mișcări și agitații, nu erau atât instigările, cât abuzul și nedreptățile săvârșite chiar în aceste vremuri, o reflectă plângerea țăranilor din Iclandul Mare, plasa Bogata (c.Turda).[23] Încă din 4 decembrie 1847, țăranii de aici au reclamat răpirea unei pășuni de către conții Bethlen din Iernut. La sfârșitul lui aprilie 1848 ei se adresau din nou guberniului, menționând și alte abuzuri, precum sechestrarea vitelor și oilor de către administratori în locurile îngrădite, odinioară posesiuni obștești. Guberniul cerea comitatului în 4 mai 1848 să le rezolve plângerea țăranilor[24], menționând că el a ordonat de mult o anchetă în acest scop. Că țăranii aveau dreptate când afirmau că prim-judele Beteg Sándor nu intenționa să le rezolve plângerea, o dovedește răspunsul pe care prim-judele îl da în aceeași zi de 4 mai guberniului.[25] În răspuns autoritățile includeau hotărârea comisiei de cercetare din 26 februarie 1848, tăinuită țăranilor până acum, și prin care se dădea câștig de cauză conților Bethlen. Semnatarii plângerii de acum, Sofra Gligor și Sofra Moldovan, în vara lui 1848 vor fi acuzați de instigarea satului, arestați și închiși la Turda.

Aprige au fost mișcările în jurul Reghinului, precum la Breaza, unde țăranii au distrus un conac nobiliar.[26] Jakab Elek menționează că au avut loc răscoale în satele Dileul Român, Pogăceaua, Aținți, Bogata și Luduș, care ar fi fost potolite pe calea armată.[27] În intervalul până la adunarea din 3/15 mai documentele însă nu consemnează intervenția militară în aceste părți.

În această primă parte a revoluției autoritățile n-au căutat cauzele adevărate ale mișcărilor, cât aruncarea acestora în spatele „instigatorilor". Abuzurile în depistarea acestora, mijloacele de liniștire a satelor, starea deprimantă a țărănimii determinau progresiv însă o stare revoluționară.

NOTE

1. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria...", tom. III, Introducere p. V.;
2. Cheresteșiu V., Op. cit., p. 234;
3. „Documente...C. Transilvania", vol.II, nr. doc. 112, 94;
4. Ibid. vol. II .nr. doc. 107, 132;

5. Ibid. vol. II. nr. doc. 165, 95;
6. Bariț G., „Părți alese...”, vol. II, p. 76;
7. „Documente... C. Transilvania”, vol. II nr. doc. 131, 132, 147, 255;
8. Ibid. vol. II. nr. doc. 118, 147, 160, 255-257;
9. Ibid. vol. II. nr. doc. 160, 248, 256;
10. Ibid. vol. II. nr. doc. 93, 93, 136; vol. III nr. doc. 10 și 91;
11. Ibid. vol. III. nr. doc. 91;
12. Ibid. vol. III. nr. doc. 231;
13. Ibid. vol. II. nr. doc. 60;
14. Ibid.;
15. Ibid.;
16. Ibid. vol. II. nr. doc. 95;
17. Ibid. vol. II. nr. doc. 63, 67, 34, 76-78, 92, 97, 121, 122, 133, 174, 189, 190, 197, 217, 218, 234, 261; vol. III. nr. doc. 47, 48, 77, 78, 65, 145, 187;
18. Ibid. vol. II. nr. doc. 122;
19. Cheresteșiu V., Op. cit., p. 372-382;
20. „Documente... C. Transilvania”, vol. II nr. doc. 174;
21. Ibid.;
22. Ibid. vol. II., nr. doc. 217;
23. Ibid. vol. III. nr. doc. 17, 93;
24. Ibid. vol. III. nr. doc. 93;
25. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond. com. Turda, administrative 1848, nr. 952;
26. Cheresteșiu V., Op.cit., p. 248;
27. Jakab E., Op. cit., p. 265.

VI. PRIMA ADUNARE DE LA BLAJ

a. Pregătirea adunării. Contribuția câmpenilor la aceasta

Lipsiți de un organism politic, românii ajung încă din primele zile ale mișcărilor din Transilvania, la ideea unei adunări naționale.[1] În primăvara lui 1848 de altfel, toate națiunile din Transilvania pretindeau un forum politic. Ideea primei adunări naționale românești a fost înscrisă prima oară în manifestul lui S. Bărnuțiu, document excepțional prin conținutul său politic, național și social, cât și prin intuiția marelui gânditor. „Programul său, scrie S. Dragomir, perfect politic în raport cu împrejurările din Ardeal (...) e rodul unei gândiri mature."[2] Bătălia pentru adunare începea odată cu răspândirea manifestului său, iar contribuția și participarea revoluționarilor din Câmpie la aceasta a fost dintre cele mai apreciabile. Drumul până la adunarea din 30 aprilie a trecut prin mai multe confruntări, dezbateri și consfătuiri până la concluzia necesității sale imperioase.

În Blajul primelor manifestări peste 30 studenți din totalul celor 53 din seminar erau de loc din Câmpie.[3] La aceștia se adaugă elevii originari din Câmpie aflați în gimnaziu, și liceu. Consfătuirile și dezbaterile de aici impuseră un grup radical în frunte cu A. Pumnul în fața profesorilor conservatori patronați de I. Lemény. Acum a fost de copiat manifestul lui S. Bărnuțiu și începea să fie răspândit, cum o atestă descoperirea unui exemplar la clericul Samuil Moldovan din anul I al seminarului, de loc din Grindeni. (Sc. Arieș)[4] Circulația în Câmpie a manifestului este indiscutabilă. Faptul a dovedit de exemplarele găsite la Papiu[5], la Iosif Hodoș[6] și în apropierea Câmpiei la Sângeorgiu de Pădure.[7]

Discutată și împărtășită la Blaj, ideea adunării naționale a fost purtată la Tg. Mureș. Ea pătrundea în rândul canceliștilor români într-un moment favorabil când, în adunarea generală a canceliștilor mureșeni revendicările prezentate de ei au fost respinse cu brutalitate.[8] În această situație canceliștii români nu numai că au împărtășit „părerea blăjenilor" ci au hotărât „de-a dreptul o adunare pe dumineca Tomii la Blaj"[9] Aici a fost deci în 26 martie hotărâtă adunarea pe Dumineca Tomii, adunare care a fost deplin confirmată în consfătuirea din 1 aprilie din Blaj. Hotărârea Blăjenilor și mureșenilor cărturari este consemnată și de I. Orosz (Rusu) astfel: „ne-am decis a merge fiecarele acasă și din toate părțile să chemăm poporul la adunarea proiectată, și din toate puterile să conlucrăm pentru realizarea acelei adunări"[10]. Canceliștii au fost deci primii care au pornit într-o misiune

de interes național. Sesizat de atitudinea lor[11], guvernatorul ia primele măsuri pentru urmărirea lor.[12] Asesorul de Tablă, Szentivani Daniel menționa 8 cancelişti români plecați din oraș între care din Câmpie erau I. Mărgineanu și A. Precup, specificând

Potrivit opiniei publice primii (cancelştii români - n.ns) au plecat pentru a instiga[13] „De acum ei vor fi mereu urmăriți cu atenție de autoritățile guberniale și ale comitatelor. De bună seamă ei sunt acei care informează și instruiesc poporul pentru marele moment. Din Tg. Mureș, Al. Papiu-Ilarian și S. Porutiu se îndreaptă spre Cluj pentru a se consfătui cu tinerii de aici." Primul se va desprinde din aceste momente într-un adevărat lider al tineretului radical. Adunarea din 28 martie de la Cluj era organizată de Florian Micaș și Ion Buteanu și de studenții în drept între care se distingeau câmpenii Iosif Hodoș și Grigore Olaru. După această adunare fruntașii tineretului Micaș, Papiu, Porutiu alături de ei Iancu și Buteanu participă la 1 aprilie la „o sfătuire politică de însemnătate istorică"[14], care a statornicit adunarea națională pe 30 aprilie. Chemarea[15] la adunare a fost alcătuită de Aron Pumnu care a dictat-o tinerilor școlar și clerici. Martor ocular, V. Moldovan consemnează următoarele despre acest moment: „Ea s-a scris la început în 42 exemplare, care s-au împărțit la studenții ce așteptau, pentru ca, primind-o s-o copieze în mai multe exemplare."[16] De acum începea opera revoluționară a tineretului. Fixată fără consultarea episcopului și autorităților adunarea n-a primit aprobarea necesară.[17] Înverșunat împotriva adunării devenea episcopul I. Lemény care cădea și pe panta delațiunii, lezând interesele propriei națiuni.[18] Drumul clericilor și elevilor pe sate este descris cu fidelitate de V. Moldovan.[19] El arată că după ce a ajuns în Bogata de Mureș, primul sat din Câmpie: „Preotul de aici, Nicolae Vlăduțiu informându-se deplin asupra stării lucrurilor, și luând o copie din proclamație, m-a rugat să trec mai departe, că fiind satul amestecat cu Unguri iobagi, are de gând să adune tot satul cu altă ocazie și a îndupleca pe Unguri să i-a și ei parte la adunarea de la Blaj – ceea ce s-a și întâmplat."[20] El a mai intrat în satele Luduș, Cuci, Iernut, Lechința de Mureș. În ultimul a fost întâmpinat de protopopul Ioan Boeru despre care notează că: „nu i se părea cu putință ca românii să devină dintr-odată liberi; aceasta o ține imposibil de realizat din care cauză era de părere să nu facă Românii nici o mișcare, ci să aștepte dezvoltarea lucrurilor" și îi sfătuia: „de nu vă veți liniști veți pieri pe furci."[21]Fiul acestuia însă cu toată opoziția tatălui l-a însoțit mai târziu pe V. Moldovan peste tot. Alte sate parcurse de viitorul

tribun au fost Oarba, Iclandul Mare, Iclandul Mic, Vaidei, Petea, Căpuș, Șeulia.[22] Pe când propagarea adunării se desfășura din plin autoritățile au interzis-o provocând mare confuzie în popor.[23] „Niciodată în viața mea, până atunci, n-am primit o lovitură care să-mi cutremure toată ființa”[24], scria V. Moldovan. El menționează apoi că Papiu aflat la Budiu l-a trimis pe Ioan Nistor din Dileul Român, la Chirileu cu sarcina de a-l informa: „că adunarea proiectată pe Dumineca Tomei este oprită, însă noi tot să mergem cu orice preț, dar popor din depărtare și în masă mare, să nu ducem, căci se vor aduna desigur în număr suficient din satele mai apropiate de Blaj.”[25] Știrea lui V. Moldovan este indirect confirmată și de Papiu care scrie: „fiind eu, joi, înainte de duminica Tomii acasă și sosind și pe la noi pe câmpie aceste faime înspăimântătoare am trimis un om la Blaj, care întorcându-se vineri noaptea spre sâmbătă acasă, îmi aduse o scrisoare de la profesorul Pumnu în care-mi scria despre toate acestea și alte mai multe măiestrii...spre a împiedeca adunarea.”[26] Drumurile unor clerici pe sate precum Vasile Nemeș[27], Ioan Popoviciu[28] sau V. Moldovan erau baricadate de ordinul[29] de interzicere a adunării. Fruntașii tinerimii între care Papiu și Micaș s-au îndreptat vijelios spre Blaj în vederea marii încleștări pentru „defigerea” termenului adunării aprobate de guberniu.[30] T. Cipariu, revenit în partida națională în aceste momente explică astfel lucrurile: „În urmă, venind unii advocați și canceliști. L-am rugat ca să defigă terminul (pe episcop - n.ns) cât se poate de aproape de Duminica Tomei, pentru că adunarea ce se face negreșit la acea duminică să se legitimeze, având ep(iscop)ul oricât i-am demonstrat necesitatea lucrului, n-a vrut a se îndupleca la mai aproape termin de 3/15 mai. Disputele ne fură cam iuți...În urmă ep(iscop)ul joi, ieri dimineață trămise pe Serényi și Pap Guszti la Cons(istoriu) neunit să-l înduplece a sta pre terminul de 3/15 mai. Cancelиștii se duseră înfuriați și negreșit nu vor grăi de episcopul decât de rău.”[31] Se pare că acum cancelиștii și avocați prezenți nemulțumiți de episcop au convenit ca prima adunare, pe 30 aprilie totuși să se țină.[32] O confirmă și Cipariu: „La dum(ineca) Tomei pre toată tâmplarea va fi adunare la Blaș, de popi foarte puțin, ci seculari mulți. Ci asta va fi numai pregătitoare.”[33] În aceste momente Bărnuțiu chema la unitatea de acțiune: „n-ar trebui să lucre acum nimene numai singur și de capul său, ci ar trebui să se înțeleagă cetate cu cetate, sat cu sat și toți românii la un gând să lucre pentru că națiunea românească toată e căzută și toată trebuie ridicată cu unite puteri.”[34] El sublinia principiul naționalității; „ca să fie și națiunea românească primită ca națiune liberă ca și celelalte.”[35]

El îi scria fostului protopop al Fărăgăului, Ştefan Moldvai care se interesa de posibilitatea recâştigării drepturilor de către cei pedepsiţi odinioară de episcop.[36] Axente Sever scria şi el acum din Bucureşti: „să facă românii ceea ce au de făcut şi fac alte populi, alte naţioni."[37]

Victoria pe care o urmăreau autorităţile prin interzicerea şi apoi amânarea adunării era numai de moment şi de suprafaţă, întrucât ideea adunării naţionale cucerise şi spiritele şi masa românească. În această bătălie Papiu-Ilarian devenea mai intransigent şi radical, caracteristici care se vor impune şi în rândurile tinerilor din Câmpie. El devenea principalul protagonist al adunării fixate pe 30 aprilie, lucru confirmat şi de episcopul Lemény care scria că lupta pentru aceasta era purtată „de toţi cei care în anul 1844 au fost excluşi de aici."[38] Satul natal, Budiul de Câmpie devenea, cum scria Jakab E. „centrul celei mai puternice agitaţii"[39] dar şi centrul spre care gravita tineretul Câmpiei.

Până la adunarea din 30 aprilie între evenimentele care au frământat întreaga naţiune românească, şi mai ales zona Câmpiei a fost arestarea lui Florian Micaş.[40] Devenit sufletul tineretului român din Cluj Alături de I. Buteanu, I. Suciu, I. Hodoş, intra devreme sub supravegherea autorităţilor şi guvernatorului.[41] Revenit la Cluj de la adunarea din Blaj, în noaptea de 26 aprilie el a fost arestat din ordinul guvernatorului, împreună cu tinerii elevi I. Daraban, Şt. Molnar, I. Petrovici, N. Suluţ, E. Verza.[42]

Primii, negăsiţi nevinovaţi[43], ultimii doi, acuzaţi că voiau să-l anunţe pe Buteanu de arestarea lui Micaş, au fost eliberaţi numai în 29 aprilie, după o severă moralizare.[44] O comisie de anchetă a fost instituită şi investigarea tânărului avocat a început în 28 aprilie. Pe baza celor 68 scrisori descoperite la el, comisarii îl acuzau de conspiraţie, agitaţie şi răscoală împotriva naţiunii maghiare; colaborare în cauza poporului român cu Al. Papiu Ilarian şi I. Buteanu. Ei deduceau că Papiu şi Buteanu „par să fie conducătorii şi pot să fie arestaţi.[45] Autorităţile s-au străduit să arunce în spatele lui Micaş toate agitaţiile şi mişcările ţărăneşti din nordul Clujului, dovadă îndreptarea unor cazuri spre comisia ce-l ancheta pe el.[46] Argumente concrete nu erau încă dezvăluite în afara legăturilor cu iobagul Pepe Toma din Budurleni, din anchetarea căruia ieşea că Micaş i-a dat două tipărituri cu conţinut răzvrătitor şi instrucţiuni de aceiaş fel.[47] Rezonanţa cazului Micaş a fost uriaşă. Liderul liberal Bethlen János scria, exagerând, în 10 mai: „Revolta şi o conspiraţie îngrijorătoare printre români căreia îi cunosc doar sensul nu şi detaliile se extind până aproape de porţile oraşului (...) se adaugă apoi şi

faptul că un conducător al agitatorilor români, avocatul cu numele Micaș, este ținut în detenție aici la primărie sub pază civilă. Numele și suferințele sale provoacă poporul fanatizat să facă totul pentru eliberarea lui ca pentru o persoană iubită."[48] Și contesa Mikó menționa spaima și îngrijorarea acestor zile[49]. Din Blaj preoțimea tânără, școlarii și studenții, prin intermediul capitalului, înaintau gubernului o cerere de eliberare pentru Micaș.[50]Preoții din părțile Zlatnei cereau eliberarea cu argumentul: „Mikes n-a făcut nimica ce ar fi spre vătămarea maiestății sale sau spre turburarea Statului politic, fără numai cât s-au svătuit cu alți conaționali despre doririle națiunii noastre românești.[51] În preajma adunării din 3/15 mai, 36 intelectuali din Abrud și împrejurimi cereau eliberarea românilor închiși sub învinuiri politice având la bază cazul lui Fl. Micaș.[52] Și generalul A. Puchner era îngrijorat de frământările produse prin arestarea lui Mikes. Sub presiunea cetățenilor înspăimântați ai orașului Cluj, guvernatorul a hotărât transferarea lui la Tg. Mureș, unde în cazul în care comandantul cetății August von Auenfens ar fi refuzat să-l primească, urma să fie ținut la primărie.[54] Transferul trebuia să se facă camuflat și era calculat ca el să ajungă în Tg. Mureș seara, dar el a fost transportat pe drumul Cluj-Turda-Luduș-Tg.Mureș în plină zi. Aceasta a atras atenția locuitorilor care necunoscând cazul n-au intervenit.[55] În Tg. Mureș populația agitată l-a primit cu ostilitate și batjocură. [56] Erau de față și canceliștii români I. Rusu (Orosz), I. Mărgineanu și V. Vespremianu, care l-au îmbrățișat, iar Micaș s-ar fi adresat lui I. Rusu (Orosz): „Dacă vei merge la Blaj la adunare, faceți ceva și pentru mine."[57] Judele primar Lázár János, disperat s-a adresat guvernatorului cerând îndepărtarea lui Micaș. Orașul nostru – scria acesta – are în preajma sa un mare număr de români, în deosebi în spre Câmpia Transilvaniei, în plus o treime a armatei regulate, puțin numeroasă, din orașul nostru ca abia 50-60 de ostași, e constituită din români, iar garda noastră...nu-i înarmată."[58] Cerea transferarea lui Micaș la Sf. Gheorghe, Tg. Secuiesc sau Miercurea Ciuc și insista pentru înarmarea gărzii cetățenești. Menționa ca instigator pe cancelistul I. Rusu (Orosz), iar despre cancelistul Avram Precup nota că ar fi declarat: „Dacă-l lovește vreo primejdie pe Francisc (Florian) Micaș, întreaga națiune maghiară o să regrete în curând.[59] Au fost luate măsuri drastice de pază de teama românilor din preajma orașului. Se pare că a existat o tentativă de otrăvire a lui Micaș.[60] În 31 mai, după terminarea anchetei, Guberniul a hotărât intentarea unui proces lui Micaș. El trebuia eliberat în schimbul unei scrisori de garanție, gest care ar fi echivalat cu o recunoaștere a acuzațiilor aduse, lucru

pe care aceasta l-a refuzat. În 30 iulie a fost transferat din cetate la sediul Scaunului, unde a rămas până la eliberarea din septembrie.[61] Cazul său devenea o lecție de felul în care aristocrația maghiară înțelegea să rezolve problema drepturilor națiunii române. Efectul arestării sale a fost departe de cel prevăzut. A determinat îndârjirea tineretului; masele țărănești au făcut din el un adevărat erou, rândurile moderaților români a scăzut simțitor. Adunările naționale românești din aprilie, mai și septembrie au făcut și din Micaș o cauză de luptă și un scop.

Un alt eveniment ce a implicat Câmpia în primele săptămâni după izbucnirea revoluției, a avut loc în 26 aprilie la Reghin. Se desfășura aici o adunare populară la care participau sași, unguri și români și în care se dezbăteau evenimentele și se adoptau atitudini față de ele. Informații lacunare despre ce erau transmise lui G. Bariț de AL. Bătrâneanu. În scrisoare el împărtășea pentru moment uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Menționa că adunarea a proclamat egalitatea în drepturi și alături de sași și unguri au fost chemați și românii. „Steag național – nota el – nu aveau decât ungurii și sașii" dar își exprima speranța că în curând va fâlfâii și culoarea românească alături de culorile celorlalte națiuni.[62]

b). Însemnătatea adunării din 30 aprilie 1848.

Împotriva interdicției oficiale la 30 aprilie s-a ținut adunarea națională, devenind astfel primul act revoluționar românesc de masă. Hotărârea a fost luată de tinerii avocați cancelişti și clerici. Dintru-nceput adunarea a avut un caracter pregătitor. Autoritățile au luat măsuri severe pentru suspendarea ei.[63] Blajul a fost înconjurat cu unități militare, detașate la Sâncel și Bucerdea.[64] Cu toate acestea, țăranii din jurul Blajului, precum și unii care au scăpat de la distanță au participat la adunare. S-au adunat în jur de 4.000 țărani.[65]

Adunarea din 30 aprilie nu a avut o desfășurare organizată după formulele clasice ale unui forum politic. Chiar debutul ei, după cum o descrie Papiu s-a făcut sub semnul unei confruntări între oamenii episcopului și popor. Intervenția lui Papiu s-a constituit în deschiderea adunării. Cuvântarea lui conținea elementele esențiale ale viitorului program național. Cuvântul lui S. Bărnuțiu „împăciuitor, conceput în spirit legal" a constituit unul din momentele esențiale ale adunării. Între altele el sublinia: „a venit timpul ca iobăgia să se șteargă și românii să se pună în drepturile lor, ce li se cuvin, ca unei națiuni."[66] S-a hotărât compunerea unei petiții către Guberniu pentru eliberarea lui Fl. Micaș, sarcină dată lui T. Cipariu.

Tot Papi menționează că a fost reintrodus în triumf Ilie Moldovan, teolog, de loc. Orosfaia.[67] Mai sunt menționați din Câmpie V. Nemeș din Poiana (C. Turda) și V. Moldovan din Chirileau (c. Târnava) Însemnătatea adunării rezidă în primul rând în faptul că ea a avut loc împotriva tuturor condițiilor potrivnice. Ea a fost cum îi spune Papiu, o repetiție generală a adunării din 3/15 mai."[68] În ea au fost pronunțate și aprobate dezideratele românești. Ea s-a distins și prin faptul că poporul apucă a-și cunoaște oamenii săi"[69], și scrie tot Papiu: „rezultatul cel mai mare a fost învățăturile național-politice."[70] Poporul și-a dezvoltat cu acest prilej conștiința propriei sale puteri, exprimată prin strigăte ca: „șerbi nu vrem să mai fim, mai bucuroși vom muri" sau „nu ne vindem țara".[71] Din această adunare pregătitoare s-a dezvoltat și conștiința necesității viitoarei adunări naționale din 3/15 mai. Prin tinerii săi, precum Papiu, Mărgineanu, Nemeș ș.a., Câmpia și-a adus o contribuție substanțială la înfăptuirea primului act revoluționar de masă românesc.

NOTE:

1. „Documente privind revoluția... C. Transilvania", vol.I.: nr. 272; vol. II. nr. 29, 30, 31, 33, 99, 130, 133, 119, 117, 113, 100, 153, 162, 190, 201, 219, 210, 226, 235, 241, 246, 245, 247, 268, 272, 287; vol. III. nr. 8, 19, 21, 29-31, 33, 34, 99, 102, 236, 301;
2. Dragomir S., Op. cit. vol.V, p. 111;
3. Arhivele Stat Alba, fond. Acad. Teologică, protocol de clasificațiune, nr. 1;
4. Cheresteșiu V., Op. cit., p. 211;
5. Ibid.;
6. Ploeșteanu Gr., „Canceliștii români târgumureșeni în revoluția din 1848" în „Studii și cercetări de științe sociale", București, 1977, p. 47;
7. Ibid.;
8. Trócsányi Zsolt, Op. cit., p. 254;
9. „Gazeta... " XI, 1848, nr. 39, p. 161;
10. Chindriș I., „Ideologia revoluționară a lui Al. Papiu-Ilarian", București, 1983, p. 36;
11. „Documente privind revoluția... C. Transilvania", vol. I, nr. 72;
12. Ibid. Vol. I, nr. 83, 82, 122;
13. Ibid. Vol. I, nr. 108;
14. Pascu Șt., „Avram Iancu", p. 61;
15. „Documente privind revoluția... C. Transilvania", vol. I. Nr. 272;

16. Moldovan V., Op. cit. p. 10;
17. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. II. nr. 43, 61, 69, 70, 71;
18. Ibid. Vol. II, nr. 69, 71, 72;
19. Moldovan V., Op. cit., p. 17;
20. Ibid.;
21. Ibid. p. 18, 19;
22. Ibid. p. 22;
23. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. II. nr. 51 și 70;
24. Moldovan V., Op. cit., p. 22;
25. Ibid. p. 23;
26. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria...” vol. II., p.1 31-132;
27. „Documente privind revoluția”, vol. II. nr. 34, 133, 190;
28. Ibid. p. 117, 287 (din vol. II);
29. Ibid. p. 1 vol. II, nr. 43, 51;
30. Ibid. vol.II., nr. 71; „Bariț și contemporanii săi” vol. IV., p. 305;
31. „G. Bariț și contemporanii săi”, vol. IV, p. 305;
32. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. II. nr. 201;
33. „G. Bariț și contemporanii săi”, vol. IV., p. 305;
34. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. I. nr. 213;
35. Ibid.;
36. Ibid.;
37. Ibid. Vol. I. nr. 238;
38. Ibid. Vol. II. nr. 71;
39. Jakab E., Op. cit. p. 55-56;
40. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. I. nr. 94; vol.II. nr. 26, 121, 172, 179, 184, 191, 202, 238, 239, 251, 266, 314, 318, 322, 344; vol. II. nr. 202, 214-216, 252, 262, 272, 275; Al. Papiu-Ilarian, „Istoria...” vol. II. p. 111 și 123-124; Bariț G., „Părți alese...” vol. II.; Ioan Rusu (Orosz), „Memorii”, p. 36 și urm.; Dragomir S., „Istoria ...”, vol.V., p. 151, „G. Bariț și contemp. săi” vol. IV. p. 306-307; I. Ranca, „Captivitatea lui Fl. Micaș la Tg. Mureș” în „Marisia” VII, p. 152 și urm.;
41. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. I. nr. 101; Cheresteșiu V., Op. Cit. p. 198;
42. Ibid. Vol. II. nr. 202, 252; și Cheresteșiu V. Op. Cit. nr. 292, 294;
43. Ibid. Vol. II. nr. 262;
44. Ibid. Vol. II. nr. 275;
45. Ibid. Vol. III. nr. 26;
46. Ibid. Vol. III. nr. 121, 251;
47. Ibid. Vol. II. nr. 215;

48. Ibid. Vol. III. nr. 266;
49. Cheresteșiu V., Op. cit. p. 293;
50. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. III. nr. 179;
51. Ibid. Vol. III nr. 191;
52. Ibid. Vol. III nr. 314;
53. Ibid. Vol. III nr. 322;
54. Ibid. Vol. III nr. 172;
55. Moldovan V. Op. cit. p. 54 și urm.;
56. Orosz (Rusu), Op. cit. p. 36; Cheresteșiu V., Op. cit. p. 447.
57. Rusu (Orosz), Op. cit. p. 36;
58. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. III. nr. 239;
59. Ibid.;
60. I. Rancs, Op. cit., p. 150 și urm.;
61. Ibid.;
62. Dragomir S., Op. cit., vol. V, p. 118;
63. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. II. nr. 51, 71, 72, vol. III. nr. 21, 22, 24, 27, 235;
64. Ibid. vol. II. nr. 201; vol.II nr. 29, 31, 33; „G. Bariț și contemp. săi” vol. IV., p. 307.
65. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria...” vol. II. p. 143; Cheresteșiu V., Op. cit. nr. 315;
66. Cheresteșiu V., Op. cit., p. 315;
67. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria...”, vol. II., p. 143;
68. Ibid.;
69. Ibid.;
70. Ibid.;
71. Cheresteșiu V., Op. cit., p. 351.

VII. ADUNAREA NAȚIONALĂ DE LA BLAJ DIN 3/15 MAI 1848

a. Contribuția revoluționarilor din Câmpie la pregătirea ei

Intervalul de la 30 aprilie la 15 mai, Papiu îl caracterizează plin de „persecuțiuni și suferințe”[1] pentru români. Câmpia Transilvaniei a fost una din zonele fierbinți a bătăliei desfășurate pentru marea adunare, aceasta și datorită apropierii sale de centrele luptei, Blajul, Sibiul și pentru numărul mare de tineri revoluționari din ea, angajați în luptă. După adunarea din 30 aprilie, o adevărată vânătoare a fost inițiată de autorități, împotriva fruntașilor români, cu speranța decapitării mișcării românești și a reducerii proporției adunării preconizate de aceștia. Urmăriți au fost, și cei care au participat la adunarea din 30 aprilie, despre care Papiu spune: „mulți români nici nu cutezau a merge de la adunare deadreptul acasă sau mergând - stăteau ascunși.”[2] El însuși consemnează că a fost pusă la cale arestarea lui în drumul spre casă, dar informat de un ungur, Gyárfás din Sâncel, s-a dus la Sibiu cu S. Bărnuțiu și I. Buteanu.[3] La unu mai, guvernatorul a emis un ordin de arestarea lui.[4] La 7 mai, tot el ordona consilierului gubernial Béldi György din Sibiu să-i aresteze pe Papiu și Buteanu.[5] Urmărit mereu, Papiu a îndrăznit cu mari riscuri să cutreiere satele din comitatul Alba de Jos sau Târnava, pregătindu-le pentru adunare. Prezența lui era semnalată în comitatul Târnava de judele nobiliar Telny Elek în 5 mai.[6] Dregătorul făcea și un rezumat al ideilor propagate de Papiu și menționa că la adunare, după propaganda lui Papiu urma să vină români din Țara Românească și Moldova. Autoritățile erau ajutate în urmărirea fruntașilor români și de episcopul Lemény, care îl menționa pe Papiu anume.[7] În 8 mai, guvernatorul Teleky, ordona comitelui din Turda, Thoroczkai Miklós, „Am fost informat din sursă sigură, că A.Pop (Papiu Ilarian) a venit din Sibiu la Aținți..., probabil pentru a-și vizita tatăl. Vă invit pe măria Voastră să-l trimtieți sub escortă sigură,nu la Cluj, cum am ordonat anterior, ci direct la Tg.Mureș.”[8] Comitele l-a însărcinat pe judele nobiliar Zambler György să-l aresteze pe Papiu, dar acesta îl informa la 11 mai că Papiu n-a fost acasă decât la pași și atunci n-a tras la tatăl său și dacă va fi semnalat în preajmă (plasa Bogata n.ns.) îl va aresta imediat.[9] În 10 mai episcopul Lemény îi denunța pe fruntașii români în frunte cu S. Bărnuțiu și Papiu, întrucât aceștia ar fi hotărât să-l înlăture din scaunul episcopal dacă nu va renunța la „cele patru puncte ale uniunii.”[10] Îl demasca mai ales pe Papiu, care, spunea el, în drumul Săcelului îndemna mulțimea să se prezinte la Blaj înarmată.[11] În 12

mai, judele primar al Sibiului îi raporta guvernatorului că de teama tulburărilor a sistat urmărirea lui Papiu și Buteanu.[12] Și E. Jakab știa că Avram Iancu și Papiu îndemna la Cisteiul Român în 13 mai: „veniți fără zăbavă la adunare."[13] În 14 mai prezența lui Papiu era semnalată de administratorul de moșie, Gazda József din Nadășa, într-o scrisoare către contele Apor Lázár, în care spunea: „strădania românilor este de a se uni cu Țara Românească și a-și alege un rege nou românesc. Ideea este propagată de studentul Alexandru Pap, care se străduiește să-și câștige adepții în rândurile națiunii românești.[14] Din comitatul Cetatea de Baltă, se raporta că oamenii nu mai ascultă de dregători, numai de tinerii în frunte cu Papiu.[15] Pregătirea adunării se făcea trecând peste toate obstacolele ridicate de autorități.

Adunarea din 30 aprilie s-a remarcat și prin apelul lansat către popor de fruntașii români. În el se îndemna: „să ne întrunim din nou pe 15/3 dar nu numai 5-6000 ci 50-60 de mii sau mai mulți"... „să vă aprovizionați cu armele posibile și așa să vă prezentați la adunarea națională, precum obișnuiesc și maghiarii să facă la propriile lor întruniri."[16] Apelul se încheia cu o chemare de mare efect și țăranii Câmpiei: „cine nu vrea să rămână în continuare iobag, să vină pe atunci la Blaj."[17]

În Câmpie autoritățile și episcopul s-au folosit, pentru a diminua adunarea de o serie de fețe bisericești, protopopi mai ales, precum: S. Bocșa din Gherla, V. Silași din Beclean, Teodor Pop din Juriul de Câmpie, Ioan Sacalai din Turda.[18] Îngrijorate de pregătirea poporului pentru adunare, autoritățile s-au zbătut mai ales pentru limitarea participării maselor prin blocarea căilor spre adunare, izolarea sau arestarea fruntașilor români, limitarea obiectivelor adunării sau impunerea controlului lor asupra ei, concentrarea de forțe masive pentru intimidare sau prevenirea unor tulburări.[19] Erau acceptați la adunare numai cei invitați, iar aceștia erau desemnați de episcop sau autorități.[20]

Mobilizarea poporului s-a făcut de același tineret revoluționar. V. Moldovan menționează numele colegilor săi care s-au angajat în această operă.[21] Alături de aceștia menționăm pe canceliștii câmpeni I. Mărginean, V. Vespremeanu, A. Precup, I. Rusu (Orosz), dar și pe Vasile Pop din Nazna[22], precum și pe intelectualii unor sate, ca: Ștefan Moldvai din Pintic, Ioan Pop Maior din Apalina, N. Vlăduțiu din Bogata de Mureș, Gr. Elekesi din Răzoare, Ilie Vlasa-Ticudi din Valea Largă, tatăl lui Papiu și alții. V. Moldovan menționează că el și colegii săi au primit sarcina să participe la

adunările sinodale protopopești și să determine participarea masivă a poporului la adunare.[23] El consemnează că a colindat satele din Câmpie până la Săcal, unde a ajuns în 8 mai, și unde s-a convins că protopopul Crișan lucra și el pentru cauza adunării.[24] „N-am mers afund în Câmpie – scria el – căci precum m-am convins nu mai era în țară român care să nu știe de adunare."[25] Un raport al notarului Bihari József din Budiul de Câmpie menționează și activitatea lui Papiu: „Fiul preotului într-un loc public a declarat în fața unor martori că dacă va fi nevoie, va putea aduna 40.000 de oameni pentru că poporul dorește libertatea și că Horea a fost onest și s-a sacrificat pentru libertatea poporului."[26] Despre Tatăl lui Papiu notarul îl informa pe judele nobiliar al plasei Pogăceaua, Kovács Sándor: „aproape în fiecare zi după terminarea slujbei a încercat să-i învețe pe oameni să aibă încredere în el – să fiți buni, loiali, dar ... să nu vă lăsați bătuți, alungați din casele voastre."[27] Când redacta raportul, în 13 mai, notarul mai știa despre tatăl lui Papiu că: „A și plecat dar nu singur, ci cu cei din Icland și Bărboși și din mai multe sate învecinate cu un mare număr de țărani români. În afara românilor din Budiu a chemat la el și pe maghiari și a dat de înțeles că vor pleca și ei cu el la Blaj."[28] Notarul cerea trupe și menționa că va face apel și la forurile mai înalte. Despre activitatea lui Ioan Pop din Budiu, Mărginean Ioan din Dateș și Nicolae Vlăduțiu din Bogata în pregătirea adunării, vorbește raportul judelui nobiliar al plasei Bogata, Zambler György, redactat în 8 mai. „Marsinai János, născut în Dateș, practicant la Tabla Regească, sosind împreună cu Pop János din Budiu la Lechința, mult timp au băut, au chefuit și au vorbit despre adunarea ce se va ține la 15 mai la Blaj și să meargă acolo. Atunci când numiții au plecat din Lechința, ca să fie sigur că lechințenii o să meargă la Blaj, cum era obiceiul la ei, au spus: „să fie bătuți de Dumnezeu să șiți afurisiți dacă nu merg. Scopul lor a fost să adună cât mai mulți oameni să meargă la Blaj unde dacă va fi nevoie să reziste armatei trimise împotriva lor. Pe episcopul despre care ei cred că nu ține cu românii vor să-l acuze cu sprijinul hotărârii imperiale; să repună în funcție pe profesorii și clericii alungați. Toate acestea pot să vi le raportez sigur. Se mai aude și faptul că vor să-l înlăture pe episcopul și să aleagă pe un altul, dar de exactitatea acestui lucru mă îndoiesc. Planul celor doi răsculați este, că de la Lechința și Dateș, să meargă la Bogata, unde preotul Nicolae Vlăduț care lucrează pe o mână cu ei, îi așteaptă și unde se vor uni cele 4 sate și de acolo să meargă la Blaj, lucru pe care D-voastră trebuie să-l știți. Eu deja am luat măsuri pentru prinderea lui Marsinai și a preotului Pop János din Budiu,

care locuiește în plasa Pogăceaua și care este tatăl acelui Pap Sándor, care în Duminica Tomii la Blaj a vorbit jignitor."[29] El menționează ca tulburător al ordinii pe Soare Gligor zis Grujon din Iclandul Mare de prinderea căruia, nota el „depindea liniștea din sat."[30] În raportul din 12 mai, același jude informa comitatul că din partea greco-catolicilor din plasa Bogata, plecau la adunare: dl viceprotopop Filip Boer împreună cu preoții Ioan Graur și Daniel Socaciu din Căpușul de Câmpie. Acest protopop n-a întreprins nimic în plus față de cele prevăzute în ordinul primit. În schimb protopopul ortodox Partenie Trombitaș din Tg. Mureș, care are în subordine trei sate neunite din plasa Bogata de Mureș, a dat dispoziții (din care una acceptată, este anexată aici) ca fiecare localitate să trimită câte doi delegați. Conform ordinului 653 din anul curent al onoratei dregătorii, subsemnatul am poruncit să nu plece nimeni dintre țărani.[31] Vigilența dregătorului plasei Bogata a fost însă mult încercată. Într-un raport al său către comitele suprem consemna că locuitorii plasei sale, în afară de Dileul Unguresc și Valea Sărată, au plecat în masă spre Blaj; că în Iclandul Mic au rămas puțini acasă și satele nu s-au mai strâns la Bogata cum fusese preconizat.[32] Din Dileul Român, după adunarea din 3/15 mai erau făcuți vinovați pentru mobilizarea maselor pe 3/15 mai Nistor Tâț, teolog absolut, Dumitru Tâț, preotul din loc și curatorul Făt Artimon[33]

În estul comitatului Turda, la Reghin, în 8 mai, avea loc o adunare premergătoare celei din 3/15 mai de la Blaj, la care participau reprezentanții a peste 150 localități din jur. Adunarea era convocată de protopopul Mihai Crișan.[34] „Scopul adunării după consemnarea unor corespondenți a două ziare maghiare respectiv „Nemzeti politikai hírlap" din Budapesta și „Ellenőr" din Cluj, a fost ca cinstitul domn protopop și intelectualii de grai românesc din aceste părți, care vor reprezenta populația românească la adunarea națională ce se va ține în 15 mai, să înțeleagă dorințele și revendicările legale ale națiunii.[35] Adunarea avea loc sub semnul „uniunii" sau în expresia celor doi corespondenți „sub drapel național (ungar)"[36] Despre adunare cei doi corespondenți consemnează că au fost propuse consfătuirii și dezbaterii, după primul 11 puncte, după al doilea corespondent 8 puncte, ce se refereau la sfera vieții politice a națiunii române. Multe din aceste se apropiau de cele 16 puncte a petiției națiunii române de pe Câmpia Libertății, dar existau și substanțiale diferențe. Cea mai de seamă este acceptarea „uniunii". Clar în această privință era raportul judelui nobiliar Árkosi Dániel, care consemnează că ea a fost condusă de

intelectuali maghiari, că „s-a încheiat şi o înţelegere reciprocă între români şi maghiari" şi în concluzie spunea el „nu poate fi considerată periculoasă. Nu i se poate reproşa altceva decât că la ea au participat şi prietenii de ai lui Micaş, ori din aceia care au conlucrat pentru a fi eliberat."[37] În punctele propuse era înscrisă într-adevăr eliberarea lui Micaş. Decorul adunării (steagul maghiar pe biserica românească n.ns.) deplasarea participanţilor sub acordurile imnului lui Rákóczi, masa din curtea lui Şerban Lupu, toasturile prounioniste sunt elemente care l-au determinat pe judele nobiliar să considere adunarea nepericuloasă pentru autorităţi. Spiritul prounionist al acestei adunări nu era în concordanţă cu spiritul maselor româneşti. Rezultă aceasta din raportul aceluiaşi jude.[38] Raportul dovedeşte că M. Crişan protopopul era un colaborator al episcopului Lemény şi al autorităţilor din moment ce şi el opunea plecării maselor spre Blaj. Judele nobiliar consemnează în raport că „o parte (din popor n.ns.) a şi plecat şi doar cealaltă parte a fost împiedicată potrivit ordinelor primite.[39] El mai ştia: „am aflat din informaţiile primite chiar acum că intenţionează să se ducă din fiecare localitate câte două persoane sau chiar mai multe atât dintre greco-catolici cât şi dintre ortodocşi. Unii s-au şi dus. La fel am fost informaţi că preotul greco-catolic din Beica de Sus ar fi declarat că azi vor pleca 50 de preoţi la Târgu-Mureş şi că se vor deplasa acolo alţi 50 de preoţi... iar de acolo vor merge la Blaj."[40] Din plasa lui invitaţii aveau doar protopopul Mihai Crişan prefectul domeniului Bornemisza „Maier sau Ioan Pop", oratorul Mihai Orbonaş şi Vasile Pop. Judele se scuza că în timpul scurt el n-a putut să-i oprească pe toţi care doreau să plece la Blaj. Tot în plăşile estice ale Câmpiei din comitatul Turda se raporta că ţăranii şi-au ales delegaţii în secret, şi au plecat. Judele nobiliar Darkó József raporta comitelui că a parcurs satele plasei sale (Voivodeni n.ns) pentru a descoperi cine a primit invitaţii din partea celor doi episcopi, dar nu a aflat nici unul.

În 12 mai el aflase că din Chinari au plecat doi oameni de rând, Teodor Pop şi Iuon Chezan, care au fost delegaţi prin intervenţia preotului român Nicolae Savu. Acesta din urmă argumente judelui că a ales şi trimis delegaţi din dispoziţia protopopului Gheorghe Crişan din Bărboşi.[41] Şi judele Jakab Imreh al plasei Iara de Mureş, raporta din Păingeni că a interzis printr-un gornic tuturor localităţilor să trimită delegaţi la Blaj şi că s-a înţeles în acest scop cu protopopul ortodox Zaharie Matei.[42]

În partea de sud-est a comitatului Turda, satele s-au pregătit cu grijă şi răbdare pentru adunare. Într-o anchetă din august 1848 făcută în satul

Chețani, una din întrebările comisarilor era: „Cine a fost la Blaj?" Din cei 72 țărani anchetați, 55 au recunoscut că au fost la adunare cu toate că știau de ordinul de interdicție. Până și judele sătesc Lung Dumitru recunoștea că a participat la adunare deși el a dat ordin barcagiului să nu treacă pe nimeni Mureșul. Între cei care i-au îndemnat pe sătenii din Chețani să plece la adunare erau menționați protopopul din Sâniacob (Iacobeni c. Turda), preotul din Balda (Valea Ioan n.ns) și un cleric. Singurul cleric din Balda era Grigore Bătrâneanu, fratele lui Alexandru Bătrâneanu.[43] Judele nobiliar din plasa Câmpiei, Bölöni Ignác, raporta la 11 mai că din plasa lui vor pleca la Blaj cei doi protopopi, ortodox și greco-catolic, precum și preotul Ioan Moga din Tritenii de Jos.[44]

În comitatul Cluj autoritățile au supravegheat cu mare atenție orice pregătire și plecare la adunare. În 6 mai sătenii din Sustu de Jos și-au ales trei persoane pentru a merge la Blaj, pe Ioan Plăcintaru, Simion Lucaci, Simion Baciu, din care urmau să plece numai doi. Despre aceasta raporta nemeșul Kornis László vicecomitelui Inczedi Zsigmond. Judele din acest sat i-a anchetat pe cei trei locuitori delegați care mărturiseau că în 5 mai, în adunarea convocată de preotul local le-a fost citită o circulară de la Blaj în care se cerea ca preotul să trimită doi gospodari înțelepți. Tot el menționa că circulara a fost trimisă și în Aruncuta și că din Suatu s-au angajat să meargă la Blaj, Simion Baciu și Nichita Frătean. Informat, vicecomitele i-a ordonat judelui primar din Suatu să le interzică plecarea, „iar dacă delegații vor să se ducă, cu forța să-i trimită la închisoare."[47] Vicecomitele îl informa pe Matskasi Pál că protopopul din Cara, Prodan Procopie a interpretat greșit ordinul consistorial care a circulat în această formă la preoții din Căianu și Mociu. El cerea să fie anulat ordinul interpretat greșit și menționa că a interzis plecarea la adunare a satelor Frata, Suaturile, Mociu, Căianu și Bărăi.[48] Comitele suprem informa Guberniul că a luat măsuri pentru anularea circularei protopopești greșit și fals înțeleasă.[49] Din același comitat, judele nobiliar al plasei Teaca, Gabriel Dorgo, raporta că ordinul de interzicere a plecării delegaților fără invitație la adunare a fost înștiințat tuturor localităților și că poporul și-a manifestat supunerea.[50] Deși judele știa că din plasa lui nu pleacă nimeni, mulți au fost prezenți. De exemplu Ștefan Moldvai din Pintic. Preoții din Scaunul Arieș au declarat judelui: Vasile Rus din Oprișani „că trebuie să meargă"; cel din Grindeni „că nu are invitație, dar totuși va merge, fiind că are de lucru acolo"; iar cel din Câmpia Turzii

declara: „că lui nu-i porunceşte nimenea în această problemă.”[51] În aceste părţi adunarea a fost propagată de clericul Vasile Nemeş.

Din Sc. Mureş, deşi dregătorii n-au raportat nimic despre pregătirile pentru adunare, ştim că au participat ţărani din sate ca: Bandul de Câmpie, Orosfaia, Nazna şi Altele.

Spre Blaj s-au îndreptat ţărani din satele îndepărtate ale Solnocului Interior. La trecerea râului Arieş, paznicii puşi de autorităţile din Turda au prins doi ţărani din Chesău (c. Solnoc Int.), Toma Hărăguş şi Isaia Lupu, pe care i-a prins judele primar din Sânmihaiul de Jos.[52] Unii preoţi, beneficiari ai unor mici privilegii şi protecţiei autorităţilor, au încercat să-i oprească pe ţărani să plece la adunare. Aşa era: Ioan Graur din Luduş[53] şi Maier Gheorghe din Chimitelnic. Liderul liberal Bethlen János menţiona şi el în acest sens: „Ieri au trecut pe aici, prin Cluj, preoţi români din ţara ungurească (comitatele vestice n.ns.) mergând spre marea adunare de la Blaj. Acest lucru îmi face plăcere fiindcă au fost trimişi acolo să insiste pentru uniune.”[54] Drumul maselor spre Blaj „printre toate piedicile” argumentează indubitabil conştiinţa lor naţională. Printre toate pericolele scrie Papiu, curgeau mulţimile din toate părţile, din marginile ţării prevăzuţi cu merinde pe câte zece şi mai multe zile. Venea ca un torent (...) care pe unde trecea, prin sate şi oraşe, trăgea după sine la adunare, pe toţi cei nedeterminaţi sau înfricaţi. Tot el menţiona cazuri când gloate întregi, cu ochii înlăcrimaţi erau constrânse să se întoarcă, pentru că erau trase podurile de pe Mureş, Arieş şi Târnave.[56]

Câmpia Transilvaniei a dat un procent apreciabil din cele 40.000 prezente la adunare, aceasta datorită şi potenţialului intelectual de care beneficia. Un centru de adunarea ţărănimii din satele din sudul Câmpiei au fost Chirileul (c. Târnava), după mărturisirile lui V. Moldovan. Satele din nordul şi sudul Mureşului strânse la Chirileu erau conduse de V. Moldovan, Isaia Moldovan, Ioan Rusu (Orosz). „Pe dealurile ce se puteau vedea de către Dateş, Lechinţa, Oarba (toate în Câmpie n.ns.) se slobozeau la vale ca puhoiul, toţi în veşminte albe, ca în zi de cea mai sfântă sărbătoare.”[57] Mulţi au trecut Mureşul pe la Cheţani. În preajma Blajului masele erau întâmpinate şi încurajate spre adunare de Avram Iancu şi Al. Papiu Ilarian.[58]

Intervalul de la 30 aprilie la 15 mai a fost important şi prin faptul că în el s-a realizat concentrarea forţelor româneşti într-o adevărată partidă naţională, ce a pregătit adunarea şi programul politic-naţional, conceput în elementele sale principale de S. Bărnuţiu, programul naţional a fost clarificat

în consfătuirea de la Sibiu din 8 mai. La aceasta, pe lângă Papiu, din Câmpie participa Constantin Romanu-Vivu, care intervenise în cursul dezbaterilor.[59] În Blaj, episcopul Lemény era părăsit şi de cei mai credincioşi profesori.[60] Lângă Bărnuţiu erau tinerii radicali, în frunte cu Papiu, Iancu, Buteanu. Din Ţara Românească Axente Sever îi aminti de protagoniştii din 1842-1844, Constantin Romanu-Vivu, Al. Bătrâneanu, I. Mărgineanu, Elie Molnar şi Avram Iancu, care „s-ar pune bucuroşi în fruntea românilor, când s-ar afla de bună răscolarea."[61] Constantin Romanu-Vivu era trimis „să vază şi să ştie toate deaproape" de Axente Sever. În Transilvania reveneau românii refugiaţi, dar erau invitaţi la adunare şi reprezentanţi de peste Carpaţi. Informate, autorităţile au trecut la supravegherea şi urmărirea lor, sub bănuiala că ar fi emisari, care propagă unirea celor trei principate într-un stat dacic.[62] Bărnuţiu îi capacita pe A.T. Laurean, îl chema, prin Popazu şi Cipariu, pe E. Muregu.[63] Anvergura naţională pe care Bărnuţiu ar încerca s-o imprime adunării, prin convocarea reprezentanţilor tuturor românilor, poate argumenta că ideea unităţii naţionale făcea parte dintr-un program vast conceput de el, dar în condiţiile date nu putea fi popularizat. Programul naţional a fost conceput în strânsă legătură cu evoluţia evenimentelor din Imperiul Habsburgic şi a politicii nobilimii maghiare din Transilvania şi Ungaria, ajunsă la putere. Prin el, fruntaşii români dovedeau maturitate politică, iar masa românească îmbrăţişându-l, conştiinţă naţională.

b. Programul şi hotărârile adunării

De vineri seara, 12 mai din toate colţurile Transilvaniei românii au început să se reverse spre Blaj.[64] Organizarea mulţimii a fost realizată de cei trei tribuni de la 30 aprilie, respectiv Papiu, Iancu, Buteanu şi alţii. Ei învăţau poporul să se poarte cu acea cuviinţă, moderaţie şi maturitate, cu care s-au purtat la Duminica Tomei (...) ca purtarea românilor să facă onoare naţiunii înaintea lumii în toate timpurile viitoare, ca purtarea lor să insufle respect străinilor.[65] A urmat apoi „sfatul" din catedrală şi cuvântarea lui S. Bărnuţiu „socotită de atunci şi până acum un document de însemnătate istorică"[66]. Discursul lui rămâne o capodoperă oratorică şi politică, de un realism tulburător, argumentat şi profund. Elementul esenţial al său era programul naţional[67] care urma să fie prezentat a doua zi poporului. Acel „Ţineţi cu poporul toţi ca să nu rătăciţi pentru că poporul nu se abate dela natură."[68] A lui Bărnuţiu erauna din lecţiile politice deosebite ale momentului. În după masa aceleiaşi zile o comisie a fost însărcinată cu

conceperea unei cereri de eliberare a avocatului Fl. Micaș. A doua zi adunarea s-a deschis cu fastul unei reprezentanțe naționale. Desfășurată pe Câmpia Libertății ea și-a ales mai întâi organele de lucru: doi președinți, doi vicepreședinți, zece secretari, aprobă apoi programul adunării cu cele 4 puncte.[70] Formula jurământului concepută de Bărnuțiu, începea cu exprimarea credinței față de împărat, dar elementul său principal și dezvoltat era legământul față de națiunea română. În 16 mai T. Laurean a dat citire celor 16 puncte ale Petiției Naționale.[71] Au fost alese apoi: Comitetul Permanent și cele două delegații pentru înaintarea hotărârilor adunării, Dietei de la Cluj și împăratului. Din cadrul primului organ politic, alcătuit din 26 membri, făceau parte din Câmpie Al. Papiu Ilarian, Al. Bătrâneanu, Constantin Romanu-Vivu și Florian Micaș. Din delegația de la Cluj, din Câmpie erau I. Sacalai, E. Farago, I. Fechete-Negruțiu, Gh. Tecar, I. Vlasa-Ticudi, Șt. Moldvai, cancliștii I.Mărgineanu, V. Vespremeanu, I. Rusu (Orosz), S. Poruțiu, Iosif Micaș, Av. Mihai Orgonaș, judele G. Dorgo, arendașul Vasile Anca.[72] Protocolul adunării avea la sfârșit un manifest redactat de S. Bărnuțiu, care îndemna la unitate de acțiune. Programul elaborat la Blaj era național și social pentru că exprima dezideratele, politice și sociale, ale tuturor claselor și categoriilor sociale românești, și pentru că era dominat de un spirit democratic. Credința față de împărat exprimată, singură nu putea constitui un element obstrucționist și antirevoluționar, câtă vreme nici guvernul maghiar nu detașase de Curtea de la Viena, de care își temea unul din obiectivele sale, uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Însemnătatea, dimensiunea și măreția adunării a fost consemnată de întreaga presă românească și de presa străină. Însemnătatea adunării rezidă în principal în elaborarea programului național, care va rămâne până la 1918 îndreptarul politic al românilor, și în afirmarea conștiinței naționale a românilor. Adunarea a avut un caracter național prin participarea românilor din toată Transilvania, cât și a reprezentanților din Moldova și Țara Românească. În ea s-a dat glas și dezideratului unității naționale. Cât despre măreția ei vorbesc contemporanii prezenți la adunare. Elek Jakab scria: „Măreț era spectacolul ce se desfășura în fața noastră. O masă de vreo 20.000 de oameni, îmbrăcați sărăcăcios cu o înfățișare chinuită, un biet popor de iobagi.”[73] Descria mai departe spiritul de organizare în care s-a desfășurat. Alt contemporan, Mészáros Károly nota: „Cât privește aspectul exterior al acestei mărețe adunări populare, așa ceva n-a văzut Europa.”[74] Și generalul Schurter, comandantul trupelor detașate la Blaj, aprecia că o

„adunare de popor atât de numeros, care să fie condus în atâta liniște, să dovedească atâta cultură, atâta superioritate, atât entuziasm nobil" nu mai văzuse în toată Europa.[75] Lui N. Bălcescu adunarea îi determină o admirație nemărginită: „Te pomenim și te serbăm cu drag, o zi măreață, căci întâiași dată auzirăm atunci un popor întreg răspunzând celor ce-i vorbeau de unirea Ardealului cu Ungaria, prin această strigare: „noi vrem să ne unim cu Țara."[76] Cântecele patriotice lansate acum au fost purtate în toate colțurile Transilvaniei fortificând credința cauzei naționale. Cele trei zile istorice au dat poporului român conștiința propriei forțe și capacități revoluționare.

c. Mișcările din Câmpia Transilvaniei ca urmare a adunării de la Blaj

Satele Câmpiei Transilvaniei s-au radicalizat, după revenirea participanților de la adunare, stăpânite de conștiința cuceririi libertății și eliberării. Dar pofta de răzbunare a dregătorilor locali și a comitatelor s-a abătut cu furie asupra celor care au fost la adunare. Papiu spune că țăranilor, după adunare li s-au eliberat adeverința, „temându-se da a merg numai așa acasă, că-i vor bate domnii, care i-au amenințat când au plecat.[77] Și Bariț consemnează că „domnii feudali și mai vârtos provizorii, prefecții, mandatarii lor de la moșii, colcăiau de răzbunare în contra tuturora câți participează la adunarea de la Blaj", și menționează deplasarea unor companii de grăniceri secui în părțile „unde se zicea că românii ar cugeta la rebeliune."[78] În rândul privilegiaților domnea teama de răscoală generală. Aceasta și pentru faptul că cei reveniți de la adunare au transformat zilele următoare în adevărate sărbători a libertății. Informația lui E. Jakab că între adunarea din Dumineca Tomii și cea din 15 mai, centrul celei mai puternice agitații era satului Papiu și comunele din jur, Dileul Român, Pogăceaua, Aținiș, Bogata și Luduș, este veridică pentru perioada de după adunare. Armata a fost deplasată în aceste părți după 22 mai. S. Dragomir crede că „execuția de aici a avut un caracter exclusiv politic."[79] În esență evenimentele s-au petrecut în aceste părți astfel. Participanții la adunarea de la Blaj, reveniți în satele lor, au determinat adevărate sărbători, cu băuturi și voie bună, în care s-au prins iobagi români și maghiari, clamând „slobozenia." Dregătorii și domnii de pământ au privit toate acestea ca un semnal de răscoală. Este adevărat că țăranii din multe sate, mai ales cei care au fost la Blaj conturbați și supravegheați în sărbătorile improvizate, au îndrăznit mai mult ca de obicei, refuzând să-și asculte stăpânii și dregătorii.

De altfel, răbdarea lor nu mai putea fi multă vreme menținută. Iată cum s-au petrecut evenimentele la Budiul de Câmpie. Tatăl lui Papiu revine acasă după adunare, cu grupul numeros de țărani români și maghiari, în mare alai, fluturând un steag în culorile alb, albastru și roșu. Prin satele prin care a trecut în drumul spre casă a provocat adevărate sărbători. Preotul din Chimitelnic, Maior Gheorghe, audiat într-o anchetă din august 1848 în cazul tatălui lui Papiu, relata că acesta, ajuns în Chimitelnic, a ținut în fața sătenilor o cuvântare în care printre altele a spus: „Prietenilor, s-au împărțit treburile voastre, limba voastră s-a deschilinit și îți ave drepturile voastre, va veni slobozenia.[80] În 17 mai preotul din Budiu ajuns acasă, produce o adevărată sărbătoare. Despre aceasta vorbesc mai mulți martori audiați în august 1848. Judele primar al satului știa despre acest moment următoarele: „La întoarcerea preotului de la adunarea din Blaj, în fața casei lui oamenii au băut și feciorii au jucat. Viceşpanul (vicecomitele n.ns.) care atunci se afla la mine m-a trimis să-l chem pe preot, la care preotul a spus că el nu vine, ci viceşpanul să meargă la el. M-a trimis și a doua oară și tot n-a venit." Judele domenial al domnului Bethlen József, Lucaci Petru știa: „Când s-a întors (preotul n.ns.) de la Blaj, împreună cu el a venit și un grup de oameni, cam 20-22, care au adus și un drapel cu panglică și care a fost pus în casa preotului, și au început să chefuiască, chiar s-au și îmbătat, la care s-au adunat în fața casei și alți români și strigau: să trăiască regele Ferdinand și ostașii lui.[82] Îngrijitorul bisericii greco-unite, Curta Ficu arăta că cele trei culori ale steagului, preotul le-a explicat astfel: verdele sau albastrul exprimă speranța că împăratul ne va acorda tot ce ne-a promis; culoarea sângelui înseamnă fidelitate pentru jurământul depus sub drapel, jurământ pe care îl vom ține până la ultima picătură de sânge; iar culoarea albă că vrem să trăim cu toate popoarele în înțelegere. După aceea de bucurie că ne vom elibera de sub robie am tot băut."[83] Nobilul Agatha István declara că: „Am auzit că venind de la Blaj cu alai mare, împodobit cu verdeață, cu drapel și muzicanți, au făcut mare tărăboi și au chefuit toată ziua."[84] Judele nobiliar Kovács Sándor în raportul redactat în aceeași zi când preotul a revenit,fiind și el de față, consemna că l-a văzut pe preot cu un drapel conducând oamenii, că a intrat în biserică și, spune el, cum am auzit a spus (în biserică n.ns.) că el aduce libertate pentru toți și a jurat pe oameni să țină cu el."[85] Menționează că preotul a refuzat să se prezinte în fața vicecontelui Boer Simon, gest calificat cu un act de revoltă. Într-un alt raport[86] înaintat de jude vicecomitelui Boier Simon care a plecat mai devreme, același jude

menționează că preotul a împiedicat pe doi oameni să se prezinte în fața lui. Apoi el scrie: „Tulburările pornite de numitul preot, ce vor naște o să vă dați seama Dumneavoastră; merită să fie închis pentru că altfel nu încetează acțiunile contra legii. Pe cei doi oameni ce nu i-a lăsat să vină în fața mea, i-am ordonat judelui primar să-i aducă la mine legați. La casa parohială se țin chefuri, se aud strigăte de „vivat", la acea ea participă atât țăranii români, cât și țăranii maghiari, care sunt la fel ca și cei români. Judele menționează că nici unul din participanții din sat la adunare nu l-au informat despre conținutul ei. Singurul care a făcut-o a fost Suciu Toader din Orosia de Jos, care l-a dus la Blaj cu căruța pe fiul preotului de acolo Vasile Pop, nepotul lui Simion Crainic și ginere al popii din Budiu. Acesta i-a relatat următoarele: că Papiu a fost ales în delegația ce trebuie să meargă la Viena cu cererile hotărâte la Blaj; cum s-a depus jurământul; despre cuvântarea lui Șaguna, despre discuțiile asupra uniunii; cererea tatălui lui Micaș pentru eliberarea fiului său și problema terenului unde s-a desfășurat adunarea.[88] Ajuns la Turda vicecomitele Boer Simon a alarmat organele comitatului despre cele întâmplate la Budiu.

Unii țărani reveniți de la adunare au fost arestați de dregători. Așa s-a întâmplat cu Husa Gavrilă și Pop Trifa din Grebeniș, care după arestare și la anchetă declarau: noi credem că nu este un păcat așa mare că se vorbește de cele întâmplate acolo, pentru că noi nu am fost pedepsiți sau închiși niciodată.[89]

Evenimente ca cele de la Budiu aveau loc și în alte sate. Unul din acestea, intrat în sfera de observație a dregătorilor locali încă înainte de adunare, a fost Dileul Român. Despre cele întâmplate aici relata casierul regal din cercul de sus al comitatului Turda, Boer Lajos în 20 mai. El scrie: „de când au revenit oamenii de la Blaj, românii din localitățile acestui ținut, nu mai fac nimic, decât beau și se sfătuiesc în grupuri. Din toate părțile, printre ei, se răspândesc zvonuri că de acum în colo nici dregătorii comitatului, nici alții nu le vor mai putea poruncii și că vor depinde numai de preoți. Fratele meu Simon (Boer n.ns.) a ieșit cu judele nobiliar și au poruncit sătenilor să se adune. S-au și adunat cu sape și cu furci. Dar un om de aici numit Toader Tanabuc, deși chemat de câteva ori, nu a vrut să se prezinte în fața lor. Mai mult a răspuns cu amenințări, spunând ieri, în prezența mai multora, că nemeșii nu mai au de trăit decât vreo zece zile li apoi vor fi omorâți. Aflând cele rostite de acesta, judele nobiliar a ordonat prinderea lui. Fiind informat însă de ordin, a dispărut repede. După cum mi-

a declarat judele nobiliar, tot aici, unul numit Iuon Piuar, a spus la fel, că în timp scurt nobilii vor fi tăiați în bucăți. Acestea sunt circumstanțele care atestă că în contra nobililor se urzește o revoltă. Nu știm ca toate acestea se vor întâmpla cu știrea și cu aprobarea părții mai inteligente a celor care au participat la adunarea de la Blaj, ci cu aceea a instigatorilor care au condus-o. Printre ei figura și un tânăr cu numele Mărginean din Dătășeni. Este o circumstanță deosebită și faptul că jurământul pe care l-au depus sub pretextul fidelității față de maiestosul nostru principe, românii au fost obligați să jure fidelitate și supunere față de preoți. În afară de aceasta preoții au fost obligați să depună jurământ secret că vor îndeplini și vor face ca poporul să ducă la bun sfârșit toate ordinele Comitetului format din 12 persoane la adunarea de la Blaj și care va avea sediul la Sibiu...Se pare că jurământul de fidelitate față de principe este numai un pretext. Cei întorși de la Blaj poartă cocarde sârbești și se comportă disprețuitor cu toată lumea."[91]
Raportul casierului regal urmărea să obțină detașarea, pentru siguranța nobilimii din jur, a unor unități militare. „Îndrăznesc totodată – scria el – să vă implor să mijlociți cât mai grabnic trimiterea armatei secuiești în acest ținut. Altfel vom fi măcelăriți cu siguranță Marii proprietari s-au așezat la orașe (…) Caut de vreo patru săptămâni găzduire vremelnică la Târgu-Mureș dar nu găsesc (…), nobilimea mică ar merita să fie asigurată, să aibă o noapte liniștită. Este vorba acum nu despre pierderea robotei, ci despre viața și sângele cetățenesc. Cele întâmplate la Dileul Român, erau relatate în ședința Comitetului pentru păstrarea liniștii a comitatului Turda, de către vicecomitele Boer Simon. El afirma că la chemarea judelui sătesc s-au adunat vreo 50 de cetățeni, înarmați cu topoare, furci, bâte și au ezitat să-și facă apariția în fața concetățeanului nostru, vicecomitele, deși i-a somat de repetate ori, întrucât au fost ațâțați de clericul Nistor Tâț, fiul preotului din localitate; până la urmă au decis să trimită la vicecomite pe judele sătesc însoțit de doi localnici, prin intermediul lor au declarat că nu se vor înfățișa vicecomitelui și că dacă el avea ceva să le comunice, atunci îl așteaptă să vină la dânșii. Despre cele întâmplate în Dileul Român, comitele suprem a mai fost informat și de alții. Într-una din informațiile primite se spunea că: „nesupunerea de la Dileul Vechi, despre care s-a relatat azi, nu a încetat odată cu plecarea concetățeanului nostru Boer Simon; localnicii de rând au strigat batjocoritor „vivat-uri" repetate, după trăsura cu care plecase; după aceea au mers la cârciumă unde au petrecut zgomotos; acolo au băut la instigarea lui Nistor Tâț, fiul preotului din localitate și a mai multor

participanți la adunarea de a Blaj, care le-au spus să nu depindă nici de funcționar și nici de domn, în consecință să nu mai meargă la notarul din localitate Ajtai Elek pentru a primi vreo poruncă, ci să se supună numai numitului fiu de preot din localitate. Ajtai Elek le-a adus la cunoștință că se va trimite cu siguranță armată pentru a-i liniști; ca urmare au hotărât să ceară ajutor de la Blaj, pentru a fi apărați; principalii agitatori sunt: numitul Nistor Tâț, Dumitru Tâț și Artimon Făt, ultimii doi localnici de rând care au fost prezenți la Blaj.[94] În ședința Comitetului pentru păstrarea liniștii s-a hotărât: „am considera necesar să avem grijă de menținerea autorității dregătorești, care este deosebit de necesară, mai cu seamă în actualele împrejurări. (…) Întrucât partea de Câmpie a comitetului este lipsită în totalitatea ei de armată,... considerăm necesar, din aceste motive, aducerea armatei.”[95] Aceasta urma să schimbe, după necesități locul de staționare și să fie aprovizionată de localitățile din Câmpie. După ce menționa că armata din comitatul Cluj a menținut ordinea, adresându-se Scaunului gubernial, comitetul pentru păstrarea liniștii, cerea o companie de infanterie românească sau o jumătate de companie de cavaleri pentru „înfrângerea nesupunerii ce s-a petrecut la Dileul Vechi”; cantonarea permanentă a armatei în localitățile din Câmpie pe un termen cerut de împrejurări și supusă dregătoriei civile locale; alimentarea ei de către localitățile din Câmpie.[96] Tot în această perioadă judele nobiliar Zambler György al plasei Bogata reporta „că la Iclandu Mare apar nu numai semne de nesupunere, dar și o predispoziție spre revoltă; iar judele nobiliar Kovács Sándor, al plasei Pogăceaua informa comitatul că: tatăl cunoscutului tribun popular, Alexandru Pop, care este preot la Budiu de Câmpie, instigă fățiș împotriva obligației supreme față de dregători. În 20 mai Scaunul gubernial suprem se adresa comandantului garnizoanei militare din Cluj general-maiorul Adam Gallbrunn, cu rugămintea de a trimite ½ escadron de cavalerie de la Urmeniș în cele două sate, Iclandu Mare și Dileul Român (Vechi). Erau numiți comisari civili, din partea comitatului Turda, baronul Kemény Farkas și vicecomitele Boer Simon. Scaunul gubernial urma să ceară detașarea unei companii de infanteriști secui ce urma să înlocuiască ½ de escadron trimisă. În 22 mai casierul regal din Căpuș Boer Lajos, raporta că unitatea de cavalerie, condusă de căpitanul Klebelsberg, a sosit la Dileul Român, dar de acolo s-a îndreptat spre Dileul Unguresc, deși acolo nu era nevoie de armată. El a încercat să-l convingă pe căpitan că de armată era nevoie la Budiu, unde preotul Ioan Pop, între timp, a depus cu tot satul jurământul, pe drapelul

adus de la Blaj, şi că în afară de români au jurat şi 78 maghiari din Budiu.[99] Zambler György raporta şi el comitatului că cei 66 călăreţi conduşi de căpitanul Klebelsberg au venit la Dileul Român, că l-a prins pe Nistor Tâţ şi tovarăşii lui; că deşi nu era nevoie, căpitanul a trimis armata la Dileul Unguresc. Menţiona că era nevoie acum de armată la Budiu şi Iclandu Mare, unde căpitanul a refuzat să se deplaseze şi că la Budiu preotul a depus jurământul, atât cu românii cât şi cu 78 de maghiari.[100] Cei trei „instigatori" din Dileul Român, arestaţi de judele Zambler György, respectiv Nistor Tâţ, Dumitru Tâţ şi Făt Artimon, în 23 mai au depus o declaraţie de garanţie prin care promiteau că nu vor mai instiga şi că vor respecta stăpânii pe pământ şi autorităţile. Se pare că după aceasta au fost eliberaţi.[101] Între timp un alt eveniment petrecut la Budiu de Câmpie concentra atenţia autorităţilor. Este vorba de depunere jurământului de fidelitate faţă de împărat, dar mai ales de credinţă faţă de hotărârile de la Blaj, de către sătenii din Budiu, în frunte cu tatăl lui Papiu. Jurământul a fost depus, după martorul Curta Ficu în 21 mai în felul următor: „în duminica următoare (după venirea de la Blaj n.ns.), după slujbă eu am ţinut drapelul, iar preotul punând crucea pe biblie, ne-a făcut să depunem jurământ care era atât de lung ca Tatăl nostru. Conţinutul nu-l mai ştiu, dar ne-a jurat de devotamentul noastru faţă de Ferdinand, până la ultima picătură de sânge."[102] Un martor maghiar, Szántó János István, spunea despre jurământ următoarele: „În prima duminică după reîntoarcerea de la Blaj, am fost prezent când au ieşit românii din biserică şi în faţa ei, sub drapel, preotul a citit un fel de jurământ. La care toţi ridicându-şi trei degete au spus jurământul. Printre ei şi puţini maghiari pe care nu-i pot numi. Conţinutul jurământului a fost că românii să nu se unească cu ţara ungurească, şi ca şi până acum să fie uniţi în jurul lui Ferdinand"[103] Tot el mai declara că într-o după masă, după vecernie, „noi vreo 30 maghiari ne-am dus la preotul român, unde el ne-a spus să nu credem ce ne spune preotul nostru, domnii Marton şi Agatha, să nu ţinem cu domnii, să nu fim pentru uniune şi să ţinem cu ei. [104] Proprietarul Márton János afirmă că 48 maghiari s-au dus la preotul român şi că „au dat mâna" cu el, că ei îl respectă foarte mult pe preotul român pentru că le apără interesele şi că mai bine închid biserica maghiară şi vor lărgi cea română la care vor umbla."[105] Despre acest moment ştia şi îngrijitorul bisericii reformate Kiss István, care menţiona 25 maghiari că şi-au „dat mâna" şi că preotul le-ar fi spus: „prietenilor şi de acum încolo: să fim ca fraţii, să nu ne certăm"[106] El consemna ca un drept al românilor unirea cu Ţara Românească. Preotul reformat Bihari, ştia şi el că

40 de maghiari „și-au dat mâna cu preotul.” Arendașul Sikó Gergely susținea că preotul le-a spus oamenilor că jurământul este de folos românilor și maghiarilor și chiar secuilor; că „domnii și-au agonisit averea furându-i pe oameni și că el și fiul lui se străduiește să-i elibereze”[107] Nobilul Agatha István știa că preotul ar mai fi spus că „va veni eliberarea și că oamenii să aibă încredere în el și în fiul lui” și că după venirea trupelor la Budiu, oamenii ar fi strigat „noi odată cu capul nu ne-am uni cu țara ungurească.” Autoritățile au fost intrigate mai ales de solidaritatea sătenilor în frunte cu preotul pentru cauza românească. Actul trebuia pedepsit urgent. Cei doi comisari civili, Kemény Farkas și Boer Simon, au fost însărcinați să-l aresteze pe preot cu ajutorul unității militare condusă de căpitanul Klebelsberg. Acesta din urmă pe motiv că nu are ordin de la superiori, a refuzat s-o facă.[109] Lucrul este confirmat și de o adeverință din octombrie 19849, semnată de 16 cetățeni din Budiu în care se menționează acest lucru.[110] Bineînțeles că toate cheltuielile unității militare deplasate aici au fost suportate de sate.

O acțiune similară cu cea din Budiu a avut loc după adunarea de la Blaj și în satul Bogata de Mureș. Aici, era urmărit îndeaproape Nicolae Vlăduțiu, participant la adunarea din 3/15 mai. Informat de proprietarii din loc judele nobiliar Zambler György informa comitatul despre toate mișcările lui Vlăduțiu. De la proprietarii din loc el știe că N. Vlăduțiu, după întoarcerea de la adunare, „îi ține în casa lui pe Ioan Mărginean din Dătășeni și pe fiul preotului român din Budiu, cu care, precum bănuiesc discută despre modalitățile de a instiga și ademeni poporul cu știri false și despre revolta ce va urma din acestea. Susnumiții au fost văzuți relativ recent de către concetățenii noștri, plimbându-se cu multă autoritate pe stradă. Rezultatul este vizibil, populația dă semne de nesupunere și merge cu greu la slujba iobăgească. Vă rog să luați măsuri pentru a pune capăt acestor manifestări evidente” [111] Vinovat se făcea Vlăduțiu și pentru depunerea jurământului, prestat și de țăranii maghiari. Au fost informați cei doi comisari civili însărcinați cu înăbușirea revoltelor de la Dileu și Budiu. I-a informat și nobilul Fülei Ádám din Bogata, care îl acuza pe Vlăduțiu de „tulburător al păcii și ordinii, un aţâţător și un instigator antigubernial, precum și de întâlnirile cu Mărgineanu și cu Papiu. În 28 mai, la Bogata era întreprinsă o anchetă de către cei doi comisari Kemény Farkas și Boer Simon, în problema jurământului depus de români și maghiari în Bogata sub conducerea lui N. Vlăduțiu.[112] Au fost audiați 23 martori. Aceștia au declarat

între altele că au depus jurământul la biserica românească și au jurat credință împăratului Ferdinand, că preotul i-a îndemnat să-și facă robotele până la eliberare; să dea ascultare dregătorilor.[113] Martorul Halmágyi Imre declara că în duminica trecută când a fost la biserică „preotul Nicolae Vlăduț, care stătea în pridvor a întrebat mulțimea ce-l înconjura vreți ca toți românii, maghiarii, evreii și sașii să ne alăturăm și să ne unim? Am răspuns cu toții că vrem."[114] Cei doi comisari anchetatori arătau în raportul lor că maghiarii au ajuns sub influența preotului român, pentru că ei sunt lipsiți de preot, iar cantorul era bețiv. De aceea ei cereau numirea preotului Tokay János în parohia reformată din Bogata. Ei consemnau și faptul că preotul român: „comportare dibace și amabilă" i-a atras pe țăranii maghiari.[115] Nici un martor maghiar de altfel nu l-a atacat pe preotul român. Cu toate acestea în raportul comisarilor, N. Vlăduțiu era calificat ca principalul instigator.[116] Beneficiind de prezența armatei în zonă, mulți proprietari au găsit momentul favorabil lichidării oricărei nesupuneri a țăranilor. În 24 mai, Bethlen Barbara și groful Degenfeld Otto din Luduș, reclamau judelui suprem regesc că țăranii au refuzat să mai execute obligațiile.[117] Cazul a fost cercetat de aceeași comisari pe care i-am întâlnit în celelalte 3 sate câmpene. Autoritățile au urmărit în această fază pe toți cei care au participat la adunarea de la Blaj. Intervenția armată din aceste părți, credem, că a avut într-adevăr in caracter politic[118], urmărindu-se arestarea fruntașilor români, deja recunoscuți, precum și Papiu, Mărgineanu, Ioan Pop și N. Vlăduțiu. Acțiunile acestora din urmă, respectiv depunerea jurământului de credință avea o semnificație profundă: programul național pătrundea în popor și era însușit de acesta, iar prilejul depunerii jurământului, devenea o repetiție la scară redusă a adunării din 3/15 mai. Acestea erau interpretate de autorități ca potrivnice și periculoase pentru uniunea ce urma să fie decisă de o Dietă conservatoare. Lezarea autorităților locale era o reacție firească a unei mase exasperat oprimate devenită acum conștientă de propri-ai forță. „Starea de revoltă" reclamată de judele Zambler György în cele două Iclanduri, Lechința nu era decât o răzbunare a sa pentru îndrăzneala sătenilor care la sfârșitul lui aprilie au reclamat abuzurile și bătăile contelui Betlen János din Iernut. El reclama acum, după adunare, când oamenii s-au întors cu atâta speranță de la Blaj, starea de revoltă a satelor fără a avea argumente pentru o „execuție" militară. Prin trimiterea armatei se urmărea de fapt consolidarea unei psihologii, a fricii față de stăpân și dregător, perpetuarea privilegiilor și

domniei lor. Generalul A. Puchner contribuie şi el la aceasta, punând la dispoziţia nobilimii unităţile militare.[119]

După adunarea din 3/15 mai, îngrijorarea şi teama a pus stăpânire şi pe nobilimea din Tg. Mureş şi împrejurimi. Judele primar Lázár János raporta Guberniului că după adunare, românii din împrejurimi vor pe orice cale să elibereze pe Fl. Micaş. Ştirea era furnizată de baronul Kemény Pál din Moreşti. De frica românilor, judele cerea insistent mutarea avocatului român din cetate, întrucât prezenţa lui periclita securitatea oraşului plin de nobili refugiaţi din Câmpie. Au loc tulburările şi în jurul Reghinului după adunare. Vicecomitele Boer Simon raporta că au apărut „instigatorii", că au fost luaţi caii şi porcii de pe moşia Kemény György. Cerea armată pentru aceste părţi [121]. Tulburări erau semnalate de el şi la Grebeniş.[122] În 17 mai raporta că în jurul Petelei există o incitare la nesupunere şi că acelaşi lucru se observă şi în jurul Reghinului.[123] Pentru liniştirea satelor, judele nobiliar suprem Wiski Ferencz i-a convocat la el pe protopopii Gheorghe şi Mihai Crişan (al Pogăcelei şi Reghinul - n.ns.); informa că saşii din Reghin şi-au întemeiat o gardă cetăţenească şi instigă pe români împotriva uniunii, că se vor forma gărzi naţionale maghiare la Păingeni şi Gurghiu. În 25 mai de teama românilor, el solicita comitatului, arme pentru gărzile naţionale, trimiterea unei armate în împrejurimile Reghinului pentru liniştirea satelor româneşti.

Conform hotărârilor de la Blaj în multe părţi ţăranii şi-au prestat sarcinile, deşi la adunare „scrâşnind din dinţi"[126] au acceptat să presteze robotele, dar „numai până la Rusalii."[127] După adunare, nobilii şi dregătorii au folosit aceleaşi mijloace şi au comis atâtea abuzuri că i-au adus pe ţărani la marginea răbdării. După adunare, de exemplu, nobilii Wass s-au dedat la împărţirea pământului, au trecut la comasări „de capul lor" au călcat şi distrus semănături frumoase necruţând nimic."[128] Normal ca aceste abuzuri să tulbure satul Taga. Un alt caz: în 23 mai Mărginean Vasilica din Dătăşeni (c. Turda) cerea numirea unor anchetatori imparţiali contra stăpânului său de pământ Zeyk László care îl silea să se mute din casă.[129] Ancheta s-a făcut tot de judele nobiliar Zambler György care i-a dat şi acum câştig de cauză stăpânului.[130]

În comitatul Cluj autorităţile i-au urmărit îndeaproape pe cei care au fost la Blaj acuzându-i cu fiecare prilej de instigare la revoltă. Un asemenea caz s-a petrecut la Sâmboleni. În a treia decadă a lunii mai locuitorii de aici au pătruns cu oile pe păşunea baronului Kemény Domokos.[131] A fost

informat comitele suprem care i-a scuzat de instigare pe preotul Pop Simion şi pe locuitorii Cucu Indrei şi Alexandru Pop, participanţi la adunarea de la Blaj. Pentru cercetări a fost desemnat vicecomitele Inczedi Zsigmond. Acesta i-a chemat pe ciobanii şi locuitorii din Sâmboleni la Cămărăşul Deşert pentru cercetări. Când judele primar din Sâmboleni a încercat să-i ducă la Cămăraş, preotul Pop Simion a intervenit şi nu i-a lăsat. Ceilalţi doi acuzaţi erau învinovăţiţi că i-ar fi îndemnat pe ţărani „să se ţină de hotărârile de la Blaj; să nu mai asculte de ordinile domnilor maghiari pentru că s-a terminat cu legile lor şi să respecte jurământul depus la Blaj."[132] Preotul mai era acuzat de lezarea autorităţii dregătorilor şi de îndemnul la nesupunere. A fost arestat în 27 mai şi trimis la Cluj.[133] În procesul verbal al anchetei întreprinse asupra lui se specifica că poate fi eliberat, dacă garantează că nu mai instigă şi „nici nu mai spune oamenilor să se ţină de hotărârile de la Blaj", şi dacă plăteşte cheltuielile pentru dregători. Era anunţat şi episcopul Lemény căruia i se cerea mutarea preotului într-o localitate mică.[134] În 3 iunie 7 cetăţeni din Sâmboleni s-au prezentat la Cătina, la protopopul Crişan Ioan şi au depus, în numele satului, o garanţie pentru preotul lor, cerându-i eliberarea.[135] În 6 iunie guvernatorul ordona eliberarea lui pe garanţie.[136] Ceilalţi doi au suportat bătăile dregătorilor comitatului. În preajma deschiderii Dietei, Câmpia Transilvaniei suporta cu greu abuzul şi forţa autorităţilor şi stăpânilor. Instigatori şi agitatori erau consideraţi toţi acei care îndrăzneau să revendice vreun drept. Ţăranii erau aduşi adesea la disperare. În 27 mai I. Buteanu îi scria lui S. Bálint: „La noi vin oameni de pe Câmpie şi ne vorbesc despre situaţia lor şi ne aduc veşti de acolo. Noi îi încurajăm pe toţi şi îi îndemnăm să se unească între ei pentru că poate cu timpul, va veni şi vremea luptelor.[137] Disperaţi, adesea ţăranii din Câmpie se îndreptau spre Sibiu, jeluindu-se Comitetului Permanent, recunoscut ca singurul organ conducător şi de apărare. Aici s-au retras de altfel şi fruntaşii din Câmpie. Papiu, Mărgineanu şi Bătrâneanu. Acesta din urmă locuia împreună cu Buteanu.[138]

Un element care a îmbogăţit conştiinţa naţională în preajma şi în timpul revoluţiei a fost ideea unităţii naţionale. Că la Blaj aceasta a devenit un deziderat discutat şi exprimat o dovedeşte răspândirea ei prin graiul unor intelectuali în satele Câmpiei. Un caz semnificativ în acest sens a fost cel al preotului din Mădăraş, Ioan Montani (Munteanu). Într-o anchetă din august 1848 întreprinsă împotriva unor ţărani şi a preotului din Mădăraş. Se aducea acuzaţia de propagare a acestei idei. În adresa trimisă episcopului Lemény se

dezvăluia: „Preotul unit Ioan Muntean din Mădărașul de Câmpie după ce s-a întors de la adunarea de la Blaj a strigat în repetate rânduri, în fața mai multor oameni din comuna sa că Ardealul de acum nu mai e Ardeal, ci Românie despre ceea ce autoritatea județeană are la mână o încheiere de investigațiune legală și ar putea în urmare să procedeze împotriva lor cu rigoarea legii, află de bine însă a da avertisment numitului preot prin mijlocirea Pre Înaltului Episcop, rugând cu toată onoarea să-l tragă la aspră răspundere, să-i limiteze activitatea în cercul de competință bisericească și să-l facă luător aminte, că pentru ațâțarea sa cumplită sau secretă va fi pedepsit sever."[139] Ideea unității naționale avea în Câmpie un adevărat luptător în persoana lui Constantin Romanu-Vivu. De la revenirea sa în Transilvania[140] până la adunare a fost mereu urmărit de autorități, mai ales că în popasul făcut la Brașov, la unchiul să Grigore Moldvai el își făcuse aproape publice ideile revoluționare. După 15 mai, autoritățile din Câmpie au intrat în alertă, bănuind că el s-ar întoarce și în satul natal la Pintic. Ținând cont de intelectualitatea apreciabilă din Câmpie ideea unității naționale a găsit aici un teren fertil, și ei i se va da glas și în vara și toamna lui 1848. De altfel ideea era împărtășită și exprimată de țărani simpli dintr-o serie de sate câmpene.

În general, cu toate abuzurile stăpânilor și autorităților, țărănimea din Câmpie și-a prestat sarcinile până în preajma eliberării. Numai acolo unde abuzurile au devenit, pentru aceste vremuri, de nesuportat, țăranii au răbufnit. Ei trăiau cu marea speranță că eliberarea lor se apropie.

NOTE:

1.„Documente privind revoluția... C. Transilvania", vol. II. nr. 157;

2.Al. Papiu Ilarian, „Istoria...", vol. II, p. 157; Bariț G., „Părți alese" vol. II. p. 105; „Documente privind revoluția... C. Transilvania", vol. III. nr. 63;

3.Al. Papiu Ilarian, Op. cit. Vol. II, p. 149;

4.„Documente privind revoluția... C. Transilvania", vol. III. nr. 22;

5.Ibid. vol. III, nr. 173;

6.Ibid. vol. III, nr. 135;

7.Ibid. vol. III, nr. 58;

8.Ibid. vol. III, nr. 200;

9.Arh. Stat Cluj, Fond c. Turda, Diverse/1848, Actele comitelui suprem, f. 53;

10. „Documente privind revoluția ...C. Transilvania", vol. III. nr. 250;

11. Ibid.;
12. Ibid., vol. III, nr. 310;
13. Jakab E., Op. cit. p. 221; Cheresteșiu V., Op. cit., p. 419;
14. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. III. nr. 357;
15. Cheresteșiu V., Op. cit., p. 373;
16. Moldovan V., Op. cit.;
17. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”;
18. „G. Bariț și contemporanii săi”, vol. III, p. 328-330;
19. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. III. nr. 116, 144;
20. Ibid., vol. III, nr. 171, 174, 198;
21. Moldovan V., Op. cit., p. 36;
22. L. Moldovan, Gr. Ploeșteanu, Op. cit, p. 229;
23. Moldovan V., Op. cit. p. 39;
24. Ibid. p. 40;
25. Ibid.:
26. Arh. Stat Cluj, Fond c. Turda, Administrative/1848, nr. 693;
27. Ibid.;
28. Ibid.;
29. Ibid. Diverse/1848, fila 51;
30. Ibid.;
31. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. III. nr. 308;
32. Arh. Stat Cluj, fond c. Turda, Diverse/1848, fila 13;
33. Ibid. Fila 4 și Cheresteșiu V., Op. cit. fila 527;
34. Ranca I., Op. cit., p. 58;
35. Ibid. p. 62;
36. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. III. nr. 309;
37. Ibid.;
38. Ibid.;
39. Ibid.;
40. Ibid.;
41. Ibid., vol.II, nr. 326;
42. Ibid., vol.II, nr. 327;
43. Arh. Stat Cluj, fond c. Turda, Prezidiale/1848 nr.1072;
44. „Documente privind revoluția... C. Transilvania”, vol. III. nr. 280;
45. Ibid., vol. III, nr. 160;
46. Ibid., vol. III, nr. 161;
47. Ibid., vol. III, nr. 206;
48. Ibid.;
49. Ibid., vol. III, nr. 208;

50. Ibid., vol. III, nr. 275;
51. Ibid., vol. III, nr. 307;
52. Ibid., vol. III, nr. 349;
53. Olteanu I., „Prefectul Câmpiei Transilvaniei Nicolae Vlăduțiu" în „Apullum" X, 1972;
54. „Documente privind revoluția... C. Transilvania", vol. III. nr. 313;
55. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria...", vol. II, p. 202-203;
56. Ibid.;
57. Moldovan V., Op. cit., p. 67-68;
58. Jakab E., Op. cit. p. 221; Cheresteșiu V., Op. cit. p. 419;
59. Al. Papiu-Ilarian, Op. cit., Vol. II, p. 189, 193;
60. „Documente privind revoluția... C. Transilvania", vol. III. nr. 229;
61. Ibid. I. nr. 86;
62. Ibid., vol. III, nr. 7, 35-37, 102, 126, 137, 151, 154, 222, 294;
63. Al. Papiu-Ilarian, Op. cit. vol. II, p. 124,149;
64. „ Organul național" 1848 nr. 1;
65. Al. Papiu-Ilarian, Op. cit., vol. II, p. 207;
66. Pascu Șt., Op. cit., p. 83;
67. Bodea C., „1848 la români" vol. I, nr. 113;
68. Apud. Pascu Șt., Op. cit., p. 83;
69. Al. Papiu-Ilarian, Op. cit. Vol.II, p. 214
70. Cheresteșiu V., Op. cit., p. 443-444
71. Ibid. p. 459-466;
72. Ibid. p. 471-472;
73. Jakab E., Op. cit., p. 119-121;
74. Apud Cheresteșiu V., Op. cit., p. 439;
75. Apud Pascu Șt., Op. cit., p. 87;
76. Ibid. p. 89;
77. Al. Papiu-Ilarian, Op. cit., vol.II, p. 254;
78. Bariț G., „Părți alese...", vol. II, p. 131;
79. Dragomir S., Op. cit., vol. V, p. 257;
80. Arh. Stat Budapesta, Fond G. Tr., Politicis/1848 nr. 10.939;
81. Ibid.;
82. Ibid.;
83. Ibid.;
84. Ibid.;
85. Ibid.;
86. Dragomir S., Op. cit., vol.II., nr. 425;
87. Ibid.;
88. Ibid.;

89. Arh. Stat Cluj, fond c. Turda, Administrative/1848 nr.1008;
90. Ibid. Prezidiale/1848 nr. 539;
91. Ibid.;
92. Ibid.;
93. Arh. Stat Budapesta, fond G. P. 1848. nr. 6636; Arh. Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, Diverse/1848, Actele com. pentru păstrarea liniștii, fila 16; Teze R., „Turda în anii revoluției de la 1848", în „Potaissa - Studii și comunicări", 1978, Turda, p. 125-130;
94. Ibid.;
95. Ibid.;
96. Ibid.;
97. Arh. Stat Budapesta, fond G. P. 6635/1848;
98. Ibid.;
99. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, Diverse/1848, Actele comit. Suprem, f. 58;
100. Ibid. f. 59;
101. Ibid. Prezidiale/1848, nr. 547;
102. Arh. St. Budapesta, fond G. P., Politicis/1848 nr.10939;
103. Ibid.;
104. Ibid.;
105. Ibid.;
106. Ibid.;
107. Ibid.;
108. Ibid.;
109. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, Prezidiale/1848, nr.547;
110. Pervain I., Chindriș I, „Corespondența lui Al. Papiu Ilarian", Cluj, 1972, vol. II, p. 444-445;
111. Arh. Stat Cluj, fond c. Turda, Administrative/1848 nr.755;
112. Ibid. Prezidiale/1848, nr. 551;
113. Ibid.;
114. Ibid.;
115. Arh. Stat Cluj-Napoca, arh. Consist. Suprem a Transilvaniei, 1848, nr. 140;
116. Arh. Stat Budapesta, fond G. Tr., Politicis/1848 nr. 7210;
117. Arh.Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, Diverse/1848, f. 61;
118. Dragomir S., Op. cit., vol. V, nr. 257;
119. Arh. Stat Budapesta, G. TR/1848 nr. 1316;
120. Ibid., nr. 1238;
121. Arh. Stat Cluj-Napoca, fond c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 501;
122. Ibid., nr. 566;

123. Ibid., nr. 517;
124. Ibid. Diverse/1848, Actele Comit. Suprem, fila 204;
125. Ibid. Prezidiale/1848, nr. 585;
126. Stefan Ludwig-Roth, „Scrieri, mărturii, corespondență", Bucureşti, 1973, p.179;
127. Al. Papiu-Ilarian, Op. cit., Vol.II, p. 295;
128. Arh. Stat Budapesta, fond G. Tr., Politicis/1848 nr. 6660;
129. Arh. Stat Cluj, fond c. Turda, Administrative/1848 nr. 643;
130. Ibid. nr. 797;
131. Arh. Stat Budapesta, fond G. Tr., Politicis/1848 nr. 7364;
132. Ibid.;
133. Ibid. nr. 1444;
134. Ibid. nr. 7364;
135. Ibid. nr. 7465;
136. Ibid. nr. 7364;
137. Ibid. nr. 7324;
138. Ibid. nr. 7327;
139. Dragomir S., Op. cit., vol. V, nr. 204;
140. Dragomir S., „Un precursor...", p. 20.

VIII. CÂMPIA TRANSILVANIEI ÎN VARA LUI 1848

a. Lupta țărănimii pentru pământ, pășuni. Lupta împotriva robotei

După adunarea de la Blaj, politica față de români a nemeșimii ardelene a devenit o „adevărată realitate politică adânc întipărită în conștiința națiunii."[1] Urmărit mereu de autorități activitatea se va răsfrânge la împrejurimile Sibiului.[2] La 21 mai guvernatorul Teleky József emitea ordinul de dizolvarea comitatului, frustrând astfel pe români de un organ politic atât de necesar și legal.

La sfârșitul lui mai, Dieta din Cluj, sfidând o majoritate națională copleșitoare, vota uniunea Transilvaniei cu Ungaria. „Problema românească, scrie istoricul S. Dragomir, a fost neglijată de Dietă dintr-un calcul ușor de înțeles: să împiedice valorificarea pe plan politic a maselor și să păstreze neschimbată conducerea țării pe seama oligarhiei maghiare".[3] Ultima speranță, împăratul s-a dovedit și ea iluzorie, întrucât acesta, la începutul lui iunie sancționa actul Dietei.

Pe lângă acestea vara lui 1848, debuta cu un alt act de forță al aristocrației ardelene, măcelul de la Mihalț, act care a provocat un adevărat „cutremur în toate sufletele românilor."[4] Acesta a fost un moment hotărâtor în care tinerii radicali Iancu, Papiu, Buteanu, Bătrâneanu, au ajuns la concluzia insurecției populare.[5] Preambul sângeros la legea desființării iobăgiei, acest act dezvăluia deja limitele viitoarei eliberări și politica socială și națională a aristocrației. Formula politică pe care aceasta încerca să și-o construiască prin forță, urmărea să-i asigure mai departe monopolul politic și economic și era împărțită și de noul comisar regal, baronul Vay Miklós și de guvernul din Pesta. Era generalizat „statariul", era intensificată înarmarea, care se extindea și la sate.

Răbdătoare, țărănimea a așteptat în general în liniște eliberarea. Aceasta a fost anunțată încă din 7 iunie printr-un „Preînștiințare" de care guvernator.[6] Ea era plină de o serie de amenințări și sublinia că proprietatea domnilor era „sfântă și nevătămată." Rezumate, limitele și lacunele legii erau: eliminarea unei mase considerate de jeleri (în afara celor urbariali) de la dreptul de a ține pământ în proprietate deplină; Modalitatea de clarificare a caracterului pământului, alodial sau urbarial, urma să se facă prin intermediul judecătoriilor, și nu prin comisii mixte, cum se preconizase în programul de la Blaj: menținerea sarcinilor vechi pentru toți acei care

foloseau pământ alodial. Toate acestea s-au constituit în cauzele principale ale unei puternice mişcări ţărăneşti în Câmpia Transilvaniei. Cea mai gravă, determinând reacţii imediate era problema jelerilor, menţinuţi în aceeaşi stare. Aruncaţi în cea mai puternică criză a forţei de muncă, nobilii s-au zbătut să mărească restanţele de robotă mult peste cele din evidenţa ţăranilor. Conform legii, cei eliberaţi de slujbele urbariale, trebuiau să înfăptuiască jumătate din cele pentru anul 1848, dar proprietarii au pretins mai peste tot restanţe chiar şi din anii precedenţi. Lipsa urbariilor în majoritatea satelor din Câmpie a determinat o adevărată bătălie între ţărani şi nobili, pentru clarificarea caracterului pământului. Bătălia era de la început inegală întrucât proprietarii beneficiau de întregul sprijin al aparatului politico-administrativ şi de armată. G. Bariţ scria cu justificare: „Din 100 la 80 de vătămări ale alodiaturilor, cauza este acea credinţă şi ştiinţă a ţăranilor cum că cutare fânaţ, agru (ogor), păşune,pădure, drept de moară şi altele, erau odată, înainte cu 10-20 ani, sau loc al comunităţii, sau al vreunei biserici.[7]

Legea a fost adusă la cunoştinţă maselor din Câmpie de către juzii nobiliari într-un ton ameninţător. Kovács Sándor, jude nobiliar în plasa Pogăceaua, raporta că a făcut cunoscută „eliberarea" şi că a „tras deosebit atenţia că nimeni nu are voie să ceară ceea ce nu este al lui şi că cine abuzează de aceasta sau instigă va fi aspru pedepsit de lege."[8]

Ziua eliberării nu a provocat sărbători fastuoase în Câmpie, chiar dacă a fost regizată una la Săcal (Bărboşi, C. Turda n.ns) Cel folosit de autorităţi, protopopul Gh. Crişan era deja un recunoscut fidel al guvernului şi nobilimii maghiare.[9] După votarea uniunii de Dietă, el s-a întors la Săcal, cu un drapel maghiar, dar poporul din sat l-a oprit brutal să-şi manifeste adeziunea faţă de actul unionist.[10]

În multe sate din Câmpie vehement a reacţionat faţă de prevederile legii de eliberare, în primul rând jelerii. Într-un raport al judelui nobiliar Darkó József ne arăta: „citirea ordinului gubernial în care se recomanda în 14 puncte libertatea, egalitatea şi frăţia", a produs nemulţumiri în rândul slujbaşilor de curte nobiliară, întrucât ei nu se bucură de libertate la fel ca ceilalţi."[11] În Luduş consemna „Foaia...", „s-a ajuns la incidente: poporul şi-a cerut „Preînştiinţarea", cartea de slobozenie de la popa să le-o dea afară; popa i-a ocărât, poporul s-a înverşunat asupra popii, din care pricină popa înştiinţând pe dregătorii (puterii) tirenească (…) au şi venit solgăbirăul în faţa locului şi vreo 4 români au trimis la temniţă, înjurând şi ocărând pe

ceilalți, amenințând satul cu cătana și cu prinsoarea."[12] Într-o anchetă din august efectuată împotriva țăranilor din Chețani, preotul neunit Gherman Gligor declara: „atunci când s-a citit ordinul de eliberare, mulți s-au comportat necuviincios.[13] Acest lucru era confirmat și în raportul de 22 iunie a judelui Korodi János și al jandarmului Viski Sámuel.[14] Consemnăm și faptul că juzii nobiliari cu ocazia anunțării eliberării, cereau sătenilor și adeziuni la „uniune". Multe sate însă și-au exprimat cu acest prilej dorința de unire cu Principatele, cum au fost Chețani, Luduș, Bogata de Mureș, Iclandul Mare și Mic.[16]

Ziua eliberării din iobăgie a venit în Câmpie cu acte de teroare. Între acestea cel mai cunoscut a fost arestarea lui Ioan Pop, tatăl lui Papiu, fapt care a generat o stare de tensiune și agitație în jurul Budiului. Pe scurt originea actului este următoarea: după măcelul de la Mihalț, în ședința Comitetului permanent, considerată pe bună dreptate „un moment de răscruce"[17], ideea înarmării poporului cucerise pe tinerii radicali. Între cei prezenți era din Câmpie Al. Bătrâneanu, Al. Papiu-Ilarian, C-tin Romanu-Vivu. Primul îndemnase la înarmare prin scrisori. Poporul din satul său, Balda, scrisori descoperite la Grigore Elekes, care după „Organul Național" din 16 iunie a și fost arestat și dus la Cluj.[18] Și „Ellenőr" consemna: „ieri a fost adus preotul din Velkér (Răzoare n.ns.) acuzat de instigare .A instigat pentru înarmarea oamenilor cu coase, spunând că și ungurii se înarmează"[19] Era acuzat că a primit scrisori de la frații Bătrâneanu în acest sens și că a cazat 3 clerici de la Blaj. În aceeași vreme, după ședința Comitetului din 4 iunie, în 9 iunie îi scria protopopului Gh. Crișan. „AL. Papiu-Ilarian spune poporului – scria acesta – să-și îndrepte coasele, să-și făurească lănci, să-și repare îmblăciile, căci la aceasta am ajuns."[20] Scrisoarea aceasta a ajuns de la protopop la cumnatul acestuia Ancs László din Zau, apoi la prefectul Rátz, apoi la baronul Radak din Sânger, de la acesta la Guberniu[21], și la episcopul Lemény.[22] Pe baza ordinului gubernial nr. 1550 la 15 iunie, comitele suprem al c. Turda Thoroczkay Miklós, ordona judelui nobiliar suprem, Gaál Sámuel să trimită de urgență la Budiu „o companie de husari secui, cantonați la Viișoara, sub comanda lui Szigethi Cs. Sándor, pentru a-l căuta la Budiu sau localitățile din jur pe Alexandru Pop (Pap Sándor - Papiu Ilarian) să-l prindă și sub o severă pază să-l trimită la Cluj. Dacă nu-l vor găsi compania să aștepte la Budâi ordinul de întoarcere."[23] A doua zi același comite transmitea, conform dispozițiilor de ultima oră a Guberniului, aceluiași jude un nou ordin „dacă nu există nici o speranță de a-l prinde pe

Alexandru Papiu (Pap Sándor), nici în Budâi şi nici în localităţile din jur să fie arestat imediat tatăl lui, preotul din Budâi, şi sub pază armată să fie însoţit până la Turda, unde să fie păzit sever"[24] Arestarea, făcută de 50 de husari, a decurs fără incidente. Un martor care a depus în ancheta făcută împotriva preotului, Balla György, notar la comitat, ştia că oamenii din Săcal (Bărboşi) s-au adunat la vestea arestării preotului şi i-au cerut protopopului Gh. Crişan „să scrie celor din Zau să se adune, să tragă clopotele în dungă, să meargă cu coase şi sape să-l elibereze."[25] Protopopul însă, ştia el, a reuşit să-i liniştească. Arestarea preotului din Budiu a avut rezonanţă în toată Câmpia. În ancheta împotriva preotului, protopopul Gh. Crişan menţiona faptul că a venit la el după arestare un om din Ulieş, care avea asupra lui „ordinul de eliberare" şi că el ar fi vrut să-l consulte pe preotul din Budiu" dacă să creadă în acel ordin sau nu."[27] În satul Cheţani era înregistrat de asemenea un protest al ţăranilor faţă de arestarea preotului.[28] Credem că această arestare a avut un caracter pur politic, prin ea urmărindu-se decapitarea mişcării naţionale româneşti de fruntaşii săi. Toate acestea adăugate la limitele, lacunele şi modul de aplicare a legii de eliberare, dezvăluie atmosfera şi cauzele care au dus la dezlănţuirea mişcării ţărăneşti din vara revoluţiei.

După intrarea în vigoare a legii, respectiv după 18 iunie, răbufnesc primele nemulţumiri, iar expresia celor mai grăitoare erau numeroasele plângeri în care se revendicau loturi răpuse din sesia iobăgească sau pământurile comune. Aproape nu a existat sat din Câmpie din care să nu pornească plângeri şi care să nu fi menţionat furtul acesta. La tatăl lui Papiu au fost descoperite numeroase plângeri ale ţăranilor din Lechinţa, Dileul Uifalău, Mădăraş, Petea, Căpuş, Iernut, care credem că au fost culese de Papiu. În ele ţăranii se plângeau de abuzurile „tisturilor" grofului Bethlen Leopold şi altor proprietari care le-au luat „casele şi curţile" strămoşeşti sau au fost alungaţi de pe pământuri.[29] În 30 iunie, din Tritenii de Jos, Cesclan Eremie se plângea comitatului (Turda n.ns) că a fost scos din posesia terenului urbarial de proprietarul Gâtz Precup.[30] Judele nobiliar al plasei Câmpiei raporta că ţăranul Gicudean Iuon din Iacobeni a fost alungat din posesia sa de arendaşul Gego Janos[31] În 19 iunie, Florica Toma din Viişoara, se plângea de sustragerea unui pământ de către John Paget.[32] La 19 iunie vicecomitele cercului de jos al c. Turda, Betegh Sándor, raporta comitatului că „locuitorii din Câmpie se răzvrătesc."[33] El se referea, credem, la o ciocnire dintre ţăranii din Tritenii de Sus, cu oamenii baronului Kemény. În

27 iunie țăranii din acest sat se plângeau comitatului că au fost bătuți de Kemény István, fiul baronului, și cereau eliberarea consătenilor închiși la Turda și permisiunea de a se muta în altă parte.[34] Din partea nordică a Câmpiei, din satele comitatului Dăbâca, zeci de plângeri se îndreptau spre oficialități. Țăranii din Săcălaia revendicau retrocedarea „arăturilor, fânațelor, pădurilor, luate de mulți ani de moșieri și aflate acum la arendașul Plăcintar Bálint", iar țăranii din Sânnicoară, Rus Toager și Moldovan Pavel, cereau restituirea „sesiilor și grădinilor luate de proprietarul lor, Inczedi Gergely."[35] Unele sate și țărani pretindeau restituirea documentelor unor procese pe care le-au câștigat în urmă cu ani, dar stăpânii nu le-au luat în seamă. În 4 iulie țăranii urbariali din Pogăceaua se plângeau împotriva proprietarilor din 100, care le-au luat pământurile și i-au mutat în câmp, și acum, după încetarea sarcinilor îi obligau la munci.[36] Tot în iulie, Moldovan Gligor din Manic se plângea că „datorită sărăcirii lui, neputând să-și execute obligațiile cu boii, administratorul lui Kemény Domokos i-a luat „moștenirea" pe care acum o cerea înapoi.[37] În 5 iulie, țăranii iobagi din Ungurași, Deak Miklós și Czira István, se plângeau de răpirea pământurilor de către familia Kornis. Primul arăta că a fost alungat din sesie de contele Kornis György în anul trecut; al doilea a fost alungat în acest an, fără nici un avertisment. Ei cereau repunerea în sesie și anexele ei.[38] Aici nu au fost ocoliți de jaf nici țăranii maghiari. Joó József, se plângea că fostul stăpân Ajtai András „a luat acum 3 ani de la el și de la alții mai multe arături și fânațuri"[39] Și adăuga: „Deși înainte moșierul nu avea alodiu, acum are o mare întindere de astfel de pământ." El menționa că a plătit contribuția regală și revendica restituirea pământului și a contribuției plătite. Între timp Dieta din Cluj, adopta la 8 iulie hotărârea de a organiza judecătorii obișnuite și superioare, care trebuiau să clarifice natura pământurilor. Articolul 10 prevedea că în cadrul acestora să intre mai ales oamenii vechiului regim, deci excludea comisiile mixte cum s-a pretins în adunarea de la Blaj. Într-o astfel de compoziție a judecătoriilor este explicabilă ofensiva moșierilor asupra sesiei iobăgești. Sate întregi au pornit cu înverșunare la lupta pentru recuperarea pământurilor pierdute. În 10 iulie în numele satului Lacu (c. Dăbâca), locuitorii Kiss Ferencz, Barra István și Rácz Irimia, reclamau că deși au câștigat acum 29-30 de ani procesul cu pășunile, n-au putut să intre în posesia lor din cauza neglijenței comisiei detașate aici. Îl acuzau pe moșierul Jankó Lajos că le-a înconjurat râturile și fânațele ce le revenea după sesii, transformându-le în alodiu și că erau izolați astfel de pășunile și

de locurile lor de adăpat. Moşierul le pretindea 80 fl. Pentru trecerea peste şanţuri. Ei cereau înapoierea documentelor procesului vechi, retrocedarea păşunilor şi adăpătorilor recent ocupate.[40] În comitatul Turda, întâlnim cazuri când sesiile unor ţărani au fost date altora, în plină revoluţie, sub motiv că: „le-au slăbit vitele" şi că „îşi fac alene robota."[41] Din Sântmihaiul de Câmpie (c.Cluj), locuitorii Majos Moise, Habor Ioan, Mânecan Constantin se plângeau că fostul moşier Ajtai Gábor le-a luat recolta de fân şi le-a interzis strângerea recoltei de cereale. La 14 iulie, ei cereau să li se facă dreptate.[42] În aceeaşi zi, locuitorii din Căpuş (c.Turda), Cordoş Ioan, Pop Ioan, Legean Irimie, revendicau terenurile luate de proprietarul din loc Felszegi Péter.[43] În 12 iulie sătenii din Stupini (c. Cluj), îl acuzau pe un nobil din Şieu, că de 12 ani numai pe bani le permite păscutul animalelor, că le-a luat din pământul din afara şi din lăuntrul satului şi le-a promis că le va face clădirea pentru ţuică, dar după moartea moşierului toate au fost uitate, arendaşul i-a interzis şi folosirea pădurii.[44] Ţăranii din Sâmboleni. Ura Toma, Pop Vasilica, Pelit Todor, Luca Vasile, Csonka Vasilica, Petian Savui, Macarie Ioan, Chiorean Ioan, reclamau la 19 iulie jefuire pământurilor obşteşti.[45] După eliberare, ţăranii cu bună ştiinţă încălcau adesea drepturile suverane ale moşierilor. Din Ceanu Mare era reclamat ţăranul Cjiji Petru că a păscut vitele pe fânaţul domnului Deeji János, iar când arendaşul l-a avertizat acesta i-a răspuns batjocoritor.[46] Tot în 25 iulie, proprietarii din Silivaşu de Câmpie reclamau prădarea pădurilor de locuitorii satului.[47]

Şi în luna august ţăranii asaltează organele comitatelor şi Guberniul cu plângeri. Ilieş Mihăilă din Viişoara îl reclama la mijlocul lui august pe John Paget pentru vânzarea a 8 stj. de pământ din sesia sa.[48] Preotul Lazăr Teodor (c.Turda) era acuzat de socotitorul contelui Kemény Sámuel de lezarea dreptului regalian de cârciumărit. Somat, preotul a refuzat şi s-a opus sigilării băuturilor sale, declarând că numai la ordinul Guberniului va înceta vânzarea.[49] La Bogata, era încălcat de săteni dreptul de măcelărit.[50]

Vara lui 1848, s-a remarcat şi prin altă formă de luptă, mult mai acută decât cea petiţionară şi mai mare amploare. Odată cu eliberarea de sarcini a ţăranilor, nobilimea a fost aruncată în cea mai puternică criză a forţei de muncă. Ţăranii trebuiau, după lege, să îndeplinească jumătate din sarcinile anului în curs, dar la data eliberării – 18 iunie –, mulţi n-au ajuns să-şi facă jumătatea de robotă, întrucât nobilii şi-o concentrau pentru lunile de vârf ale anului agricol. O altă problemă care a generat nemulţumirea

țăranilor rezida în faptul că mulți iobagi foloseau, din lipsă de pământ, loturi alodiale, pentru care trebuiau să presteze sarcini mai departe. Această ambiguitate era greu înțeleasă de țărani și era exploatată de nobili. Masa jelerilor eracel mai puternic lovită și nu existau mijloace s-o facă să înțeleagă că ea trebuia să rămână în vechea stare în anul libertății. Contradicțiile sociale au fost agravate în mod deosebit în vară, datorită restanțelor de robotă pretinse de nobili în cantitate mult mai mare decât o recunoșteau țăranii. Problema se complica și datorită practicii nobilimii de a transforma orice obligație în zile de robotă. Contribuiau la agravarea acesteia, administratorii și arendașii care se luptau pentru ultimul profit al muncii servile, pretinzând prin abuz numeroase zile de robotă. Arbitrajul autorităților era cel mai des părtinitor, abuziv și brutal. Nobilii solicitau autorităților intervenția armatei. Aceste „execuții" militare pe sate, erau și ele abuzive de o brutalitate feudală și costisitoare, aruncând satele într-o stare disperată. Credința care domnea de la Guberniu până la ultimul jude nobiliar, nobil sau arendaș eracă ridicarea maselor era provocată de instigator și agitator. Acum erau urmăriți nu numai intelectualii, dar oricine care cădea sub stigmatul de „bujtogató", și toți care au fost la Blaj sau oricine care încerca să conteste restanțele pretinse de nobil sau arendaș. Acuza devenea și mai gravă când cei împricinați își exprimau și sentimente naționale. Adevărul indubitabil în privința mișcărilor țărănești din vara lui 1848, rezidă în modul de rezolvare a problemei agrare în interesul aristocrației. La aceasta se adaugă politica obstrucționistă a tuturora – guvernul din Pesta, comisarul regal, aristocrația, aparatul administrativ – față de români.

Rămași fără forță de muncă, mulți nobili își vedeau compromisă recolta și, pentru a și-o salva, au recurs mai ușor la abuzuri decât la procurarea ei pe bani. Este adevărat că la acei proprietari care s-au purtat neomenește, țăranii au refuzat să le lucreze și pe bani.[51] Iată două cazuri care argumentează modul abuziv preconizat de proprietari în rezolvarea problemei forței de muncă. Într-o corespondență privată, baronul Kemény Ferenc din Luduș, amenințat de administratorul său Gidófalvi Gábor, că „ neavând forță de muncă nu mai poate ține moșia" scria: „ Să-l însărcinăm pe Gidófalvi să ia orice măsuri dar recolta să fie strânsă."[52] Vom vedea în august că arendașul a luat toate mijloacele pentru strângerea recoltei. Un alt caz. La o săptămână după eliberare, ziarul „Ellenőr" consemna următorul fapt din Sânger (c.Turda): Betegh Sándor într-o zi de sărbătoare a chemat pe

oamenii la coasă. Seara, când să le plătească a spus că nu are bani şi că munca le-o va trece în cont. Procedeul său nu a fost corect.[53]

Mulţi proprietari reclamau refuzul robotelor de ţărani. Din Bogata de Mureş (c.Turda) nemeşul pap György reclama comitatului că Popa Simion, Szavuly Csorofleaca, Szcridon Iuon, Fluieraş Nichita, Gligor ? şi Sos Vasilica au refuzat să-şi îndeplinească obligaţiile şi l-au ameninţat cu vărsarea de sânge pe fiul său Adam, declarând că lor nu le porunceşte nimeni.[54] În numele a 7 ţărani din Silivaşu de Câmpie, Lepădat Moldovan şi Moldovan Monu, se plângeau că deşi libertatea a fost anunţată, judele nobiliar i-a somat să presteze 4 zile pentru moşier.[55] Din acelaşi sat tot în iulie înaintau o plângere în numele a 63 de jeleri, Toader Raţ, Grebenişan Gheorghe, Buta Barna, în care cereau trecerea lor în rândul cetăţenilor liberi, argumentând că şi ei „dau ostaşi, dare regală, suportă sarcini publice ca şi ceilalţi." [56] Tot ei scriau: „noi credem, că libertatea este valabilă pentru toată lumea."[57] Erau nemulţumiţi pentru că judele nobiliar le-a poruncit să presteze robotă mai departe. Tot atunci, 44 de „cetăţeni liberi", reclamau faptul că sunt ameninţaţi cu bătaia corporală dacă nu vor executa restanţele de robotă.[58] Din Taga, 21 jeleri se plângeau că judele nobiliar şi preotul le-a atras atenţia că trăind pe pământ alodial, trebuie să presteze punctual şi riguros robota. Cereau ca şi cei din Silivaş trecerea în rândurile cetăţenilor liberi.[59] Şi urbariali din Pogăceaua (c.Turda) reclamau faptul că erau obligaţi la robotă.[60] La sfârşitul lui iunie Haller Barbara, văduva grofului Bethlen József din Iernut, reclama autorităţii comitatene din Turda că de la 18 iunie „foştii colonicali din satele Oarba, Icland şi Lechinţa nu-şimai fac sarcinile" şi menţiona între acestea robota, taxa pentru moară şi folosirea pădurilor.[61] Arăta că nu i-a fost făcută praşila a doua la porumb, că a umblat în 32 sate secuieşti din care a adus 20 de zilieri, care cer foarte mult. Subliniază că ţăranii nu şi-au plătit restanţele şi cerea despăgubiri pentru muncile făcute cu zilierii. Ea ameninţa că va cere intervenţia armatei împotriva lor, „cu atât mai mult cu cât şi instigă."[62] Cerea ca ţăranii să fie determinaţi să accepte să-i folosească cu plată. În 22 iulie tot ea reclama satele Lechinţa, Iclandul Mare, Oarba că au rămas datori cu zile nelucrate, că au fost induşi în eroare de instigatori că vor să se facă liberi. Menţiona că „această încăpăţânare este generală în toată ţara şi are influenţă negativă asupra agriculturii, că nici pe bani nu vor să mai lucreze.63

Din partea nordică a Câmpiei, satele se plângeau de aceleaşi abuzuri. Dalatzi István, Orbán Sándor, Cozma Vasilica, săteni din Matei îl

reclamau la începutul lui iulie pe administratorul contelui Haller Ferenc că-i obliga la robotă.[64] În numele întregului sat, Jucul de Jos, țăranii Bere Irimie, Moldovan Vasilie, Mina Szabo și Betecan Nicolae, reclamau și ei constrângerea la robotă. Din Satul Nou, o cerere de eliberare de robotă era semnată de locuitorii: Farkas Vintilă, Henzi Titzgaref, Solomete Andrei.[66] Dintr-o adresă către vicecomitele Inczedi Zsigmond (c. Cluj) aflăm de refuzul prestării robotei de către sătenii din Miheș și Răzoare (c. Cluj). Până și biroul satului Miheș, Roșca Filip, refuza să mai presteze robota la nemeșii Ugron István și Veer Imre.[67] Într-o altă adresă tot în Miheș, se menționa că refuzau să presteze restanțele de robotă pentru un împrumut și țiganii. La fel și hurubașii din Răzoare care deși datori nu voiau să meargă la seceriș.[68] Din Micești (c.Cluj) contele Toldalaghy Lajos cerea comitatului ajutor pentru a-i sili pe coloni să-și execute restanțele.

În comitatul Turda, la începutul lunii iulie, după ce se constatase refuzul masiv în prestarea restanțelor de robotă, se ordona celor 12 juzi nobiliari să întocmească liste cu restanțele pe sate.[69] În același comitat erau avertizate organele locale că preoții români nu prezintă „în litera lor" ordinele primite din care cauză se răspândesc zvonuri neliniștitoare. Juzii trebuiau să-i avertizeze pe preoți că legea interzice interpretarea ordinelor și că pentru aceasta ei vor fi tratați ca instigatori.[70] Unul din preoții acuzați de o astfel de instigare a fost Nicolae Vlăduțiu din Bogata de Mureș. În 23 iulie erau înaintate 3 denunțuri din acest sat, făcute de proprietari. În primul era denunțat țăranul Janitsár Ștefan, care ar fi declarat: „nu vreau să știu de regele maghiarilor, numai e regele românilor și îl consideră pe preotul român „regele românilor."[71] În al doilea era denunțat Moldovan Vasilica care ar fi spus într-o zi la Luduș: „nu mai recunosc pe regele maghiar Ștefan ci numai hotărârile de la Blaj unde s-a spus că nu mai executăm nici un fel de prestație, și că toată lumea este liberă."[72] Stăpânul cetățeanului de sus Pálffy Sándor, spunea că slujbașul său ar fi declarat:„preotul N. Vlăduțiu din Bogata în prima duminică după eliberare, după terminarea slujbei, a spus auditorului că fiecare om, orice fel de pământ are, este liber și locul unde se află în timpul eliberării devine proprietatea lui." Îl mai denunța că: „ împreună cu agricultorul Ațintișan Teodor au spus, după declarațiile preotului, că în afară de albine toate celelalte vor fi împărțite. Aceeași concepție mi-a mărturisit-o în casa mea și preotul."[74] Pe baza acestor denunțuri judele nobiliar Zambler György, în zilele următoare a făcut o investigație în Bogata, împreună cu judele Székely Dániel. Cu acest prilej

Moldovan Vasilica susținea că preotul le-ar fi spus: „din 18 iunie, toți oamenii vor fi eliberați, că nimeni nu mai trebuie să fie slugă și să facă robote, și că locul unde are casa și l-a apucat eliberarea va trece în proprietatea lui, iar până la eliberare să fie ascultători și cinstiți.”[75] În raportul său din 26 iulie judele nobiliar nota: „ susnumitul preot este vinovat, dar își duce viața atât de norocos că și eu sunt cu respect față de el.”[76]

Din Sânger (c. Turda) stăpânii de pământ se adresau oficialilor comitatului pentru a fi ajutați în recuperarea restanțelor de robote. În 19 iulie, judele nobiliar Kovács Sándor al plasei Pogăceaua raporta că în unele localități iobagii datorau stăpânilor câte 50-60 zile robotă, drept camătă.77 El credea că a soluționat problema obligând țăranii să presteze 2-3 pe săptămână.[77] Într-un alt raport menționa că restanțele țăranilor sunt și în cereale, că ei se comportă nerespectuoși cu cei bogați și nu mai execută cele trei zile pe care trebuiau să le presteze. Arendașii Száva Ferencz, Turi György și Száva Mihály reclamau incapacitatea judelui nobiliar în determinarea țăranilor la achitarea restanțelor. Cereau ca țăranii să fie lămuriți cu ajutorul jandarmului. Menționau că au atras atenția țăranilor, care îndrăznesc să părăsească moșia și să meargă în slujba altuia, că li se vor tăia mâinile și vor fi trași în țeapă.[79]

Din satul Uzon, la sfârșitul lui iulie erau depuse 3 plângeri ale țăranilor împotriva arendașului. Sârb Crăciun, jeler convenționalist, a fost arestat pentru că din 24 zile n-a făcut decât 8. În 26 iulie când el înainta plângerea a menționat că a fost impus să facă din această dată 24 de zile.[80] Împotriva aceluiași arendaș, se plângeau în 30 iulie locuitorii hurubași din satul Urca (c. Turda)[81]. În 2 august, locuitorul Popa Ioan înainta o plângere împotriva aceluiași arendaș, Kovács János, care le pretindea restanțe de robotă, dar ei se știau fără nici o datorie.[82] Din satul vecin Ceanu Mare un țăran era reclamat că refuză să presteze robota restantă.[83]

În august, lupta maselor împotriva sarcinilor abuzive se intensifică. Nici armata adusă în aceste părți nu-i mai reține pe țărani. Nicăieri țăranii nu găsesc dreptate: juzii îi bat și trimit la temnițele din Reghin, Turda, Cluj, și Gherla; stăpânii îi încarcă cu zile de robotă numai din perioada 1 ianuarie-18 iunie 1848, ci cu restanțe din anii precedenți. Când sunt aduși soldații, satele trebuiau să suporte și să dea pâinea carnea, țuica, brânza, plata oficialilor, ofițerilor, soldaților, a bătăușului, căruțașului și femeii ce gătește.

Luna august debutează pe Câmpie cu o execuție militară, pe satul Chețani (c.Turda). Stăpânii principali ai satului erau grofii Kemény Sámuel

și Kemény József, precum și Horváth Ferenc, șeful poștei. În 2 august, ei înaintau o cerere către contele Mikó Imre, pentru a se trimite 80 soldați din Turda, în vederea pedepsirii țăranilor ce refuzau prestarea robotei.[84] Încă în iulie șeful poștei își reclama jelerii și țiganii că refuză să-și presteze restanțele și că nu mai slujesc.[85] În 4 august la ordinul comitelui suprem au fost trimiși 77 soldați, 2 căprari și un locotenent, însoțiți de vicecomitele Betegh Gábor și consilierul lui Ferenczi János. Din 5 până în 9 august ei au anchetat și în 24 august și-au înaintat raportul.[86] Întrebările puse, urmăreau mai mult descoperirea instigatorilor. Ele erau: „ Dacă s-a înțeles corect ordinul regal care se referea la achitarea restanței până la eliberare. Și dacă nu, care a fost cauza neînțelegerii acestuia?"; „Să numească pe acei indivizi care au instigat din ce cauză, ce cuvinte au fost folosite?"[87] A fost făcută o listă în care erau trecuți țărani, categoria lor, dacă au fost la Blaj și dacă au restanțe. Din ea rezultă că: 55 au fost la Blaj,64 aveau restanțe și că din cei 111 țărani înscriși,4 sunt urbariali, 32 hurubași, restul jeleri. Judele satului Lung Dumitru arăta în depoziția sa, că țăranilor le-a fost explicat ordinul și s-a specificat că trebuiau să-și plătească și să se achite de sarcini. „Cu toate acestea – spunea el – sătenii nu și-au făcut datoria, (…), iar stăpânii chiar mi-au atras atenția să-i oblig pe oameni să meargă la lucru, fapt ce l-am și făcut, dar ei nu s-au dus motivând că nu mai sunt datori."[88] La a doua întrebare, el răspundea: „Știu că la Blaj trebuiau să meargă numai acei oameni, care au fost invitați, și totuși dintre săteni s-au dus circa 50; de unde când au venit acasă, au răspândit acel zvon ca să nu mai execute nici un ordin și nici un serviciu. În special Kiss Ioan a spus că datoriile au fost șterse."[89] Țăranul Kiss Ioan menționa că ordinul s-a explicat bine dar oamenii nu s-au supus; că s-au dus mulți la Blaj, între care și el și că după reîntoarcere oamenii n-au mai executat obligațiunile. Întrebat suplimentar, despre adunarea de la Blaj, el răspundea: „noi am văzut că vin oameni de pe Câmpie, dar cum îi cheamă nu știu, sau de unde sunt, pentru că am vorbit numai de plecarea la Blaj."[90] Nu recunoaște că ar fi instigat pe oameni să plece la Blaj, nici după ce a fost confruntat cu Lung Dumitru. Juratul satului, Șerban Vasilică răspundea că nu știe numele instigatorilor, că s-au dus la Blaj, fără să-i îndemne cineva, sub influența oamenilor din Câmpie. Menționa în fruntea lor pe preotul unit din Balda și pe protopopul din Sâniacob. Despre el juratul Sălcudean Gligor în depoziția sa arăta că a strigat la adunarea satului, „ (înjurătură n.ns) Crucea și lumina domnilor și ăluia care o mai sluji că nu suntem datori la nimeni." [91]Ghejan László în

depoziția sa menționa mai multe adunări ale sătenilor, amintea între vinovați pe Șerban Vasilica, Miheșan Ioan și Chiș Ioan, și că în aceste adunări Mocan Ilie și Dan Nicolae, când s-a vorbit de împotrivire față de uniunea cu Ungaria, ar fi spus că mai bine se unesc cu Țara Românilor. Alți martori îl acuzau pe Miheșan Ioan, că ar fi spus că el nu ascultă de „poruncile de la Blaj" la fel ca și Chiș Ioan și Șerban Vasilica. Și preotul unit Suciu Ioan arunca vina tulburărilor din sat pe seama celor care au fost la Blaj. Și pe noi preoții, spunea el, au vrut să ne trateze ca pe niște dușmani, cum am auzit, au vrut chiar să mă pocnească în cap pentru faptul că am primit ordin de la solgăbirău."[92] Îi considera vinovați pe Miheșan Ioan și Șerban Vasilica, „care au strigat că degeaba li se citesc ordine, că ei se țin de hotărârile de la Blaj."[93] După cei doi oficiali ai comitatului, cauza răzvrătirilor erau oamenii care au fost la Blaj, mai vinovați fiind considerat Chiș Ioan, Șerban Vasilica, Mihășan Ioan, Șerban Mihăilă, condamnați la închisoare fără a primi pedeapsa pe loc. „Pentru închisoare, scriau ei în raport, putea fi condamnat și birăul satului, dar din cauza socotelilor pe care trebuie să le facă nu poate fi trimis la închisoare și a fost pedepsit cu pedeapsa corporală în fața locuitorilor; ceilalți care au fost la Blaj, i-am pedepsit în măsura gravității în fața oamenilor. Cu cei arestați care urmau a fi trimiși la Turda, am încercat să-i determinăm să ne spună cine a mai instigat, sperând, că din cauza fricii, vor spune; dar aceştia nu au spus nimic.[94] Chiș Ioan, de 61 ani, era pedepsit cu închisoarea și amendat cu 31 fl. I. Mărgineanu, cancelistul Dateș, a relatat acest caz în „Gazetă"[95]. Pe lângă cele consemnate de noi, menționa că judele primar, Lung Dumitru a fost pedepsit de două ori câte 25 vergi și 50 fl. Iar tatăl său, Lung Nicolae cu 12 vergi și o amendă de 11 florini. La originea „execuției" militare de aici el arată că au stat neînțelegerile țăranilor cu provizorul Tecsy Sámuel, care le-ar fi retras răvașele în care erau consemnate datoriile lor. Cancelistul menționează că oamenii au fost bătuți cu vergi de la 12 până la 25; că cheltuiala suportată era de 900 florini, 5 boi, 30 vedre vin, slănină, găinăm pui, ouă, etc. Și în ancheta întreprinsă de autoritățile comitatului erau înregistrate: 861,34 fl., o vacă, 6 cupe țuică, 3 cași, 12 funți de brânză. Anchetatorii anexau și o listă cu numele țăranilor restanțieri și numărul de zile datorate pentru fiecare proprietar. Pentru Horváth Ferenc erau datori 15 țărani. Sălcudean Ilie era de exemplu înscris cu următoarele obligații: 10 zile robotă, 2 zile de drum, 15 feldere de porumb, o felderă de porumb de plătit în bani. Berar Nicolae, urbarial trebuia să presteze 3 zile cu boii și pentru că l-a amenințat pe jude, a fost

pedepsit în fața satului cu 12 vergi. Baronului Kemény Sámuel îi erau datori 23 țărani cu 2 până la 10 zile robotă cu boii sau palma, sau drumuri pe jos. Lui Kemény József, îi rămâneau datori 21 de țărani cu 3 până la 10 zile. Anchetatorii de la Chețani au părăsit satul după ce „nesupunerile au fost regretate, au cerut iertare, s-au angajat că zilele nelucrate vor fi făcute...se vor supune stăpânilor și vor fi ascultători.”[96] La sugestia lor era anexată și o cerere de grațiere pe garanția celor închiși.

Abuzuri peste abuzuri ridicau satele. Faimos devenise, în părțile Câmpiei, arendașul lui Kemény Ferenc din Luduș, Gidófalvi Gábor. În 13 august țăranii din Bogata și Luduș, de pe pământurile arendate de aceasta înaintau o plângere[97] către comitat. În ea, ei arătau că în 12 august la Bogata și Luduș oficialii comitatului au citit ordinul 7782 prin care restanțele trebuiau să fie lichidate și anexau alăturat o listă cu numele țăranilor și zilele în plus trecute de arendaș. Din Bogata dintre țăranii ce aveau obligație la 2 zile pe săptămână înainte de eliberare, Székely Ferenc era încărcat cu 62 zile peste cele reale, Sepsi István cu 50, Szente Márton cu 64, Varga András cu 26, Butaș Simion cu 95; dintre cei cu o zi pe săptămână, Szente István cu 22, Albert Jancsi cu 10, etc. Din Luduș erau încărcați și mai abuziv: Gâmbuțan C-tin cu 100 zile în plus, Blaga Maftei cu 95, Pușcaș Gheorghe cu 86, Gyurka Ioan cu 70, Oltean Gheorghe cu 77, Moga C-tin cu 13, Puia Vasilică cu 13, Ignat Ioan cu 3, ș. a. Țăranii mai scriau: „Dacă într-o săptămână executam 2 sau 3 zile și în celelalte nu am putut merge, el a luat o bâtă cu cap de fier și ne-a bătut ca pe niște vite.”[97] Pe cei din Luduș, ca de exemplu Bogătean Vasilica și Chețan Vasilica i-a băgat la închisoare, iar după ce i-a scos, lui Hopârtean Vasilica i-a dat 12 ciomege, pentru că l-a rugat să-i treacă câteva zile. În disperare țăranii scriau: „ Nu a existat acel turc care să-i fi bătut pe strămoșii noștri atât de crud ca Gidófalvi. Treaba aceasta poate s-o dovedească toate împrejurimile.”98 Țăranii se plângeau că femeile lor ca să poată merge la cumpărături ei trebuia să stea toată ziua la arat. Menționau și cantitățile de cereale apreciabile strânse de arendași. Se pare că încurajați de semnatarii acestei plângeri alți țărani din aceste părți înaintau o plângere la jumătatea lui august în care reclamau robotele cu care au fost încărcați.”[99]

Cazul celor din Bogata și Luduș a fost cercetat de oficialii din loc, care au ajuns la concluzia că arendașul, din lipsă de dovezi este nevinovat iar restanțele au fost înscrise așa cum au fost concepute de acesta.[100] Profitând de acesta în 22 august arendașul avându-i alături pe Nyerdes Ferencz, Toldalaghy János, Csakoi László și baronul Radak István au trecut

la atac denunțând pe preotul neunit din Luduș Mărginean Gligor, ca „aţâţător pe faţă la revoltă şi instigator.”[101] Preotul era acuzat că ar fi spus oamenilor că ei nu sunt sclavi, că i-a îndemnat să nu plătească restanțele „pentru că cine o va face i se va tăia o mână şi o să-i fie zdrobite oasele.”[102] El consemna faptul că poporul a fost agitat prin scrisori anonime. Cerea ca preotul să fie aruncat la închisoare. A fost folosit pentru liniştirea ţăranilor şi protopopul ortodox Partenie Trombitaş care chema pe preoţi să îndemne ţărănimea să se achite de sarcinile restante.[103] Judele nobiliar suprem al cercului de sus a comitatului Turda, Viski Ferencz a făcut o nouă anchetă în 28 august.[104] Ancheta dovedea că preotul ortodox a spus sătenilor să nu-şi plătească restanțele că li se taie mâna. Alți martori declarau că instigația a fost făcută de un om care trecând prin Luduş le-ar fi spus oamenilor: „că de acum încolo nu trebuie să meargă nimeni să lucreze pentru moşier şi să nu plătim restanțele”[105] Şi această anchetă n-a înregistrat decât dreptatea domnilor de pământ şi pentru liniştea satului ţăranii au fost ameninţaţi cu armata. Cauza nesupunerilor era după judele nobiliar suprem agitația preotului, scrisorile anonime şi poate şi străinilor care au trecut prin sat.[106]

Un alt sat în care restanțele au generat puternice agitații şi mişcări a fost Sângerul (c. Turda). Stăpânii de aici erau recunoscuți pentru abuzurile lor. În 30 iulie proprietarii de aici solicitau comitatului sprijin în îndeplinirea obligațiilor restante de către urbarialiştii eliberați.[107]

„Am atras atenția ţăranilor, scriau ei, care îndrăznesc să părăsească moşia şi să meargă în slujba altuia, că li se vor tăia mâinile şi vor fi traşi în ţeapă.”[108] Comisarii însărcinați cu recuperarea restanțelor pe sate în raportul lor din 10 august, arătau: „În plasă (Pogăceaua n.ns.) sunt stăpâni ai căror iobagi îndatorându-se în timpul foametei cu cereale şi bani, au rămas cu multă camătă în muncă.”[109] În 17 august judele nobiliar Kovács Sándor, solicita disperat armată pentru a liniști tulburările din Sânger. În 20 august judele nobiliar era la Sânger unde până în 23 august făcea o anchetă. Raportul său din 24 august[111] el consemna cauza tulburărilor care era neînțelegerea ordinului comisiei pentru robote. Se arăta că după un ordin, restanțele pentru camătă urmau să se plătească dar după un nou ordin acestea ar fi fost şterse. „După, aflarea acestui din urmă ordin, scria el, populația a spus că până nu se face dreptate, nu va plăti nimic.”[112] Ţăranii au reclamat cazul până la baronul Vay Miklós, comisar regal, dar până la răspunsul acestuia nobilii au făcut noi liste şi au trecut la recuperarea restanțelor, lucru ce a dus la o adevărată răzvrătire în sat. Sătenii s-au adunat

şi în numele lor a vorbit Juleştean Vosi. Judele nobiliar l-a arestat iar sătenii au protestat. În raportul din 24 august Visky Ferencz conchidea că cauza tulburărilor a fost instigaţia făcută de preot care a propagat eliberarea şi împărţirea pământului, precum şi pretenţia judelui nobiliar ca oamenii să-şi plătească imediat restanţele. Nobilul Száva Ferencz vorbeşte astfel de protestul sătenilor: „au strigat cu voce tare că până nu primesc bani de la Ferdinand nu plătesc, la care solgăbirăul a spus să vorbească unul care a spus ca nu cumva să îndrăznească să strângă restanţele pentru că o să facă răscoală cu coase şi sape şi vor rezista. Atunci solgăbirăul l-a împins la o parte pe Juleştean Vosi şi a spus oamenilor că cine e de partea lui să treacă lângă el, la care tot satul a fugit la el... că cine l-a învăţat nu ştiu (pe Juleştean n.ns.), dar ştiu că cu două zile înainte, în faţa bisericii române, s-au sfătuit să aleagă pe Juleştean ca reprezentant al lor pentru că el a strigat că executorii vor merge pe oameni, ei vor rezista cu coase şi sape şi că ce au scris domnii sunt numai minciuni."[113] Proprietarul menţiona şi o încăierare cu prilejul arestării lui Juleştean de judele nobiliar. Raportul lui Viski Ferencz lăsa să se înţeleagă că arestarea instigatorului şi ameninţarea satului cu armata au dus la liniştirea ţăranilor din Sânger. O încăierare între sătenii din Pogăceaua şi judele nobiliar Kovács Sándor s-a produs tot în luna august având la bază restanţele de robotă.[114] În 22 sept. ziarul „Ellenőr" aducea un argument că liniştea în aceste părţi, şi mai ales la Sânger, nu a fost restabilită aşa cum sperau dregătorii comitatului Turda. În ea se scria: „În săptămâna trecută a avut loc o mică rebeliune (în Sânger n.ns.), Când o comisie de înscriere a restanţelor s-a deplasat în sat, oamenii n-au vrut să ştie de legalitatea comisiei. A venit şi judele suprem din cercul de Sus. Oamenii au întocmit o cerere. Aceasta a fost întocmită de Olar Gergely care însă nu a recunoscut; Todoran György a luat pe el vina. Până la urmă au fost iertaţi."[115]

Amploarea mişcării ţărăneşti era amplu reflectată de dezbaterile din şedinţele comisiei permanente a comitatului Turda care au avut loc în luna august.[116] Pedepsele şi arestările făceau partea cea mai amplă a hotărârilor luate.[117] Cazul preotului din Budiu era mereu amânat deşi trecuse o lună şi jumătate de la arestarea lui.[118] Multe erau plângerile înregistrate în care ţăranii acuzau moşierii de robotă excesivă, de bătăi, de pedepsirea cu închisoarea. Consiliul deputaţilor permanenţi din comitatul Turda, în şedinţa din 2 august hotăra să alcătuiască două comisii speciale, împuternicite cu folosirea forţei pentru restabilirea ordinii şi descoperirea instigatorilor în

satele Iclandul Mare şi Petelea.[119] În comisia pentru Iclandul Mare erau desemnaţi Boér Károly, Szente Ferencz şi Nyárádi István.[120] Evenimentele din satul Iclandul Mare, Iclandul Mic şi Lechinţa de Mureş care au început în iunie 1848, în esenţă au fost următoarele: după decretarea eliberării – 18 iunie 1848 – judele nobiliar a plasei Bogata, Zambler György, a sosit în aceste sate, făcând cunoscută eliberarea, dar obligând pe săteni să-şi exprime adeziunea totală faţă de uniunea Transilvaniei cu Ungaria. O mărturiseşte şi V. Moldovan în memoriile sale în care scrie despre acest lucru: „După decretarea uniunii maghiarii au devenit iarăşi mai agresivi, au început cu pretenţiile ca iobagii să presteze serviciul, ca un solgăbirău din Câmpie, cu numele Samler a pornit prin satele din […] lui şi a început a stoarce de la români declaraţii, că ei se învoiesc acum ca Ardealul să se unească cu Ţara Ungurească. Dar după ce românii s-au declarat pretutindeni măsurilor concluziilor adunării din Blaj, numitul solgăbirău a anunţat că în satele Lechinţa; Icland şi Iclănzel s-a trimis execuţie militară şi pe lângă aceasta câte 50 călăreşti ca să stea pe capul lor până când se vor declara că se învoiesc şi sunt mulţumiţi cu uniunea decretată la Cluj.[121] Ţăranii din aceste sate, după raportul judelui nobiliar către comitat „şi-ar fi manifestat pe faţă dorinţa de unire cu Ţara Românească”[122] Se pare că ţăranii s-au opus şi unor prevederi a legii de eliberare (referitoare la jeleri mai ales) cât şi prestării sarcinilor. Au fost arestaţi 5 săteni şi trimişi la închisoarea din Turda, acuzaţi de instigaţie şi nesupunere în faţa dregătorilor. Aceştia erau: Şopterean Filimon, Gliga Ioan, Santa David, Santa Chifor şi Moldovan Sofron.[123] Împotrivirea faţă de uniune devenise principalul cap de acuzare, dar mai ales dorinţa de unitate cu Ţara Românească. Într-o relatare a locuitorilor din cele 3 sate către episcopul Andrei Şaguna, aflăm descris momentul confruntării dintre judele nobiliar şi săteni. Ei declară episcopului că de vină în acest caz a fost judele nobiliar, care i-a întrebat dacă vor să depindă de regele ungar, la care au răspuns că îl recunosc doar pe regele Ferdinand pentru care au jurat la Blaj. Ei afirmau că se ţin de hotărârile din Blaj, că judele nobiliar pentru aceasta i-a considerat oameni împotriva uniunii. Menţionau că în 30 iunie au fost detaşaţi 50 de călăreţi care de atunci sunt întreţinuţi de ei, întreţinere care i-a costat aproximativ 5000 de fl. Menţionează că ei ar fi confundat uniunea politică cu cea religioasă. Îl rugau pe episcop să intervină pentru retragerea celor 50 de soldaţi, să se facă o nouă cercetare, în care să fie anchetat şi judele nobiliar.[124] Tot în august cei 5 arestaţi pe motiv de instigaţie, revendicau eliberarea, motivând că sunt nevinovaţi.[125] În iulie,

judele nobiliar Zambler György şi judele nobiliar suprem Visky Ferenc aduceau la cunoştinţa locuitorilor că vor fi obligaţi să întreţină zilnic armata detaşată aici.[126] În 25 august din raportul casierului regal Boér Károly, aflăm că locuitorii din aceste sate susţineau ideea că numai adunarea de la Blaj poate să-i dezlege de jurământul prestat. Deci ei se ţineau de hotărârile de la Blaj încă, şi indirect respingeau uniunea.[127]Cererile de eliberare a celor închişi la sfârşitul lui august erau încă respinse.[128] Într-un report din septembrie a lui Boér Lajos se menţiona că: în Iclandul Mare mai exista la acea dată un singur om ce se împotrivea uniunii şi ministerului maghiar, că în Iclandul Mic şi Lechinţa, deşi nu au fost instigaţi toţi, oamenii gândesc la fel ca cei din Iclandul Mare; că pe 27 de oameni din Lechinţa, care sunt de acord cu uniunea i-a scutit de întreţinerea armatei.[129] Armata a fost menţinută în cele trei sate însă, până la 23 septembrie; cheltuielile sărăcind şi sădind un spirit de revoltă în ele. Actele din aceste sate trebuie corelate şi cu abuzurile judelui nobiliar, pe care l-am văzut alături de nobilii din loc, adesea împotriva ţăranilor de aici. Autorităţile au făcut o legătură strânsă între cele întâmplate aici şi activitatea lui Papiu Ilarian şi a tatălui acestuia. După cum am menţionat mai sus, autorităţile au încercat să arunce mişcarea satelor din jurul Budiului în spatele celor doi, pentru a argumenta cu probe urmărirea şi arestarea acestora şi în general a mişcării naţionale româneşti. În ancheta întreprinsă în august şi septembrie asupra preotului, aflăm că el era acuzat de activitatea împotriva uniunii, activitate care ar fi determinat şi opoziţia satelor de mai sus.[130] În prima anchetă din 9 august, el era întrebat, respectiv preotul din Budiu, dacă fiul său a avut vreo legătură cu răzvrătirile din Icland, sau dacă el personal s-a aflat în legătură cu locuitorii de aici. Preotul a respins aceste acuzaţii, arătând între altele că în momentul când se produc răzvrătirile de acolo el era deja închis la Turda. El cerea să fie întrebaţi cei 5 oameni din Iclandul, care se aflau de asemenea închişi la Turda. În ancheta din septembrie în care au fost audiaţi şi martori din Iclandul Mare, martorii vorbesc de influenţa preotului în toată zona. Raksi Aron, al 41-lea martor din Iclandul mare arăta că preotul s-ar fi întâlnit de mai multe ori cu Făgădar Ştefan din Icland care le-a vorbit apoi sătenilor să nu se unească cu Ţara Ungurească, ci cu Ţara Românească şi Moldova.[131] Cu toate acestea. Preotul a respins permanent că el ar fi instigat pe locuitorii acestor sate determinându-le poziţia lor faţă de uniune. În ancheta din septembrie, preotul mărturisea următoarele: Faptul ca să nu se facă uniunea: Faptul ca să nu se facă uniunea s-a hotărât la Blaj, unde s-a hotărât ca până

când reprezentanții națiunii nu pot să-și exercite drepturile, până atunci nu se poate vorbi, de uniune."[132] Deci manifestările de unitate națională, întâlnite în aceste părți proveneau din adoptarea programului politic, național, de participanții la marea adunare și prin aceștia de întreaga masă românească.

Cazul cel mai răsunător în Câmpie, a fost cel al preotului din Budiul de Câmpie.[133] La originea arestării sale a stat scrisoarea fiului său, menționată de noi mai sus. Autoritățile au dorit de fapt să-l aresteze pe Papiu; ordinul, în acest sens fiind emis deja în 15 iunie, după ce scrisoarea sa trimisă protopopului Gheorghe Crișan a ajuns la Guberniu. La început, preotul din Budiu a refuzat să recunoască că această scrisoare a trecut și prin mâinile sale și că el ar fi citit-o și l-ar fi îndemnat și el pe protopop la înarmarea poporului. În scrisoarea din 11 august către comitele suprem al Turzii, el recunoaşte aceasta. Era învinuit de instigarea maselor încă de dinaintea adunării de la Blaj; de propagarea ideii de unitate națională; de îndemnare a țăranilor la nesupunere față de dregători și stăpâni de pământ. Ancheta din septembrie, prin care au trecut 73 de martori din satele Budiu, Săcal (Bărboși), Chimitelnic, Sânger, Iclandul Mare, nu a putut aduce probe zdrobitoare împotriva inculpatului. Depozițiile martorilor argumentau popularitatea preotului și fiului său, care și-au făcut un ideal din eliberarea maselor. Autoritățile au căutat în aceste anchete argumente mai ales pentru lichidarea fruntașilor români și a Comitetului permanent. Mai târziu, manifestările de unitate națională din cele 3 sate au fost folosite de contele Mikó Imre ca argument împotriva românilor în fața împăratului.[134]

Un caz asemănător a fost și cel al preotului Grigore Elekesi din Răzoare.[135] În luna iunie acesta era arestat și acuzat pentru faptul că: a transmis o scrisoare de la Al. Bătrâneanu, aflat în Sibiu, la fratele acestuia Grigore din Balda, în care „a instigat pe români împotriva maghiarilor "[136] În aceeași scrisoare Bătrâneanu îndemna la înarmare, precum o făceau Papiu către protopopul Gh. Crișan. Preotul din Răzoare era acuzat că a găzduit 3 clerici din Blaj, care era instigator și pe care i-a reținut și duminica, permițându-le să cânte „poezii de la Blaj". Totodată era acuzat că „chiar și el și câțiva oameni de-ai lui au învățat poezii împotriva maghiarilor."[137] Între actele sale a fost găsită într-adevăr o poezie intitulată „ După hora lui Horea" din care citățm o strofă: „Sus române, strigă timpul/Părăsește-amorțirea/Și-ți recapătă mărirea/Sus române, strigă timpul.[138] Autoritățile l-au obligat să-și recunoască greșelile, printr-o scrisoare de garanție, în care el se angaja că va preda toate scrisorile ce le va primi, că va duce o viață

cinstită şi că va urmări îndeaproape şi va raporta totul despre activitatea lui A. Bătrâneanu. Eliberat în august pe baza scrisorii de garanţie, el a urmărit într-adevăr să depisteze urmele lui Bătrâneanu, fără succes probabil şi pentru că nu a vrut-o. El va fi solicitat în acelaşi scop şi în luna septembrie. Şi acest caz argumentează străduania autorităţilor în decapitarea mişcării româneşti de fruntaşii săi.[139]

Îngrijorate erau autorităţile comitatelor Cluj şi Turda chiar în luna august când au depistat „că pe seama românilor din localitatea Velkér (Răzoare) ţiganul fierar care locuieşte în hotarul satului Pogăceaua îndreaptă coase şi pregăteşte arme".[140] Comisia militară din Cluj anunţa autorităţile din comitatul Turda, să-l urmărească şi să-l pedepsească pe vinovat. Grija lor era determinată de îndemnurile la înarmare făcute de Al. Bătrâneanu în aceste părţi. În 16 august era însărcinat vicecomitele Boér Simon din comitatul Turda cu urmărirea şi rezolvarea cazului.[141]

Refuzul de robote şi de sarcini s-a manifestat şi în satele Scaunului Mureş. Pentru refuzul îndeplinirii sarcinilor, judele nobiliar Szoboszlai Lajos îi trimitea la închisoarea scaunului pe Silimon Covaci, birău şi pe Nicolae Armeanu – din satul Cuiejd. Judele primar era scuzat mai ales că nu ascultă, că a spus că vor fi împărţite pădurile moşierului şi pământului de lângă sat, că n-a strâns dările şi dijma, că a permis seceratul grâului fără învoirea sa. Nicolae Armeanu era scuzat că nu-şi plăteşte restanţele, că la ordinele lui a vociferat şi că ar fi vorbit urât la adresa maghiarilor.[142] Din Curteni (Sc. Mureş) notarul Virágházi János îi raporta vicejudelui regesc Szentiványi János că printre ţărani circulă zvonul că cei care vor presta slujbă la domni, „vor fi prinşi şi spânzuraţi sau li se vor tăia mâinile."[143] Cerea pedepsirea instigatorilor şi de frică, raportul să fie păstrat secret. Asemenea zvonuri circulau şi la Şincai.[144] La Mădăraşul de Câmpie, de instigare erau acuzaţi şi anchetaţi în luna august preotul Ioan Montani (Munteanu) şi Codarcea Ilie şi Popan Vasilica.[145] Tot în august locuitorii din Moreşti se plângeau autorităţilor: „până acum mergeam la slujbă cu palma, că vine n-am avut, câte 2 şi 3 zile pe săptămână, iar acum suntem siliţi a merge în toate zilele."[146] Jeler fiind nu înţelegeau de ce să mai poarte încă „jugul cel de fier al servilismului" şi de aceea au refuzat să iasă la lucru. La fel au făcut şi ţăranii din Sâncraiul de Mureş.[147] Oficialităţile erau informate că la Sântana de Mureş s-ar pregăti o răscoală, lucru dedus din faptul că românii discutau şi se întâlneau dimineaţa şi seara în localul bisericii.[148] Împotriva baronului Kemény Pál de Moreşti, care a alungat pe ţărani din locuinţele lor

jelereşti,la scaun s-au strâns numeroase plângeri.[149] Vicejudele regal Szentiványi János raporta în 24 august judelui suprem că ţăranii au strigat după el „dumneavoastră nu vreţi să faceţi dreptate însă noi vom face.”[150] Folosind încă forţa şi mijloacele feudale de constrângere autorităţile şi nobilimea au adus satele Câmpiei Transilvaniei în luna august la marginea unei răscoale generale. Nemulţumirea poporului era provocată şi de faptul că autorităţile au trecut la o sălbatică vânătoare a fruntaşilor români, fruntaşi care au devenit pentru mase simbolul libertăţii naţionale şi sociale. Încercarea de lichidare a Comitetului permanent în luna august a provocat o nemulţumire generală în rândul românilor.[151] Încă o dată problematica românească era nu numai neglijată de guvernul de la Pesta şi autorităţile ardelene, dar şi sfidată. Consemnăm pentru vara lui 1848 activitatea desfăşurată de fruntaşii români din Câmpie, precum Al. Papiu-Ilarian[152], Al. Bătrâneanu[153], Constantin Romanu-Vivu[154], desfăşurată în calitate de propagandişti în satele din Ţara Românească. Reîntorşi, aceştia veneau consolidaţi, mai ales în principiul unităţii naţionale.

Vara anului 1848 a agravat şi raporturile dintre guvernul din Pesta şi Curtea din Viena. După victoriile din iunie asupra cehilor şi din iulie-august asupra italienilor, împăratul revenea în cazul contrarevoluţiei la Viena. Concesiile făcute până atunci Pestei, sub presiunea primăverii revoluţionare, încep să fie retrase, iar ruptura, care devenea iminentă se produce în toamna lui 1848.[155] Primul pas s-a produs când casieriile publice maghiare au interzis primirea bancnotelor emise de Banca Naţională a Austriei care interzisese mai devreme primirea bancnotelor ungureşti. În 13 august 1848, primul ministru maghiar da un ordin circular privind constituirea unei armate din gardişti naţionali.[156] La 29 august, apărea ordinul ministrului de interne privind ridicarea unei armate de 200.000 oameni. În detaliile acestui ordin privind recrutarea se prevedea că ofiţerii care nu cunosc limba maghiară nu erau angajaţi, înrolarea urma să înceapă cu tinerii de 19 ani, recruţii trebuiau să depună jurământul faţă de rege, constituţia maghiară, ministerul maghiar, steagul naţional maghiar şi dregătorii numiţi.[157] Nesancţionată de împărat, legea de recrutarea înrăutăţit şi mai mult relaţiile cu guvernul din Pesta.

În Transilvania s-a trecut la recrutări cu 1 septembrie. În comitatul Turda, s-a alcătuit un consiliu militar şi pe lângă juzii nobiliari au fost numiţi instructori.[158] În plasa Câmpiei era numiţi Érsek Elek şi Szabó Sámuel; în plasa Reghin Kadács Sámuel şi Szekeres Sándor; în plasa Pogăceaua

Rettegi Sándor şi Ugron Sándor; în plasa Bogata Zeik László şi Veress István. La fel au fost aleşi instructori sau comisari în toată Câmpia.

Momentul ales de guvernul maghiar pentru recrutare era printre cele mai nefericite în Transilvania. Pe lângă faptul că legea îi sfida din nou pe români prin articolul referitor la obligativitatea limbii maghiare pentru ofiţeri, ea era o sfidare şi pentru masele ţărăneşti, a căror interese au fost neglijate de guvernul din Pesta, fiind lăsate la discreţia aristocraţiei ardelene. Bariţ consemnează că împotriva legii de recrutare, nesancţionată de împărat, au protestat saşii şi chiar unele jurisdicţiuni secuieşti.[159] Papiu,spune că acestei legi s-au opus nu numai românii din Ardeal, dar şi cei din Ungaria.[160]

Când legea recrutării a fost promulgată, satele româneşti din Transilvania se aflau în cea mai aprigă luptă pentru pământ, împotriva robotelor şi sarcinilor abuzive pretinse de nobil. Închisorile erau pline de ţărani arestaţi din această cauză. Prigonirea intelectualilor atinsese punctul culminant odată cu arestarea comitetului. Execuţiile din sate, bătăile şi umilinţele din luna august au adus şi pe cei mai umili ţărani la marginea răbdării. Rezistenţa faţă de recrutări nu a fost pregătită sau „instigată"; ea a izbucnit inopinat şi în toate părţile, ca o reacţie normală de apărare. Ele erau făcute apoi de oamenii vechiului regim cu aceleaşi mijloace. Plastic o recrutare în satul Chirileu o face V. Moldovan în memoriile sale.[161]

Recrutarea găseşte satele Câmpiei în plină luptă împotriva restanţelor. Poate că şi politica cercurilor reacţionare din Viena a contribuit la rezistenţa maselor.[162] Dar zvonurile lansate de Viena: „că nemeşii unguri vor să-şi înfiinţeze o oaste pentru a reintroduce împotriva voinţei bunului împărat iobăgia"[163], singure nu puteau determina o reacţie atât de vehementă a maselor. Nici autorităţile, nu-i mai puteau aşeza la rădăcina rezistenţei pe „marii instigatori" ai Câmpiei, precum Papiu, Bătrâneanu, Mărgineanu, C. Romanu-Vivu, Ioan Pop şi alţii întrucât aceştia toată vara au fost retraşi şi înrolaţi în activitatea revoluţionară din Ţara Românească.

În satele din plasa Bogata, comisia de recrutare şi-a început activitatea în 7 septembrie, chiar în Bogata.[164] Ordinul a fost citit de preotul N. Vlăduţiu, dar la citirea lui scriau comisarii, mulţimea s-a revoltat, fără a putea fi liniştită. Între sătenii care s-au opus mai intens sunt consemnaţi: Păsăroi Ioan, László Ferencz, Cenan Gligor şi alţii. Comisarii cereau un alt ordin cu pecetea împăratului pentru a putea să meargă la Dateş, Lechinţa, Icland şi Iclănzel.[165] În 10 septembrie ei raportau din Dateş[166], că deşi au trimis listele pentru înscrieri în aceste sate, din cauza nemulţumirilor

manifestate de populație n-au putut face înscrierile. La Luduș, scriau ei „poporul s-a revoltat." Locuitorii de aici Lucaci Moise, Bonda Gavrilă, Cherejdi János, Ghilișan Simion au declarat: că ei vor face ceea ce au jurat la Blaj. Revolta din Luduș de care vorbeau comisarii nu putea fi surpriză, când locuitorii de aici și din Bogata se luptau pentru restanțe cu arendașul Gidófalvi Gábor încă în 7 septembrie.[168]

Din plasa Câmpiei, se raporta în 6 septembrie că la Viișoara, maghiarii și țigani au fost înscriși, dar românii nu s-au prezentat toți. Î satul Urca s-au prezentat 18 locuitori când a fost citit ordinul de recrutare. Tinerii au fost chemați, fiind târziu, a doua zi, dar atunci au venit numai bătrânii care „au cerut semnătura majestății sale, spunând că ei sunt credincioși vulturului cu două capete, și că mai înainte să li se dea arme. "[169] În 9 septembrie se împotriveau recrutărilor locuitorii din Ceanul Mare. Au fost arestați Muntean Ioan, Vălean Ioan, Regean Ioan.[170] Un raport din 12 septembrie, tot din Ceanul Mare, informa comitatul că nu s-a putut face conscrierea tinerilor la Sântiacob, la Ceanul Mare s-au adunat numai 40, iar la Chețan 100 de oameni înarmați cu furci i-au amenințat pe juzi. În Sântmihaiul de Câmpie s-au opus recrutărilor și au fost ascunse matricolele.[172]

În plasa Pogăceaua, conscrierea coincidea cu adevărată încăierare produsă între frații Uifălean Vasile și Gora, cu judele nobiliar Kovács Sándor, care îi silea să plătească restanțele și să presteze muncile restante. Cu ajutorul domnilor de pământ din loc, între care Rettegi Sándor, comisar de recrutări i-a arestat pe cei doi și i-a trimis la închisoarea din Reghin.[173]

Tot atunci era trimis la închisoare și Deteșan Nichita din Sânger.[174] La Sânger, s-au prezentat numai 18 cetățeni părinți care au declarat că nu-și vor prezenta fiii.[175] Și locuitorii din Pogăceaua au refuzat să se prezinte.[176] În raportul comisarilor din Plasa Pogăceaua din 12 septembrie era descris mersul recrutărilor din satele Zau, Șăulia, Pogăceaua și Grebeniș.[177] La Zau notau ei: „cu ajutorul jurații lor, cu greu am putut scrie câțiva oameni cu nume foarte ciudate". La Șăulia de Câmpie, ei arătau „nu numai că nu se poate face înscrierea, dar este un pericol și averea unora." Aici când au trimis după preot, acesta a trimis după matricole după care a plecat și el și nu s-a mai întors. Recrutorii au aflat că în 9 septembrie de dimineață, până la 4 după masă, când au venit ei, locuitorii au ținut sfat și au hotărât să nu primească înscrierea tinerilor fără ordinul împăratului și pecetea lui. Când judele nobiliar a văzut să-i prindă pe instigatori, toți sătenii l-au atacat și l-au

gonit. Ei ştiau că instigatorul acestei răzvrătiri era invalidul, Szőcs, care a făcut un drum până la Turda şi apoi a vorbit sătenilor. Al doilea instigator, ştiau conscriptorii, era Al. Papiu-Ilarian. Ei consemnau şi faptul că oamenii ţin sfaturi şi trimit scrisori că cetăţenii neliberi au fost determinaţi să nu mai execute nici o obligaţie. Reveniţi la Zau, conscriptorii n-au putut strânge satul, iar matricolele au fost luate de la oamenii lor. De la notarul din Grebeniş, Tar János, conscriptorii au primit un raport în care se menţiona că birăul satului n-a putut aduna nici un tânăr pentru că nu-i lasă părinţii. " Tinerii din Grebeniş şi Şăulia, în jur de 170-180 sunt înarmaţi cu puşti, pistoale, lănci, iar alţii cu furci. În afară de ei, în pădurea Grebenişului mai sunt din Luduş, Cean, Chimitelnic, Budiu, Căpuş, Band, Mădăraş, Grebeniş şi nu lasă pe nimeni să se apropie de ei, numai pe femei. Sătenii îi ţin cu alimente.[178] Şi din Miheşul de Câmpie, opoziţia faţă de recrutări devenise înverşunată.[179]

Apogeul rezistenţei maselor faţă de recrutări s-a produs în 12 septembrie la Luna Arieşului.[180] La acesta au participat şi multe sate din Câmpie, precum Grindeni, Cheţani, Hădăreni, Urca, Sânmărtin, primele trei aparţinând plasei Arieşului, ultimele două plasei Câmpiei (c. Turda). Evenimentul a fost descris în multe surse.[181] El s-a desfăşurat astfel: locuitorii din aceste sate au refuzat să se supună legii de recrutare, iar parohii au ascuns matricolele. Comitele suprem Thoroczkay Miklós a detaşat trupe în sat şi după ce poporul a refuzat să se supună, a fost deschis focul. Din Grindeni sătenii au fost îndrumaţi de preotul Lazăr Todor. În toate satele s-au tras clopotele în dungă. Armata a fost comandată de comisarul Szilvási şi căpitanul Baumgarten; au fost omorâţi 33 de ţărani şi mulţi răniţi. În ancheta întreprinsă se dezvăluie faptul că satele şi-au trimis delegaţi la Blaj dacă să se supună sau nu conscrierii. Canonicul Vasile Raţiu a îndemnat delegaţia din Luna şi Grindeni să se supună. Unii delegaţi au plecat apoi spre Sibiu, unde Moise Fulea i-a sfătuit din nou să se supună. Înainte de revenirea delegaţilor satele din jurul Lunei înarmaţi cu furci, sape şi bâte au hotărât să se opună şi să se strângă aici ca la o mie de oameni. Ciocnirea s-a produs după ordinul comitelui suprem. Vitele au fost înregistrate şi din satele câmpene. Evenimentul de la Luna, care şi cel de la Mihalţ,au îngrijorat,dar a şi încurajat întreaga masă românească. În lupta pentru libertate socială şi naţională, poporului nu-i rămânea decât o singură şansă: lupta armată. Şi după evenimentul de la Luna, rezistenţa a continuat în toată Câmpia. Din Tăureni (plasa Câmpiei), preotul era acuzat că n-a prezentat matricolele.[182]

Din Ceanul Mare în 12 septembrie notarul Székely Lajos raporta că s-au adunat 40 de oameni din Cean şi ca la 160 din jur, cu furci şi lănci şi s-au oprit lângă pădurea din Urca, ameninţându-l cu moartea pe judele satului. Aici erau strânşi şi tineri şi din comitatul Cluj.[183] Din părţile Reghinului ştiri la fel de alarmante soseau la comitat. Autorităţile vorbeau de instigarea saşilor[184] în aceste părţi. La Băla, judele suprem regal întocmindu-şi raportul în 9 septembrie consemna că „sătenii luând exemplul locuitorilor din satele vecine, din comitatul Cluj, unde tinerii s-au ascuns în pădurea din Ercea, şi ţăranii de la noi au făcut la fel, neprezentându-se la înrolare."[185] La Băla s-a produs o adevărată răscoală; a fost batjocorit preotul reformat. La răscoală au participat peste 100 de oameni, conduşi de Somodi László, Grama József, Pinca Teodor, Vlad Dănilă, Pál Vaszui, Kasoni Gligor, Lazăr Pavel, Şerb Gligor, Nagy Farkas şi Gergely. Şi vicecontele Boér Simon consemna că ordinele au fost distruse, că românii nu mai au încredere în preoţii lor şi că pentru restabilirea ordinii e nevoie de o armată cu simţăminte maghiare.[186]

Şi în Scaunul Mureş rezistenţa a fost mare. Ea s-a produs la Şincai, Tiptelnic şi Moreşti. Aici în satul din urmă preotul Iosif Hodoş şi primarul Taxa Simion au refuzat să-i ajute pe conscriptori. Notarul de aici menţiona instigarea lui Al. Papiu-Ilarian, a cărui mamă era soră cu preotul de aici, şi că el ar sta ascuns la preot îmbrăcat în haine femeieşti.[188] Şi românii din Bandu de Câmpie s-au opus comisiei de recrutare şi depunând o cerere către judele suprem regal, ei întrebau: „mai întâi vrem să ştim cum stăm cu libertatea deoarece aici domnii de pământ susţin că pământul lor este secuiesc, alţii că nu poate fi al nostru, al treilea că este al curţii, a patrulea că este al unor locuitori străini, deci în felul acesta noi nu primim nimic şi atunci de ce să luăm armele?; ultima noastră speranţă este regele."[189] Şi în părţile nordice ale Câmpiei recrutările nu au avut rezultatele scontate. Pe Valea Someşului peste tot sunt împotriviri.[190] Satele îşi trimiteau delegaţi la Năsăud pentru a afla ordinul împăratului şi cum de acesta nu au dat, ele se opuneau cu vehemenţă. De altfel, chiar ministrul de interne Szemere Birtalan în instrucţiunile către comisarul regal Vay Miklós din 30 august, se aştepta la rezistenţa românilor.[191] În 15 septembrie Vay Miklós îi cerea deja cu insistenţă ministrului de interne sistarea recrutărilor, argumentând că întâmpină dificultăţi nu numai cu românii, dar că acestea „chiar şi în secuime pot da naştere la o cumplită răscoală."[192] Îl mai informa că:„Trupele de grăniceri valahi vestesc mereu intenţia lor de a se răzvrăti. Valachimea se agită şi conspiră iar preoţii lor nu fac nimic pentru a-i domoli. Din oră în oră

sosesc ştiri tot mai rele. Mi s-a raportat că saşii şi valahii înarmaţi se adună cu miile la Blaj."[193]

Vara lui 1848 se încheia în Câmpie cu o stare dramatică pentru români: nobilimea proprietară şi dregătorii au adus masa ţărănească la un pas de declanşarea răscoalei generale. Pe plan politic românii rămân mai departe neglijaţi şi marginalizaţi în pretenţiile lor legitime. Guvernul din Pesta şi autorităţile ardelene îşi dezvăluie clar intenţiile faţă de români atunci când au încercat lichidarea Comitetului permanent. Profitul acestei politici va fi tras în scurtă vreme de Curtea din Viena.

NOTE:

1.Dragomir S., Op. cit., Vol. V., p. 248;
2.Ibid., p. 245-252, Cheresteşiu V., Op. cit., p. 511;
3.Dragomir S., Op. cit., Vol. V., p. 257;
4.„Foaie … ", „1848 la români", vol. I., p. 577-578;
5.Dragomir S., vol. V., p. 249-250;
6.Bodea C., 1848, nr. 46, p. 190;
7. „Gazeta … ", 1848, nr. 46, p. 190;
8.Arh. Statului Cluj-Napoca, Fd. c. Turda - Diverse 1848;
9.„Organul Naţional", 1848, 7 iun., p 431; Dragomir S., Op. cit., Vol. V., p. 264;
10. Arh. Statului Budapesta G. Tr., 1848, nr. 10939
11. Arhivele Statului Cluj-Napoca, Ed. c. Turda – Prezidiale, nr. 843;
12. „Foaie … ", 1848, nr. 30;
13. Arh. Statului Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, nr. 1072;
14. Ibid. Administrative, 1848, nr. 908;
15. Ibid.;
16. Ibid., Prezidiale, 1848, nr. 606;
17. Paşcu Stefan, Avram Iancu, p. 98;
18. Dragomir S., Op. cit., Vol. V., p. 257;
19. „[…]" 1848, nr. 29;
20. Arh. Statului Budapesta G. Tr., 1848, nr. 10939;
21. Institutul de Istorie Cluj-Napoca, Fond 1848, Foto 26440;
22. Arh. Statului Budapesta G. Tr., nr. 7677;
23. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond c. Turda, Diverse/ 1848, Actele j. n. Gall Samuel;
24. Ibid.,
25. Inst. de Istorie Cluj-Napoca, Fond 1848, Foto 26448;

26. „Organul Național”, 1848, nr. 6-7; Dragomir S., Op. cit., Vol. V., p. 257;
27. Arh. Statului Budapesta G. Tr., 1848, nr. 10939;
28. Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 1072;
29. Inst. de Istorie Cluj-Napoca, fd. 1848, Foto, nr. 26384, 26388;
30. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Administrative – 1848, nr. 950;
31. Ibid., nr. 981;
32. Arh. St. Budapesta, G. Tr., 1848, nr. 7366 (politics);
33. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Administrative 1848, nr. 896;
34. Arh. St. Budapesta, G. Tr., 1848, nr. 7301 (Prezidial);
35. Ibid., nr. 7300;
36. Ibid., nr. 8107;
37. Ibid., nr. 8131;
38. Ibid., nr. 8132;
39. Ibid., nr. 8133;
40. Ibid., nr. 8320;
41. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Administrative/1848, nr. 1022;
42. Arh. St. Budapesta, G. Tr., 1848, nr. 8358;
43. Ibid., nr. 8764;
44. Ibid., nr. 8433;
45. Ibid., Gista Diplomatica Dietală;
46. Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale, 1848, nr. 730;
47. Ibid., nr. 729;
48. Ibid., nr. 811;
49. Ibid., Administrative/1848, nr. 146;
50. Ibid., Prezidiale/1848, nr. 807;
51. Dragomir S., Op. cit., Vol. V., p. 273;
52. Arh. Sta. Cluj-Napoca, Ed. fam. Kemény Pál Sz. Monoştur, nr. 80, p. 160;
53. „Ellenőr”, 1848, nr. 31, 27. iun.
54. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Administrative/1848, nr. 944;
55. Arh. St. Budapesta, G. Tr., Prezidiale/1848, nr. 8050;
56. Arh. St. Cluj-Napoca, Prefectura jud. Cluj, Administrative/1848, nr. 2208;
57. Ibid.;
58. Ibid.;
59. Arh. St. Budapesta, G. Tr., Prezidiale/1848, nr. 8051;
60. Ibid., nr. 810;

61. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, 1848, Actele Comitetului permanent, fila 25;
62. Ibid.;
63. Arh. St. Budapesta, G. Tr., 1848, E Sz. nr. 717;
64. Ibid., Prezidiale/1848, nr. 8131;
65. Ibid., nr. 8319;
66. Ibid., nr. 8135;
67. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. pref. Cluj, Prezidiale/ 1848, nr. 3290, f. 3
68. Ibid.;
69. Ibid., Fd. c. Turda, Prezidiale/ 1848, nr. 654;
70. Ibid., Actele vicecomitelui Betgh Gabor, fila 8;
71. Ibid., Diverse/1848, fila 82;
72. Ibid., fila 83;
73. Ibid., fila 85;
74. Ibid.;
75. Ibid.;
76. Ibid.;
77. Ibid., Prezidiale/ 1848, nr. 752;
78. Ibid., nr. 736;
79. Ibid.;
80. Ibid., nr. 731;
81. Ibid., nr. 745;
82. Ibid., nr. 758;
83. Ibid., nr. 730;
84. Ibid., nr. 760;
85. Ibid., nr. 724;
86. Ibid., nr. 1072;
87. Ibid.;
88. Ibid.;
89. Ibid.;
90. Ibid.;
91. Ibid.;
92. Ibid.;
93. Ibid.;
94. Ibid.;
95. „Gazeta …”, XI. 1848, nr. 72;
96. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 1072;
97. Ibid., nr. 808;
98. Ibid.;
99. Ibid., nr. 816;

100. Ibid., nr. 846;
101. Ibid., nr. 857;
102. Ibid.;
103. Ibid., nr. 884;
104. Ibid.;
105. Ibid.;
106. Ibid., Registre prezidiale, vol. I-IV, nr. 816 – 817;
107. Ibid., nr. 597, 736;
108. Ibid.;
109. Ibid., Prezidiale/ 1848, nr. 805;
110. Ibid., nr. 819;
111. Ibid., nr. 860;
112. Ibid.;
113. Ibid., nr. 752;
114. Ibid., nr. 972;
115. „Ellenőr", 1848, nr. 81;
116. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Registrul Comisiei Permanente, nr. 601;
117. Ibid., Ședința din 2 aug.;
118. Ibid.;
119. Ibid.;
120. Ibid.;
121. Moldovan V., Op. cit. p. 74-75;
122. I. Ranca;
123. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 762;
124. Ibid., nr. 830;
125. Ibid., nr. 762, 838;
126. Ibid., nr. 705;
127. Ibid., nr. 878;
128. Ibid., nr. 861;
129. Ibid., nr. 258;
130. Arh. St. Budapesta, G. Tr. Prezidiale/ 1848, nr. 10939;
131. Ibid.;
132. Ibid.;
133. Ibid.;
134. Dragomir S., Op. cit., Vol. V;
135. Arh. St. Budapesta, G. Tr. Prezidiale/ 1848, nr. 10939, 11094, 8063;
136. Ibid., nr. 8063;
137. Ibid.;
138. Ibid., nr. 11094;

139. Ibid.;
140. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, 1848/ Registrele prezidiale, nr. 601, Şed. 5 aug.;
141. Ibid., Diverse/ 1848, fila 58;
142. Arh. St. Budapesta, G. Tr. E sz. 167/1848;
143. Arh. St. Tg. Mureş, Fd. Sc. Mureş, Jude suprem, nr. 543/1848;
144. Ibid., nr. 1237/1848;
145. Ibid., nr. 1330/1848; Dragomir S. Op. cit., vol. V., I. Zanca;
146. Arh. St. Tg. Mureş, Fd. Sc. Mureş, Jude suprem, nr. 1451/1848;
147. Ibid., nr. 1340;
148. Ibid., nr. 741;
149. Ibid.;
150. Ibid.;
151. Ibid.;
152. Ibid.;
153. Ibid.;
154. Ibid.;
155. „Din Istoria Transilvaniei", Buc. 19, vol. II;
156. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 868;
157. Arh. St. Tg. Mureş, Fd. Sc. Mureş, Jude suprem regal, nr. 1033; „Gazeta …" XI/1848, nr. 74, p. 305-306;
158. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, 1848, Registrul comisiei permanente;
159. Bariț C., „Părți alese…", vol. II., p. 238;
160. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria…", Schița tom. III., p. 55;
161. Moldovan V., Op. cit., p. 75-103;
162. „Din Istoria Transilvaniei", vol. II., p. 86;
163. Ibid.;
164. Arh. St. Cluj-Napoca, Fond c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 921;
165. Ibid., nr. 925;
166. Ibid., nr. 947;
167. Ibid.;
168. Ibid., nr. 922;
169. Ibid., nr. 921;
170. Ibid., nr. 936;
171. Ibid., nr. 393;
172. Ibid., nr. 931;
173. Ibid., nr. 933, 972;
174. Ibid., administrative/1848, nr. 309;
175. Ibid., Prezidiale/1848, nr. 928;

176. Ibid.;
177. Ibid., nr. 1047;
178. Ibid.;
179. Ibid., nr. 927;
180. Ibid., nr. 1031;
181. Al. Papiu-Ilarian, „Istoria …", Schița tom. III., p. 56-57; Bariț C., „Părți alese…"; vol. II., p. 229-231; „Gazeta … ", XI, 1848, nr. 67, 68, 74; „Siebenburger Bote", 1848, nr. 150; „Siebenburger Wochen Blatt", 1848, nr. 76, „Anul 1848 în Principatele Române", Bucureşti, 1922, vol. III, p. 36;
182. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/1848;
183. Ibid.;
184. Bariț C., Părți alese …; vol. II., p. 238;
185. Arh. St. Cluj-Napoca, Fond c. Turda, Prezidiale/1848, f. nr.;
186. Ibid., Administrative/1848, nr. 235;
187. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Fond jude suprem, nr. 783/1848;
188. Ibid., nr. 617/1848;
189. Ibid.;
190. Kádár József, „Belső-Szolnok és Dobokamegyék története, 1848-1849", Dej, 1890, p. 66-90, 99;
191. Inst. de istorie Cluj, Fond 1848; Doc. S. Dragomir, nr. 157/1848;
192. Ibid., nr. 171;
193. Ibid.

IX. A TREIA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA BLAJ

Participarea maselor de pe Câmpia Transilvaniei. Importanța istorică a adunării. Un punct cardinal în desfășurarea evenimentelor de la 1848 a devenit cea de a treia adunare națională de la Blaj. Ea s-a născut din necesitatea organizării rezistenței maselor țărănești în fața ofensivei aristocrației ardelene, ofensivă care a culminat cu recrutările forțate din toamnă. Rezistența poporului față de recrutări, inopinată și neorganizată, are în esență o formă a luptei de clasă.[1] Recrutarea era însă ultima mare cauză a acestei lupte dintr-un șir de cauze. În Câmpie s-au creat de timpuriu câteva centre ale acestei rezistențe față de recrutări în pădurile din Urca, Ercea și Crebeniș, în care s-au retras disperați, sute de tineri înarmați, protejați de întreaga masă românească. Papiu așează la rădăcina adunării „mai cu seamă recrutarea cea nelegală care sili pe Românii din toate părțile, nechemați de nimeni, a se aduna iar la Blaj, la Câmpia Libertății, unde se proclamaseră de liberi din 15 mai."[2] Și Bariț pune la baza adunării teroarea.[3] În desfășurarea evenimentelor din fața celei de a treia adunări, un rol important la avut adunările de la Orlat „cu participarea unei mulțimi de țărani din toate părțile țării"[4], precum și cea de la Năsăud. Pentru Câmpie mai importantă a fost cea a grănicerilor români de la Năsăud din 13/14 septembrie.[5] În ea s-a protestat și a fost respinsă uniunea, a fost recuzat guvernul maghiar, s-a cerut guvern provizoriu din reprezentanții tuturor națiunilor.[6] Poporul a fost chemat să jure credință împăratului începând cu 14 septembrie prin apelul lansat în acest sens de colonelul Urban, noul comandant al regimentului. La această adunare au participat zeci de sute din comitatele Cluj, Dăbâca, Solnoc Interior, Turda. La jumătatea lunii septembrie sate întregi depuneau jurământul în centrele grănicerești din Năsăud, Monor, Mocod.[7]

Între timp, după adunarea de la Orlat, românii pornesc spre Blaj. „Începutul îi aparține temerarului tribun Ioan Axente,"[8] care pornit cu 500 de tineri, intra în 15 septembrie în Blaj însoțit deja de 4.000 bărbați înarmați. El a fost urmat de Iancu în 21 septembrie, care intra în fruntea a 6.000 de voinici înarmați. Sub cuvintele Iancului: „Pretențiile noastre sînt sfinte, precum e sfântă dreptatea, și noi românii vom fi gata a ne apăra cu orice preț", începea cea de a treia adunare românească de la Blaj. În 25 septembrie întrau în Blaj fruntașii națiunii române S. Bărnuțiu, I. Buteanu, Al. Papiu Ilarian și alții.

Veștile despre adunare s-au împrăștiat ca fulgerul în toată Transilvania și în satele din Câmpie. Autoritățile locale din aceste părți raportau, mereu mai îngrijorate, că sate întregi au luat drumul Blajului. Ca și în mai, și acum în septembrie Câmpia dă un procent substanțial din participanții la adunare. Din plasa Bogata de Mureș, judele nobiliar Zambler Gyorgy informa autoritățile comitatului că: „Românii se pregătesc să meargă la Blaj, iar din Căpuș o parte au și plecat. Ieri noapte am fost la Lechința (de Mureș n.ns.) unde Szengely Janos m-a informat că un cetățean cu numele Brustur Ioan a spus oamenilor: să nu se unească cu Țara Ungurească, a vorbit de desființarea robotelor și de faptul că este rău că românii nu pot folosi limba română.”[9] Judele l-a arestat pe Brustur Ioan sub acuzația de agitație împotriva uniunii și împotriva recrutărilor. El se ruga de judele nobiliar suprem Visky Ferenc să rețină armata retrasă din Iclanduri, în Bogata pentru a-i apăra pe domnii unguri de aici, de românii”, care au plecat foarte mulți la Blaj și nu se știe ce vor face după întoarcere.”[10] Din Căpuș (c. Turda), casierul regal Boer Lajos reîntors de la Tg. Mureș, raporta: „Ieri după masă venind acasă din Târgu-Mureș, am văzut că cea mai mare parte din sat s-a dus la Blaj, iar din Ikland vreo 50-60 de oameni. Acești oameni au plecat amenințându-ne că vor ucide pe toți nobilii și îi vor alunga din Cluj și Târgu-Mureș, și tare ne este frică pentru că armata nu mai este aici. Ar trebui ca armata să facă mișcări demonstrative ca să-i sperie pe oameni. Vă rog cu insistență să trimiteți armata secuiască, ori Târgu-Mureș, ori gărzile naționale din Turda.”[11] În 26 septembrie judele nobiliar Zambler Gyorgy raporta: „că deși oamenii din plasa lui nu s-au întors din Blaj” în fiecare localitate se fac exerciții militare, în care sunt foarte conștiincioși și nu se mai supun.”[12] Cu aceeași dată informa că peste tot se fac lănci și exerciții militare. Menționa pe fierarul din Căpuș care făcea lănci pentru oameni.”[13] Csernátoni Sámuel raporta în aceeași vreme că românii au fugit noaptea la adunare și că puțini au rămas acasă în Iernut. El știa de la locuitorul Moldovan Ioan care a fost la Blaj unde a depus jurământ față de împărat, că acolo le-a vorbit doi domni astfel: „să nu vă fie frică de unguri pentru că ne va veni ajutor Țara Românească cât norii de pe cer numai să fiți bărbați.”[14] Cei doi domni erau Bardutz (Bărnuțiu n.ns) și Pap Sandor, care i-ar fi povățuit astfel pe oameni: „dacă vă întreabă cineva unde ați fost, nici dacă vi se taie capul să nu spuneți. Dacă vi se întâmplă ceva să ne scrieți nouă sau să trimiteți vorbă că noi îndată o să fim acolo și o să-i facem praf.”[15]

Din plasa Pogăceaua, juzii și notarii satelor raportau și ei cu îngrijorare. În 22 septembrie judele nobiliar Kovács Sándor informa comitatul: „Circulă zvonul că la adunarea ce se ține acum în Blaj li se va spune (românilor n.ns.) dreptatea și că la ea trebuie să meargă toată lumea. Din localitatea mea s-au dus deja câteva grupuri."[16] El la consultat pe protopopul Gheorghe Crișan dacă nu cumva oamenii merg din ordinul episcopului. Acesta însă știa doar numai de chemarea la studii a clericilor și de obligația preoților pentru liniștirea sătenilor. În 27 septembrie, același jude scria comitatului: „Oamenii din Sânger și Chimitelnic, întorcându-se acasă de la Blaj au spus că acolo comisarul baron Vay Miklós ar fi ordonat să se spună tuturor: de acum înainte să nu mai slujească, că nu mai depind de nimeni, să facă lănci și exerciții, ca la ordin, să fie pregătiți. Au mai spus că comisarul le-a dat și în scris și să arate aceasta la toți. De aceea s-au adunat în fața bisericii, rugându-l pe delegat să le citească această scrisoare, dar acesta nu le-a citit-o. Unul dintre ei fiind foarte curios s-a dus la preot și acolo au citit că „Acești oameni să aibă liberă trecere până acasă." Unul din delegați, Talaboc Vonia, ajungând acasă s-a dus la fierar cu coasa să-i facă lance, dar fierarul n-a vrut."[17] Îl mai informa pe comite că țăranii din Chimitelnic au refuzat să-și achite restanțele în bani, iar jelerii să-și mai facă sarcinile și că toți „deja fac exerciții militare luând ca instructor pe un veteran ce este plătit cu o jumătate de oboroc de cereale."[18] La începutul lui octombrie, Kovács Sándor, judele nobiliar, informa din nou comitetul: „cei din Sânger, Chimitelnic și Săcal (Bărboși n.ns.), își fac lănci. La Sânger și noapte își fac arme și atunci am dat ordin țiganului să se prezinte la mine, dar el n-a venit pentru că nu l-au lăsat oamenii (…). La Săcal fiecare om își face lance, deja peste 100 de lănci sunt gata."[18] El menționa că nemeșii din aceste părți cer trimiterea armatei de frica de a nu fi uciși. Cerea armată pentru satele scăpate de sub controlul său, Sânger, Chimitelnic și Șăulia.

Și în părțile răsăritene ale Câmpiei, satele și-au trimis delegația la Blaj și Sibiu pentru instrucțiuni de la fruntașii români. Dar satele din aceste părți s-au îndreptat în masă spre centrele grănicerești la chemarea lui Urban pentru a depune jurământ de credință împăratului. Într-un raport din 27 septembrie, judele nobiliar din plasa Voivodeni (c. Turda) Marko József raporta că: „la Chinari a avut loc o revoltă; că din Băla doi oameni au plecat la Blaj, că în urma revoltei din Reghin, mulți sași, români și maghiari merg la Năsăud"[20]. În aceeași zi raporta și judele nobiliar al plasei Reghin, Boer Elek: „oamenii din plasa mea nu știu nimic de adunarea de la Blaj, dar avem

alte probleme: Urban a chemat pe toți oamenii de aici la Năsăud, unde i-a pus să jure pe împărat. Momentan în afară de trei localități, toate celelalte 17 au depus jurământ și au afirmat că nu vor mai executa ordinele comitatului."[21] Vicecomitele cercului superior al comitatului Turda, Boer Simon, sublinia într-o adresă către comite că oamenii din Voivodeni au fost la chemarea lui Urba la Monor, unde au depus jurământ. Îi menționa pe Urîța Petru, Topor Vasi, Toader Ioan, Șuteu Mihai, Crețu Ioan și Belegan Petru. Când i-a chemat la el scria vicecomitele, aceștia s-au strâns la preotul român, iar primul l-a amenințat pe birăul satului, lucru pentru care l-a arestat[22]. Și din părțile Gurghiului se raporta că oamenii au depus jurământ la Monor.[23] Judele nobiliar al plasei Iara de Mureș (c. Turda), Jakab Imre raporta că multe familii refuzau să se înscrie în „oastea nobiliară de voluntari", în care n-a putut înscrie decât vreo 60 de familii. „Din Câmpie – scria același jude – vin vești groaznice. Oamenii sunt răsculați și instigați (…) că s-au dus alături de români și maghiari, deși am încercat, fără succes, să-i aduc sub drapel național."[24] În 30 septembrie, judele din Voivodeni, îl informa pe comite: „Din Băla au fost la Blaj Moroșan Ioan și Fluieraș Mitru, care s-au reîntors în 27 seara de români și maghiari, deși am încercat, fără succes, să-i aduc sub drapel național."[25] El scria că deși a somat pe aceștia să se prezinte în fața lui, n-au venit și că „în ziua următoare oamenii s-au adunat pe deal, luându-i în mijlocul lor pe cei doi, fiind înarmați cu furci și coase și au trimis vorbă să mă duc eu acolo, pentru că lor nu le mai poruncește niciun funcționar al comitatului. Ieri, în 29 septembrie, vreo 40 au plecat la Năsăud pentru a depune jurământ. Se spune că la Năsăud și Monor, au depus jurământ popor din cca. 100 de sate."[26]

Despre adunarea de la Blaj știrile pătrund devreme în Scaunul Mureș și în oraș. În 15 septembrie, comitele Bánffy János al Albei de Jos, îl informa pe judele suprem regal că la Blaj s-au adunat 20.000 de oameni, iar în 17 septembrie că grănicerii și țăranii români, după ordinul dat la adunarea de la Orlat, în frunte cu Bărnuțiu se îndreaptă spre Blaj."27 Imediat, după primirea acestor știri, judele Lázár József a adunat cetățenii orașului și garda națională, a citit știrea neliniștitoare, care atâță poporul adunat împotriva românilor."28 În oraș se produc incidente grave. Bănuit că ar deține praf de pușcă a fost arestat negustorul român A. Făgărășeanu. Într-o adresă către Consiliul Suprem Directorial Regal a judelui Lázár József, aflăm că erau bănuiți că dețin scrieri și scrisori secrete cei doi preoți români, Elie Farago și Partenie Trombițaș. Mulțimea adunată în fața consiliului a cerut percheziția

caselor acestora. Și judele recunoaște că în aceste percheziții „au fost comise brutalități și distrugeri.”[29] Scrieri nu au fost găsite la cei doi preoți, distrugerile însă au fost mari, iar ei au scăpat numai cu fuga.”[30] Până și judele Lázár József era convins că poporul nu putea fi liniștit numai dacă el ar fi fost informat corect și de oameni de încredere. Tot el îl informa pe contele Mikó Imre despre creșterea mișcării românești, sugerându-i cele de sus, pentru evitarea vărsării de sânge.”[31] În Scaun se făceau însă intense pregătiri militare de către clasa proprietară.[32] Orașul Târgu Mureș, se pare că era deja alertat. În 19 septembrie, comandantul cetății menționa într-o adresă către judele suprem regal că în 18 septembrie a avut loc o mare „zarvă de stradă” și el a fost somat să-i fie predat Florian Micaș, dar a refuzat. Îi atrăgea atenția că avocatul român nu a primit hrană și îl întreba: „dacă n-au putut să-l omoare prin forță, poate vreu să-l omoare prin înfometare.”[33] Fl. Micaș, sub presiunea adunării naționale de la Blaj, a fost eliberat numai în 27 septembrie. Aceste acțiuni n-au rămas fără ecou în satele din jurul orașului. Ziarul „Kolozsvári Híradó” în 24 septembrie consemna: „Sosesc știri blestemate (…) că românii vor să atace orașul pentru a elibera pe Micaș încarcerat la prefectură.”[34] La adunarea de la Blaj au fost prezenți mulți locuitori din Scaunul Mureș, aparținând satelor din Câmpie. Din satul Rîciu, preotul Ioan Pop a fost angajat, pentru 11 florini să meargă la Sibiu pentru a întreba comandantul general în problema recrutărilor. Auzind pe drum de adunarea de la Blaj, s-a îndreptat acolo. Prins și dus în octombrie în cetatea din Târgu-Mureș, anchetat la 9 noiembrie, preotul declara: „În adunarea de la Blaj au cerut trei lucruri: să nu dea soldați; a doua, că prizonierii politici să fie eliberați; în al treilea rând, să le permită și lor, așa ca altor națiuni, să țină adunări; dintre acestea primele două le-au obținut, iar pe a treia, nu.”[35] Dintr-o audiere de martori, târzie, din 8 martie 1849, rezultă că din Culpiu, a fost trimis la Blaj locuitorul Rîcean Toader. El declară că s-a întors cu o scrisoare în care românii erau îndemnați să învețe mânuirea armelor. Timp de 3 zile, spunea el, au făcut exerciții, dar acestea apoi au fost interzise.”[36] Tot dintr-o anchetă din martie 1849, aflăm că la Blaj au participat din satul Herghelia, Bentze Stefan și Demeter Iacob, care „după ce s-au reîntors, au îndemnat la instigări împotriva maghiarilor.”[37] Din Band, erau menționați ca instigatori și participanți la adunare Vasile Hodoș, tatăl lui Iosif Hodoș, preotul unit Moga Aron și învățătorul Tisa Dumitru.”[38] Indiscutabil că satele Câmpiei au participat în număr foarte mare la această adunare. La avut din capul locului

aspectul unei tabere militare. Țăranii au pornit înarmați de astădată, hotărâți să nu mai fie victimele umile ale autorităților și nobilimii.

Adunarea a treia de la Blaj, s-a desfășurat între 16-22 septembrie 1848. La ea a fost redactat un protocol ce urma să fie înaintat împăratului, cu revendicările românilor."[39] Cea mai importantă hotărâre a ei era cea referitoare la ridicarea armată a poporului. Se forma un organ politic românesc, Comitetul de Pacificațiune sau Comitetul Național Român. Planul de mobilizare generală a românilor, prevedea formarea a 15 legiuni, comandate de prefecți, viceprefecți, tribuni, vicetribuni, centurioni și vicecenturioni."[40]

Adunarea a ridicat una din problemele fundamentale din cursul revoluției, respectiv cea a aliaților. Opțiunea spre Viena a fost determinată de întreaga politică obstrucționistă a nemeșimii maghiare din Transilvania, politică acceptată și apoi chiar patronată de guvernul din Pesta. Într-o logică elementară eu nu puteau fraterniza cu cei care le respingeau aspirațiile naționale, iar pe cele sociale le subordonau și licitau intereselor nobilimii. Dacă se ia într-o ordine cronologică primii care greșesc sunt fruntașii revoluției maghiare în problema naționalităților, greșeală din care se nasc greșelile fruntașilor celorlalte popoare din monarhie. Fruntașii români se bizuiau în opțiunea lor, pe nașterea unei monarhii constituționale și liberale. Ei au greșit în primul rând în intuiția lor, dar realitățile concrete din toamna lui 1848 argumentează că o colaborare cu revoluționarii maghiari era absolut blocată. Credem că în complexitatea fenomenului revoluționar din toamna lui 1848, greșeala fruntașilor români, respectiv orientarea și subordonarea față de curtea din Viena, era inevitabilă. Încercările de apropriere au fost respinse cu brutalitate în tot timpul. Trecând chiar peste aspirațiile naționale, ținând cont de întreaga politică socială și națională față de români până în toamnă, o alianță cu guvernul lui Kossuth, ar fi provocat în sânul revoluției române o ruptură fatală: între fruntași și popor. Deja în toamna lui 1848, elementele românești care au pactizat, au fost stigmatizate de popor. Diplomația Curții, n-a făcut decât să profite de naționalismul obtuz și egoismul feudal al nobilimii ardelene și apoi a fruntașilor maghiari. Independența Ungariei era o aspirație legitimă și dreaptă în esență, dar ea nu se putea făuri, în fond, prin lichidarea aspirațiilor naționale a celorlalte popoare. Ruptura dintre Viena și Budapesta se face apoi mai târziu, după ce profitul acestei legături, precum legiferarea uniunii de împărat, a fost numai al Budapestei în principal. Masa țărănească românească din Transilvania,

avea apoi acumulate secole de răbdare, de umilință și exploatare, iar nerezolvarea democratică a problemei sale a adus-o la arme. În trei octombrie, împăratul promitea, pe când în 10 octombrie, Kossuth în proclamația către români, îi amenința cu exterminarea dacă nu depun armele. În orientarea lor din toamna lui 1848, fruntașii români erau obligați să țină cont de baza socială, ori masele românești, aduse la disperare, i-ar fi părăsit categoric.

Adunarea de la Blaj devine astfel punctul din care națiunea română pornea la cucerirea aspirațiilor sale pe calea luptei armate. Scurtă vreme după aceasta, se declanșa războiul civil, faza cea mai critică și complexă din revoluție. Istoria consemna cea mai tragică pagină a revoluției, în care, paradoxal, sub aceeași deviză a libertății, luptau două popoare. Beneficiul acestei confruntări a fost al Curții din Viena. Subtilitatea și perfidia ei, nu a ținut cont nici de devotamentul și nici de sacrificiul națiunii române.

NOTE:

1.Dragomir S., „Avram Iancu", p. 91;
2.Al. Papiu Ilarian, „Istoria", tom. 3, p. 58;
3.Bariț G., „Părți alese…" Vol. II, p. 248-249;
4.Al. Papiu Ilarian, Op. cit., tom. 3, 57; Pascu St., „Avram Iancu", p. 109;
5.Sotropa V. „Pagini memorabile din 1848 – 1849", în „Arhiva Someșană", 1925, nr. 3, p. 10-17;
6.Ibid.;
7.Jakab E., Op. cit., p. 360; Kadar J., Op. cit. p. 66-99;
8.Pascu Stefan, Op. cit. p. 110;
9.Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale 1848, nr. 1014;
10. Ibid., nr. 1023;
11. Ibid., nr. 1022;
12. Ibid., nr. 1018, fila 34;
13. Ibid., f. 27;
14. Ibid., fila 23;
15. Ibid.;
16. Ibid., fila 39;
17. Ibid.;
18. Ibid., fila 38;
19. Ibid.;
20. Ibid., fila 17;
21. Ibid., fila 19;

22. Ibid., administrative/ 1848, nr. 318;
23. Ibid., Prezidiale/ 1848, nr. 1018, f. 30;
24. Ibid., fila 20;
25. Ibid., fila 21;
26. Ibid.;
27. Popa Tr., Op. cit., p. 156;
28. Ibid., p. 156-157;
29. Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, Fd. 1848, foto nr. 26.287-26.289;
30. Ibid., - foto nr. 26291-26294; și Popa Tr. Op. cit., p. 158-159;
31. Dragomir S.; „Studii și documente…" vol. II., p. 493;
32. Arh. St. Tg. Mureș, Sc. Mureș Fd. Jude suprem, nr. 503/1848;
33. Ibid., nr. 712/1848 fila 2;
34. Popa Tr., Op. cit., p. 161;
35. Arh. St. Tg. Mureș, Sc. Mureș, Fd. jude suprem, nr. 845/1848;
36. Ibid., Fd. Tribunal penal, 1848, fila 4;
37. Ibid., fila 47;
38. Ibid., fila 49;
39. Bariț G., „Părți alese…" vol. II, p. 246-249;
40. Ibid., p. 309;
41. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 88-93; Cheresteșiu V., „Scrieri istorice", Bucureşti 1979, p. 178 și urm.

X. ÎNCERCĂRI DE ORGANIZARE POLITICO-ADMINISTRATIVĂ ROMÂNEASCĂ ÎN CÂMPIA TRANSILVANIEI ÎN TOAMNA ANULUI 1848; PREFECTURI ŞI LEGIUNI CÂMPENE; ARESTĂRI ŞI CONDAMNĂRI ALE FRUNTAŞILOR REVOLUŢIONARI ROMÂNI

Până la sfârşitul lunii septembrie şi în primele zile ale lui octombrie, hotărârile celei de a III-a adunări de la Blaj, au pătruns în toate satele transilvane. Dintre toate cea referitoare la înarmarea generală şi formarea legiunilor a fost primită cu entuziasm şi mai ales cu speranţă că abuzul şi execuţiile pe sate vor fi curmate. Vestea a pătruns în Câmpie, prin delegaţii şi participanţii la adunare, întorşi fie cu „înştiinţări" fie cu „Declaraţia poporului român".

Dată fiind întinderea şi conţinutul românesc al Câmpiei, organizarea şi înarmarea ei a fost încredinţată unui mănunchi de revoluţionari, care depuseră deja probele de fidelitate naţională. În desemnarea prefecţilor, Comitetul Naţional Român ţinea cont şi de cunoaşterea zonei de către cei încadraţi în fruntea ei.

Primul prefect numit în Câmpie a fost Al. Bătrîneanu. El a revenit din Ţara Românească în Transilvania, la începutul lunii septembrie, credem odată cu Ax. Sever şi a participat la adunarea de la Orlat, după care, însoţindu-l pe acesta s-a îndreptat spre Blaj. Despre activitatea lui întâlnim un ansamblu de mărturii din ancheta întreprinsă împotriva sa, după arestarea din octombrie.[1] Despre adunarea a III-a de la Blaj, el menţiona că nu a fost „prea bine organizată, pentru că ori cine putea să vorbească."2 Menţiona că au vorbit Bărnuţiu, Laurean şi Papiu, precum şi canonicul Vasile Raţiu. Aici, spunea el, "s-a hotărât ca poporul român să se înarmeze, pentru care Ardealul a fost împărţit în 5 prefecturi."3 Această hotărâre credem, că a fost luată înainte de 25 septembrie, venirea în adunare a lui Bărnuţiu, Laurean şi Papiu, dată la care s-a constituit „o nouă adunare naţională."[4] Despre organizarea Câmpiei, el declara că „Şi eu am fost numit prefect, având sub autoritatea mea 100 sate. Ceilalţi prefecţi au fost: Brad Janos la Sibiu, Ax. Janos profesor, la Blaj; Iank Abraham – avocat, la Câmpeni; la Chirioli, comit. Turda, Moldovan Vazul – absolutus clericus."[5] Despre începuturile organizării primei prefecturi în Câmpie, Al. Bătrîneanu declara: „fiecare prefect a împărţit localităţile în tribunate şi numit tribuni, sarcina cărora a fost să pună căpitani, vicecăpitani şi căprari. Prefectura mea a avut 11 tribuni

(…) Scopul meu în prefectură a fost să țin congregații, să pun oamenii să jure pe arme, să iau măsuri pentru înarmare."[6] Despre organizarea prefecturii sale, el arată: „Prefectura mea a fost Câmpia și a fost formată din mai mult de o sută de sate."[7] Dintr-o listă a localităților din Câmpie, scrisă cu mâna, fiind foarte greu de copiat se anexează în original", aflăm un număr de 117 sate, împărțite în grupuri de câte 10, iar la sfârșitul ei se scria „Prefectura Legiunei al 4[a] Campestra. Praefectul a.b.[8] . În anchetă el spunea că a numit 11 tribuni. „Lista celor numiți - declara el – este Lupan Filip – Czikud – Clericus; Simonisz Laszlo – arestat și el din Csetelke; Olarius Gregorius - Sânger – absolutus juritus; Valea Janos – filozofus – fiul preotului din Balda; Kovats fiul preot din Șopteriu – Clericus; Lurk Laszlo – protopop și preot din Cătina; Dan Iuon – Veteran din Silvaș; preotul român din Velker, Elekes, am vrut să-l pun tribun, dar din cauza bolii nu a primit și în locul lui eu am organizat. Ceilalți tribuni numiți de mine: Maurițius Simon – absolutus jurist la Czikud – clericus; Vesprămean Vasilius din Batoș, absolutus juristus; pe alții nu am numit. Am mai ales de la Orosfaia pe Moldovan Elias – cleric, dar numirea lui a fost trimisă."8 Nu sunt menționați ca prefect, dar sunt scrise în lista cu localitățile întocmită de el, numele tribunului Moldovan Ilia în tribunatul 10, alături de Moldovan Gavril. Numele tribunilor Popovici Ioan – Kutzean și Simion Pop sunt tăiate cu două linii, semn poate, că alegerea lor nu a fost definitivată. În aceeași listă, în jurul satelor Bucutard, Taga, Sîntioana, numele Pop Georgiu, fără calității de tribun. În total pe lista cu localitățile prefecturii, sunt trecute 16 nume de tribun, din care cel al lui Olaru Grigore de două ori: odată sub cel al lui Maurițius Simion și odată în dreptul satelor din stânga Arieșului.

Al. Bătrîneanu trece la organizarea prefecturii în primele zile după adunare sau poate chiar înainte de a se încheia aceasta. În 23 sept. Ax. Sever îi scria lui Bătrîneanu: „Acuși se împlinesc o săptămână și nu știm nimic unii de alții. Noi pe aici nu întâmpinăm nicio greutate întru continuarea Începuturilor noastre. Cu voi nu știu cum vă merge, tot ce mă doare e că nu aveți oameni destui și rezoluți. De întâmpinarăți ceva greutăți scrieți-ne ca să vă dau și ajutori. De la Sibiu nu primirăm până acum nimic, în 29 sept. proclamară și Sașii Constituțiunea austriacă. Pe prinșii politici țărani îi liberară îndată ce veniră 500 feciori la prefectură" … al tău S. Axente prefectu Leg. I. primia. Domnului Alexandru Batrenianu Praefectu Legiuni V … la Balda sau unde se află."[10]

În recrutarea tribunilor Al. Bătrîneanu a recurs în primul rând la intelectuali, mulți dintre ei încă studenți. Numirile le făcea în scris pentru a se justifica în fața poporului. Iată conceptul numirii tribunalului Vasile Turcu din Cătina: „Se împuternicește prin aceasta Domnu Vasilie Turku de Tribun al poporului în comunitățile Legiunei a patra campestre, adică: Fiskutu, Maniku, Zimbor, Buza, Lonțierdu, Budatelek, Visuia, Katina, Fekete-Lak, în Prefectura Stabului Baldei în prinsoare cu putere și voie de a conlucra în interesul național cu toate puterile în armarea comunităților mai sus numite, strânsa țiinduse de instrucțiunea prin „Poporu Romanu" făcută – Dreptu aceea fiește care suflet romanu pentru binele său este datoria a asculta pe mai sus numitul Domnu Tribunu strașnicul stăruindu ca poruncile de Înălțatu nostru Monarchu date și prin Domnii noștri de Roman înaintate cât mai în grabă să se ducă în sfârșitu. Balda, 2 oct. 1848."[11] Tribunii erau înzestrați cu regulamente și instrucțiuni. Între sarcinile lor erau: conscrierea oamenilor de la 17 la 50 de ani pe sate; alegerea centurionilor sau căpitanilor, a vicecenturionilor și vicecăpitanilor, să cunoască ce arme sunt în fiecare sat și unde erau oamenii să-și facă lănci plătite din lada satului. În fața sătenilor tribunii citeau apelul „Spre cunoștință" sau „Declarație" semnată „Populus Romanu" prin care erau chemați să formeze gărzi naționale pentru siguranța publică."[12]

Acțiunea lui Al. Bătrîneanu a fost devreme sesizată și raportată de autoritățile locale. În 4 oct. Notarul din Ceanul Mare, Szekely Lajos raporta judelui nobiliar al plasei Câmpiei Boloni Ignatz: „Astă seară am văzut dinspre Sopor întrând în sat vreo 25 de străini și printre ei un cleric, înarmați cu furci și au intrat la casa clericului Stoica. Aici erau adunați mulți oameni din Cean, unde clericul (Kapitosz) a citit ordine în limba română. Atunci l-am somat pe el să-mi arate ce ordin are că instigă; la care oamenii din Cean s-au aprins vrând să mă scoată afară spunându-mi să merg de acolo până ce n-o pățesc. Atunci clericul mi-a arătat „Declarație" sub titlul „Populus Romanus" a spus că el este însărcinat să meargă prin 10 sate."[13] Clericul, menționa notarul i-a declarat că va sta până a doua zi la Cean de unde va pleca însoțit de 30 de oameni înarmați și că a dat ordin ca a doua zi să se strângă oamenii din Câmpie. Informat, judele nobiliar alcătuia și transmitea în 5 oct. un raport „despre un cleric instigator în comitat: trecea personal la investigații iar în 8 oct. înainta un raport mai amplu din Tritenii de Jos. El scria: „m-am deplasat la Ceanul Mare și am aflat că a umblat aici un tânăr din Czicudi care a citit niște ordine și a scris pe toți bărbații între 17-50 de

ani. M-am dus la protopopul local să aflu mai multe amănunte şi mi-a relatat următoarele: pe tânărul din Czicudi îl cheamă Măriuţă Simion şi este seminarist la Blaj şi umblă din ordinul diacului din Balda, care a fost cleric dar a fost alungat. A primit ordin ca în fiecare localitate să scrie pe toţi tinerii şi bătrânii şi să citească „Declaraţie"; să ordone oamenilor să-şi facă rost de armă sau să-şi facă lănci pentru că cei care n-o să aibă, într-o săptămână casa lui va fi distrusă. Acest tânăr a venit călare de la Czicudi la Sîniacob însoţit de oameni înarmaţi cu furci. El se autointitulează „Tribunus Plebis", având sub comanda lui 10 sate şi raportează totul clericului din Balda. Din Sîniacob a plecat spre Sopor şi de acolo la Ceanul Mare. Am încercat să aflu în ce localitate din plasa mea a fost şi am aflat că a trecut pe la Czicudi, Tăureni, Uzea şi Cean oamenii îşi fac deja lănci şi se pregătesc să meargă la Blaj pentru ziua fixată dinainte de acel tânăr, din care cauză tineretul este foarte entuziasmat. La Czicudi au şi început exerciţiile militare, au numit căpitani, cum am auzit dintre preoţi îi aleg; în schimb, încă în Tritiul, Urca, Săndulești, Vifoara n-au trecut. În localităţile pe unde a trecut acel tânăr, oamenii nu se mai supun birăilor (…). La Czicudi şi Tăuren, duminică, clericul din Balda i-a făcut pe oameni să jure sub drapel; el a umblat înarmat şi s-a autointitulat „Crai mic" minţindu-i pe oameni că a fost la rege şi că el va rezolva drepturile românilor. Pe episcop şi protopop i-a criticat şi a spus că de acum încolo nimeni să nu mai slujească la stăpân, că 3 părţi a pământului (…) sunt ale românilor pentru că ei sunt de trei ori mai mulţi decât ungurii."[14] Tribunatul lui S. Măriuţă, conform listei lui Al. Bătrîneanu era alcătuit din satele: Tritenii de Jos şi de Sus, Valea Largă, Pădureni, Beiu, Tăureni, Sîniacob, Soporu de Câmpie Ceanul Mare, Sînger.[15] Într-o scrisoare către Bătrîneanu, tribunul se plângea că oamenii nu prea îl ascultă; că din 200 numai 50 au mers la exerciţii şi din 16 călăreţi s-au prezentat numai 2. Din Sânger îngrijorarea judelui nobiliar Kovacs Sandor era exprimată într-un raport către comitele Thoroczkay Miklos semnat în 12 oct. st. v.[16]. Între altele menţiona că clericii eliminaţi din Blaj (în anii 1843-1845 n.ns.) vor veni să instige poporul; că oamenii confecţionau lănci; că birăii veniţi să cerceteze situaţia i-au spus că la Blaj s-a hotărât înarmarea. Cu aceeaşi dată el trimitea al doilea raport. În el scria: „În duminica trecută, înainte de masă la orele 11, un locuitor din Sânger în faţa bisericii române cu glas tare a strigat: fiecare om să se prezinte înarmat şi să meargă la marginea satului pentru că vine un „tiszt" (comisar? n.ns.) regal din Tohot (Tăureni n.ns.) şi să-l însoţească în sat. La asta oamenii înarmaţi cu lănci, sape şi furci

s-au adunat în 10 minute și s-au dus organizați ca niște ostași, și luându-l la mijloc pe tiszt în cel mai mare alai, l-au condus la biserică. De la marginea satului pe tot drumul au strigat „vivat-uri" sau „trăiască Ferdinant". Oprindu-se la biserică, pe oamenii de la 17 la 50 de ani i-au scris pe toți după care le-a spus: să nu plătească dare regală, să nu se revolte împotriva nimănui, să nu se atingă de nimeni și le-a ordonat ca peste o săptămână, când va veni cu prefectul, toți oamenii să aibă lănci, iar dacă cineva n-are posibilitate să-și facă, pentru acele să se dea din lada satului. Organizând toate acestea el s-a întors spre Tohat fiind însoțit de românii din Sânger. Se spune că era fiu unui român din Czicudi, numele nu a putut să-mi spună. Un om din Sânger l-a întrebat că dacă vreun domn din Sânger nu le va permite să-și facă lănci ce să facă, la care a răspuns: dacă cineva se împotrivește să-i raporteze lui pentru că el va aranja totul; la care omul a spus; noi, care se opun, o să-i tăiem; la care tisztul nu a spus nimic și tăcând a aprobat cuvintele omului, deschizând astfel drumul poporului incult la revoltă. Dintre oamenii înscriși el a numit doi căpitani și doi căprari și după aceea a plecat."[18] În același raport judele mai consemna: „Luni la miezul nopții a venit de la Czicudi o înștiințare de ridicare generală de la susnumitul „tiszt" aici la Sânger și localitățile din jur, că ei – „tisztul și prefectul, fiul cantorului din Balda cu numele Baternai, au fost prinși și oamenii să meargă să-i elibereze. Imediat oamenii din Sânger, Chimitelnic, Budeiu, Săcal, Șeulia și din alte localități au plecat. În unele locuri s-au tras și clopotele."[19] Relatează apoi că aceasta a fost numai o alarmă și că „tisztul" le-a mulțumit pentru bunăvoință și oboseală. Judele nobiliar însera și o informație provenită de la fiul discului român din Sânger potrivit căreia prefectul Bătrîneanu ar fi scris tribunului său: „să fie atent pentru că după știrea lui au fost trimiși ostași secui pentru prinderea lui și să îi anunțe pe locuitorii din regiune."[20] Din aceeași sursă judele știa că oamenii ar fi auzit că prefectul a fost prinși că oameni înarmați s-ar fi dus înspre Balda. Alte informații culese de jude erau: că țelul românilor este să obțină libertatea de națiune supremă în Ardeal; că românii nu primesc uniunea; că va avea o altă adunare de la Blaj, unde oamenii trebuie să se prezinte înarmați; că în fiecare parte a plase sale se fac lănci iar țiganii care refuză, sunt alungați; că oamenii din Chimitelnic și Șăulia refuză să mai asculte pe dregători; că poporul i-a lemne din păduri; că în duminica viitoare va avea loc o mare adunare la Valea Largă unde va veni prefectul să depună jurământul; că oamenii umblă înarmați toată noaptea; că sunt semne din care el deducea că: „nu ne putem aștepta la nimic bun."[21]

Rapoartele juzilor nobiliari din Câmpie reflectă modul de organizare şi înarmare conceput de Bătrîneanu. Remarcabil e şi faptul că nicăieri nu s-a recurs la forţă, deşi satele au fost amarnic încercate de autorităţi şi nobilime.

Un alt tribun care şi-a început organizarea devreme a fost Vasile Turcu protopopul Cătinei. Două documente dintre cele descoperite la Bătrâneanu se referă la activitatea acestui tribun: primul este numirea lui ca tribun şi care conţine şi satele tribunatului, citat de noi mai sus; al doilea se referă la convocarea satelor pentru depunerea jurământului şi este semnat: „Alecsandru Batraneanu prefectulu Leg IV Camp. et Membrulu Comitetului Permanent."[22] Tribunul V. Turcu[23] era din Cătina, avea doi fii: Andruş, învăţător în sat, Vasile cleric în anul IV la teologie în Blaj. Primul, arestat odată cu Bătrîneanu, declara în ancheta la care a fost supus: „Fratele meu locuieşte la Cătina cu tatăl meu (…) Acest frate ale meu a dus împreună cu tatăl meu tribunatul, tata fiind bătrân. Pentru aceasta este un ticălos, strică foarte mult, dar eu nu m-am amestecat în asemenea treburi. Eu totdeauna i-am chemat pe oameni să facă numai lucruri bune; e dovadă şi faptul că am moşie."[24] Se pare deci că Ambruş Turcu era departe de cauza naţională. Despre activitatea tribunului V. Turcu vorbea în ancheta efectuată după arestarea lui, Lumperdean Gligor, cetăţean din Cătina. Acesta menţiona că tribunul a reuşit să adune satele pentru depunerea jurământului la Cătina şi că la această adunare era prezent Al. Bătrîneanu şi tribunul – veteran – Dan Ioan din Silivaşi, El arată că jurământul satelor din jurul Cătinei a fost depus în data de 11 oct. st.v. Descriind acest moment, el declara: „am plantat patru pomi şi am luat din biserică cele 3 drapele şi după ce preotul a ţinut o slujbă, profesorul Al. Bătrîneanu şi Dan Ioan urcaţi pe masă, ridicând steagurile, ne-au făcut să jurăm."[25] „Au şi venit – spune el – cei din Ujlak, tocmai atunci când Baternai plecase, dar l-a însărcinat pe preotul nostru să reia jurământul (…) după asta preotul m-a pus căpitan."[26] Aserţiunea lui se referă la faptul că 4 sate au lipsit de dimineaţă la depunerea jurământului şi că prefectul a trimis după ele. Din declaraţiile aceluiaşi martor aflăm că Dan Ioan era tribun în părţile Reghinului.

Un alt tribun numit de prefectul Bătrîneanu a fost Vasile Simonis din Vişinel, tânăr de 25 de ani, în primul an la drept, necăsătorit şi trăind pe lângă fratele său Simonis Iacob, preot în Vişinel. Tribunatul său era alcătuit din satele: Legii, Petea, Palatca, Bărăi, Vişea, Gădălin, Cămăraş, Tăuşeni, Ghirişul Român. Prins odată cu Bătrîneanu, la anchetă el declara: „Am avut datoria să înarmez poporul, folosind orice mijloc. Astfel fiecare să-şi facă

lănci, chiar forțat, la Vaida Cămăraș trebuia să iau măsuri mai aspre pentru că am crezut că administratorul se opune."27 Unul din ordinele sale către preotul Bigian Apsalon din Vaida Cămăraș, spune astfel: „Stimate Domn. Vă ordon să adunați satul și să comandați în numele meu ca fierarul dacă nu e lăsat să lucreze de administrator să se mute în centru satului și să lucreze acolo. Dacă administratorul se opune, protestați, după aceea să-l tăiați bucăți și să-l puneți grămadă."[28] Era semnat Simonis, „Tribunus plebis". În anchetă recunoaște: că a îndemnat oamenii să nu recunoască ministerul maghiar, să fie împotriva uniunii, că a vrut să-i unească pe români în acțiune; că mișcarea românilor a pornit după a treia adunare de a Blaj; menționa că el n-a fost la ea, nici la cea din Orlat și nici la Orba. Unii martori îl acuzau de faptul că ar fi spus: „că nu mai sunt funcționari maghiari și că poporul se va ridica deasupra; că din rândul lor vor fi aleși funcționari, dar mai trebuie puțin timp; că a îndemnat oamenii să facă lănci și că „dacă moșierul nu-l va lăsa pe fierar să lucreze, să fie prins și tăiat în bucăți și aruncat la cîini."[29] Punctul culminant al acțiunii sale a fost în 12 oct. când a organizat depunerea jurământului de satele tribunatului său la Bărăi.

Un alt tribun numit de Al. Bătrîneanu a fost Artimon Lupan, student la Blaj în anul întâi de teologie, fiu de iobag din Valea Largă. Satele tribunatului său erau: Frata, Năciu, Crișani, Boteni, Berchieși, Aruncuta, Suatu de Sus și de Jos, Mociu și Tușin30. Într-un raport întocmit de judele nobiliar din Berchieș aflăm: în zilele trecute a sosit la Frata o solie care a spus preoților că va sosi un Crai mic și să tragem clopotele, dar nu le-am tras după aceea a sosit o masă de oameni, formată din circa 200 de oameni din Czicudi, Sîniacob, Komsid (?), înarmați cu lănci, pistoale. Eu au avut doi conducători: unul Baternai Sandor, fiul diaculuí din Balda, cunoscut instigator și fiul unui om din Czikudi, teolog."[31] Informatorul judelui era unu ldin preoții din loc. La Frata, se spunea în raportul acestuia, Bătrîneanu a ținut o cuvântare înflăcărată după care „arătând spre fiul lui Gyiczui din Czikudi, l-a prezentat ca pe căpitanul satului Frata și altor 10 sate."[32]

Sufletul mișcării din Câmpie a fost însă Al. Bătrîneanu. În ancheta efectuată după arestarea sa pe lângă cele menționate până aici, el a mai declarat: „Nu am fost la Năsăud numai în apropriere, la Prislop, la un bun prieten, fiul preotului de acolo, Vazul, absolutus psihologus, ca să aflu de ce merge poporul la Năsăud."[33] El a menționat că a participat la adunarea a treia de la Blaj, unde, credem noi, și-a recrutat primii tribuni din rândul studenților sau a foștilor colegi. Personal el a organizat și condus tribunatul

format din satele din jurul Baldei, în locul lui Grigore Elekeș din Răzoare, care, credem noi de frică s-a dat bolnav. Activitatea lui începe cu întoarcerea sa de la Blaj. La începutul lunii octombrie judele nobiliar al plasei Arieșului, Korodi Janos, raporta deja că au apărut instigatori.[34] Prezența lui Bătrîneanu în Câmpie era semnalată de autoritățile comitatelor Turda și Cluj în că din 2 oct. Primul raport în acest sens era redactat de judele nobiliar din Berchieș în 4 oct. menționat de noi mai sus.[35] Același jude l-a informat și pe funcționarul de la Cluj, Thuri Lajos, care întors la Cluj i-a relatat, oral, apoi scris, comitelui Matzkasi Pall.[36] Toți cei trei informatori, preotul, judele și funcționarul, insistau mai ales asupra cuvântării ținute de Bătrîneanu. În fața mulțimii adunate la Frata el a îndemnat poporul să se înarmeze: „dacă fierarul face (lancea n.ns.) cu fierul și cărbunele său, plătește 30 cr, dacă pune numai cărbunele 20 cr. și dacă nu pune nimic 12 cr.”[37]. Exagerând, funcționarul Thuri Lajos menționa că Bătrîneanu era însoțit de 4-500 de oameni, pe când judele din Berchieș menționa numai 2-300 de oameni. „era însoțit – scria funcționarul – de 4-500 de oameni și de un steag roșu, alb și albastru, iar armamentul era puști, pistoale, furci, îmblăcii, coase.”[38] În cuvântarea ținută, menționau cei trei informatori, Bătrîneanu a povestit că „împreună cu 7 tovarăși a rătăcit prin munți unde a stat ascuns 3 luni, hrănindu-se cu alune și deși domnii l-au urmărit el a scăpat: „că preotul vostru și episcopul vostru v-au vândut pe 3 mierțe de aur.”[39] El i-a învinuit pe preoții din loc pentru că nu i-a lăsat pe săteni să se ducă la Blaj; le-a spus că v-a veni peste o săptămână să vadă cum s-au înarmat. Ar fi spus de asemenea: „se cuvine ca dintr-un milion și jumătate de români să fie de trei ori mai mulți funcționari decât unguri” și apoi „poruncindu-le ca pe ziua de 5 octombrie toți să fie înarmați, poporul codindu-se le striga: Nu vă temeți. Dacă funcționarul județean vrea să vă împiedice răsculați-vă, nu vă lăsați până la ultima picătură de sânge. 120 de sate stau pentru apărarea voastră. Țiganii trebuie să pregătească lancea pentru 12 creițari, iar pentru 23 octombrie din fiecare casă să se prezinte a Blaj un om înarmat. Celui ce va merge numai cu bâta i se va sparge capul. Acolo se dau și arme.”40 Se menționa în rapoarte că după ce l-a numit tribun pe Artimen Lupan, și-a ales 100 de oameni pornind spre Vișinel Blada și Sărmaș; că a lăsat o proclamație și că în fața curții lui Inczedi Zigmond au tras cu armele în aer și au strigat „că el nu mai este vicecomite și că ungurii sunt puțini 500.000 pe lângă un milion și 80.000 de români și că domnii care i-au exploatat până acum trebuie să plătească înapoi (…) și a îndemnat pe oameni să taie

pădurile pentru cărbuni la fel ca cei din Balda, care au tăiat 12 braţe din pădurea grofului Beldi."[41] La Balda şi Sărmaş, Bătrîneanu se afla înainte de 4 octombrie pentru că la această dată, după cum reclamau grofii Beldi Janos şi Teleky Janos, „la Sărmaşul Mare şi Balda a început răscoala românilor, care poartă drapele negru-galben şi cheamă pe români să se înarmeze în 3 zile."[42] Paralel, comitele Matskási Pál era informat şi de „haosul" creat de Urban[43], care activa, spunea el, în spirit revoluţionar şi că comitatul Cluj ordinea este răsturnată şi răscoala românilor poate izbucni în orice moment.[44] Comitele era informat de situaţia din comitat şi a trecut la măsuri draconice împotriva instigatorilor pentru înăbuşirea în faşă a mişcărilor româneşti, cu ajutorul gărzilor naţionale sau detaşamentelor de voluntari puse la dispoziţia sa.[45] După Frata şi Vişinel, Bătrîneanu s-a îndreptat spre satul său Balda în jurul căruia urma să organizeze un tribunat condus de Grigore Elekesi din Răzoare, dar acesta fiind bolnav a trecut el la organizarea tribunatului. Tribunatul ce ar fi trebuit să fi fost condus de preotul din Răsoare, era alcătuit din satele: Grebeniş, Pogăceaua, Band, Culpiu, Şeulia, Zau, Miheş, Răzoare, Tuşin, Vişinel.46 La Balda, Bătrîneanu l-a ales tribun pe Valea Ioan, fiul preotului din loc ce era elev la Blaj, peste satele: Ogniţa, Posmuş, Galaţii Bistriţei, Lunca, Stupini, Archiud, Brudfalău, Budurleni, Pinticu, Iuda. După lista tribunatelor, acesta purta numărul 6,47 iar a lui numărul 7. Între documentele găsite asupra lui Bătrîneanu notat cu litera „B" de fapt un ordin, se menţiona: „trupa română să se prezinte la Pogăceaua să depună jurământul"[48]. Sub aceeaşi literă se află şi o scrisoare care începe cu „Fraţilor Mădărăşeni" şi care le aduce la cunoştinţă sătenilor din Mădăraşul de Câmpie, hotărârile recentei adunări de la Blaj privind înarmarea poporului, „formarea de prefecturi şi - spunea el – dumneavoastră vă ţineţi de prefectura IV Campestre."[49] Tot în ea, el îi instruia: „De cumva veţi fi asuprişi de vecinii maghiari pentru că vă armaţi sau vă vor face alte nedreptăţi şi goane, protestaţi, că şi voi asemenea o să le faceţi şi de se vor scula să vă omoare sau să vă prindă şi a vă duce la temniţă, daţi-mi de ştire ca unui prefectu, ca să vă vin spre ajutor cu 5 sau 6.000 câmpeni bine armaţi, iar dacă vă vor da ei pace, voi să nu vă sculaţi împotriva nimănui, fiţi cu curaj, fiţi cu voie şi întrarmaţi-vă."[50] Menţiona că şi „cătanele statului sunt alături de noi, ca să stricăm pe ceia care vor să calce sfânta dreptate, străduindu-se a vă mai face robi"[51]. Conform documentelor descoperite la Bătrîneanu, el s-a adresat şi preotului din Budiu, Ioan Pop,[52] deşi numele său nu este trecut între cel al tribunilor. Satul

Budiu, conform listei cu tribunatele, făcea parte din tribunatul 11, în fruntea căruia era desemnat Vasile Vespremeanu şi era alcătuit din satele: Săcal (Bărboşi), Budiu, Chimitelnic, Lechinţa, Iclandul Mare şi Mic, Căpuş, Lorinţa, Şincai şi Rîciu.[53] Deşi, n-au ajuns să fie confirmaţi de Comitetul Naţional, Bătrîneanu îi avea ca tribuni în părţile nord-estice ale Câmpiei pe Moldovan Ilie şi Moldovan Gabriel în tribunatul 10 alcătuit din satele: Milaşul Mare, Frunzeni, Socolul de Câmpie, Sîntu, Sasuifalu, Logicu, Filpiş, Orosfaia, Băiţa, Suplac.[54] El s-a adresat şi lui Ioan Faur (Kovats), cleric în anul IV la Blaj din Şopteriu, pe care l-a numit în fruntea tribunatului 9, alcătuit din satele: Milăşel, Ercea, Băla, Poca, Almaşu, Crăieşti, Urmeniş, Şopteriu, Uilacu, Sînmartin[55]. Pe Pop George din Sîntioana, l-a numit tribun din satele din nordul Câmpiei şi anume: Diviciorii Mari şi Mici, Ciochiş, Sopteriu, Uilacu, Sînmartin.[56] Pe veteranul Dan Ioan l-a numit tribun peste satele următoare: Tagu Mare şi Mic, Silviaş, Pusta-Cămăraş, Sărmaşu-Mare şi Mic, Sîngeorgiu de Câmpie, Sânpetru de Câmpie.[57] Acesta era tribunatul 1. În partea sud-vestică a Câmpiei l-a desemnat tribun pe Grigore Olariu din Sânger peste satele: Cheţani, Hădăreni, Luncani, Luna, Câmpia Turzii, Sâncrai, Sânmartin, Grindeni, Urca. Tribunatul purta numărul 5.[58] Acţiunea de organizare şi înarmare a românilor desfăşurată de Bătrâneanu era consemnată şi de ziarul „Ellenőr" din 13 octombrie, în care se scria „Venind dinspre Câmpie în ziua de 7 (octombrie st.v. – n.ns.) la N. Czegen (Tagul Mare n.ns.) am fost oprit de români. Preotul de aici ne-a povestit că alaltăieri a trecut pe acolo Batternai Sandor cu un drapel imperial adus de la Năsăud şi a spus oamenilor că la Blaj s-a hotărât ca fiecare român să se înarmeze pentru că în 13 ar fi altă adunare de la Blaj. Până atunci vor sosi armele din Galiţia, care vor fi împărţite românilor. Preotul a mai spus că Batternai a numit şi tribuni, şi ca şi comandant a celor 13 sate din cerc l-a numit pe Dan Ioan din Silviaş."[59] Se pare că Bătrîneanu s-a adresat şi preotului Ioan Moga din Tritenii de Sus, tot în problema organizării tribunatelor, întru-cât una din scrisorile sale era adresată unui cetăţean cu acest nume. Atrage atenţia faptul că în activitatea de organizare a prefecturii sale, Bătrîneanu nu a provocat niciun incident. Deşi nobilii din loc reclamau începutul răscoalei românilor. În cuvântările sale n-a îndemnat la ridicarea poporului împotriva celei mai abuzive nobilimi din această parte a ţării. Ambruş Turcu, învăţătorul din Cătina, arestat odată cu Bătrîneanu, declara la anchetă că Bătrîneanu a cerut oamenilor, „să deie porţiile şi să execute zilele de lucru pentru că nu peste

mult timp va veni libertatea şi pentru ei."[60] O dovadă concretă a comportării sale, o constituie scrisoarea baronului Kemény Károly din Vişinel prin care acesta îi cerea lui Bătrîneanu să intervină în problema obligaţiilor jelerilor săi, ce refuzau să le mai facă,[61] Baronul Kemény recunoaşte, prin aceasta, autoritatea prefectului din Câmpie.

Urmărit îndeaproape de autorităţile comitatului Cluj, lui Bătrîneanu i se pregătea arestarea. După adunarea de la Cătina, menţionată de noi mai sus, unde a fost depus jurământul de către satele tribunatului 8, condus de Vasile Turcu, el a plecat spre Bărăi cu căruţa lui Ambrosie Turcu, unde era aşteptat de V. Simonis, ce-şi convocase satele în acelaşi scop. Era însoţit de o gardă de 4 călăreţi din Cătina: Moldovan Gavrilă, Bonţiu Ştefan, Cojocar Toader şi Dan Filip. Într-o scrisoare din 12 octombrie (st.v.) a vicecomitelui Inczedi Zsigmond se arăta următoarele: „Recent comitele suprem a fost informat că unul din oamenii lui (Al. Bătrîneanu n.ns.), Simonis Laszlo din Cetelke de 28 de ani, neunit, necăsătorit, a chemat la Bărăi 10 sate şi pentru prinderea lor, au ca şi comisar, cu forţe suficiente, la ora 8 seara în 10 luna curentă, m-am deplasat acolo şi am ajuns dimineaţa în hotarul satului."[62] Şi Bătrîneanu menţiona la anchetă; „De aici (Cătina n.ns.) m-am dus cu Ambrus (Turcu n.ns.) cu căruţa, marţi d. m. la Barei, unde la fel pentru ziua următoare am convocat o astfel de adunare."[63] Când el a ajuns se pare că nu toţi locuitorii satelor din tribunatul lui Simonis au sosit. Ordinul de arestare a celor doi tribuni a fost dat de comisarul Vay Miklos, iar operaţiunea a fost încredinţată vicecomitelui Inczedi Zsigmond şi grofului Bethlen Gergely, lt. maj. al gărzilor naţionale din comitatul Dabîca, organizatorul „cavaleriei libere din acelaşi comitat."[64] Vicecomitele Inczedi descrie întregul moment: „Acolo (Bărăi n.ns.) armata a înconjurat satul, iar cealaltă parte a ei a intrat în sat. Observându-ne, locuitorii satului au tras clopotele, la care oamenii s-au înarmat, fiind gata să reziste."[65] A trimis, menţiona el, la casa preotului soldaţi pentru a-i aresta pe cei doi. „Când aceştia – declara el – au refuzat să se predea, am trimis forţe mai mari şi când au intrat în curte, ostaşii au fost întâmpinaţi cu puşcături şi atunci ostaşii au deschis focul şi după o oră, 8 oameni au căzut şi 3 au fost răniţi (…) fără speranţă a rămas şi Betternai, din mâna căruia a fost smuls pistolul şi a fost prins."[66] Menţiona că a fost arestat şi Ambrus Turcu şi că au fost capturate următoarele: 2 drapele, 127 lănci, 32 furci, 3 securi, 4 coase, 3 arme de foc, 4 pistoale. Forţa de care dispuneau cei doi era de peste 250 de oameni înarmaţi, pedestraşi şi călăreţi. „Este demn de reţinut – declara

vicecomitele – că în timp ce se producea arestarea acestora, pe coasta dealului de la Bărăi, s-au adunat aproape 1.000 de oameni din acele sate care au fost răsculate de acești instigatori și numai plecând repede am putut evita să nu fim atacați, și care ne-au însoțit permanent strigând după noi. În câteva locuri ne-au atacat și numai iscusința lt. majorului Bethlen Gergely ne-a salvat. Din mai multe locuri, de la distanță, s-a tras asupra noastră, dar spre norocul nostru nimeni n-a fost nimerit. Așa a trebuit să venim până la Cluj și am sosit în octombrie."[67] El menționa tot ce s-a găsit asupra lui Bătrîneanu. Acțiunea s-a desfășurat prin surprindere, cu o forță ce beneficia de arme de foc. Satele nu erau încă prezente toate, iar cei prezenți erau înarmați cu arme rudimentare și inferiori ca număr.[68] Unele surse dau cifre de 2.000 de oameni strânși la Bărăi. Ambruș Turcu, despre acest moment, în anchetă declara: că atunci când armata a înconjurat satul, oamenii: „Au luat armele, fiecare ce avea și l-am auzit pe Batternai spunând să nu se predea și așa s-a întâmplat împușcătura, că dacă s-ar fi predat ei, nu s-ar fi întâmplat nimic."[69] El susținea că asupra soldaților s-ar fi tras o împușcătură dintr-un coteț. Amintea că au căzut 8-9 oameni și că mai mulți au fost răniți. Arestat și el, descrie drumul până la Cluj: „peste tot s-au ridicat oameni și au vrut să atace ca să-l elibereze pe Simonis și Batternai, dar husarii au reușit să-i respingă. Un asemenea atac a fost la locul numit Caien și Meneș unde s-a tras asupra armatei din pădure, sau la Valea Becaș, unde s-au adunat mulți oameni, dar n-au avut curajul să atace armata. Am plecat din Barăi dimineața la ora 9 și am sosit la Cluj la 4 după masa."[70] Despre ciocnire V. Simonis, în anchetă declara: „honvezii au înconjurat Barăii și degeaba i-a îndemnat Batternai pe oamenii înarmați să nu se predea, până la sfârșit eu au fost învinși și astfel noi am fost arestați."[71] Alte relatări, despre acest moment, au mai făcut în cursul anchetei: lt. Alsó Sándor, slt. Keresztes Kálmán, de la compania 11 honvezi, Józsika Géza și Huszár Károly de la compania I-a călăreți voluntari, soldatul Nagy Antal din plutonul I, campania III-a honvezi, Szucsági Imre sluga vicecomitelui Inczedi și Veres Sofron, birjarul judelui nobiliar Bíró Páll. Toți declară că oamenii erau înarmați „cu lănci și arme de foc și când au tras oamenii și armata au deschis focul, la care sătenii s-au predat, depunând jos lăncile."[72] În 12 octombrie „Ellenőr" publica știrea: „Ieri după masă au fost aduși în orașul nostru Batternai și Simonicsi, acești doi mari instigatori, care au fost prinși la Barei. Comisarul nostru regal aflând aceștia doi se găsesc și instigă în zonă, a trimis 200 de honvezi și 50 de husari Kossuth, care au somat locuitorii să-i predea pe cei doi. Când au

refuzat, au atacat pe cei peste 2.000 de oameni, dezarmându-i. Pe cei doi cu mâinile legate le spate i-au adus de la Barei la Apahida şi de acolo în oraş. În această luptă au căzut 8 români, s-au rănit 15, armata a luat un drapel albastru, alb, roşu şi două care cu arme."[73] „Gazeta" relata şi ea în 14/18 octombrie despre prinderea celor doi revoluţionari."[74] A doua zi după arestarea celor doi revoluţionari, Tribunalul statarial a comitatului Cluj, format din judele suprem Szalla Elek – preşedinte, Újvári Károly – jude suprem, Szabó Ferenc – jude nobiliar, Istvánffy Sándor – jude nobiliar, Nagy Elek – notar, ca membri, îşi încep activitatea. După ce s-a citit ordinul de funcţionare a tribunalului, precum şi descrierea faptelor de către vicecomitele Inczedi Zsigmond, s-a trecut la anchetarea celor arestaţi. Primul anchetat era învăţătorul Turcu Ambrosie din Cătina, a cărui depoziţie agrava soarta fruntaşilor arestaţi. El menţiona că starea de revoltă a fost determinată de chemările lui Urban şi de prefecţi români.[75] Anchetat Al. Bătrîneanu declara că: „Sunt Batternai, românește Bătrîneanu Sandor din Balda, am 28 de ani, unit, necăsătorit. Am fost învăţător la Abafaia (Apalina n.ns.), iar la Blaj, Clericus, dar înainte de a termina am venit din şcoală, nedând ultimul examen. Sunt fiul cantorului român din Balda, Betreneanu, adică Chivorean, pentru că trăim cu două nume."[73] Menţiona că nu a participat decât la adunarea de la Orlat şi Blaj, că n-a fost la Urban decât la un prieten la Prislop. Susţinea că înarmarea s-a hotărât cu permisiunea împăratului, că Ardealul a fost împărţit în cinci prefecturi şi menţiona numele prefecţilor. Reda elemente din cuvântarea ţinută în adunarea de la Cătina, pregătirea adunării de la Barăi şi arestarea lor. Era convins că armata nu se va atinge de ei. Întrebat „De ce a crezut el că fiind însărcinat de o adunare ilegală (cea de la Blaj n.ns.) să nu ţină cont de autorităţi, să cheme la înarmare pe români" el răspunde: „uniunea s-a făcut fără consimţământul şi voinţa românilor, iar înarmarea credeam că e dreptul atât a maghiarilor, saşilor, cât şi a românilor."[77] După ce a fost acuzat că a folosit un jurământ formulat de el (de fapt identic cu cel depus pe Câmpia Libertăţii n.ns.) a fost întrebat de ce a semnat cu titlul de „Membru al Comitetului Permanent" la care a răspuns: „Da, eu sunt membru al comitetului şi eu cred că acel comitet ar trebui să-şi continue activitatea pentru interesele românilor."[78] Era acuzat că şi-a făcut faimă chiar printre nobili şi era dat ca exemplu cazul baronului Kemény Károly. Întrebat cum de a avut curajul să instige din nou, răspundea că deşi ştia că guvernul a ordonat prinderea lui, încă de când se afla la Sibiu, a început să activeze fiindcă nu i-a fost frică. Recunoaşte că a

fost prefect al Câmpiei, că a numit 11 tribuni, că a cerut oamenilor la Cătina să nu recunoască ministerul maghiar, că a îndemnat împotriva uniunii, că a spus că episcopul Lemény i-a trădat pe români, că maghiarii nu sunt decât pentru regele lor pentru care s-a făcut uniunea. Recunoaşte scrisorile şi documentele găsite asupra lui, arătând că proclamaţiile le-a împărţit oamenilor, ca şi instrucţiunile. La sfârşit adăugă: „Am spus tot, nu mai am ce spune, numai atât că în tot ce am spus mai sus, nu am avut intenţii urâte."[79] La anchetă V. Simonis recunoştea: că a fost numit tribun în peste 10 sate, că a îndemnat oamenii împotriva uniunii şi ministerului maghiar, că a pregătit adunarea de la Barăi, că nu a participat la adunarea de la Blaj şi nu a avut legături cu Urban, că totul a făcut din porunca lui Bătrîneanu. Au mai fost audiaţi încă 10 martori. Între aceştia Végh Mihály, avocat, declara că fiind în Câmpie a observat că autoritatea funcţionarilor maghiari a dispărut; că cei mai mari instigatori sunt V. Simonis şi Al Bătrîneanu; că în Câmpie totul răsturnat şi ar putea izbucni o răscoală pustiitoare, din moment în moment, pentru că oamenii se înarmează."[81] Szentpálly Dániel jude nobiliar din în plasa Moci declara că în Câmpie, funcţionarii nu mai sunt ascultaţi, că oamenii ascultă numai de instigatori; că este mare pericolul unei răscoale. Funcţionarul Doja Sándor îl acuza pe Simonis că a făcut agitaţie împotriva funcţionarilor şi pentru înarmarea la Palatca. Ceilalţi martori erau ofiţeri şi soldaţi din trupa ce i-a arestat pe cei doi fruntaşi români. Tribunalul a trecut apoi la înfăţişarea martorilor cu acuzaţii, a consemnat documentele găsite asupra lor şi a început dezbaterile pentru pronunţarea sentinţei. Întrucât se făcuse târziu, aceasta a fost amânată pentru a doua zi. În 13 octombrie (st.v.) tribunalul s-a deplasat la curtea unde erau închişi cei doi deţinuţi şi „în faţa unui numeros popor au fost citite cele cuprinse în procesul verbal şi la ora 7 a fost pronunţată sentinţa."[82] Bătrîneanu, după ce i se înşirau toate acuzele, era pedepsit cu moartea prin spânzurătoare, sentinţă fără drept de apel, recurs sau atenuare."[83] Sentinţa se încheie astfel: „această pedeapsă capitală să fie executată după ordonanţa regulatoare a tribunalului revoluţionar în timpul prescris şi anume să moară ridicat cu frânghia legată la gât."[84] Sentinţa lui Simonis era identică. Cu executarea acesteia a fost însărcinată vicecomitele Inczedi Zsigmond, care s-a prezentat la ora 12 în 13 octombrie şi i-a anunţat pe deţinuţi că au la dispoziţie 3 ore să se pregătească pentru moarte şi li s-au trimis preoţii pentru ultima spovedanie."[85] G. Bariţ arată [86] că a fost chemat pentru aceasta preotul Nicolae Pop din Cluj – Mănăştur, dar că Bătrîneanu a refuzat „să se pocăiască" spunând: „N-am de ce să mă

pocăiesc; eu cu faptele mele de tribun am voit numai să deștept și să ridic poporul românesc, cu asta n-am făcut ungurilor niciun rău."[87] Tot Bariț, consemnează că preotul l-a întrebat pe comitele Matskási Pál, „ce lucru mare au comis acei tineri de-i spânzură și nu-i pedepsesc cu carceră pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat?" la care acesta a răspuns „Ei au comis crima pe care o comiți și Domnia Ta, că și Domnia Ta voiești ca românii să fie asemenea cu ungurii. Eu le-am zis acestora că prin acestea răstoarnă patria, în pericol, dar nu m-au ascultat."[88] Tot el menționa maltratarea celor doi revoluționari de husari și plebea din Cluj. Locul execuției a fost fixat lângă Someș.[89] Procesul verbal al tribunalului statarial consemna și ultimele clipe din viața celor doi martiri. V. Simonis „se arată un om împăcat cu gândul că moare, dar Batternai Sandor, chiar în curtea casei comitatului, după ce a terminat preotul împărtășania a spus românește oamenilor: „Să trăiască Dacia Romană până va veni un făuritor mai mare și mai târziu, înaintea execuției la fel a vrut să vorbească. Moartea lor era cu atât mai tragică, cu cât cei pentru care se jertfeau, n-au putut să-i petreacă pe ultimul lor drum, decât cu ochii de la distanță, de pe dealurile someșenilor.[91] Gazetele au anunțat și ele condamnarea celor doi tribuni români. Cu toată strădania lor, anchetatorii n-au putut dezvălui decât un singur argument pentru vinovăția celor doi revoluționari: idealurile națiunii lor. Această sentință a străbătut, înfiorând întreaga românime din Transilvania și de peste Carpați. Autorul principal era baronul Vay Miklós. Intr-o scrisoare plină de cinism și perfidie, bănuind reacția românilor, el se adresa episcopului A. Șaguna, cerându-i să adreseze „o pastorală potrivită poporului român și în aceasta, să îndemnați în mod părintesc să se grăbească să revină la ordine și supunere (…) să părăsească sfaturile blestemate ale instigatorilor.[93] Era hotărât să folosească toate mijloacele pentru restabilirea ordinii și liniștii tulburate de români. Că „patronul"[94] execuției celor doi tribuni era baronul Vay Miklós, o dovedește și ordinul său trimis comitetului din Turda, în care cerea: „Cavaleria secuiască condusă de căpitanul Baumgarten în urma prinderii a doi români instigatori aduși în fața tribunalului și în eventualitatea executării lor, s-ar putea ca în Câmpie să se revolte românii și pentru împiedicarea acestora vă somez ca cu compania Dumneavoastră și cu ispanșagul din comitetul Albei de Jos să luați măsuri pentru păstrarea ordinei și disciplinei despre care am înștiințat și comandamentul din Sibiu."[95] Deci baronul, în 12 octombrie (st.v.), înainte de pronunțarea sentinței, ordona măsuri de preîntâmpinarea unei foarte probabile răscoale

românești. În 17 octombrie, el comunica judelui suprem regal al Scaunului Mureș, numele prefecților români cunoscuți din documentele lui Al. Bătrîneanu și ordona arestarea lor.[96] Comisarul regal avea în spatele său și guvernul de la Pesta.[97]

Reacția românilor în Câmpie, după asasinarea fruntașilor lor, era cea preconizată și de comisarul regal. Îndârjirea românilor și ridicarea la luptă a crescut amenințător. În Câmpie au fost trimise trupe, lucru argumentat de adresa comitelui Matskási Pál, către comitele din Turda, în care se menționa că „pe baza ordinului comisarului Vay Miklós a fost trimisă o companie de grenadieri, una din călărești secui în frunte cu un comisar din comitat pentru liniștirea spiritelor de acolo."[98] În aceeași adresă se specifica că după îndeplinirea misiunii în comitatul Turda unitățile trebuiau să fie îndrumate la Ulieșul Mare ori la Frata prin comitatul Cluj pentru a liniști „răscoalele" de aici. În 19 oct. st.v. comitele Matskási Pál îl informa pe comitele din Turda despre arestarea și executarea celor doi tribuni români.[99]

Arăta că „răzvrătiții români s-au împărțit în cinci prefecturi și acestea în mai multe tribunate", că Vay Miklós a ordonat trimiterea armatei în localitățile Cercului de jos pentru prinderea instigatorilor și liniștirea maselor. Anexa o listă cu tribunii numiți de Bătrîneanu în Câmpie în care figurau: Dan Ioan din Silvaș, Pop Gheorghe din Sîntioana, Moldovan Elias și Gavrilă Orosfaia, Kovacs ori Kovasa din Septeri, Valliya Ioan – fiul preotului din Balda, Turc Laszlo și feciorul protopopului militar din Cătina, Elekesi Gergely preotul din Velcher, Lupan Filip ori Jurian din Țicudi, Simonics Laszlo (spînzurat), Maurian Simion din Ticudi, Olarius Gyorgy din Sânger, Vespremian Vasile din Dateș. Înșira apoi pe 5 prefecți consemnați în documentele lui Bătrîneanu.[100]

În partea sudică a Câmpiei, organizarea și înarmarea românilor începuse sub conducerea lui V. Moldovan, teolog în anul III la seminarul din Blaj. El își începea acțiunea de organizare a Legiunii a III-a, „în a V-a zi după adunare."[101] Despre întinderea prefecturii sale el scria: „Legiunea mea se întindea de la Mureș la Târnava Mică în sus, până unde sunt români și în jos până la Jidvei și Căpâlna."[102] Tribunii săi erau Florin Lăscudeanu din Cucerdea (c. Târnava), Iosif Tămaș, ginerele preotului din Sânmărghita (c. Turda), Iacob Olteanu din Vaidei (c. Turda), Alexandru Pop din Sânpaul (c. Târnava), Petru Bonta din Șăușa (c. Turda). Menționează că și-a numit centurioni și căprari, că pentru exercițiile militare se folosea de un veteran

din Sânpaul pe nume Vicu. Ioan Rusu (Oros) susține că el ar fi fost desemnat ca viceprefect.[103] Un alt tribun al său a fost Vasile Pop din Nazna.[104] În primele zile ale lui octombrie a activat și în satele din nordul Mureșului, în Câmpie. În 5 oct. casierul regal din Căpuș Boer Lajos raporta: „Ieri, fiul preotului din Chirileu, a venit la Sânmărghita unde, împreună cu fiul preotului român de acolo (Ioan Precup n.ns.) au început instigările, iar de aici au plecat în plasa Bogata unde s-au prezentat ca oficiali și au pus biră.”[105] Informa comitatul că de la Sânmarghita aceștia au plecat în alte sate însoțiți de 100 de oameni înarmați cu furci și lănci; că lor li s-au alăturat oamenii din Căpuș formând o trupă de peste 300 de oameni la care se adăugau pe drum alții; „Cei din Căpuș și împrejurimi, scrie casierul regal, amenința deschis cu uciderea maghiarilor (nobililor n.ns.) și confiscarea bunurilor lor (…). Nu poate fi trimisă nicio scrisoare oficială din care cauză vă rugăm să trimiteți o armată de cel puțin două sute de oameni (…). Din această cauză nu mai pot strânge nici dările.”[106] Și judele plasei Bogata Zámbler György informa comitatul în rapoartele din 1 și 2 octombrie.[107] El menționa pe cetățeanul Pop Ilie din Căpuș care a îndrăznit să-l oprească pe drum și i-a spus; „spune stăpânilor că dacă îndrăznesc să ia lăncile de la oameni vor pieri.”[108] Consemna și numele lui Ciuncu Simion și Talabuc Teodor ca instigatori; menționa că oamenii din Căpuș se înarmau și făceau exerciții militare. Pe seama acestor rapoarte, comitele Thoroczkai Miklós informa Guberniul şi cerea trimiterea armatei pentru restabilirea ordinii în aceste părți. Că V. Moldovan a acționat în satele părții de sud a Câmpiei o dovedește și ancheta preotului român din Rîciu, Ioan Pop, prins la sfârșitul lui octombrie de trupa de vânătoare a sc. Mureș.[110] Întrebat de anchetatori de la cine a primit ordine în afară de Urban preotul declara: „Peste noi a fost numit de la Blaj un prefect. Vasile Moldovan, sub autoritatea căruia aparțin mai mulți „tribunus plebis”, iar sub ordinele acestora stau căpitanii locali (…) și pe mine m-au numit un astfel de căpitan, celălalt căpitan la Râciu este Bucur Ioan care este și primarul satului. Alți căpitani sunt următorii: la Sânmartinul de Câmpie, cantorul român și Bota Ioan, la Urmeniș, Pavel Stevaru, la Șamșud (Șincai n.ns.) Drăgan Petru și Istrate Leța.”[111] Un raport din 2 oct. a notarului Gáll Lajos din Șincai confirma activitatea lui Drăgan Petru la Șincai. El menționa înarmarea și mânuirea armelor de către românii din sat, precum și refuzul acestora de a mai duce „naturale” la Tg. Mureș.[112]

V. Moldovan precede în organizarea legiunii sale la fel ca Al. Bătrâneanu. Într-o corespondență cu tribunalul său Vasile Rotaru, el

sublinia: „noi ne înarmam pentru apărarea siguranței obștești și nu pentru a ataca pe compatrioții noștri, așadar și noi astfel ne înarmăm ca ungurii și sașii, spre a înființa o gardă națională, deoarece avem acest drept (…) să pui oamenii să jure după formula de jurământ de pe Câmpia Libertății și după ce le vei fi îndeplinit toate acestea fă un tabel și trimite-mi-l mie printr-un om, care va avea forma aceasta: În satul … centurion… vice … oameni de arme …și caporalul … . Semnează Vasile Moldovan prefectul Legiunii a III-a Mureșană.[113] Din tribunii din Câmpia a lui V. Moldovan primul care începea organizarea și înarmarea românilor a fost tribunul Vasile Pop din Nazna.[114]El conducea și organiza satele din jurul Naznei, majoritatea din Câmpie, care intrau în sc. Mureș. Cei doi memorialiști mureșeni I. Rusu – Cros și V. Moldovan descriu prinderea tribunului Vasile Pop de către gardiștii din Tg. Mureș conduși de Jenei József, fostul comisar cu recrutările în Scaun. După un ziar clujean, arestarea lui s-a făcut astfel: „Jenei József în fruntea unei trupe de Gardă Națională din Sîntioana și Berghia a pătruns în seara de 10 oct. în satul Nazna, a arestat pe cei nouă tineri ce-i păzeau casa lui Vasile Pop, printre care, îmbrăcat ca și ceilalți flăcăi în costum țărănesc, l-au descoperit și arestat împreună cu cei nouă și l-au transporta la Tg. Mureș.”[116] Înștiințați, Vasile Moldovan și I. Oros au mobilizat satele din jur, din care s-au strâns între 2-6000 oameni, au redactat un protest către Comandamentul Gărzii Naționale din Tg. Mureș, pe care l-au trimis prin Vasile Suciu din Ungheni, cerând eliberarea imediată a tribunului român. În drum spre Lutița, contele Mikó Imre a fost oprit de masa românilor concentrați la Ungheni, pregătită să-și facă singură dreptate. Contele a fost lăsat să treacă după ce a promis eliberarea tribunului. „Mikó – scria V. Moldovan - s-a dus la Tg. Mureș dar și-a pătat onoarea, căci pe Vasile Pop nu l-a eliberat.”[118] Informat de mobilizarea satelor la Ungheni, judele suprem regal al Sc. Mureș a trimis un jude pentru a lămuri poporul „că secuii și mai ales nobilii Consiliului Scaunului Mureș nu sunt împotriva românilor și cei care vor respecta legea nu vor avea de suferit.”[119] Pentru că nici el nu reușea într-o reușită a acestei delegații, îi solicita comandantului cetății col. August von Auenfels să trimită și el o delegație în același scop.[120] Colonelul îi răspundea că întrucât au fost trimiși deja 40 de husari la Ungheni și că „după masă la ora 3 (12 oct. n.ns.) va fi executat Vasile Pop” nu-și putea lua răspunderea expunerii oamenilor săi la un asemenea risc. El a cerut, prin doi ofițeri, judelui suprem suspendarea pedepsei, fără succes, deși la amenințat pe jude cu intervenția lui Urban.[121] Executarea tribunului

român s-a făcut în 12 oct. la orele 2 după masa; sentința fiind dată de Tribunalul de judecată din Tg. Mureș prezidat de vicejudele regesc Szentiváni János. Pentru siguranță o companie de gardiști naționali întărită cu honvezi și cavalerie l-a însoțit pe tribun de la închisoare la marginea orașului, în Mureșeni, de unde abia a doua zi corpul său a fost ridicat și înmormântat la Nanza.[122] În ziua execuției judele suprem regesc îi raporta lui Vay Miklós că: „la dorința poporului agitat și cu asentimentul întregului Consiliu al Scaunului, conform ordinelor superioare, a fost arestat și predat tribunalului marțial și a fost spânzurat" Vasile Pop.[123] El descria întărâtarea românilor din preajmă, care amenințau orașul; sublinia refuzul și dezacordul colonelului cetății față de acțiunea sa; solicita subordonarea acestuia; îl informa că a fost obligat să solicite maiorului Balázs Manó voluntari care i-au și trimis 400 din care pentru restabilirea ordinii 300 a trimis la Ungheni, 50 urma să trimită în satul Luca, 50 în plasa Band și 50 în plasa Sincai.[124] În 13 oct. el informa și Guberniul de executarea tribunului român.[125] Știrea executării tribunului Vasile Pop a brăzdat întreaga Transilvania, încordând și mai mult relațiile româno-maghiare. În 19 oct. „Ellenőr" scria: „La Nazna au fost confiscate 300 de coase, a fost arestat Papp László fiul preotului român care a fost tribun pe 10 sate din jur. A fost arestat în 12 oct. și tribunalul statarial la condamnat la moarte. A fost spânzurat la Mureșeni."[126] Corespondentul lui „Kolozsvári Híradó" în 15 oct., folosind un limbaj mai ironic scria: „Ieri și alaltăieri au fost prinse două păsări. Una e Vasile Pop „tribunus plebis". Rezultatul adunării de la Blaj e cunoscut cititorilor care știu că acolo țara s-a împărțit, după obiceiul roman, în prefecturi și s-au numit funcționari care au tăiat în două viața administrativă de până acum a țării, amenințând-o cu distrugerea. Un astfel de atentat a voit să facă și numitul „tribunus plebis" feciorul popii din Nazna care cu cea mai mare încredere a trimis porunci la sate în care, ca și în porunca trimisă notarului din Pănet, ordona ca toți locuitorii din ținutul, distribuit lui de adunarea de la Blaj să i se supună și la ziua fixată să-l aștepte gata ca să depună jurământ în mâinile sale știind că în curând sosesc și soldații împăratului într-ajutorii. În noaptea de 10 oct., Iosif Jenei cu niște gardiști au izbutit ca să-l deținâ."[127] Corespondentul menționa ciocnirea și apoi arestarea a încă nouă tineri deodată cu tribunul. Într-o adresă a tribunalului statarial către Consiliul Sc. Mureș, în care era inclus procesul-verbal cu anchetă și 52 de acte capturate de la V. Pop, între cei arestați sunt menționați: Drăghici Ioan, Drăghici Petru, Farago Zaharie, Oroian Petru, Cioban Ioan, Pușcaș Ioan, Drăghici

Ilie, Moldovan Gh. şi Micuşan Ioan, care urmau să fie judecaţi de un tribunal civil.[128] Şi în corespondenţa particulară, vestea executării tribunului român pătrunsese în luna octombrie. În raportul către ministerul de interne comisarul Vay Miklós informa că a ordonat ridicarea steagurilor maghiare în cetăţile Cluj, Tg. Mureş, Deva şi Alba Iulia; că au fost executaţi Bătrîneanu şi Simonis şi că „la Tg. Mureş a fost spânzurat instigatorul Vasile Pop"; că a reuşit să depisteze planurile de răscoală a românilor şi pe care acum poate s-o suprime.[130] Şi această execuţie argumentează că guvernul din Pesta era în cunoştinţă de cauză. Judele suprem regesc al sc. Mureş, Toldalagi Ferencz, după executarea tribunului român, era îngrijorat mai ales când primise şi informaţia, de la judele nobiliar suprem din cercul superior al c. Turda, Viski Ferencz, că Urban a sosit la Reghin la 14 oct.. El îi scria col. Dobay Károly că Urban ar avea de gând să atace oraşul şi „că la Blaj se adună români înarmaţi cu scopul de a se răzbuna pe oraşul nostru pentru spânzurarea lui Vasile Pop."[131] Oraşul era îngrijorat şi datorită ravagiilor făcute în satele româneşti din jur de trupele gărzii naţionale conduse de Jenei József. O asemenea escapadă s-a petrecut în 11 oct. pe satul Moreşti, escapadă care îşi avea rădăcina în refuzul locuitorilor din Moreşti de a preda „naturalele" şi lemnele pentru trupa liberă de călăreţi. Pe lângă acestea în raportul lui Jenei din 14 oct. se mai menţiona că românii de aici ar fi declarat că ei primesc comenzi de la Blaj şi că au primit ordin să se înarmeze. El menţiona ca vinovaţi pe primarul Taxa Simion şi locuitorii Şerban Iacob şi Şerban Gheorghe – junior şi cerea atunci arestarea lor şi confiscarea lăncilor.[132] Chemaţi la Sîntioana de către judele nobiliar cei trei locuitori au refuzat să se prezinte şi ca urmare vicejudele Szentiváni János a ordonat să fie arestaţi.[133]. Pentru arestarea celor împricinaţi a fost solicitat şi colonelul Auersfens.[134] Cu arestarea şi pedepsirea sătenilor din Moreşti a fost solicitat acelaşi Jenei József.[135] La intrarea sa în Moreşti, menţionează el în raportul din 14 oct., sătenii au tras clopotul în dungă; a început o adevărată luptă în care s-au angajat şi femeile. După ce i-a prins cu greu pe cei trei ţărani, i-a dus la Sîntioana, iar de acolo la Târgu Mureş. Retragerea din sat s-a făcut în grabă, pentru că se dese alarma în satul de peste Mureş, Ungheni. El menţionează în raport că au fost răniţi câţiva oameni de ai săi, între care şi preotul reformat din Sîntioana, că dintre români au căzut mai mulţi şi au fost şi răniţi.[136] Spre Târgu Mureş au fost aduşi peste 300 ţărani din satele din jur şi închişi sub diferite acuzaţii.[137]

Şi ţăranii din Mădăraşul de Câmpie, consemna într-un raport către oficialii Scaunului notarul Kibeti György, au refuzat furnizarea „naturalelor”; că oamenii şi-au făcut lănci, a căror număr se ridică la 100-150. Menţiona ca instigator pe preotul român Montani Ioan, Raţ al Onului şi Roman Sandu, că fiul lui Hodoş Iacob şi că aceştia au fost şi la Blaj în săptămâna trecută.[138] Era îngrijorat că la Pogăceaua se concentrau români, cerea soldaţi, căci peste tot ţăranii declarau „că nu vor livra soldaţilor şi nici domnilor nimic.”[139]

Asupra satelor Ungheni şi Gheorghe Doja din marginea Câmpiei, în 15 octombrie s-au aruncat 300 honvezi din batalionul 12 al maiorului Balázs János, care au arestat mulţi ţărani şi i-au trimis în cetate, pe când o altă trupă de 50 de honvezi făcea ravagii în satele din jurul Mureşului. Alte detaşamente din acelaşi batalion au fost trimise la Sîntioana şi Ceuaş.[140] Se pare că acum a fost aprins şi satul Ungheni.[141]Căpitanul Gálfalvi Ludovic într-un raport către comisarul gubernial Bethlen János descria ciocnirea de la Ungheni: pe unii dintre românii din Ungheni care nu s-au predat, ci s-au ascuns prin tufişuri, i-au omorât, pe alţii i-au înecat în Mureş. Pe cei care s-au predat şi anume: un român, cinci romînce, un băieţandru şi cinci copii, i-au trimis la Târgu-Mureş. Au fost luată şi expediate din sat şi 48 de vite.[142] Unităţile maiorului […] s-au retras de aici spre Corunca, apoi spre Miercurea Niraj. La Corunca a fost arestat preotul Hodoş Ioan, care pentru că s-a opus jafului soldaţilor, a fost pârât locotenentului unităţii să ar fi spus „că ei nu sunt soldaţi ai împăratului, ci ai domnilor”, lucru pentru care a fost arestat şi trimis la Tîrgu-Mureş.[143] Năvălirea trupelor de honvezi la Ungheni l-a determinat pe prefectul V. Moldovan să se retragă la Iernut.[144]

Despre înarmarea şi organizarea românilor referinţe face şi L. Jakab. El consemnează drumul de la Cluj la Târgu-Mureş şi Lutiţa apoi, făcut de un grup de 7 inşi între care era şi el. Menţionează că în satele Hădăreni şi Cheţani, românii făceau exerciţii şi că la Iernut şi Cipău, grupul său a fost interceptat de paznicii taberei lui V. Moldovan. A avut loc o ciocnire în aproprierea bisericii din Iernut în care ei au avut de înfruntat 800-900 de români, cu care s-au luptat pe o distanţă de 3-4 mile timp de 5-6 ore, că au fost 7 morţi dintre români. Reţinem faptul că românii nu beneficiau decât de lănci, pe când ei aveau arme de foc. Curios faptul că autorul nu menţionează executarea tribunului Vasile Pop, deşi suntem siguri, că el cunoştea acest fapt.[145] Informaţiile sale, referitoare la organizarea românilor în aceste părţi, sunt confirmate şi de raportul judelui nobiliar Korodi János,

către comitele suprem din Turda. Românii – scria el – fac exerciţii militare cu armele procurate în lupte atât de bine ca şi ungurii. La Cheţani, notarul a spus că au fost numiţi căprari şi căpitani şi că aceştia sunt instigatorii. La Cheţani Geczei László dar nu se ştie nimic de el.[146] Din acelaşi raport aflăm că a fost organizat un tribunat în jurul Hădărenilor, că se ţin cuvântări instigatoare în toate satele ce intrau în el. Credem că este vorba de tribunatul condus de Grigore Olariu din Sînger.[147]

În părţile Reghinului „începuturile" organizării românilor a fost realizat tot de Al. Bătrîneanu, care l-a numit pe veteranul din Silviaş, Dan Ioan, în fruntea tribunatului.[148] La începutul lui octombrie, satele din aceste părţi se îndreptau în masă spre Năsăud şi Monor, unde depuneau jurământul de credinţă către împărat şi după ce se întorceau cu „pajora", ele se organizau în gărzi. Peste 100 de sate din jurul Reghinului, raporta judele nobiliar Darkó József din Băla, au depus jurământ la Năsăud la începutul lui octombrie.[149]Din Băla consemna acelaşi jude, Mureşan Ioan şi Fluieraş Mitru, după ce au venit de la Blaj, au adunat sătenii înarmaţi şi s-au îndreptat împotriva lui şi a judelui nobiliar suprem Viski Ferencz.[150]

Într-un alt raport al aceluiaşi jude Darkó József din Sîntioana, aflăm că în acest sat a avut loc o ciocnire între cei ce au depus jurământul şa Urban (şi maghiari n.ns.) şi un gardian maghiar din sat. Se menţionează că o cuvântare a preotului maghiar Bod Sándor împotriva celor care au fost la Urban, cât şi cuvântările lui Şuteu Minea şi Pascu Minea, întorşi de la Monor au tulburat satul.[151] La ordinul comitatului[152] judele Darkó József şi-a vizitat satele din plasă (Voivodeni n.ns.) pentru a descoperi „unde, cine şi ce fel de arme se pregătesc şi pe seama cui." În raportul întocmit[153] el consemna că la Poka (Păingeni n.ns.) se confecţionau lănci, că la Băla a găsit 24 lănci şi „oamenii adunaţi în biserică au ales 7 căpitani şi acest lucru se întâmplă în fiecare sat românesc, toţi vor exterminarea moşierilor, care se va face fie la noapte, fie mâine" că centrul pericolului era la Pogăceaua; solicita de aceia armată la Pogăceaua, Rîci şi Dealia. Cele relatate de el sunt confirmate şi de raportul lui Viski Ferencz, tot din 15 octombrie.[154] Pe lângă cele relatate de subordonatul său, judele nobiliar suprem mai ştia: că în 13 octombrie a sosit un gornic de la Ercea (c. Cluj), avea o scrisoare anonimă la Băla şi că după ce a fost citită în faţa satului adunat, au fost trimişi doi soli la Monor, care s-au reîntors cu ordinul ca satul adunat să aleagă birău, iar cei doi între 18-30 de ani să „meargă în seara asta la Reghin cu mâncare pe 6 zile, ce pe parcursul lunii să poată ajunge la Târgu-Mureş."[155] Se plângea că

birăul a refuzat să strângă dările din anul trecut, până nu ar primi ordin de la regiment. Concluzia lui era că în aceste părți domnea o anarhie totală. Știa (greșit n.ns.) că în seara de 14 octombrie Târgu-Mureșul a fost invadat de grănicerii români, că la Ungheni s-au strâns multe mii de români și împotriva acestora au fost trimiși 3000 secui.[156] Tot el l-a informat pe judele suprem regesc al Scaunului Mureș, de mișcarea lui Urban spre Reghin,[157] dar acesta îl liniștea anunțându-i că delegația trimisă de el la Urban, i-a adus cuvântul de onoare al acestuia că nu va ataca orașul.[158] În 16 octombrie, la Băla, are loc o adevărată răscoală împotriva judelui nobiliar Darkó József, pe care sătenii (și maghiari) l-au bătut atât de rău că acesta a decedat în 19 octombrie în spitalul militar din Reghin. A fost atacat și judele nobiliar suprem Viski Ferencz, căruia i-a fost jefuită casa și el a fost dus în 19 octombrie la Reghin, unde se afla deținut și avocatul lui Matskási Ferenc, Szabó Sámuel. „Vina mea – scria Visky Ferencz – este asemănătoare cu a lui (n.ns.), pentru că și eu l-am înștiințat pe groful Toldalagi Ferencz (jude suprem regesc al Sc. Mureș n.ns.) despre dorința lor de a ataca Tg. Mureșul."[159] În drum spre Reghin, consemna el, a dat peste o masă înarmată de țărani din Breaza care a vrut să-l spânzure. La Urban, spre surprinderea lui a fost tratat cu bunăvoință, apoi eliberat și s-a retras la Tg. Mureș, unde se aflau mulți maghiari și funcționari refugiați. În raportul din 17 octombrie, judele suprem regal al Scaunului Mureș, relata comisarului regal Vay Miklós asasinarea judelui Darkó, iar despre Viski Ferencz scria: „întrucât n-a vrut să depună jurământ și să primească „pajura" l-au rănit și l-au legat.[160] El cerea soldați pentru cazul de la Băla și „mai ales pentru părțile de către Reghin ale Câmpiei, pentru descolirea mișcărilor românești."161 Deși judele nobiliar Darkó József și judele nobiliar suprem Visky Ferencz în 16 octombrie au încercat să se opună jurământului prestat: ce sătenii din Băla, lucru care a determinat ridicarea sătenilor împotriva lor. Acesta era primul exces al țăranilor români la care participau însă și țărani maghiari. Subliniem însă faptul că și în aceste zile, când relațiile sociale și naționale devin încercate, abuzurile nobilimii n-au contenit, determinând explozii sociale locale. Raporturile dintre supuși și asupritori devin din ce în ce mai încordate. Iată câteva exemple. În 4 octombrie, judele plasei Band din Sc. Mureș, raporta vicecomitelui că țăranii jeleri din Pănet au refuzat slujbele domnului Balla Mihály și că primarul a refuzat să-i pedepsească pe țărani. Pentru aceasta judele nobiliar cerea vicecomitelui să trimită soldați pe casa primarului întrucât această formă de pedeapsă este practicată și în alte

sate.[162] Abuzurile chiar din această toamnă erau recunoscute de unii proprietari sau intelectuali maghiari. Într-o discuție, din orașul Târgu-Mureș, la care participau nobili, secui și alți cetățeni, un nobil spunea: „mulți (români n.ns.) merg la Orba pentru pajoră, fiindcă domnii de pământ și acum îi silesc pe țărani la muncă”[163] Avocatul Koncz Károly spunea și el: „Are dreptate căci și acum judele Binder Ludovic a bătut un țăran din Mădăraș, pentru că nu a mers la lucru”; că a arestat pe un altul și l-a dus la curtea lui Bechian unde i-a cerut administratorului să-i bată pe țăran, dar acesta a refuzat. Același avocat relatase că un țăran din Mădăraș s-a plâns comisarului Vay Miklós împotriva administratorului Pataki Miklós, care a ordonat anchetarea cazului, dar judele a exonerat o audiere de martori privitoare la plângere cu care prilej „a descoperit” instigatori: pe Codarcea Ilie, Pop Vasile și pe preotul român, pe care i-a dus la închisoare.” Din aceste fapte sunt convins – relata avocatul – că de aceea se duc mulți la Urban după pajoră, fiindcă li s-a spus că dacă vor merge și vor primi pajoră, vor fi oamenii regelui și vor fi scutiți de slujbă.[164] Pentru aceste declarații, avocatul maghiar a fost calificat „instigator” și acuzat că „ține cu românii”, a fost arestat și eliberat mai târziu. Pe fondul continuării abuzurilor sociale în toamna lui 1848 se intensifică și conflictele naționale. În această fază întâlnim adesea izbucnind alături de țăranii români și țărani maghiar.

În intervalul de la adunarea românească de la Blaj și adunarea secuilor de la Lutița, evenimente importante s-au succedat cu repeziciune și cu repercusiuni și pentru Câmpie. S-a produs ruptura între guvernul de la Pesta și Curtea din Viena, și s-a ajuns la scurtă vreme la starea de război între Ungaria și Austria.

Pentru Câmpie, adunarea de la Lutița[165] a avut o însemnătate deosebită prin hotărârile luate sub presiunea nobilimii refugiate din Câmpie. Organizatorul ei a fost comisarul Berzenczei Laszlo, depus al Sc. Mureș în dieta Ungariei.[166] Inițial guvernul din Cluj încă activând sub egida împăratului, la fel ca și comisarul Vay Miklós s-au opus. Acțiunea lui Berzenczei trebuia să ducă la formarea unui regiment secuiesc de călăreți sub numele de husarii lui Matyas, pe care urma să-l folosească împotriva habsburgilor. Pentru a preîntâmpina o eventuală acțiune militară a secuilor, comandamentul din Sibiu, îi ordona colonelului Urban să se îndrepte cu batalioanele 2 și 3 spre Reghin. De la Bistrița lua cu sine și compania comandată de căpitanul Teodor Arsente, iar alte unități au fost trimise la Lăpuș, sub comanda sublocotenentului Atanesie Moț Dâmbul, pentru a

întâmpina forţele nobiliare maghiare dinspre Baia Mare; un detaşament la Sântereag şi Coci […] pensionar Grigore Mihăilaş; o companie la Moced sub căpitanul pensionar L. Mihăilaş.[167] La 13 octombrie Urban era la Şieul Mare, iar în 14 era la Reghin.[168]

La chemarea lui B. Berzenczei, spre Lutiţa s-au îndreptat 30.000 de oameni,[169] după o altă sursă 60.000.[170] La adunare au participat şi guvernatorul Mikó Imre, grupul din care făcea parte E. Jakab şi G. Örházi. Din Câmpie au sosit în cursul adunării mulţi proprietari pentru a-i determina pe secui să pornească asupra românilor care le-ar fi atacat moşiile. Adunarea a început la 16 oct. sub preşedinţia tezaurarului Mikó Imre. Procesul verbal al adunării reflectă evoluţia hotărârilor din ea; trecerea de la cuvântări ponderate, la hotărâri dramatice prin urmările lor. A treia hotărâre atingea direct Câmpia: „trimişii Dercelui de Jos a comitatului Turda, reprezentanţii oraşelor, Cluj, Cojoasa, Turda, Pădureni, Iara de Mureş declară că ei aşteaptă ajutorul frăţesc al războiniciei naţiuni populeşti" şi solicită adunării naţionale măsuri de salvare, deoarece o mare parte a neamului maghiar este crâncen măcelărit de o parte de locuitorii de limba românească răsculaţi, pe de altă parte de maghiarii de sub steagul răzvrătitului Urban.[171] Sub presiunea nobilimii din Câmpie, punctul patru a proclamaţiei a fost modificat în interesul lor: Toţi românii fără deosebire de persoană, de la 19-40 de ani sunt datori: să se prezinte în tabăra secuieşti Szambori László numit comisar naţional pe lângă comandantul suprem al taberei secuieşti Szambori Sándor…" pentru a lua măsurile necesare în apărarea celor atacaţi pe nedrept şi pentru apărarea constituţiei."[172] Dacă în prima zi se hotărâse să se aştepte „în numele sfintei frăţii", de la români şi saşi schimbarea atitudinii faţă de guvernul maghiar şi să se supună, în a doua zi a fost luată, sub presiunea proprietarilor din Câmpie, aceasta tristă hotărâre, uitându-se uşor sentinţele tribunalelor statariale, pronunţate şi recunoscute de toţi. Primează astfel ideea răzbunării locale a nemeşimii din Câmpie. Baronul Vay Miklós, a cerut adunării mobilizarea imediată a cetelor înarmate de secui, deschizând astfel declanşarea războiului civil.[173] De la preconizata forţă antihabsburgică s-a ajuns la o armată încropită în grabă, fanatizată de naţionalismul îngust al nobilimii din comunitate, aruncată împotriva românilor, care n-au gustat încă din libertatea de care se vorbise atâta. În 18 octombrie, se trecea la organizarea taberei secuieşti. În 21 octombrie Berzenczei László ordona Sc. Mureş ca pe ziua de 21 octombrie toţi bărbaţii între 19-40 de ani să se prezinte la câmpul de la Osis. Cei care nu se prezentau erau consideraţi

inamici şi urmau să fie arestaţi. Judele regal suprem trebuia să asigure hrană pentru 20.000 ostaşi.[174]

În 20 octombrie, trimitea raportul despre adunare lui Kossuth, în care menţiona că au participat 50.000 de secui, care au cerut transferarea lor în tabără militară, sub comanda sa şi a colonelului Sezbori Sandor, că 25.000 de secui înarmaţi şi împărţiţi în 4 divizii au plecat spre Tg. Mureş şi alte ţinuturi, pentru înfrângerea românilor răsculaţi şi asigurarea comunicaţiei Cluj-Tg. Mureş; că îi va supune pe români, saşi şi comandamentul din Sibiu; cerea 24 tunuri, bani şi retrimiterea batalioanelor de secui plecate în Ungaria.[175] În timp ce avea loc adunarea, generalul Pachner confirma în 16 octombrie Comitetul Naţional Român, iar în 17 oct. publica „sculareа generală" şi în 18 oct. publica proclamaţia prin care se producea ruptura definitivă între Gubernia, comisarul Vay Miklós şi comandamentul trupelor austriece, care prelua puterea. Erau acceptate formarea celor 15 legiuni româneşti. La 19 oct. Comitetul Naţional Român, cunoscut şi sub numele de Comitetul de Pacificaţiune, publica două apeluri. „Către români" şi „Către naţiunea secuiască", iar în 20 oct. lansa chemarea la arme a românilor, semnată de cei 6 membri ai Comitetului. În 16 octombrie G. Bariţ în articolul „românii şi reacţia despotică"[177] justifica şi argumenta alianţa „nu ca Austria lui Metternich, ci ca Constituţia austriaco-monarho-democraticească." Aprecierea lui B. Dragomir asupra problemei alianţelor, mi se oare cea mai realistă: „Hotărârea românilor transilvani trebuie supusă unei aspre critici. Informaţia lor cu privire la situaţia politică din capitala imperiului s-a dovedit foarte defectuoasă. Parlamentul din Viena nu deţinea rolul de avangardă ce i se atribuia (…) acţiunea alături de habsburgi este condamnată din capul locului să eşueze şi pentru motivul că românii vor fi obligaţi să lupte în Transilvania nu alături de reprezentanţii Austriei libere, ci sub ordinele generalului comandant, un revoluţionar bătrân ostil cauzei române şi revendicărilor ţărăneşti.[178]Dar conchide pe bună dreptate autorul, „nu din speculaţie politică au luat fruntaşii români grava lor hotărâre, ci din nevoie, deciși să înfrunte orice primejdie."[179] Realităţile Câmpiei din aceste momente vin să confirme ceastă apreciere. Chiar dacă „informaţia" fruntaşilor români n-ar fi fost defectuoasă, realitatea i-ar fi împiedicat să ia o hotărâre.

Înainte de pătrunderea secuilor în Câmpie, la 18 octombrie s-a trecut la arestarea nobilimii. În câmpie ea s-a făcut şi cu forţa. În nordul Câmpiei se vorbea de o adevărată răscoală ce se întindea în satele din jurul

Someşului. În 21 oct., se semnalau la Baguraş atacul asupra curţilor domneşti, arestarea unor nobili şi deportarea lor la Bistriţa.[180]Împotriva ţăranilor s-a angajat, în frunte a peste 200 gardişti maghiari din Dej, groful Kornis. El a ajuns cu această trupă şi în Câmpie până la Beclean. Pe urmele lui, alt. Mihăilaş l-a surprins aici, l-a dezarmat şi l-a condus sub escortă la Năsăud.[181] În centrul Câmpiei, la Ulieş, după raportul notarului din Mădăraş, Kibédi Gergely, în noaptea de 16 oct., ţăranii s-au ridicat şi nimicit pe câţiva domni de pământ de acolo.[182] În comitatul Cluj, la Ulieşul Mare şi Frata, se vorbea de o răscoală a românilor.[183] În afară de cazul judelui nobiliar din Băla niciun raport nu sancţionează excese sau victime. În afara Câmpiei, lucru care l-a nemulţumit pe colonelul Urban, ce a luat măsuri aspre de pedepsire a vinovaţilor.[184] Ordinul de dezarmare nu a generat peste tot dezastru şi victime; în multe sate câmpene ea s-a făcut fără excese. În ancheta de la 1 noiembrie 1848 asupra preotului Pop Iosif din Rîciu, în această secţiune, se menţiona: „Mai departe am primit ordin de la Urban ca pe unguri şi pe domnii din sate să-i dezarmăm şi să-i ducem la Reghin în faţa lui, în urma cărei porunci am dus şi eu din Rîciu pe Kiss László vătaful curţii contelui Haller Ludovic, pe Horváth, arendaşul contelui Kendeffy Farkas, pe Cseke vătaful domnului Nagy Paul, pe Majoros, arendaşul domnului Nagy Dániel, pe Csont vătaful baronului Apor Gergely, iar de la Septeriu pe Gyulay István, care călătorea la Tg. Mureş, pe toţi aceştia i-am condus la Reghin la Urban, dar după cum o pot dovedi aceşti domni, fără nicio insultă; armele însă le-am luat de la fiecare, le-am dus la Reghin, unde pe una din ele au reţinut-o, iar pe cele date înapoi le-am adus acasă şi le-am depus la […], notarul comunei. Între aceste arme sunt 5 puşti, o sabie, 2 pistoale, o secure. Aceste arme întâi le-am dat populaţiei satului, dar după ce Urban a eliberat pe deţinuţi, le-am strâns, dar nu le-am dat înapoi proprietarilor ca nu cumva să le folosească împotriva noastră şi după ştirea mea şi azi se află la notarul satului. Mai departe am primit ordin de la Urban să arestăm pe toţi domnii care trec prin sat şi să-i ducem în faţa lui, mai ales să fim atenţi dacă a venit un domn cu numele Kossuth, să-l reţinem şi să-l ducem la el. De atunci mai mulţi domni au trecut prin satul nostru fără a le face vreun rău.[185] Notarul Gál Ludovic din Şincai raporta şi el Scaunului că la „Ulieş locuitorii unguri s-au ascuns în pădure şi că li s-au prădat curţile, dar românii n-au ucis pe nimeni.” Confirmă ştirea relatată mai sus, că „pe domnii din Rîciu şi Pogăceaua i-au dus la Reghin şi că „preotul român şi mai mulţi locuitori din Şincai au plecat din sat şi le este frică să nu se

reîntoarcă cu mai mulți să atace satul, din care cauză mulți locuitori unguri s-au refugiat." El cerea ajutor militar, „căci astfel românii întărindu-se vor ataca Scaunul Mureș dinspre Câmpie."[186] În partea de sud a Câmpiei pe linia Mureșului, dezarmarea s-a făcut fără vărsări de sânge. În această zonă activau tatăl lui Papiu și Nicolae Vlăduțiu din Bogata. Într-un „Testimoniu" din 1857 se menționa purtarea omenoasă a lui N. Vlăduțiu în aceste momente.[187]Cei doi menționați mai sus au dezarmat nobilii din Sânger, pe care i-au dus la Bogata, între ei și judele nobiliar Kovács Sándor. De aceasta se plângeau 34 femei, credem soțiile unora dintre nobilii arestați, comitelui suprem al comitatului Turda, căruia îi cerem ajutor „pentru a salva ce a mai rămas din avere."[188] În 20 octombrie, țăranii din Iclandu Mare au trecut la dezarmarea nobililor și au atacat curțile. Cu acest prilej se pare că arendașul Ferenczi al baronului Kemény a fost ucis. Căpitanul în rezervă Szatavai îi scrie baronului despre răzvrătirea țăranilor din Iclanduri, subliniind că cei din Iclandul Mic, „au avut rol important în aceste jafuri."[189] Se poate observa faptul că în aceste momente au fost vizați mai ales arendașii și administratorii acelor curți care s-au remarcat prin asprimea și brutalitatea față de țărani. Consemnăm de asemenea faptul că în aceste acțiuni întâlnim des și țăranii iobagi maghiari, a căror solidaritate era generată de aceeași brutalitate a stăpânilor și slugilor lor.

Tot înaintea pătrunderii secuilor în Câmpie, după executarea lui Al. Bătrîneanu, Comitetul Național Român, a investit în calitate de prefecți în părțile câmpene pe Constantin Romanu-Vivu „peste ținutul Mureșului de Sus, cu centrul în Sas-Reghin,"[190] și pe Florian Micaș, care era și membru al comitetului. Niciunul din cei doi prefecți nu s-au putut deplasa în teritoriul destinat întrucât după 20 octombrie, începea dramatica incursiune secuiească, care lovea puternic Câmpia. Scopul acestei încropite de comisarul Bersenczei László, era, între altele și asigurarea legăturii dintre Cluj și Tg. Mureș. La Iernut însă, încă din 15 octombrie era semnalată o concentrare de români,[191] care întrerupea legătura Tg. Mureș - Cluj. Judele suprem regal al Tg. Mureș, îl informa pe Mikó Imre că românii se adunau la Reghin și Blaj, că au fost uciși 3 cavaleriști la Luduș, că românii prind funcționarii unguri și că se teme că ar putea ataca orașul.[192] În 21 octombrie Mikó Imre îi scria baronului Vay Miklós că frica de români pe Târnava și Câmpie a devenit generală și că numai măsuri energice îi pot salva pe unguri.[193]

La Tg. Mureş, peste 25.000 de secui ajung în 20 octombrie, sub comanda generală a colonelului Dombori Sándor şi se împart în 4 coloane, dintre care două vor lovi puternic Câmpia. Prima coloană, care va izbi la început partea sudică a Câmpiei pe valea Mureşului, era condusă de contele Dionisie Lazăr şi era formată din voluntari secui, puţin disciplinaţi, slab înarmaţi, dar aveau şi arme de foc. A doua coloană, care a intrat în Câmpie la sfârşitul lui octombrie, era condusă de lt. colonel Betuman şi de care se va alipi şi Berzenczei László, comisarul suprem. Prima coloană ajunge în 22 oct. în satul Ungheni căruia îi dau foc.[194] La Iernut, s-au retras satele care aparţineau prefecturii lui V. Moldovan. În faţa trupelor secuieşti Comitetul Naţional şi Comandamentul din Sibiu, au hotărât organizarea primelor puncte de rezistenţă la Iernut, unde a fost aşezată o trupă de lăncieri români sub conducerea lui Florian Micaş. În aceasta erau înrolaţi mulţi ţărani din Câmpie, din satele Iclandul Mare şi Mic, Fileul Român, Lechinţa, Căpuş şi altele. Aflat la Iclandul Mare, căpitanul rezervist Lestevai ştia despre drumul trupelor secuieşti condus de Dionise Lazăr următoarele: în ziua de 22 oct. secuii au dat foc la Milaşteu, apoi la câteva sate de lângă Mureş. În 24 oct. ajungând la Iernut au găsit 14.000 de români pe care atacându-i aceştia au fugit, mulţi dintre ei s-au înecat în Mureş, iar 150 au fost împuşcaţi şi astfel Iernutul a fost ocupat. Românii bătuţi, ca la 2.000 au venit spre seară la Iclandul Mare."[195] Dintr-o altă sursă,[196] ştim că prima ciocnire cu lăncierii români a avut loc la Cipău, iar în 23 oct. seara, Iernutul a fost atacat din 3 părţi. Alte documente consemnează faptul că secuii au distrus avanposturile taberei lui Micaş la Sânpaul şi după ce i-au dat foc satului, s-au îndreptat spre Cipău. Aici a căzut tânărul tribun Petru Bonta din Şăuşa împreună cu 30 lăncieri români.[197]Această informaţie argumentează faptul că V. Moldovan a participat la rezistenţa în faţa secuilor din aceste părţi, întrucât Petru Bonta era unul din tribunii săi. Între prizonierii luaţi de secui la Iernut erau şi ţărani maghiari iobagi, pe care contele D. Lazăr i-a spânzurat odată cu cei români.[198] Trupa lui D. Lazăr care a staţionat mai multe zile la Iernut, a început să fie măcinată de nemulţumirile secuilor, când aceştia au văzut că mulţi prizonieri erau ţărani ca şi ei. Dezertările s-au ţinut lanţ, unii comandanţi corupţi îi lăsau pentru bani, să meargă acasă. Sunt menţionaţi soldaţi voluntari care au plecat acasă în contul datoriei de 260 florini, iar alţii pentru câte 50-60 florini.[199] Eroul celor peste 150 lăncieri prinşi la Iernut, a fost contele György Apor, „care opt zile de-a-rândul (…) se plimba printre şiruri de furci, cu pipa aprinsă în gură pentru a se desfăta de priveliştea

fioroasă."[200] Unitățile secuiești au rămas 8 zile la Iernut, iar detașamente înarmate scotoceau satele din jur, jefuindu-le. În 28 octombrie, căpitanul László Bereczki ajuns cu trupa în Luduș, ordona: „Primarul satului mureșană să adune îndată pe cât numai se poate toate vitele de orice soi ale popii de limba română de acolo, să se mâne aici la mine; dacă ar fi și el însuși acela să-l prindă și să-l escorteze la Luduș.[201] Comisarul Vay Miklós știa că secuii erau deja în 26 oct. la Luduș,[202] și îi informa de aceasta pe comitele din Pereș. „Am fost înștiințat – scria el – din scrisoarea comisarului gubernial grof Bethlen János din 23 luna c. că drumul de la Tg. Mureș la Cuci e asigurat după ce au fost luate măsuri și dinspre Cluj spre Tg. Mureș.[203] Îi atrăgea atenția să ia măsuri ca lt. Veres Miklós, care-i ducea lui Bethlen János 20.000 fl. la Tg. Mureș, să ajungă cu bine la Tg. Mureș.

Planul inițial al contelui D. Lazăr era să atingă cu trupa sa Scaunul Arieș, apoi să se îndrepte spre Aiud și Alba Iulia. Înaintarea spre Sc. Arieșului deveniseră periculoasă, câtă vreme la Aţintiș și Cecălaca, sub conducerea lui Constantin Romanu-Vivu, Fl. Micaș și N. Vladuțiu, românii s-au concentrat, periclitând în zona Luduș - Iernut, legătura dintre Tg. Mureș și Cluj. Problema alimentării masei de secui l-a determinat pe contele Lazăr ca o parte din trupă să o detașeze la Luduș, unde a și rămas până la sfârșitul lui octombrie. În 23 octombrie din Cluj, comisarul Vay Miklós proclama „ridicarea generală" pentru apărarea patriei, unirea tuturor maghiarilor cu cei „40.000 de secui care au pornit din Tg. Mureș."[204] El amenința cu pierderea libertății și a pământului „primit pe grație" pe cei ce s-ar răscula împotriva țării. În 24 oct. comisarul suprem Berzsenczi László și maiorul Somori Sándor se adresau secuilor din comitatul Turda, cerându-le să se concentreze la Viișoara, unde urma să fie organizată o tabără sub conducerea maiorului Baldocci.[205] În 26 octombrie, cei doi se adresau din nou locuitorilor maghiari din comitat astfel: „fiindcă mișcările cuprind aproape tot Ardealul atragem atenția tuturor maghiarilor să se alieze cu noi și să vină la Turda și Viișoara, altfel vom fi obligați să ne retragem (…) și să păzim numai granițele noastre, unde suntem în stare să ne apărăm libertatea împotriva oricăror dușmani din lume."[206] Înaintarea secuilor spre Viișoara devenea periculoasă pentru ei, câtă vreme tabăra românească de la Aţintiș și Cecălaca nu era distrusă. La tabăra de la Aţintiș știa și lt. secui Nagy Samu în 30 octombrie, când informa Comisia de apărare și Comitetul permanent al comitatului Turda.[207] Și ajutorul din Sc. Arieș, Fodor Károly știa de tabăra de la Aţintiș: „birăul din Cecălaca - scria el – care totodată este și căpitan român, a trimis

o scrisoare, pe care am prins-o și în care arată că ieri în satul Aţintiș s-a format o tabără de rezistenţă și că nu are conducător militar și că alaltăieri noapte au plănuite să atace tabăra secuilor de la Cuci."[208] El era îngrijorat că tabăra secuilor de la Iernut nu sosește în scaun. Problemele ce se ridicau în fața secuilor concentrați la Iernut, Cuci și Luduș, erau pe de o parte alimentarea lor, pe de altă parte proasta cooperare între comandanții militari și dregătorii din zonă.[209] De aceea, cete de secui s-au deprins din grosul forțelor și au trecut la incursiuni de jaf și pradă în satele românești din Câmpie. Victimele lor au fost numeroase și ele erau recrutate mai ales dintre românii angajați din cauza națională deconspirați de nobili și slugile lor. Între satele care au căzut pradă secuilor au fost Iclandurile, Lechința, Dileul Român, Budiu, Sânger și altele.[210] Ciocniri de răsunet au avut loc la Grebeniș,[211] unde exista o concentrare românească de tineri încă din luna septembrie. Incursiunile din satele câmpene ale secuilor au lăsat între 24-30 oct. multe victime, văduve, orfani și gospodării arse. În afara satelor menționate au fost jefuite și arse: Sânmarghita, Șăulia, Vidrasău, Chirileu, Grebeniș, Band; în unele jafurile fiind dictate chiar de D. Lazăr.[212] Acestea sunt confirmate și de rapoartele protopopilor întocmite la cererea autorităților în toamna lui 1849 și în 1850,[213] și de unii memorialiști.[214]Nu mai puțin prădalnice au fost și expedițiile secuilor și gărzilor naționale din Turda și sc. Arieș." Odată cu sosirea secuilor – scrie lt. Veres József – Urca s-a ars de tot și s-au distrus toate averile. În acestea un prim rol au avut membrii gărzii naționale din Luncani și Viișoara. Nemulțumiți numai cu ocuparea localității, au trecut și în alte sate, de unde au mânat vite și oi. Aceste jafuri cer o intervenție severă."[215] El menționa între făptași pe Lengyel Sándor și György care au luat peste 340 oi și pe Ganz István care a luat o turmă de oi. Menționa că au fost luate 9 vite din Luduș și duse la Viișoara în 27 octombrie. Faimos pentru cruzimea sa devenise György Apor care, după atrocitățile de la Iernut, amenința satele Bichiș, Istihaza, Petrilaca, Aţintiș că le va preface în cenușă, dacă va fi vătămată nobilul Gálffy din Bichiș."[216] Acesta însă în 31 oct. îi răspundea Maiorului Pünkösdi că nu a suferit nicio vătămare și că este tratat „cu cruțare și filantropie."[217] Preotul reformat din Bogata Tokay János, dus în tabăra românească de Aţintiș sublinia tratamentul omenos a lui Florian Micaș, față de maghiarii nobili arestați și reținuți în această tabără.[213] Despre excesele secuilor în aceste părți vorbește și ziarul „Ellenőr". De la Niraşteu (Ungheni n.ns.) până la Agârbiciu (Viișoara n.ns.) am văzut grozăvii. În lupta de la Iernut au căzut

morți mai multe sute de români și 75 prizonieri, între care se aflau mai mulți unguri și evrei. Aproape de teatrul luptelor de la Iernut, într-o casă și șură, sunt arși vreo 51 de români, care s-au retras aici: 11 sate de pe Valea Mureșului sunt în flăcări. Dar ce este pe Câmpie."[219] Timp de aproape opt zile jaful și crima au îngrozit Câmpia. Profitând de dispersarea forțelor secuiești, Comitetul Național Român și Comandamentul general au organizat taberele de la Ațintiș și Cecălaca sub conducerea lui C. Romanu-Vivu și Fl. Micaș. Cei doi prefecți au pregătit minuțios lovitura de grație trupelor secuiești. În 31 oct. ei au repurtat victoriile de la Ațintiș și Cecălaca pe care le-au completat cu nimicirea totală a secuilor la Cuci și Iernut, unde cu ajutorul tribunilor lui Axente Sever, Bianu și N. Pop și a unor trupe regulate, au luat prizonieri pe căpitanul Pünkösdi cu întreaga grupă de husari.[220] La aceste lupte o contribuție însemnată și-o aduceau țăranii români din satele câmpene, înrolați în tabăra de la Ațintiș. C. Romanu-Vivu, numit în 18 octombrie prefect în părțile Reghinului,[221] datorită invaziei secuiești rămânea în aceste părți până la începuturile lunii noiembrie, remarcându-se alături de Fl. Micaș, în organizarea rezistenței românești.

Satele și oamenii Câmpiei au participat și la luptele cu secuii din jurul Reghinului. V. Moldovan, retrăgându-se din Valea Mureșului însoțit de Jacob Olteanu, Ioan Rusu (Orosz) și fratele său Isaia, au participat la luptele din preajma orașului Reghin, respectiv la Gornești și Glodeni.[222] În aceste ciocniri, alături de grăniceri, au participat – scria V. Moldovan - și câteva sute de lăncieri,"[223] iar o altă sursă menționează peste 1.728 recruți români angajați în lupte.[224] În 31 oct. lăncierii lui V. Moldovan au participat la cea mai sângeroasă ciocnire la Sîntioana. Nedeprinși cu luptele, înspăimântați la primele focuri de armă, lăncierii români s-au retras, determinând degringolada întregii trupe a lui Urban, cu pierderi uriașe.[225] Retras la Reghin, din lipsă de forțe, Urban a hotărât abandonarea orașului. Condițiile predării au fost dictate de generalul Dorschner și Berzenczei, care au pretins 50.000 florini.[226] Orașul a căzut pradă ocupantului și a fost incendiat,[227] iar Urban s-a retras cu trupele pe linia Batoș - Șieul Mare – Bistrița, apoi s-a îndreptat spre Cluj.[228] V. Moldovan, s-a desprins de trupa lui Urban, după bătălia de la Sîntioana și traversând Câmpia, s-a îndreptat spre Blaj, unde la 2 decembrie a fost numit prefect a Cetății de Baltă, iar Ioan Rusu (Orosz) viceprefect.[229] Victoriile secuilor au fost în scurtă vreme anulate, prin intervențiile generalului Gedeon, care în 5 noiembrie ocupa Tg. Mureșul.[230] Resturile armatelor secuiești retrăgându-se spre Trei Scaune. În

Tg. Mureș a fost instalată o garnizoană imperială, în frunte cu maiorul Clococeanu.

Alungarea secuilor permitea luarea procesului de organizare românească a Câmpiei. Ea a fost repartizată lui Constantin Romanu-Vivu și lui Fl. Micaș, care era și membru al Comitetului Național, dar din lipsă de oameni a fost numit și prefect. De nevoie, el a fost însărcinat să organizeze puncte de rezistență pe linia Mureșului, la început la Ocna-Mureșului,[231], apoi la Iernut cu avanposturi la Sânpaul, Ogra și Cipău. După distrugerea lagărului său de la Iernut, s-a retras la Aţintiș, iar după nimicirea secuilor el s-a întors la Grindeni, unde a organizat un puternic lagăr. Pe când era încă la Aţintiș el a fost numit prefect al Câmpiei, iar viceprefect Iosif Hodoș.[232] În 29 nov. Constantin Romanu-Vivu informa Comitetul, că: „Mikas s-a lăsat de prefect la Aţintiș."[232] Lagărul de la Grindeni a lui Micaș concentra oamenii din centrul și sudul Câmpiei. Erau aici oameni din Band, Herghelia, Culpiu. Din Band erau tatăl lui Iosif Hodoș, preotul numit Moga Aron, învățătorul Tisza Dumitru, care în aprilie 1849 era acuzat că a fost căpitan în tabăra lui Micaș. Tot din Band, acuzați pentru participare la tabăra lui Micaș de la Grindeni erau și țăranii Oroian Vasile, Coman Ioan, iar din Culpiu, Mileșan Vasi.[234]

Tot la sfârșitul lunii octombrie, în Câmpie se produce un alt eveniment cu urmări nefaste pentru raporturile româno-maghiare din aceste părți. La 30 oct. era arestat tribunul lui Al. Bătrîneanu, respectiv Vasile Turcu din Cătina și trimis în fața aceluiași tribunal statarial, care l-a condamnat, după o judecată sumară, la spânzurătoare și executat în 3 noembrie.[235] Tribunalul, după cum rezultă din ancheta la care a fost supus, și-a continuat activitatea și după asasinarea lui Al. Bătrîneanu și V. Simonis. Pentru a preveni un atac prin surprindere, cum s-a întâmplat la Bărăi, tribunul V. Turcu și-a organizat un corp de pază format din aproape 100 de oameni.[236] După ce Urban, în 14 oct. și-a așezat trupele la Reghin, a ordonat tribunilor din Câmpie să-și strângă oamenii la Reghin și Teaca cu hrană pe mai multe zile. Chemarea românilor de către tribunul V. Turcu la tabără, purta numele de „Fraților români" și în care se menționa: „în toate satele care se află în jurul Cătinei să împrăștiate această înștiințare ca razele soarelui. Asta către Gyeke și Szentgothard și mai încolo. De la Geaca iute să se trimită la F. Lacu.[237] În instruirea oamenilor săi tribunul era ajutat de căpitanul Arsinte cu ajutorul căpitanului, numit de el, în Cătina Lumperdean Gligor, tribunul a trecut și la dezarmarea nobilimii din preajmă, în a doua

parte a lunii octombrie. A confiscat o căruță de arme din curtea domnului Kornis Albert, ofițer în gărzile naționale maghiare, pe care le-a împărțit oamenilor săi. A impus un control sever asupra străinilor și o strictă supraveghere asupra arendașilor și slugilor nobilimii. Pentru nobili elibera pașapoarte, precum și pentru străinii prinși în trecere prin sat. Așa a procedat cu proprietarul Bakó Ferencz din Tăgșor pentru care intervenise căpitanul Arsinte. La sfârșitul lui octombrie, el a arestat o serie de proprietari din Feldioara, Jimbor, Strugureni, Tetiș, Apatiu, Năsal, i-a dezarmat și i-a dus la Urban, între ei și pe judele nobiliar Feszegy Károly. În depoziția unui martor, administratorul Romantzai Elek, tribunul V. Turcu, era acuzat că a organizat adunarea de la Cătina împreună cu Al. Bătrîneanu pentru depunerea jurământului: că la reținut și pe el, dar că i-a dat un pașaport pentru a-și duce familia la Cluj. Căpitanul Lumperdean Gligor, numit de tribun în această calitate, după adunarea de la Cătina, arestat odată cu tribunul, declara la anchetă că a organizat satul „punând la 10 oameni câte un căprar," că a transmis ordinul tribunului său în satele din jur, dar că nu a participat la dezarmarea și arestarea nobililor. Menționa că a fost la Reghin trimis, și să în preajma acestuia, satele erau organizate de tribunului Dan Ioan din Silvaș, care l-a așezat în orașul Reghin căpitan pe Bercean Ștefan. Odată cu V. Turcu și G. Lumperdean au fost arestați și sătenii Baci Simion și Tritean Ioan din Suatu de Sus, surprinși la Sărmașu Mic de garda națională maghiară, pe când reveneau de la Reghin. La anchetă erau acuzați de instigare și că au fost la Urban. Tritean Ioan declara că a fost trimis la Urban, de căpitanul Lucaci din Suatu de Sus. Tot în dealul Sărmașului Mic, au fost surprinși locuitorii Bigyan Toma și Kiss Lazăr de către comisarul Karatsai Sándor, acuzați că „la chemarea preotului din Sărmașu Mic s-au înarmat și n-au vrut să depună armele.[239] Toți cei patru țărani arestați în hotarul Sărmașului Mic, au susținut că n-au făcut nici un rău nimănui, și cum n-au fost găsite probe împotriva lor, până la urmă au fost eliberați. Desigur, despre activitatea lui V. Turcu autoritățile comitatului au fost informate, iar arestarea lui a fost hotărâtă de același comisar regal Vay Miklós. Acesta la trimis pe comisarul Karatsai Sándor cu o companie de 100 honvezi și 50 de husari Matyas în 30 octombrie. La anchetă, tribunul descrie momentul arestării sale: „s-a întâmplat ca în acea dimineață, după ce am luat micul dejun, am auzit mai multe împușcături și intrând în casă, sluga mi-a spus că vine armata spre casa noastră. Eu, împreună cu Lumperdean Gligor, pe care l-am pus căpitan la cererea satului, m-am dus în podul casei și acolo

am fost prins împreună cu el."[240] Despre acest moment Gego József, membru al gărzilor naționale din comitatul Dăbâca, care a participat la arestare declară că: „Eu am fost trimis pentru a aresta pe preot împreună cu 40 ostași și 12 călărești. Când am intrat în curte, am găsit un paznic înarmat care a tras în noi. După ce a fost împușcat, am intrat în casă și l-am găsit pe el cu Lumperdean Gligore, ascunși după horn." Dintr-o altă sursă,[242] aflăm momente din atmosfera de groază a acestor vremuri și amănunte despre ultimele clipe din viața acestui tribun V. Turcu. Autorul relatărilor este Ioan Fekete-Negruțiu.[243] Clujul, care era plin de nobilii refugiați din Câmpie, trăiau clipe dramatice, după asasinarea lui Al. Bătrîneanu și V. Simonis. Zvonurile că românii atacă orașul, pentru a-i răzbuna au adus pa locuitorii săi într-o spaimă de nedescris. Protopopul menționează ziua de 21 oct. când, zvonindu-se că românii atacă orașul, s-a dat alarma, dar până la urmă s-a aflat „că de către Giurfalau ar fi văzut o ciurdă de bivoli și pe aceștia i-ar fi luat de români."[244] În după masa aceleași zile, el arată că i-a fost călcat casa de honvezi, care îl căutau pe Urban, că a fost bătut și dus la Casa sfatului, de unde l-a salvat Grois Gustav, primarul Clujului. În același context el menționa că episcopul Lemény, „având demândare de la legiuitul regesc comisariu, în 21 oct. au dat prochiamațiunea acei interesante pentru noi dimprejurul Clujului pentru care unii din fiii națiunii noastre au stat de excelența sa general comando Puchner să-l proscrie."[245] Într-adevăr această „proclamație" a episcopului a produs mare dezorientare între preoții români disperați,[246] unii ajungând să se supună autorităților maghiare. Referitor la prinderea și executarea lui V. Turcu, în scrisoarea târzie din 1874 către G. Bariț, Ioan Fekete-Negruțiu arăta: că nu știa ziua arestării; că au fost arestați mai mulți poporeni odată cu el; că „la Casa comitatului l-au legat cu poporenii dimpreună la pari."[247] El adaugă: „Iarăși, de la unii oameni de ai noștri am auzit că parohul din Mociu, unde peste noapte au rămas honvezii care mergeau să-l prindă, ar fi scris în secret ca să fugă, că vin să-l prindă, dară să nu fi vrut până nu va fi beat cafa."[248] El își aducea aminte, în aceeași scrisoare târzie, că tribunul era acuzat de: „că au ținut la sine tribuni, că a agitat asupra ungurilor … și altele de care nu-mi aduc aminte."[249] În procesul verbal al tribunalului statarial este inclusă declarația grofului – comisar Karatsai Sándor, din 1 noiembrie, în care el înșiră acuzele pe care le întâlnim și în sentința tribunalului. Comisarul îl scuza: că a fost instigator în Câmpie și tribun la 10 sate; că a atacata maghiari; că a luat armele din curtea arendașului grofului Kornis Albert și s-au găsit asupra lui o sabie și pistoale;

că în timpul tribunatului său au fost multe jafuri, răzvrătiri; că au fost prinşi mulţi maghiari din Gătina, Buza, Feldioara, Sava. Pe lângă acestea în sentinţa tribunatului mai sunt menţionate: că s-a amestecat în sfera activităţii administrative şi l-a numit căpitan pe Lumperdean Gligor; că a îndemnat la înarmare şi „pe baza ordinului lui Urban, i-a chemat şi pe locuitorii din Geaca şi Sucutard să meargă la Reghin, înarmaţi şi cu mâncare"; că „de când este tribun, în pragul casei lui permanent sunt paznici."[250] În finalul sentinţei se consemna: „În urma audierii martorilor, a înfăţişării lor, se poate constata că este un instigator periculos, tulburător de linişte, jefuitor de averi. Din această cauză Tribunalul Statarial îl condamnă la moarte prin spânzurătoare. De executarea lui va răspunde vicecomitele din Cercul de Jos, Inczedi Zsigmond. Acuzatul Lumperdean Gligor din lipsa dovezilor, este transferat la tribunalul civil. Ceilalţi prinşi Tritean Iuon, Bacs Simion, Kiss Lazar, Bogyan Toma pentru că nu sunt dovezi împotriva lor, sunt eliberaţi." La punctul 13 din sentinţă se spune: „Să fie trimisă adresă episcopului Lemény János ca să ia măsuri pentru excluderea lui Vasile Turcu din sânul bisericii", iar la punctul 14: „În 3 noiembrie la 7:30 sentinţa de mai sus, să fie citită în faţa acuzaţilor."[251] În scrisoarea către G. Bariţ, Ioan Fekete-Negruţiu, scria că V. Turcu a fost legat 3 zile la stâlpi în curtea Casei comitatului; că a fost lovit de un servitor la ochi cu cizma." „Când l-am prevăzut cu cele sfinte – scria Ioan Fekete-Negruţiu – m-a rugat să-i cer pardon. M-am şi rugat de d. baron fobireul (judele primariu) ca să se îndure a-l graţia, dar acolo afară, în auzul tuturor mi-a răspuns: nem lehet, mert szét törtük a fát felette! Adică, am văzut că după ce a cetit, a rupt un lemnuţ subscrisul jude primariu şi l-a aruncat spre el (spre protopopul)."[252] Menţionează apoi că el fiind bolnav, l-a rugat pe comitele Matskási Pál să-l dispenseze pe înmormântare şi în locul său l-a „petrecut" Alexandru Arpadi. Tot el consemna şi faptul că episcopul Lemény i-a cerut tribunalului iertarea tribunului. Acestea însă n-au avut nici un efect. La punctul 16 din sentinţa tribunalului, se scria: „Aceasta scrisoare (din 3 nov. a episcopului Lemény n.ns.) a fost citită în faţa condamnatului la moarte, iar după citirea scrisorii, comandantul a fost dus la locul execuţiei … unde s-a prezentat însărcinatul viceşpanul Inczedi Zsigmond şi sentinţa executată de hoher.[253] Preşedintele tribunalului era acelaşi Balla Elek, care a prezidat şi în cazul lui Al. Bătrîneanu şi V. Simonis. Şi locul execuţiei tribunului V. Turcu era acelaşi, unde au fost executaţi cei doi martiri lângă Someşeni. V. Turcu cădea victimă aceleaşi idei obsesive a comisarului regal Vay Miklós, că prin

lichidarea fruntaşilor români, va lichida întreaga mişcare românească. Cauza românească îşi scria cu sângele o nouă pagină. În 1 noiembrie comisarului Vay Miklós raporta: Comitetului pentru apărarea patriei de acţiunea întreprinsă.[254]

În organizarea românească a Câmpiei, un rol de frunte l-a avut Constantin Romanu-Vivu. De la Aţintiş şi Cecălaca, după câteva zile de refacere, el s-a îndreptat spre Teaca, unde a ajuns în 22 noiembrie pentru a-şi lua prefectura în primire.[255]Drumul de la Cecălaca la Teaca l-a făcut însoţit de lăncieri din tabăra Aţintiş. El s-a ocupat scurtă vreme, se pare, şi de organizarea părţilor sudice a Câmpiei, după retragerea secuilor.[256] O sursă menţionează că în drum spre Teaca, el ar fi trecut prin Band, Pănet, Filea, Cuieşd, „dezarmând cetele ungureşti."[257]

În numirea de prefect, nu erau specificate satele peste care a fost numit, ci numai „ţinutul Mureşului de Sus." În diploma de numire însă, trimisă locotenentului Bozga din Comitetul de Pacificaţiune la 5 decembrie[258] era consemnat: „Prefect în legiunea ROM.XII, care cuprindea în sânul său 104 sate şi IX tribunate.[259] La început el a cuprins teritoriul între Mureş şi Someş, dar, după cum scria Comitelui, numai până la numirea altor prefecţi, „până atunci eu ţin provizoriu toată Prefectura."[260] Pentru că supravegherea şi organizarea acestui spaţiu întins trecea peste puterile sale, a propus Comitetului Naţional „ca prefect al Legiunii Campestre pe tribunul său Alexandru Pop din Sânpetru, iar în cea Bistriţeană pe Iacob Pop, (Iacob Papiu Modestu n.ns.) pe care Comitetul Naţional nu l-a acceptat întrucât atunci când îl propunea Constantin Romanu-Vivu, era deja numit prefect al Câmpiei, Nicolae Vlăduţiu. Într-o listă a prefecturilor,[262] Alexandru Pop apare în fruntea prefecturii Dejului, iar în cea a Bistriţei, apare Iacob Papiu-Modestu.

În calitate de prefect, Constantin Romanu-Vivu a numit la început tribuni în toată Câmpia, păstrând în această calitate şi pe cei numiţi de Al. Bătrîneanu. În organizarea legiunii sale, el se conducea după instrucţiunile primite de la Comitetul Naţional, compuse într-un spirit democratic şi revoluţionar.[263] Una din problemele grele pentru tânărul prefect a fost recrutarea oamenilor în funcţii, mai ales că se cereau să fie devotaţi şi dovediţi cauzei naţionale. O listă a tribunilor lui cuprindea 18 tribuni şi a fost redactată la 16 decembrie, când deja în Câmpie s-a format prefectura Câmpiei în frunte cu N. Vlăduţiu. Între cei numiţi în funcţii de prefectul Constantin Romanu-Vivu, consemnăm pe tatăl lui Papiu în calitate de

comisar, pe unchiul său Ştefan Moldovan (Moldovai n.ns.) în calitate de viceprefect. El a păstrat în funcţii tribunii numiţi mai înainte de Al. Bătrîneanu, ca de exemplu Ioan Covaci (Faur n.ns.), Grigore Bătrîneanu, Ioan Valea şi alţii.

Grigore Bătrîneanu, se pare că a fost confirmat în funcţia de tribun înainte de venire lui Constantin Romanu-Vivu, chiar de S. Bărnuţiu.[264] La cerere l-a numit tribun pe Avram Precup, deşi despre acesta Ioan Rusu (Orosz) ştia că a „luptat cu toată puterea pentru uniune, scriind şi articole în gazete pentru aceasta."[265] Se pare că acesta nu prea era ascultat de oameni în calitatea încredinţată.[266] Până la venirea lui C. Romanu-Vivu în prefectură, unele rânduieli au fost ţinute şi efectuate de Ioan Rusu la ordinele colonelului Urban.[267] După năvala secuilor, singura autoritate în nordul Câmpiei era col. Urban, iar unii tribuni, care mai acţionau după Al. Bătrâneanu recunoşteau aceasta.[268]

Prefectul s-a zbătut ca Alexandru şi Petru Pop, clerici din Sânpetru, să fie numiţi prefecţi, dar Comitetul i-a răspuns: „să fie însărcinaţi a organiza o gardă cu titlu provizorie de vice-prefecţi, prin satele până unde vor întâlni pe alţi organizatori."[269] El a obţinut numirea lui Al. Pop în prefectura Dejului, iar Petru Pop în 4 decembrie a fost numit tribun, odată cu G. Todereanu din Sânger.[270] Numărul tribunilor şi căpitanilor numiţi de Vivu a fost deosebit de mare.[271]Pentru mai buna desfăşurare a activităţii, a propus Comitetului formarea unei comisii sau comitet central al Legiunii a XII-a în care să intre şi reprezentanţi ai saşilor. În 4 dec. Lua fiinţă o Comisie Centrală ce intra în acţiune la Reghin, deşi aprobarea şi întărirea ei de către Comitetul Naţional s-a făcut numai la 12 decembrie.[272] Pentru recruţi s-a format un Comitet provizoriu, care avea şi atribuţii în domeniul administrării bunurilor rechiziţionate, a pădurilor, morilor, dărilor.[273]În problema administrării prefecturii el a făcut apel la o serie de români cultivaţi, dintre care funcţii au primit în prefectură Gabriel Dorgo, Vasile Pop, Ioan Pop – Maior, Ioan Bardoşi, Mihai Orgonaş, Pop Teodor, Moldoveanu, iar pentru satele săseşti Miler Goerg.[274] Pe sate au fost aleşi primari şi jurzi dintre cei „cu nume bun în faţa satului." Judecăţile erau făcute de aceştia, dar erau convocaţi şi căpitanii, care adesea aveau şi aceste funcţii. „Dreptăţile" se făceau după administrarea probelor de cei împricinaţi," înfăţişările fiind mijlocul cel mai des folosit pentru dovedirea cauzei.[275] Jefuitorii era arestaţi şi aduşi de obicei la centrul prefecturii. Iată un exemplu: „D. tribun Kovacs Iuoan, prin aceasta strâns se porunceşte ca

pe cei ce au stat înaintea carului în drumul ţierei, legaţi să-i aducă aici la Teaca."[276] Zeci de ţărani făceau apel la tânărul prefect în problemele arzătoare precum cele a relaţiilor cu domnii de pământ. Abuzurile acestora, chiar şi aceste momente continuau, fapt ce argumentează cauza unor răzbunări furtunoase. Cazul Ormenişenilor, care se jeluiau pentru păşune; a silivăşenilor împotriva arendaşului Simai Todor; a dipşenilor cu S. Kornis care le-a reluat pădurea cumpărată de ei mai înainte, dezvăluie relaţiile încordate dintre ţărani şi domnii de pământ.

Ca şi în cazul atribuirii funcţiilor, în care respecta principiul proporţionalităţii naţionale,[277] şi cel juridic înţelegea şi respecta dreptatea şi adevărul. „Popa cel unguresc s-au prădat din săteni. Poftește despăgubire…" suna o jalbă, iar rezoluţia cuprindea următoarele: „Căpitanului şi Tribunalului din Komlod se porunceşte ca ori unde s-ar afla bunurile jeluitorului să se execute şi să i se întoarcă. Cine s-ar împotrivi să se aresteze şi să se aducă înaintea Comisiei."[278]

Organizarea militară a fost între obiectivele declarate ale prefectului, de la Aţintiş şi Cecălaca, el a venit însoţit de oameni recrutaţi în acele părţi. Ajuns la Teaca, el a trimis acasă „tot ce a fost bătrân" şi a înrolat tineri pe care i-a pus să facă „exerciţii necurmate."[279] În apropiere de Reghin, la Monor, se afla o companie de grăniceri români condusă de ofiţerul Botîrlă. În instruirea tinerilor s-a folosit însă mai ales de lt. Axente Bozga de la garnizoane din Reghin.[280]Despre scopul taberei sale militare, adresându-se comandamentului din Monor, prefectul afirma că prin ea" a scăpat de foc şi robie toate acestea locuri, " şi că „adună gloata în scop naţional" pentru că „ştiţi bine că naţiunea noastră a fost până acum în robie şi de abia putea cineva, cu mare necaz a împreuna trei sate."[281] „Celălalt plan, scria el, într-adevăr este a ocupa linia de către secui, ca să ne apărăm, nu ca să […][282] S-a ocupat şi de organizarea gărzilor naţionale româneşti şi a lagărului, întrucât satele româneşti erau mereu călcate de grupuri izolate de secui, mai ales Sc. Mureş. „Lângă Mureş, pe lângă Săbed, mi s-au jeluit românii că încă şi acum nu mai încetează a-i jefui, adică secuii din satele: Săbed, Culpiu, Samşud, Ban, Pănet, Berghia, Sîntioana, Mădăraş, Hărţău, Felea, Ceoaş, Colomba, Pocs-Keresztur, Sarpatak, Vajda-Sîntioana, toate aceste cete se află încă înarmate şi nu înţeleg pentru ce nu s-au dezarmat. Nu sunt dezarmate nici satele dincolo de Mureş."[283] Este îndârjit când gazetele scriu despre atrocităţile făcute de prefecţii, tribuni, de români în general, fără ca să se arate că secuii ce au făcut şi câţi oameni au nenorocit.[284] În privinţa

dezarmării mijloacele folosite de el au fost radical diferite de cele folosite de gărzile naționale maghiare, mai ales în părțile Mureșului, conduse de Iosif Jenei. În audierile de martori ale Tribunalului Statarial și apoi Civil din Tg. Mureș, din martie-iunie 1849, nu a fost dezvăluită nicio crimă în perioada dezarmării făcute de Constantin Romanu-Vivu, nici măcar în satele Berghia sau Sîntioana, care au participat la escapadele sângeroase conduse în toamnă de Iosif Jenei. Iată o declarație a unui martor la investigarea celor arestați din Berghia, făcută în 17 aprilie 1849: „în preajma Crăciunului, când a fost tabăra română în sat n-a făcut niciun rău," iar preotul român după ocuparea Tg. Mureșului s-a dus la Gedeon și i-a spus că ungurii din Berghia sunt oameni cinstiți, obținând pentru ei o scrisoare de protecție. Preot în Berghia era Ioan Hodoș, fratele mai mare a lui Iosif Hodoș.[285] Despre modul cum Constantin Romanu-Vivu a făcut dezarmarea, vorbesc și cele două rapoarte ale tribunului său Avram Precup.[286]S-au făcut și abuzuri, dar numai cu cei recunoscuți prin cruzime și brutalități de multă lume. Mai trebuie menționat faptul că arme nu posedau mai ales nobilii și slugile lor, care refuzând să le predea au ajuns la ciocniri cu oamenii lui Constantin Romanu-Vivu.

În relațiile cu comandamentul trupelor imperiale, adesea predomina tensiunea. Ordinele lui Vivu în numele Comitetului Național erau adesea discreditate și anulate de ofițerii lui Urban și a lui Clococeanu. „Nu mai știu ce să fac, fiindcă eu nu mai sunt Prefect, ci numai batjocura comandanților militari de la M. Vásárhely, Gherla și a regimentului al 2-lea român" scria el disperat în 3 decembrie.[287] Conflictele izbucneau mai ales în problemele rechizițiilor, recrutărilor, dezarmării, sării.[288]

Deși condițiile erau dintre cele mai vitrege, tânărul prefect n-a uitat nici de educația poporului să. Ceruse tribunilor săi să aboneze fiecare comunitate la gazetă. Tribunii din Sânpetru au și făcut-o, raportându-i acest lucru la 7 decembrie.[289] Pentru educarea elevilor, se gândea la castelele părăsite.

Opera administrativă, militară, juridică, educativă, națională concepută de Constantin Romanu-Vivu, argumentează în persoana lui unul din cei mai de seamă luptători devotați cauzei românești. Spirit democratic din stirpea lui N. Bălcescu, el a conceput o „țară românească" într-o formulă în care convietuirea pașnică națională trebuia să se bizuie pe respect reciproc și recunoașterea demnității fiecărei părți. El n-a avut însă răgazul necesar pentru a desăvârși viața românească începută, nici pentru a-și vedea în parte înfăptuit visul vieții sale, unitatea națională.

Pe când se afla în Sc. Mureș, în plină dezarmare a gărzilor maghiare și după ce intrase deja în Tg. Mureș,[290] generalul Bem pătrundea în Transilvania. În 27 decembrie, Comitetul Național îi cerea mobilizarea oamenilor la arme.[291] Două zile mai târziu viceprefectul Legiunii a XII-a, St. Moldovan lansa apelul „Fraților români", în care, între altele, se arăta: „sculați-vă acum, din tot satul jumătate oameni, care sunteți mai tari, de la 18 până la 40 de ani și îndată porniți și grăbiți a veni la Teaca, cu mâncare și de aici om porni."[292] După înfrângerea lui Urban, Constantin Romanu-Vivu încearcă trecerea munților însoțit de 4.000 de români și grăniceri,[293] însă fără succes; trecătorile fuseseră deja blocate. S-a retras prin satele Budac, Sebeș, Aluniș, hărțuit de inamic. Trupa se destrămase și el însoțit de 17 tribuni a poposit în satul Gudea, în apropriere de Toplița, în casa tribunului său Zaharie Contai, unde în 8/20 ianuarie, a fost surprins de o trupă de călăreți în patrulare și arestat împreună cu unchiul său St. Moldovan, tribunii Ioan Maior din Maiorești și Nastea din Băița.[294] Ceilalți tribuni au reușit să fugă. Arestații au fost duși la Tg. Mureș și închiși în Cetate. În 28 ianuarie comisarul plenipotent al guvernului din Pesta pentru Transilvania, Boethi Ödönordona judelui regesc al Sc. Mureș, transferarea lui Constantin Romanu-Vivu la Cluj, specificând: asigurându-i tratament și escortă necesară."[295] Actele găsite asupra lui, între care jurnalul prefecturii sale, n-au putut constitui un act de acuzare capitală, iar cu martori nu s-a putut dovedi o vinovăție deosebit de gravă. Bănuind ce-l așteaptă, el a făcut apel la Teleky Sándor pentru a-l salva de pedeapsa capitală. Nu se știa la decizia cui a fost scos din închisoare împreună cu St. Moldovan, în 9 februarie și însoțiți de un convoi au pornit spre Cluj. La Sîngiorzu de Mureș (Sîngeorgiu de Mureș), au fost loviți cu ciomegele și uciși. „Cadavrele crunt mutilate, strivite de copitele cailor – afirmă S. Dragomir – au fost aruncate pe o margine de șanț."[296] Se scria cu sânge a doua pagină în care eroii nu aveau altă vină decât aceea de a-și fi slujit cu credință națiunea aflată la un moment de răscruce.

Documentele menționează un alt prefect al Câmpiei, în toamna anului 1848în persoana lui Fl. Micaș. Eliberat în 28 septembrie din închisoare de la Tg. Mureș, zi în care a fost primit cu mare entuziasm în adunarea de la Blaj, Fl. Micaș a fost ales în Comitetul Național Român, dar sub presiunea escapadei secuiești a fost însărcinat și cu organizarea unor puncte de rezistență în fața acestora la Iernut și cu avanposturi la Sânpaul, Ogra și Cipău.[297] Lipsa de oameni, după cum am văzut mai sus, a determinat

Comitetul Național reținerea lui Constantin Romanu-Vivu în același scop la Aţintiş şi Cecălaca. Se pare că Vivu a început organizarea Câmpiei pe când se afla în aceste tabere. Rezultă aceasta dintr-o adresă a Comitetului Național către Vivu: „D-ta printr-un raport mai dinainte înştiinţai pe Comitet, ca prefectura unde te afli, ai organizat-o cum trebuie şi cereai ca să te duci la Reghin la prefectura D-tale: Comitetul şi-a răspuns atunci şi-ţi repetează şi acum că dacă nu e pericol, să laşi deocamdată prefectura aceasta sub comanda fratelui Micaş, şi D-ta să te duci să organizezi procedura de la Reghin.”[298] După retragerea secuilor spre Reghin, Vivu porneşte spre prefectura sa informând Comitetul în 29 noiembrie că ”Micaş s-a lăsat de prefect la Aţintiş.”[299] Într-o listă a prefecturilor,[300] Micaş este menţionat ca prefect al Câmpiei, iar ca viceprefect Iosif Hodoş. După nimicirea secuilor la Iernut şi Cuci, Micaş s-a retras la Grindeni, unde a realizat un puternic lagăr, care intra în sistemul de rezistenţă a lui Axente Sever. Aici la Grindeni a fost concentrată o forţă impresionantă recrutată din satele Câmpiei.[301]Alături de Axente Sever, Fl. Micaş a participat cu glotaşii săi la luptele din jurul Clujului, după care a încercat organizarea unei prefecturi şi legiuni în partea de nord a Clujului. „Pe când Urban – scria D.L. Dăianu – înainta la Apahida şi Someşeni ca să ocupe Clujul, deodată ne pomenim că comuna noastră este inundată de gloatele prefectului de Câmpie, Florea Micaş sau Domnul Florea, cum îi zicea poporul. După ce Urban a ocupat oraşul, prefectul Florea Micaş a stat în Feiurd câteva zile pentru a se informa asupra localităţilor din stânga Someşului. El îşi recrută tribuni pe Dionisie Velle şi Simion Petean şi Vasile Topan.”[302]Acum credem că Micaş a conceput organizarea prefecturii din nordul Clujului. Târziu, Axente Sever îl menţiona pe Micaş prefect „la Cojucna-Cluj.” Micaş însă n-a avut răgazul necesar organizării prefecturii sale. Însoţindu-l pe Urban, el se va retrage împreună cu Iosif Hodoş în Bucovina. În primăvara lui 1849, am întâlnit mulţi arestaţi de autorităţile maghiare, scuzaţi că ar fi fost căpitani sau tribuni de ai lui Fl. Micaş.

Între prefecţii Câmpiei, ultimul consemnat în această calitate este N. Vlăduţiu. Într-o listă a prefecturilor, alcătuit târziu de Axente Sever, N. Vlăduţiu apare ca viceprefect a lui Vasile Moldovan,[305] pe când într-o altă în fruntea Câmpiei sunt menţionaţi în ordine prefecţii astfel: „a 13-a a Câmpiei: pref. Bătrîneanu, apoi Michieşu, vpref. I. Hodoşu – Gastorianu, mai târziu pref. Vlăduţiu, v. pref.[305] iar la „14” a Reghinului pref. Constantinu Romanu-Vivu” şi la 16. Clujana; pref. Michesz, vpref. T. Hodoş

Castorianu."[306] E posibil ca Axente să aibă dreptate menționându-l pe N. Vlăduțiu ca viceprefect a lui V. Moldovan, întrucât acesta din urmă și-a început organizarea prefecturii pornind din plasa Bogata. Până la numirea lui în calitate de prefect, a activat în sistemul de rezistență, realizat în fața secuilor de Axente Sever, Constantin Romanu-Vivu și Fl. Micaș. După nimicirea secuilor lagărul de la Ațintiș a fost menținut, iar N. Vlăduțiu a rămas între conducătorii acestuia, dacă nu primul, mai ales că Fl. Micaș s-a retras la Grinceni. În 11 decembrie el a fost numit prefect. Numirea i-a venit din partea Comitetului Național: „luând în considerațiune capacitatea și activitatea D-lui Nicolae Vlăduțiu, Comitetul îl denumește prefect în prefectura Câmpiei, care se întinde în 92 sate.[307] Toamna anului 1848 a adus multe suferințe viitorului prefect. Gospodăria i-a fost distrusă în mare parte la sfârșitul lui octombrie de către secui.[308] Două „Testimonuri" din 1857 vorbesc despre comportarea și onestitatea prefectului N. Vlădiuțiu.[309] Preotul reformat din Bogata, Tokaj János știa despre un jurământ depus de Vlăduțiu în care între altele se spunea: „jur că la Bogata de Mureș nici unui ungur nu-i va fi mișcat nici un fir de păr de către români. Și și-a ținut cuvântul." Bariț vorbește de o „deportare" a lui Vlăduțiu, „până în castrele austriece, mai întâi până dincolo de S. Reghin."[310] Credem că e vorba de deplasarea lui Vlăduțiu în tabăra de la Teaca a lui C. Romanu – Vivu. După numirea în calitate de prefect el a trecut la organizarea părții de sud a Câmpiei. Într-o listă sunt menționate satele, tribunii și vicetribunii prefecturii Câmpiei.[311] Prefectura, după această listă, cuprindea 91 de sate, împărțite în 8 tribunate, alcătuite din câte 10-15 sate. Între tribuni și vicetribuni întâlnim și tineri numiți în această calitate odinioară de Al. Bătrîneanu, dar și multe nume noi, în majoritatea tineri pe care i-am întâlnit în școlile orașelor din jur, de loc din satele câmpene. În tribunatul 1 cu sate de pe linia Mureșului, tribun era Grigore Olariu din Sânger și vicetribun Ioachim Ceaclan din Dătășeni; în tribunatul 2, tribun era Iacob Oltean din Vaidei (care apare în această calitate și la V. Moldovan n.ns.) și vicetribun Vasile Cătană din Dătășeni; în tribunatul 3 cu sate din jurul Bandului și Mădărașului apare tribun George Todoran (nume pe care îl întâlnim la C. Romanu-Vivu n.ns.) și vicetribun Alexandru Boier, fiul preotului din Lechința; în tribunatul 4, cu sate din jurul Sâncraiului apar ca tribun Teofil Maior și vicetribun Ioan Maior din Șincai; în tribunatul 5 cu sate din surul Sărmașului mare tribun era Grigore Bătrîneanu, fratele prefectului asasinat (care apare și la C. Romanu-Vivu tot ca tribun n.ns.) și vicetribun Alexandru Ludușanu, fiul lui

Artimon Ludușanu, fost viceprotopop al Ludușului, în tribunatul 6 cu sate din jurul satului Valea Largă, tribun era Simion Lauriţiu (fost tribun a lui Al. Bătrîneanu n.ns.) şi vicetribun Vasile Rusu din Budiu; în tribunatul 7 tribun era Ioan Antoneli din Sîngiorzu de Câmpie, care deja se afirma în prefectura Ax. Sever şi vicetribun Vasile Cicuceanu, iar satele erau cele din jurul Ulieşului; în tribunatul 8 cu sate din jurul Sînmihaiului de Câmpie tribun era Ioan Peureşnu, credem din Tăureni şi vicetribun Alexandru Fiscuti, fiul preotului din Dâmbu [312] Nici Vlăduţiu n-a avut răgazul organizării prefecturii. Ca şi Axente Sever şi Fl. Micaş, la ordinul generalului Wardener a participat cu glotaşii săi la luptele de la Huedin-Ciucea. Participarea sa o dovedeşte o adeverinţă din 21 decembrie semnată de numărul din Huedin, prin care N. Vlăduţiu justifica că i-a predat 120 veka de cereale.[313]După aceasta despre prefectul N. Vlăduţiu, Bariţ scrie că: „după evenimentele de la Ciucea şi Huedin, în zilele din urmă a lui decembrie 1848 nu s-a mai putut întoarce la familia sa, ci cu câţi au scăpat spre stânga în munţi, au trecut la Câmpeni.”[314] Retragerea în munte nu s-a făcut însă în decembrie cum consemnează Bariţ. N. Vlăduţiu este menţionat la începutul lui ianuarie 1849 la Aţintiş.”[315] Lagărul de aici a devenit cel mai avansat punct de rezistenţă, singurul loc de refugiu pentru românii din părţile centrale şi sudice ale Câmpiei. Cu toate condiţiile vitrege în decembrie şi ianuarie, se pare că N. Vlăduţiu a continuat organizarea prefecturii sale. Aceasta o dovedeşte ancheta din ianuarie 1849 asupra tânărului Alexandru Ticudi, arestat de garda naţională maghiară din Cuci.[316] Tânărul Ticudi menţionează că el a fost numit vicetribun, că în satul să Dâmbu, căpitan era învăţătorul Stefan Purca, că tribuni au fost un soldat bătrân, apoi unul numit Bonţ,” iar acum este Antoneli feciorul preotului din Sîngiorzu de Câmpie.” Când şi-a modificat declaraţia el menţiona: „în tabăra de la Cecălaca era prefect Nicolae Vlăduţ, preot unit în Bogata de Mureş.”[317] Ştim de asemenea, că N. Vlăduţiu participa în 13-20 ianuarie 1849 la consfătuirea prefecţilor şi tribunilor de la Zlatna. Dintr-o altă sursă cunoaştem că la sfârşitul lui ianuarie, în tabăra de la Cecălaca – Aţintiş se aflau „preotul din Bogata, Vlăduţiu şi Pop Janos din Budiu.”[319] În 25 ianuarie – menţionează sursa citată - „trupele mobile din Turda sau o altă trupă ar fi împuşcat mai mulţi români din Sânger şi după aceasta s-au retras. În seara de 25 l.c. tabăra română din Cecălaca a atacat Budiul şi Chimitelnicul. Tot atunci a mers într-acolo, la curtea lui Bethlen şi preotul român din Budiu şi au tras cu armele.”[320] Este vorba de o escapadă sângeroasă a unei trupe mobile din

Turda, condusă de Tarsoly Gergely, asupra satului Sânger, care s-a soldat cu asasinarea a peste 80 de români, masacru consemnat și de Papiu.[321] După aceasta a avut loc incursiunea taberei române din Cecălaca asupra Budiului și Chimitelnicului, consemnată mai sus. Nu știm până când s-a menținut lagărul de la Cecălaca – Aținţiș condus de N. Vlăduțiu și tatăl lui Papiu, dar acesta trebuia să fi rezistat până la incursiunea din martie a trupelor mobile din Turda, soldată cu arestare tatălui lui Papiu și a altor tribuni. N. Vlăduțiu s-a retras în munte, participând la rezistența eroică condusă de Avram Iancu. El n-a putut organiza Câmpia ce o „țară românească" într-o măsură mai mare decât Constantin Romanu-Vivu, nordul acesteia. Încercările sale sunt dovedite mai ales în primăvara anului 1849 când în audierile tribunalelor de sânge, întâlnim o mulțime de tribuni și căpitani din satele câmpene, care erau oamenii lui N. Vlăduțiu. De altfel, și Papiu menționează în privința organizării: „Singură Câmpia și partea de miazănoapte a țării era încă organizată."[322]

Toamna lui 1848 a fost pentru Câmpia Transilvaniei perioada celor mai aprige confruntări sociale și naționale. Ea a rămas pentru românii de aici un moment de referință și esență întrucât ei au încercat, sub conducerea Comitetului Național Român, pentru prima oară, organizarea și construirea unei „țări" și vieți naționale românești. Formula de organizare militară, sublinia rădăcinile și continuitatea românilor în pământul transilvan, iar organizarea politică, administrativă, juridică încercată și începută, argumentează spiritul democratic în care au conceput-o. Chiar și dacă opera începută a fost nimicită cu cruzime în scurtă vreme, ea are meritul de a fi fortificat sentimentul și conștiința națională românească.

NOTE:

1.Al. Papiu Ilarian, „Istoria…", tom. III;
2.Arh. St. Budapesta, Fd. G. Tr. Politicis/1848 nr. 9557;
3.Ibid.;
4.Pascu St. – Avram Iancu pag. 112;
5.Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politics/1848 nr. 9557;
6.Ibid.;
7.Ibid.;
8.Ibid.;
9.Ibid.;
10. Ibid.;

11. Ibid.;
12. Ibid.;
13. Arh. St. Cluj-Napoca Fd.c.Turda, Prezidiale/1848 nr. 1050;
14. Ibid. Nr. 1066;
15. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 9557;
16. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda – Diverse/1848, Actele comitetului suprem, fila 38,39,136;
17. Ibid. fila 138;
18. Ibid.;
19. Ibid.;
20. Ibid.;
21. Ibid.;
22. Ibid.; Pascu St., Bariț G., „Părți alese …" vol. II. p. 268-280; „George Bariț și contemporanii săi" vol. III, p. 200-207;
23. Pascu St., „Alexandru Bătrîneanu alias Chioreanu", p. 58-59; Bariț G., Op. cit. p. 269-280; „G. Bariț și contemporanii săi" vol.II p. 206-207;
24. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 9557;
25. Ibid.;
26. Ibid.;
27. Ibid.;
28. Ibid.;
29. Ibid.;
30. Ibid.;
31. Ibid., nr. 11307;
32. Ibid.;
33. Ibid., nr. 9557;
34. Arh. St. Cluj-Napoca Fd. C. Turda, Prezidiale/1848 nr. 1055;
35. Arh. St. Budapesta, Fd.c. Tr. Nr. 11307;
36. Ibid., nr. 11308;
37. Ibid., nr. 11307 și B. Jakab, Op. cit. p. 379-376; Pascu St. Op. cit. p.55-57;
38. Pascu St., Op. cit. p.55;
39. Ibid., pag. 56;
40. Ibid., p.56-57; B Jakab op.cit. p.375-376;
41. Arh. St. Budapesta, Fd. C. Turda Politics/1848, nr. 11307;
42. Arh. St. Cluj Napoca, Fd. Prefectura jud. Cluj, actele comitetului reprezentativ nr. 93/1848;
43. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 11222;
44. Dragomir S. – Studii și documente, vol. III, pag. 42;
45. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 11222;

46. Ibid., nr. 9557;
47. Ibid.;
48. Ibid.;
49. Ibid.;
50. Ibid.;
51. Ibid.;
52. Ibid.;
53. Ibid.;
54. Ibid.;
55. Ibid.;
56. Ibid.;
57. Ibid.;
58. Ibid.;
59. Ibid.;
60. Ibid.;
61. Ibid.;
62. Ibid.;
63. Ibid.;
64. Kadar J., Op. cit. p. 61-63;
65. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 9557;
66. Ibid.;
67. Ibid.;
68. „Ellenőr" 1848, nr. 92; „Gazeta" 1848 nr. 81;
69. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 9557;
70. Ibid.;
71. Ibid.;
72. Ibid.;
73. „Ellenőr" 1848, nr. 93;
74. „Gazeta" 1848 nr. 81;
75. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 9557;
76. Ibid.;
77. Ibid.;
78. Ibid.;
79. Ibid.;
80. Ibid.;
81. Ibid.;
82. Ibid.;
83. Pascu St., Op. cit., p. 67-74;
84. Ibid., p. 71;

85. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 9557; Bariț G. „Părți alese …” vol. II. p. 269-270;
86. Ibid.;
87. Bariț G., Op. cit., p. 269; Pascu St. op. cit. p. 61;
88. Bariț G., Op. cit., p. 269;
89. Bariț G., Op. cit., p. 269; Pascu St. op. cit. p. 62;
90. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 9557;
91. Bariț G., Op. cit., p. 270; Pascu St., op. cit. p. 62;
92. „Gazeta” 1848 nr. 81; „Ellenőr” 1848, 15 oct.; „Vasárnapi Újság” 1848 nr. 94;
93. Pascu St., Op. cit., Anexa nr. 2;
94. Dragomir S., „Avram Iancu”, p. 95;
95. Arh. St. Cluj-Napoca Fd. C. Turda, Prezidiale/1848 nr. 1094;
96. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, jude Suprem Nr. 887/1848;
97. Dragomir S., Op. cit., p. 95-96;
98. Arh. St. Cluj-Napoca Fd. C. Turda, Prezidiale/1848 nr. 1103;
99. Ibid., nr. 108;
100. Ibid.;
101. V. Moldovan, „Memorii”, p. 107;
102. Ibid.;
103. Ioan Rusu (Orosz), „Memorii…”. la Arh. St. Tg. Mureș;
104. Grigore Ploieșteanu, „Liviu Moldovan – Un martir mureșan”;
105. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 11312;
106. Ibid.;
107. Arh. St. Cluj-Napoca Fd. C. Turda, Prezidiale/1848 nr. 1057;
108. Ibid.;
109. Arh. St. Budapesta, Fd. G.Tr. Politicis/1848 nr. 1124 și 1125;
110. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Nr. 845/1848;
111. Ibid.;
112. Ibid. Nr. 874/1848;
113. Ibid. Nr. 633/1848;
114. N. Moldovan, Op. cit., p. 113, Ioan Rusu (Orosz) Op. cit.; Popa Tr., Op. cit., p. 103; G. Moldovan, Gr. Ploieșteanu, „Un martir român mureșean Vasile Pop” în „Marisia” 1980, Tg. Mureș, p. 229-244;
115. V. Moldovan – Op. cit. p. 113, Popa Tr. Op. cit. p. 163; B. Moldovan, Gr. Ploieșteanu, op. cit. p. 231;
116. „Kolozsvári Híradó” 1848 nr. 79;
117. Popa Tr. Op. cit., p. 163-164;
118. Moldovan V. Op. cit. p. 115;
119. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Nr. 729/1848;

120. L. Moldovan, Gr. Ploieșteanu, Op. cit., p. 235;
121. Ibid., Anexa nr, 3-4;
122. Popa Tr., Op. cit., p. 166
123. L. Moldovan, Gr. Ploieșteanu, Op. cit., Anexa 4, p. 237-239;
124. Ibid.;
125. Ibid.;
126. „Ellenőr" 1848, nr. 96;
127. „Kolozsvári Híradó" 1848 nr. 79;
128. Arh. St. Tg. Mureș, fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Regesc Nr. 703/1848;
129. Dragomir S. „Studii și documente" vol. III, p. 301;
130. Ibid., pag. 69-70;
131. L. Moldovan, Gr. Ploieșteanu, Op. cit., Anexa 7, p. 241-242;
132. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Nr. 601/1848;
133. Ibid., Vicecomite, nr. 1564/1848;
134. L. Moldovan, Gr. Ploieșteanu, Op. cit., Anexa 4, p. 237-239;
135. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Regesc Nr. 742/1848;
136. Ibid. și Popa Tr., Op. cit., p. 167;
137. Ibid.;
138. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Nr. 721/1848;
139. Ibid.;
140. Ibid. nr. 731/1848;
141. Moldovan V., Op. cit., p.116;
142. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Regesc Nr. 899/1848;
143. Ibid. nr. 543/1849;
144. Moldovan V., Op.cit. p. 115;
145. Jakab E., Op. cit. p. 287-291;
146. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda Prezidiale/1848, nr. 1081;
147. Arh. St. Budapesta, Fr. G. Tr. Politics/1848 nr. 5557;
148. Ibid.;
149. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 1018;
150. Ibid.;
151. Ibid. nr. 1070;
152. Ibid. nr. 1049;
153. Ibid., Actele Comitetului Suprem, fila 140;
154. Ibid. fila 141;
155. Ibid.;
156. Ibid.;

157. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Regesc Nr. 734/1848;
158. Ibid., nr. 731/1848;
159. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 1114;
160. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Nr. 690/1848;
161. Ibid.;
162. Ibid., Vicecomite nr. 4, fila 39;
163. Ibid., Jude Suprem nr. 870/1849;
164. Ibid.;
165. Bariț G., „Părți alese" vol. II, p. 282;
166. Bariț G., Op. cit., p. 282 și urm.;
167. Sotropa V., „Imagini memorabile din 1848" în „Arhiva Someșană" nr. 3/1925 p. 4-5;
168. Marțian I., Op. cit., p. 101;
169. Kövári D., Op. cit., p. 92;
170. Bodea C., „Mărturii 1848", vol. II, p. 936-937;
171. Ibid., p. 929;
172. Ibid., p. 930;
173. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 103;
174. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Oficialitatea nr. 1574/1848;
175. Dragomir S., „Studii și documente", vol. II, p. 104-107;
176. Bariț G., Op. cit., vol. II, p. 298 – 304;
177. „Gazeta" XI 1848, Nr. 15, p. 349-350 și Bodea C., Op. cit., vol. II, p. 937-939;
178. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 92;
179. Ibid., p. 92-93;
180. Dragomir S., „Studii și documente" vol. III, p. 184-185;
181. „Arhiva Someșană", 1926, nr. 6, p. 5;
182. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Nr. 789/1848;
183. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/1848, nr. 1103;
184. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Nr. 843/1848;
185. Ibid. nr. 845/1848;
186. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Jude Suprem Regal Nr. 777/1848, f. 1;
187. Olteanu I., „Momente din activitatea prefectului Câmpiei Nicolae Vlăduțiu" în „Apullum" X 1872, p. 397-407;
188. Arh. St. Cluj Napoca, Fd. c. Turda, Actele Comitetului pentru apărarea ordinii, Diverse, 1848, fila 138;
189. Ibid. fila 270;
190. Dragomir S., „Studii și documente", vol. II, p. 202;

191. Ibid., p. 495;
192. Ibid., p. 495-496;
193. Ibid., p. 497;
194. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Diverse, 1848, fila 270;
195. Ibid.;
196. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 103;
197. Dragomir S., „Un precursor al unității naționale, profesorul ardelean Constantin Romanu-Vivu", București, 1929, p. 25;
198. „Ellenőr", 1848, nr. 102, 29 oct., nr. 107/7 nov.;
199. „Honvéd", 1849, nr. 71, 21 martie, nr. 81/2 aprilie;
200. Dragomir S., „Un precursor…", p. 25;
201. „Transilvania", 1886, nr. 1-2, p. 5;
202. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 103;
203. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Prezidiale/ 1848, nr. 1118;
204. Ibid., pachet 640/1848, fila 202; Fd. Kemény Pál de Acrești, fasc. 76, nr. 43, 89;
205. Ibid., fila 203;
206. Ibid., fila 207;
207. Ibid., Diverse 1848, fila 151;
208. Ibid., fila 178;
209. Ibid., fila 149;
210. Ibid., fila 270;
211. Ibid., fila 149;
212. „Transilvania" IV, 1871, nr. 6-9;
213. Arh. St. Alba Iulia, Mitropolia Blaj. Cabinetul episcopului nr. 642, fila 59, 231, 257, 381, 382, 367, 399, 397 și altele;
214. „George Bariț și contemporanii săi", vol. V., Scrisorile lui Ștefan Moldovan;
215. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Diverse/1848, fila 140-141;
216. Bariț G., „Părți alese", vol. II, p. 312-313;
217. Ibid., p. 313;
218. Kusztó István, Op. cit., p. 9-11;
219. „Ellenőr" 1848, nr. 102, 29 oct.;
220. Dragomir S., „Un precursor…", p. 24-26;
221. Dragomir S., „Studii și documente", vol. II, p. 498-500;
222. V. Moldovan, Op. cit., p. 121, Popa Tr., Op. cit., p. 171;
223. Moldovan V., Op. cit., p. 123;
224. Marțian I., Op. cit., vol. II, p. 101;
225. Bariț G., Op. cit., vol. II, p. 293-294; Kövári L., Op.cit., p. 104;

226. Al. Ceușeanu, „Vremuri de osândă, Revoluția de la 1848-1849 din perspectiva unui orășel ardelenesc” (Extras din revista „Țara Bârsei”, 1934, p. 17-24);

227. Ibid., p. 24-31; Bariț G., Op. cit., vol. II, p. 295-296;

228. Marțian I., Op. cit., p. 103;

229. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. II, p. 501-502;

230. Bariț G., Op. cit., p. 319-328;

231. Szilágyi Farkas, Op. cit., vol. II, p. 113-114;

232. Bodea C., Op. cit., vol. II, p. 303-304;

233. L. Ursațiu, „Un document privind organizarea administrativă a românilor în revoluția din 1848 în Transilvania” în „Acta Musei Napocensis”, VI., 1969, p. 595 și urm.;

234. Arh. St. Tg. Mureș,Fd. Sc. Mureș - Tribunal Regal 1848, fila 70;

235. Arh. St. Budapesta, Fd. G. Tr. Politicis/1848, nr. 9557;

236. Ibid.; Alexy P. „Din pomelnicul martirilor români” în „Transilvania” IV, 187, nr. 9, pag. 108; Pascu St. – Alexandru Chiorean, alias Bătrîneanu, p. 71-75;

237. Arh. St. Budapesta, Fd. G. Tr. Politicis/1848, nr. 9557;

238. Ibid.;

239. Ibid.;

240. Ibid.;

241. Ibid.;

242. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. III, p. 200-207;

243. Bariț G., „Părți alese...”, vol. II, p. 270-280;

244. Ibid., p. 273 și „George Bariț și contemporani săi”, vol. II, p. 140;

245. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. III, p. 140;

246. Popa Tr., Op. cit., p. 169–171;

247. „George Bariț și contemporanii săi”, vol. III, p. 204;

248. Ibid.;

249. Ibid.;

250. Arh. St. Budapesta, Fd. G. Tr. Politicis/1848, nr. 9557;

251. Ibid.;

252. Bariț G., „Părți alese…”, vol. II, p. 276; „George Bariț și contemporanii săi”, vol. III, p. 204;

253. Arh. St. Budapesta, Fd. G. Tr. Politicis/1848, nr. 9557;

254. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. III, p. 179-180;

255. Dragomir S., „Un precursor…” p. 27; Ursuțiu L, Op. cit., p. 598;

256. Moldovan L., Op. cit.;

257. Ceușeanu Al., Op. cit., p. 48;

258. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. II, p. 336;

259. Dragomir S., „Un precursor…” p. 27-28; Ursuțiu L, Op. cit., p. 603;

260. Ursuțiu L., Op. cit., p. 604;
261. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. II, p. 336;
262. Bodea C., Op. cit., vol. II, p. 980-981;
263. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. II, p. 423-427;
264. Ibid., p. 351-352;
265. Rusu Ioan (Orosz), Op. cit.; Ursuțiu L., Op. cit., p. 601;
266. Dragomir S., Op. cit., vol. II, p. 377-379;
267. Ursuțiu L., Op. cit., p. 601;
268. Dragomir S., Op. cit., vol. II, p. 364-366;
269. Ibid., p. 365-366;
270. Ibid., p. 347;
271. Ibid. și Popa Tr., Op. cit., p. 176;
272. Dragomir S., Op. cit., vol. III, p. 343, Ursuțiu L., Op. cit., p. 604;
273. Ursuțiu L., Op. cit., p. 602;
274. Ibid., p. 589;
275. Ibid., p. 597;
276. Ibid., p. 596;
277. Maior L, „Aspecte ale organizării administrative românești din anii 1848-1849 în Transilvania” în „Acta Musei Napocensis”, VI., 1967, p. 568;
278. Ursațiu L., Op. cit., p. 596;
279. Ibid., pag. 601 și Dragomir S., „Un precursor…”, p. 27;
280. Ibid., p. 605;
281. Ibid., p. 600-601;
282. Ibid., p. 601;
283. Ibid., p. 599-600;
284. Ibid., p. 599;
285. Arh. St. Tg. Mureș, fd. Sc. Mureș, Tribunalul penal, nr. 131/1848;
286. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. II, p. 377-379;
287. Ursațiu L., Op. cit., p. 593;
288. Ibid., p. 602-607 și Dragomir S., Op. cit., vol. II, p. 347;
289. Dragomir S., Op. cit., p. 347;
290. Arh. St. Tg. Mureș, fd. Primăria, nr. 1680/1848;
291. Dragomir S., Op. cit., p. 387-388;
292. Ibid., p. 391;
293. Arh. St. Tg. Mureș, Sc. Mureș, Jude Suprem, nr. 960/1848;
294. „Cronica evenimentelor din anii 1848-1849, scrisă de protopopul greco-ortodox Ștefan Braneș din comuna Sierău în „Țara Bârsei” 1935”, nr. 1, p. 32-33;
295. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Nr. 922/1848;
296. Dragomir S., „Un precursor…”, p. 33;

297. Al. Papiu Ilarian, „Istoria … ”, schița tom. III, p. 67;
298. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. II, p. 409;
299. Ursuțiu L., Op. cit., p. 595;
300. Bodea C., Op. cit., vol. II, p. 980-981;
301. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Sc. Mureș, Tribunalul penal nr. 131/1849;
302. „Gazeta de Transilvania” 1897, nr. 212;
303. Stoia M. - „O scrisoare inedită a lui Axente Sever în „Revista arhivelor” an L (1973), vol. XXXV, p. 218-221;
304. Rusu I. (Orosz), „Memorii”, mss la Arhiva St. Tg. Mureș;
305. Stoia M., Op. cit.;
306. Bodea C., Op. cit., vol. II, p. 980-981;
307. „Transilvania”, 1886, nr. 3-4, p. 17;
308. „Transilvania”, 1886, nr. 1-2, p. 5;
309. Ibid.;
310. Kuszto I, Op. cit., p. 8;
311. Chioreanu I., „Documente inedite privind organizarea administrativă a românilor în revoluția din 1848 din Transilvania” în „În memoriam Avram Iancu”, Tg. Mureș, 1972, p. 62-71;
312. Ibid., p. 68-70;
313. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. II, p. 204;
314. „Transilvania”, 1886, nr. 3-4, p. 19;
315. Popescu–Rîmniceanu V., op. cit., p. 139;
316. Popa Tr., Op. cit., p. 177-179;
317. Ibid.;
318. Dragomir S., „Avram Iancu”, p. 114;
319. Arh. St. Tg. Mureș, Comisia militară guvernatoare/1849, nr. 1-17;
320. Ibid.;
321. Al. Papiu Ilarian, „Istoria ….”, schiță tom. III, p. 90;
322. Ibid., p. 92.

XI. PARTICIPAREA ROMÂNILOR DIN CÂMPIA TRANSILVANIEI LA REZISTENȚA EROICĂ DIN MUNȚII APUSENI

Până la sfârșitul lui ianuarie, toată Câmpia Transilvaniei intra sub controlul armatelor lui Josif Bem, după care au fost instalate autoritățile civile patronate de guvernul din Pesta. În jurul muntelui se forma un cordon militar care se întindea de la Ciucea prin Huedin, Gilău, Cluj, Turda, Aiud, Alba Iulia, Sibiu, Deva, Arad, până la Oradea. De la început, Câmpia a fost stringent supravegheată, întrucât ea devenea principalul furnizor de cereale, atât pentru apărătorii muntelui, cât și pentru trupele năvălitoare, precum și pentru faptul că se constituia o rezervă umană românească ce putea furniza luptătorii atât de necesari apărării citadelei lui Avram Iancu. De acum însă, Câmpia intra în cea mai dramatică perioadă din istoria revoluției întrucât în ea se dezlănțuia a doua răzbunare, mai sălbatică și mai sângeroasă, și care era patronată, prin comisarii plenipotenți, chiar de guvernul lui Kossuth. Cum de sub regimul acestei răzbunări nimeni nu putea să scape, mare parte a bărbaților din Câmpie s-au retras, fie în muntele lui Avram Iancu, fie în pădurile din nordul și nord-estul Câmpiei, fie – cum a făcut grupul lui Fl. Micaș, I. Hodoș și Ioan Rusu (Orosz) – retrăgându-se cu armatele lui Urban.

Din Câmpie s-au retras în primul rând cei mai amenințați de răzbunarea nobilimii și autorităților, aceleași din 1848, adică prefecții, tribunii, căpitanii români care au „îndrăznit" construirea unei vieți românești, dar și zeci și sute de țărani din centrul, sudul și sud-vestul Câmpiei. Retragerea lor spre munte s-a făcut prin lagărul condus de N. Vlăduțiu, prefectul Câmpiei, de la Ațintiș-Cecălaca, lagăr care făcea parte din cordonul de rezistență al bravului Axente Sever. În 5 ianuarie, Ax. Sever menționa că avea doi tribuni, pe Gherman și Desianu în lagărul de la Ațintiș, condus de N. Vlăduțiu.[1] La Cetatea Baltă la începutul lui ianuarie se mai afla încă prefectul Vasile Moldovan cu tribuni, căpitani și numeros popor din Câmpie, de unde s-au retras apoi în munte.[2] Cei doi prefecți, participau în 20 ianuarie la conferința de la Zlatna, alături de A.Iancu[3], dar prezența lui N. Vlăduțiu era atestată în lagărul de la Ațintiș și după această dată alături de tatăl lui Papiu.[4] În ultima decadă a lunii ianuarie, aici era concentrat popor numeros din satele câmpene. Știm aceasta din raportul lui Tarsoly Gergely, locotenentul unei trupe de vânători din Turda, care menționa în 23 ianuarie că la „Zau și Tóhát (Tăureni - n.ns) cea mai mare parte a poporului se află în

tabără."[5] După masacrul săvârșit de trupa condusă de Tarsoly Gergely la Sânger în 25 ianuarie, se produce o adevărată bejenie a satelor din aceste părți spre munte. Isaia Moldovan menționează și el atât masacrul de la Sânger, cât și refugiul oamenilor din aceste părți.[6] Lagărul acesta se menținea și la sfârșitul lui februarie. Lt. colonelul baron Egloffstein, comandantul pieții din Turda, într-un raport de la sfârșitul lui februarie către comisarul gubernial al comitatului Turda, Ugron István, scria: „Am fost informat că în părțile acelea (Aţintiș-Cecălaca n.ns) ar avea loc o întâlnire a tribunilor români pentru care am trimis din Turda prima companie din trupele mobile conduse de Tarsoly Gergely și un detașament de călăreți."[7] În raportul său Tarsoly G. menționa că a fost însoțit în această incursiune de locotenentul Reményi și Lengyel Gábor[8], dar știm că participanții și un jude nobiliar pe nume Bocskai János.[9] Credem că după această incursiune mulți români în frunte cu N. Vlăduțiu și alți tribuni s-au retras în munte. Prefectul Câmpiei s-a retras însoțit, după cum spune V. Moldovan[10], de mulți consăteni români, dar și maghiari. O anchetă din martie 1849 confirmă această informație.[11] Alături de V. Moldovan și Ioan Boțian se pare că N. Vlăduțiu și-a menținut și în muntele lui Avram Iancu, calitatea de prefect.[12] În statul major al lui Avram Iancu sunt consemnați o serie de tribuni din Câmpie între care: Iacob Olteanu, din Vaidei; Alexandru Boier, fiul preotului din Lechința de Mureș, Ioan Antoneli, care după retragerea lui Vlăduțiu în munte, rămase căpitan la Axente Sever[13], Vasile Rusu din Budiu, I. Faur din Sopteriu.[14] Alți tribuni câmpeni s-au retras la Sibiu, între aceștia fiind Petru Pop din Sânpetru.[15] În legiunea XI-a, ce se întindea pe partea muntoasă dintre Turda și Cluj, inclusă acum în citadela Iancului, la I. Ciurileanu, activa Alexandru Arpadi, retras apoi la Avram Iancu[16], Vasile Nemeș din Poiana și N. Mureșan din Sângiorzu de Mureș.[17] Prin zona controlată de I. Ciurileanu s-au scurs mulți români din Câmpie în munte, înrolându-se în armata acestuia sau a lui Iancu. De altfel I. Ciurileanu consemnează că a înrolat români din comitatul Turda „care era în toată Transilvania cei mai bravi Români și pe aceia i-am format în batalioane și am luat poziție în marginea Muntelui."[18]

În afara acestor nume consemnate, a existat o masă românească apreciabilă care, disperată, a fost obligată să-și conserve viața refugiindu-se în munte. Rapoartele juzilor nobiliari din satele din jurul Turzii începând cu martie 1849 consemnau „în lagăr" sau „fugiți în tabără" zeci și sute de români. Din Chețani, de exemplu, era menționat tribunul Gezsei László ca

„fugit în tabără"; din Grindeni erau consemnați „în tabăra română" 8 cetățeni, iar zece în „tabăra română de la Sibiu" dintre care 3 erau maghiari; din Viișoara lipseau 28; din Șăulia de Câmpie lipseau 17, din Ceanul Mare lipseau 3; iar din satele Iclandul Mare și Mic, Căpuș, Oroi și Petea în 16 martie erau menționați ca fugiți 58 cetățeni.[19] Sub imperiul terorii declanșată de Csányi László, comisar general pentru Transilvania din 27 ianuarie 1849, satele câmpene s-au golit de oameni într-atât că în iunie lipsa forței de muncă era reclamată chiar de cei care patronau teroarea, respectiv nobilii din Câmpie. Acum cerea Teleky János 150 de oameni, Béldi Ferencz la fel, Bethlen János la fel, iar 20 de oameni Szebesi Miklós.[20] Muntele deveni unica rezistență militară și ultima speranță românească, concentrând întreagă floarea tineretului radical român.[21] În toate marile încleștări, oamenii Câmpiei au participat cu devoțiune, câștigând încrederea și lauda „generalului" […] Avram Iancu. Câmpenii au luptat peste tot. Împotriva lui Hatvani, Avram Iancu îl elogia pe N. Vlăduțiu: „Dar onoarea zilei (9 mai n.ns.) se cuvine preotului Vlăduț mai mult decât ori căruia, care a hotărât lupta."[22] La despresurarea Albei-Iulii atacul dinspre Portuș era condus de N. Vlăduțiu.[23] La luptele împotriva lui Paul Vasvári, participa tribunul Iacob Olteanu.[24] N. Vlăduțiu a luptat și împotriva lui Kemény Farkas, stăpânul vecin din jurul Bogății. Când acesta a încercat șansa tratativelor, după ce a fost refuzat de Iancu, a fost refuzat, decent dar categoric, și de Vlăduțiu: „Stimate domnule colonel, iertați că zidul ne desparte așa de mult pe unul de celălalt, că nici urmare la cunoștința noastră veche, nu putem discuta împreună.[25] Luptele cu Kemény Farkas[26], au dovedit încă odată capacitatea oștirii țărănești, în care refugiații din Câmpie au luptat până la depunerea armelor de către Avram Iancu.

În afară de rezistența din muntele lui Iancu, după ianuarie 1849, românii din Câmpie au desfășurat o rezistență mai puțin organizată, disperată și instinctuală, dar care înspăimânta nobilimea și autoritățile din loc. Puncte de rezistență românești erau semnalate în Câmpie chiar în luna februarie. La 5 februarie comandantul gărzilor naționale din jurul Someșenilor, Honchard József raporta comisarului Csányi László că în pădurea Berchieșului era o „ceată de tâlhari" români din care a prins 3, și îi cerea ajutoare pentru nimicirea ei. Îl cerea pe judele nobiliar Bíró Pál să vină cu trupele mobile din Cercul de jos al comitatului și împreună cu cele 3 companii ale sale, precum și cu cele călărești din „cavaleria Dobozy" să nimicească tabăra română.[27] Cum Csányi era preocupat cu pregătirile pentru

a-l alunga pe colonelul Urban ce intervenise a doua oară în Transilvania, el răspunse solicitării numai la începutul lui martie. Aflăm aceasta din „Honvéd" din 17 martie în care se relata: „Între 6-9 martie, garda națională a făcut o expediție. Am prins în pădurea din Berchieș 11 români vagabonzi. A fost prins la Berchieș și un instigator sas, care întruchipa răutatea românilor și sașilor. Sperăm că vor fi pedepsiți exemplar. La Frata, au fost prinși câțiva români de ai lui Urban."[28]

O rezistență masiv, dar nu în formele luptei armate a avut loc în Câmpie, față de recrutările ordonate cu prilejul incursiunii a doua a lui Urban. Aceasta s-a produs mai ales în Scaunul Mureș. În 2 februarie comisarul Kosa Mozes raporta că în pădurea Eremitu din nordul Tg. Mureșului se aflau mulți preoți, tribuni li tineri români.[29] În 4.II, Jenei József, comisar cu recrutările îi raporta lt. colonelului Forró Elek că tineri din Brădești, Voiniceni și Ceuaș, recrutați în zilele precedente au dezertat cu arme cu tot și fac investigație.[30] Judele nobiliar al plasei Band, Antalfi Ludovic raporta că tinerii din Moreşti și Șăușa, precum și din Oroi au fugit în tabăra română.[31] Menționa incendierea, nu știa de cine, a caselor unor proprietari din hotarul Naznei. Și vicejudele suprem Szentiványi János raporta, tot în februarie, fuga din fața recrutării a unor tineri din Herghelia.[32] În februarie se știa de o tabără românească la Vidacut, în aproprierea Câmpiei, organizată de preotul din Sângeorzul de Pădure, Vasile Rotaru, fost tribun a lui V. Moldovan.[33] În 14 februarie, același Jenei József raporta că tinerii dezertori din satele menționate mai sus, s-au ascuns în pădurile din estul comitatului Turda.[34] Despre dezertori periculoși raporta și judele plasei Șincai, Szalai Farkas,[35] iar cel din plasa Band știa în 17 februarie că Axente Sever se pregătea să năvălească la Budiu, iar de acolo la Band, zvon care le-a făcut noaptea albă proprietarilor din loc.[36] În aprilie 1849, baronul Kemény Gergely din Brâncovenești după ce informa pe comisarul gubernial al sc. Mureș de ravagiile trupei de vânători a lui Jenei József, sublinia că după acestea cu ori ce prilej românii se vor răscula împotriva guvernului maghiar.[37]

O rezistență mai puternică era semnalată începând cu luna aprilie în părțile nordice ale comitatului Cluj. Kemény Ignácz, comisarul gubernial pentru comitatul Cluj, îi raporta lui L. Csányi că „răzvrătiții"din plasa Teaca s-au retras în număr mare în păduri și că după înverzirea acesteia nimeni nu mai are curajul să intre după ei. El cerea trupe pentru alungarea lor.[38] Maiorul Toth Ágoston, menționa că de vină erau trupele mobile care

încălcau adesea regulamentele când intrau în sate.[39] La 1 mai, Rettegi László prin vicecomitele îi raporta comisarului general că locuitorii din plasa Teaca fug în Moldova, iar cei care n-au reușit să treacă munții din cauza zăpezii, s-au retras în păduri.[40] În 7 iunie, Szőcs Farkas, judele nobiliar al plasei Teaca, îl informa pe Rettegi László că tinerii din satele Milaș, Archiud, Milașul Mic și Fiscut fug de recrutări și că „momentan se ascund la căpitanii români ce s-au retras prin păduri."[41] Din luna mai încă era menționată pădurea Pinticului, ca loc de ascunzătoare.[42]

Și în părțile de sud al Câmpiei, autoritățile erau îngrijorate. În 12 iulie, judele nobiliar al plasei Bogata, Zambler György raporta judelui nobiliar Visky Ferencz că: „în aceste locuri (Căpuș, Iclanduri, Luduș n.ns.) sunt mulți prefecți, tribuni, căpitani (…) de exemplu fiul preotului din Căpuș, Pop Ilie, și fiul preotului din Petea (Ioan Precup n.ns.) se ascund în pădurea Căpușului … se presupune că ei s-ar ascunde la câțiva oameni din plasă și că sunt mai mulți."[43] Cerea armată pentru a se deplasa la Lechința, Bogata, Luduș și Iclanduri. Aceasta va și veni și va provoca un adevărat masacru.

Primăvara și vara lui 1849, au fost dominate în Câmpie de răzbunare și teroare. Acestea n-au îngăduit o rezistență organizată românească, ci una disperată, iar autorii ei au fost obligați să se retragă fie în muntele lui Iancu, fie în pădurile protectoare. Datorită faptului că era o regiune deschisă și descoperită, iar din ianuarie 1849 intrase în zona de ocupație a trupelor maghiare, Câmpia n-a putut deveni un teatru al rezistenței, ci a fost un teritoriu al sacrificiului, fără mijloace, pentru cauza românească.

NOTE:

1. Popescu-Rîmniceanu V., Op. cit., p. 139;
2. Moldovan V., Op. cit., p. 125-127;
3. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 114-115;
4. Arh. St. Tg. Mureș, Comisia militară nr. 1-17;
5. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csani László, cutia 30, nr. 3643;
6. „Gazeta de Transilvania" L.XI (1898) nr. 274, 13-15 decembrie;
7. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csani, cutia 4, nr. 363;
8. Ibid.;
9. Arh. St. Alba Iulia, Mitropolia Blajului, rap. protopopilor, fila 270;

10. Moldovan V., Op. Cit, p. 15
11. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csani, cutia 12, nr. 1439;
12. Ranca I.,, Nițu V, „Avram Iancu, Documente", București, 1974, p. 210;
13. „George Bariț și contemporanii săi", vol. III, p. 213;
14. Ranca I., Nițu V., Op. cit., p. 210;
15. Popa Tr., Op. cit., p. 178;
16. Ciurileanu I., „Fragmente istorice", p. 26;
17. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 41, 171, 240, 239, 294;
18. Dragomir S., „Studii și documente", vol. II, p. 294-295;
19. Arh. St. Cluj Napoca, Fd. c. Turda, adm./1849, - Comitetul pt. apărarea patriei nr. 28, 60, 67, 112, 154, 160;
20. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csani, cutia 25, nr. 3079;
21. Moldovan V., Op.cit., p. 178;
22. Popescu V. Rîmniceanu, Op. cit., p. 109 și 111-113;
23. Ibid., p. 116-117;
24. Ibid.;
25. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 208; Olteanu I., Op.cit.;
26. Dragomir S., „Avram Iancu", p. 209 – 221;
27. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csani, cutia 5, nr. 433;
28. „Honvéd" 1849, nr. 68;
29. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. sc. Mureș, Comisia militară, Dos. 14;
30. Ibid., dos. 1, fila 2;
31. Ibid., dos. 3, fila 11;
32. Ibid., Oficialitatea, dos. 1512/1848;
33. Ibid., Comisia militară, dos. 7, fila 1;
34. Ibid., dos. 3, fila 25;
35. Ibid., dos. 14, fila 34;
36. Ibid., dos. 10, fila 7;
37. Ibid., Vicecomite, dos. 1, pachet CCXL;
38. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csani, cutia 11, nr. 1289;
39. Ibid., cutia 11, nr. 1149;
40. Ibid., cutia 14, nr. 1543;
41. Ibid., Prefectura Jud. Cluj. Prezidiale / 1849, cutia 11, nr. 483;
42. Ibid., nr. 322;
43. Ibid., Fd. c. Turda, Adm./1849, Nr. 209.

XII. CÂMPIA TRANSILVANIEI ÎN ANUL 1849

Spre sfârşitul anului 1848, Transilvania trece prin alte momente dramatice. Mai întâi, românii încep să cunoască devreme perfidia aliaţilor imperiali. În 14 noiembrie, spre stupefacţia lor, împăratul a restaurat Guberniul Transilvaniei, numindu-l în frunte pe Mikó Imre. După îndepărtarea pericolului secuiesc şi a armatei maghiare, gen. Puchner hotărî dezarmarea românilor. În 28 decembrie, are loc adunarea fruntaşilor români de la Sibiu, cu care prilej Comitetul Naţional Român a exprimat mai hotărât interesele naţionale. Noul împărat, instalat la 2 decembrie, va sfârşi prin a se înclina mai mult duşmanilor românilor. La Viena, la începutul lui 1849 prin trei memorii înaintate împăratului, Mikó Imre îi ataca pe români, aducând ca argumente şi „rebeliunea din Ikland”[1]. Îi acuza că urmăresc să se desprindă de monarhie şi că propagă „tendinţe comuniste şi iredente.” Saşii reproşau şi ei numai românilor aspectul sângeros al războiului civil din Transilvania şi tendinţa lor de unitate.

La sfârşitul lui 1848, trupele maghiare conduse de Iosif Bem, pătrundeau în Transilvania. După Cluj, în 25 decembrie, Turda, în 26 decembrie, generalul polonez cucereşte Bistriţa, Reghinul, iar la 13 ianuarie 1849 intra în Tg. Mureş. Câmpia Transilvaniei era astfel înconjurată şi ea intra într-una din cele mai dramatice perioade din cursul revoluţiei. Rămânea neconceputǎ, ca o adevărată „ţară românească” zona Munţilor Apuseni. În Câmpie, după pătrunderea armatelor lui Bem, au fost instalate noile organe politico-administrative. În fruntea Transilvaniei a fost numit de Kossuth un comisar general plenipotent, Böethy Ödön, fost comisar de tristă faimă în Bihor. Kossuth L. îşi inaugura noua politică în Transilvania cu proclamaţia din 22 decembrie 1848,[2] prin care sfida năzuinţele poporului român şi îl jignea în aspiraţiile sale. Ţelul său suprem, de o valoare incontestabilă era libertatea Ungariei. În Transilvania el voia însă să asigure şi să menţină domnia şi supremaţia elementului maghiar.[3] Rezultă aceasta şi din proclamaţiile de la începutul anului 1849 în care ameninţa cu „tratament implacabil” pe românii induşi în eroare de „instigaţii josnice.”[4] Câtă diferenţă între proclamaţiile lui Kossuth şi proclamaţiile generalului polon Josif Bem, din 5 decembrie[5] şi ianuarie[6] prin care el chema pe români să uite „ura” să întindă mâna cu el pentru a învinge pe „inamicii libertăţii.”

După instalarea sa în calitate de comisar general, Böethy Ödön a trecut la numirea, în fruntea comitatelor, a comisarilor guberniali. Au fost

întemeiate, de asemenea, Comitetele de apărare a patriei în frunte cu acești comisari. În comitatul Turda și Scaunul Arieș, comisar gubernial a fost numit Ugron István[7], iar în Cluj Kemény Ignácz[8]. În plase au fost restabiliți vechii juzi nobiliari. În Scaunul Mureș, I. Bem l-a lăsat pe lt. colonelul Forró Elek, care instaură comisia militară guvernatoare ca autoritate supremă condusă de el. Cu 15 ianuarie, el instala în plasele scaunului pe vechii juzi nobiliari.

Prin așezare și potențialul economic, Câmpia a prezentat de la început o importanță majoră. Strategic-militar ea era în graniță cu „țara românească" ce rezista în munte. Economic, ea avea o valoare uriașă întrucât devenea furnizorul de hrană atât pentru armata maghiară, cât și pentru muntele rezistenței românești. Prin nobilimea de aici și vechiul aparat administrativ, ea a devenit scena pe care s-a dezlănțuit răzbunarea lor cea mai cruntă.

Noile autorități patronate de guvernul lui Kossuth au trecut din primele zile la confecționarea mijloacelor pentru o „pacificare" care să asigure, cum preconiza însuși Kossuth, domnia elementului maghiar. Din arsenalul de represalii construit de Böethy, cele mai odioase au fost trupele de vânătoare. În 11 ianuarie comisarul general publica în comitate ordinul pentru recrutări în trupele regulate, trupele de vânători și gărzile naționale.[9] În ordin se preciza și scopul trupelor de vânători: descoperirea și confiscarea armelor, strângerea bunurilor jefuite, depunerea jurământului pe constituția maghiară, arestarea prefecților, tribunilor, căpitanilor și a tuturor acelora care într-un fel sau altul au fost împotriva autorităților maghiare sau au colaborat și sprijinit pe dușmani, respectiv pe imperiali.[10] Menționăm că trupele de vânători erau trupe de intervenție, alcătuite din membrii gărzilor naționale.[11] Din a doua decadă a lunii ianuarie, Böethy a trecut la formarea acestor trupe, precum și a gărzilor naționale în comitatul Turda și Cluj. În 16 ianuarie comandantul gărzilor naționale din Turda, Carol Velits raporta că din 172 sate ale comitatului, numai 10 dacă erau ascultătoare și propunea ca din gărzile naționale ce erau în curs de formare să se alcătuiască două detașamente de vânători pentru arestarea instigatorilor din satele românești.[12] În scurtă vreme, respectiv în 17 ianuarie, prima companie a trupelor de vânători în frunte cu lt. Tarsoly Gergely era formată.[13] Sfatul lui C. Velits se pare că a fost ascultat, întrucât la 5 februarie în lista efectivelor militare din Turda figurau: compania I-a de vânătoare cu 193 de oameni, compania II-a cu 141, compania de călăreți de vânătoare cu 137, 3 companii

de gărzi naţionale. Totalul era 747 oameni, efective puse sub comanda maiorului Egloffstein Béla.[14] Şi în comitatul Cluj se formau în ianuarie primele unităţi de gărzi naţionale şi trupe de vânători.[15]

În comitatul Solnok Interior, la ordinul lui Böethy s-a format în 22 ianuarie prima compania de trupe de vânătoare cu 225 membri, iar a doua în 30 ianuarie cu 184 membri.[16] În Scaunul Mureş autoritatea supremă era comisia militară guvernatoare în competenţa căreia intrau încartiruirea şi aprovizionarea armate, sprijinirea comisarilor de recrutare, urmărirea dezertorilor, dezarmarea şi confiscarea armelor,[17] numirea de funcţionari. Pe lângă acestea erau vizaţi românii încadraţi odinioară în organizarea administrativă şi militară românească, vinovaţii finind consideraţi mai ales prefecţii, tribunii, căpitanii, căprarii, dar nu erau iertaţi nici ţăranii simpli, care cine ştie când au spus o vorbă, „împotriva constituţie sau a lui Kossuth.”[18] Prima trupă de vânătoare din Scaunul Mureş era deja formată în 21 ianuarie şi avea în frunte pe Jenei József.[19] Acesta, făcea prima escapadă în satele Band şi Căpuş, sechestrând bunurile tribunilor români, între care 26 vite, 2 căruţe, un cal, 60 feldere de ovăz. Această ieşire fusese ordonată de Forró în 18 ianuarie lui Szentivány János devenit jude suprem regal. Era vizat preotul Vasile Hodoş din Band. În 31 ianuarie locuitorii din Band se plângeau de jaful efectuat de către honvezii voluntari şi trupe de vânători.[21] Alte rapoarte,[22] trimise lui Forró de juzii nobiliari şi comisarii cu recrutările, dezvăluiau jaful şi refuzul tinerilor de a se prezenta în faţa recrutărilor. Gărzile naţionale din Scaunul Mureş erau organizate şi ele în ianuarie şi în fruntea lor era acelaşi Lázár Dénes. Tot în ianuarie s-a constituit la Mureş, o Curte marţială în frunte cu Forró, care urma să judece vinovaţii capturaţi de trupele de vânătoare şi gărzile naţionale. În 16 ianuarie era arestat şi adus în cetate fostul tribun al lui Constantin Romanu-Vivu, Alexandru Olteanu din Ceuaş, acuzat că a condus 1.500 lăncieri, între care erau şi opt tribuni. Din aceştia era menţionat Sandor Vasi din Săbad, Cornea Iosif, feciorul popii din Glodeni, Popa Simion feciorul popii din Pintic care au vrut să-l prindă pe Josif Jenei. Tribunul Olteanu era acuzat şi de faptul că a primit scrisori de la Axente Sever. Curtea marţială a decis menţinerea lui în arest şi se presupune că până la urmă a fost omorât.[23] În 19 ianuarie a fost arestat preotul din Filpişul Mic şi căpitanul satului de aici, Alexandru Pop. Preotul era acuzat că a citit ordinele prefectului Constantin Romanu-Vivu; că a primit scrisori de la acesta şi de la viceprefectul Ştefan Moldovan; că a activat împotriva naţiunii maghiare. A fost condamnat la moarte. Pe când avea loc ancheta,

feciorii să-i sau înrolat în armata maghiară, sperând să-şi salveze tatăl, dar au ajuns după executarea sentinţei la Tg. Mureş şi atunci s-au retras din armată.[24] În 23 ianuarie, la Tg. Mureş „căpitanul român din Cerghid, se menţionează într-un raport, îndată ce a fost adus aici ca prizonier de război, mulţimea înfuriată l-a ucis, apoi au scos din închisoare 23 deţinuţi pe care de asemenea i-au ucis."[25] În aceeaşi zi primarul oraşului relata Comisiei militare: după ce mai mulţi deţinuţi au fost ucişi s-au extins crimele şi în închisoarea oraşului, aflată în subsolul restaurantului unde a fost ucis un căpitan român numit Barabás Jancsi. El se temea de răzbunarea românilor din jur şi cerea întărirea pazei. Alt caz, a fost cel al tânărului Alexandru Ticudi din Dâmb arestat în 25 ianuarie de garda naţională din Cuci şi anchetat de Curtea marţială din Mureş. Cu toată intervenţia tatălui său, care îşi argumenta loialitatea faţă de constituţia maghiară, cu cele 9 declaraţii de adeziunea ale preoţilor din tracul său. Cu toate acestea, tânărul tribun a fost trimis la Cluj unde a fost condamnat la moarte şi executat. Marea captură a noilor organe ale Scaunului Mureş, în luna ianuarie, a fost prefectul Constantin Romanu-Vivu şi viceprefectul Stefan Moldovan, menţionată de noi mai sus.

Mai aprige au fost trupele de vânătoare din comitatul Turda, care au ieşit devreme, ca şi cele din Scaunul Mureş, pe satele româneşti din jur. Prima companie de trupe de vânătoare, la ordinul comisarului Ugron István şi conduse de Tarsoly Gergely, au pătruns în 19 ianuarie şi au dezarmat satele: Ceanul Mare, Boj, Sîniacob, Valea Largă, Tritenii de Sus şi de Jos, Zau şi Tăureni.[26] În raportul său Tarsoly Gergely menţiona că la Zau şi Tăureni „cea mai mare parte a populaţiei este în tabără."[27] Cea mai sângeroasă expediţie a trupei de vânători condusă de Tarsoly Gergely, s-a produs în 25 ianuarie. Iată cum prezintă faptele „Honvéd" din 31 ianuarie."[28] În 19 l.c. am intrat în Ceanul Mare, unde armele au fost predate fără nicio împotrivire. La fel s-a întâmplat şi la Sîniacob, Boj, Ţicud, Detrehemul de Sos şi de Jos. Dar nu aşa a fost la Sânger, unde mai înainte fuseseră ucise câteva familii de maghiari, iar 23 duşi în robie la Blaj. Aici am sosit în 25 l.c. cu două companii de pedestraşi şi o jumătate de companie de cavalerie. Am dezarmat 14 străji care au anunţat pe oameni şi aceştia au început să fugă din sat. Câţiva au fost împuşcaţi." Papiu vorbeşte însă de un masacru soldat cu 80 de victime.[29] Dintr-o altă sursă ştim că în 19 ianuarie, oamenii din Sânger au sechestrat carele cu alimente trimise de administratorul Agata Janos din Budiu la Turda, unde erau refugiaţi. Carele au fost trimise la

Cecălaca şi după ce au fost descărcate au fost trimise înapoi.[30]Aceeaşi sursă menţionează că masacrul de la Sânger şi de asemenea faptul că după retragerea trupei condusă de Tarsoly, în seara aceleaşi zile de 25 ianuarie tabăra română din Cecălaca a atacat curţile din (Cipăieni) Budiu şi Chimitelnic. La începutul lui februarie, Bengyan Pasia, locuitoare din Sânger, se plângea comisiei de apărare din Turda: „în zilele trecute, când armata de vânători din Detrehemul de Jos a trecut prin Sânger, soţul meu, deşi nevinovat căci n-a fost nici la tabăra românească şi nici n-a dat ajutor aceştia, a fost împuşcat şi a murit pe loc. Tot atunci cei din trupa de vânătoare mi-au luat 2 boi, 2 vaci, un cal şi un mânz de 3 ani.”[31]

Din 6 ianuarie, ştim că s-au întemeiat trupe de vânători în Cluj şi atele din împrejurimi. Conducerea lor a fost încredinţată lui Matskási Ferencz. Acestea au fost apoi aruncate asupra satelor româneşti.[32]

Sub presiunea lui Bem, la 27 ianuarie, Kossuth îl înlocuia pe Böethy Ödön cu Csány László.[33] Instrucţiunile pe care noul comisar le-a primit de la Kossuth,[34] dovedesc că poziţia faţă de români a rămas aceeaşi. Csány trebuia să asigure „binele public şi viitorul naţionalităţii maghiare; să desfiinţeze regimentele româneşti, să fie despăgubită nobilimea maghiară; să înfrâneze sentimentele duşmănoase. Ca urmare, al 2 martie Csány lansează o proclamaţie în care aristocratul din el se dezlănţui, sfidând un popor, nu numai în sentimentele naţionale, dar şi în dreptul la existenţă, proferând jigniri umilitoare românilor.[36] Odată cu venirea lui Csány se inaugura cea mai sălbatică teroare din Transilvania, ale cărei instrumente erau trupele de vânătoare, gărzile naţionale şi cum vom vedea mai jos, tribunalele de sânge. El a înlăturat orice piedică din faţa acestora, precum amnistia lui Bem.[37] Acum puteau fi invocate orice delicte de dinainte de 28 decembrie 1848. Instrucţiunile pentru trupele de vânătoare erau atât de „largi” încât oricine putea cădea victimă, iar abaterea de la ele nu putea fi nici depistată, şi nici controlată. Iată câteva din ele transmise prin comisarul din Turda, Ugron István.[38] Puteau fi pedepsiţi şi virtutea lor cei care ascundeau arme; în faţa trupei era adus preotul local şi 12 gazde care să jure pe constituţie; să împiedice oamenii să se adune în grupuri, să-i oblige să-şi plătească impozitele, să facă rost de bani gheaţă; să afle cine a fost la tabăra română, să fie asigurată hrana trupei; cei vinovaţi să fie interogaţi pe loc şi apoi trimişi mai departe; trupa trebuie să se deplaseze în secret; mărfurile confiscate trebuia puse sub pază şi trimise la comitat cu un inventar. După venirea lui Csány, aceste trupe s-au dezlănţuit cu atâta cruzime şi furie, încât

în scurtă vreme a fost pierdut controlul lor. Chiar Csány le caracterizează: „problema lor e să dezarmeze comunele române, să prindă pe asasini, tâlhari și incendiatori. E de regretat însă că ceea ce-i stimulează să se organizeze este pofta de jaf, care se practică adeseori, cu toate că s-au luat tot felul de măsuri. Nu există nicio speranță să se curme asemenea fapte scandaloase. Drept pretext se invocă rezistența românilor din comune, după care începe incendierea, jaful și omorul."[39] Timp de 4 luni aproape că nu mai exista sat în Câmpie, care să nu fi fost călcat de acestea. Numărul lor s-a înmulțit periculos. La 27 februarie, numai în comitatul Turda, conform unei adrese a lui Ugron István erau în acțiune 7 trupe de vânătoare și gărzi naționale și grupă de cavaleri de vânătoare. El îi cerea judelui nobiliar suprem din Cercul de Sus al Comitatului, Viski Ferencz să nu permită intrarea trupelor de vânătoare din Scaunul Mureș, dat fiind numărul mare de trupe ce erau în comitat.[40] În Cercul de Jos, acționau trupele lui Tarsoly Gergely, Cipkes Albert și trupa de vânători călăreți a lui Pápai Lajos.[41] În cercul de sus al comitatului își alcătuia o trupă de vânători Szabó Lajos.[42] În 25 februarie, Szabó Lajos menționa într-un raport că a întemeiat în aceste părți 2 companii de vânători și o trupă mobilă de călăreți condusă de un oarecare Réthi la Dumbrăvioara, care trupă în 19 februarie a fost detașată la Voivodeni.[43] La 21 februarie Szabó Lajos îl informa pe Csány că cele două companii de vânători erau alcătuite din 459 de oameni, că în data respectivă să afla la Viișoara; să a format a treia companie în Dumbrăvioara și că nu are arme pentru trupele înjghebate.[44] Comitetul de apărare a patriei din Turda a pus un accent deosebit pe dezarmarea și controlul satelor din jurul muntelui pentru a-l izola de Câmpie, urmând să nimicească sursele principale de aprovizionare a oastei lui Iancu. De aceia era chemat și Szabó Lajos în jurul Turzii. În același scop lt. colonelul acum Egloffstein Béla, sima în 19 februarie satele din jurul Turzii să depună armele și jurământul pe constituția maghiară, în caz contrar le amenința cu pustiirea și distrugerea caselor în 12 ore.[45] Cele mai sălbatice trupe din comitatul Turda care au activat în Câmpie după venirea lui Csány a fost cele conduse de Szabó Lajos. Csány a permis jaful și asasinatul acestora, intensificate după 19 februarie, când ordona confiscare averii celor care nu se întorceau în 48 de ore. Un adevărat prăpăd a săvârșit Szabó Lajos în plasele Bogat și Pogăceaua, vizate fiind mai ales satele „mereu revoltate" și în anul 1848. El a fost însoțit în acestea de judele nobiliar al plasei Pogăceaua, Csath Pál și de casierul regal Bojér Károly. În februarie, Szabó Lajos era menționat la

Chimitelnic, unde la ordinul său au fost executați 4 bărbați din Aţintiş.[46] În aceeași lună, peste Mureș activau trupele de vânători din comitatul Târnava, conduse de groful Haller Ferencz din Sânpaul și de Lázár Dénes. Trupele lor și a lui Szabó Lajos au activat și în satele Dileul Român, Oarba, Cucerdea și Șeulia de Mureș. [47] La Bogata, Budiu și Grebeniș, au fost uciși la comanda lui Szabó Lajos 33 de bărbați. La Căpuș au fost executați 2 din loc și 3 aduși din Iclandul Mare.[48] Bojér Károly într-un raport către Visky Ferencz relata în 19 martie că trupele de vânători și-au încetat activitatea – în cele două Iclanduri și la Vaidei. „De la Ikland (Mare n.ns.) am trimis la Turda la închisoare circa 40 de oameni. Azi o să trimitem aici la Dileul Român, Sânmărghita și Oarba, iar spre seară o să mergem la Lechința. Alaltăieri am primit un ordin de la domnul comisar gubernial să cercetăm niște lucruri (abuzuri ? n.ns.) în legătură cu trupele de vânătoare la Bogata și Luduș. Eu am comunicat ordinul domnului locotenent, dar el a spus că n-are chef să meargă încolo, pentru că nu-i bine de drum.”[49] Adevărul esențial despre cele relatate de casierul regal era altul; cei 43 de cetățeni din Iclandul Mare n-au ajuns la Turda, fiind executați, se pare, pe drum, după cum consemnează preotul din loc Zenovie Hodoș.[50] Și el a fost între cei care au arestat pe mama lui Papiu la Iclandul Mic, au dus-o la Căpuș, iar de acolo „între străji” la judele nobiliar din plasa Pogăceaua, la Săcel.[51] Cele mai multe victime le-a lăsat în Câmpie însă Szabó Lajos.[52]Ele au fost mai ales din satele Budiu, Iclandul Mare și Mic, Bogata, Lechința, Grebeniș, Zau și altele. De crimele sale s-a îngrozit și Bem, care reîntors în iunie a ordonat arestarea lui. Știm acestea dintr-o scrisoare adresată generalului de cetățeni din Turda pentru iertarea lui, în care se făcea apologia „meritelor sale”. Szabó Lajos, se scria de către aceștia, are meritul că sub comanda „D-voastră” a recucerit acele locuri: Budiu, Lechința, N. Ikland, K. Ikland, Bogata (cuibul lui Vlăduțiu), regiuni care n-au putu fi guvernate nici de comisarul Wai, nici de urmașii lui.[53] Drumul „pacificării” lui Szabó Lajos în afară de crimele făcute poate fi depistat și după jafurile și confiscările făcute în gospodăriile celor asasinați, arestați sau fugiți în tabără. În 4 martie, din Budiu, el trimitea la comitat o listă cu numele celor de la care au fost confiscate animale. Astfel, de la Rus Vasilica, aflat la Puchner „căprar” erau confiscate: 4 vaci, 6 boi, 3 junici; de la Kerekes Crăciun „căprar” – nu-i acasă: 4 boi, 6 catâri, 2 vaci, de la Fekete Marton – căpitan – 6 boi, 2 vaci, o junincă; de la Chirca Gligor 4 vaci; de la Nemeș Teodor tot patru vaci; de la un căpitan care nu-i știu numele 4 boi, o vacă, o junincă; de la preotul român 31 de oi, iar de la alții 12 oi.[54] Pe

aceeași listă erau consemnate animalele confiscate din Tăureni, de la diacul român, de la curatorul bisericii, de la Lupșa Simion, aflați în tabără. În 10 martie judele nobiliar al plasei Câmpiei, Bölöni Ignátz raporta comitetului de apărare că împreună cu garda mobilă condusă de lt. Nagy Sándor, pe când se aflau la Tăureni, au trimis un curier după boii preotului din Budiu, pe care i-a adus la Tăureni. Menționa că în casa preotului n-a mai rămas nimic altceva decât mobila, care putea fi sechestrată de gărzile din Turda.[55] În 8 martie era înaintată o listă cu animalele sechestrate din Budiu semnată de notarul Újfalvi Sándor.[56] După confiscarea animalelor de aici, la comisia pentru apărarea patriei din Turda era înaintată o plângere a văduvelor din Budiu care reclamau jaful.[57] Și din Tăureni, soția cantorului român Hărșan Ana, reclama vitele confiscate de Szabó Lajos.[58] În 6 martie Szabó Lajos era în Săcel (Bărboși n.ns.) unde făcea o cercetare în cauza protopopului Gheorghe Crișan. Constatările legate de acestea le sintetiza în patru puncte: 1) Susține că protopopul „n-a fost împotriva Uniunii și a ținut totdeauna cu ea în afară de aceasta s-a jurat guvernului maghiar; 2) că el „nu a colaborat cu preotul român din Budiu și cu tribunului"; 3) n-are nicio vină în uciderea maghiarilor din Sânger; a apărat curtea ungurilor din Săcal și chiar viața lor, oferindu-le șansa să găsească o cale de scăpare pentru care oastea de jefuitori români, veniți la Săcal, l-au batjocorit spunând că ține cu stăpânii … și chiar a fost bătut și schimbat din protopopie de preotul din Budiu"; 4) reiese că sub amenințarea tribunilor a fost obligat să meargă în tabăra română, dar puțin timp a stat acolo și de acolo a mânat cei 4 boi a lui Kovács Sándor (judele nobiliar n.ns.) … a mai adus 2 vite din tabără, ca după venirea domnilor să le predea, lucru pe care odată cu sosirea mea în Săcal mi-a raportat."[59] În 8 martie Szabó Lajos trimitea lista cu animalele confiscate la Șăulia, unde îl punea notar suplinitor chiar pe Gheorghe Crișan. În raport menționa că aici au fost uciși 21 secui, că toți bărbații au fugit din sat. În lista cu oamenii plecați la tabără, acuzați de crime, erau trecute 17 nume între care a preotului Borz Savui, Szokol Onisie, Vancea Simion, Bucur Gligore, Rus Toader, diacul, Pop Gheorghe, Duma Gligor, Bugnar Ștefan, Sandală Stefan, Baci Filip, preotul român, Dâmbean Teodor, Feordean Iosif, Veteran Iosif, Covaci Iuon, Borz Iosif. Au confiscat 27 capete de vite, 416 oi și au tăiat pentru vânătorii săi 2 boi.[60] Gestul lui Gh. Crișan, protopopul din Săcal nu ne surprinde, cunoscându-i deja orientarea din vara anului 1848. Apoi numele său figura pe o listă a celor cu „simțăminte bune pentru patrie" găsite printre documentele lui Csány.

Alături de el erau toți preoții și protopopii din jurul lui Lemény János și anume: Bocșa Simion de la Gherla, Vasile Silași de la Beclean, Teodor Pop de la Dâmbul de Câmpie, Ioan Sacalai de la Turda, Mihai Crișan de la Reghin, Gheorghe Ticudi din Dâmbul de Câmpie.[61] Și în raportul său, cerut de autorități după revoluție, Gh. Crișan dovedea că era încă departe de suferințele poporului său. Din rapoartele protopopilor și preoților reies și alte asasinate făcute de trupa lui Szabó Lajos în următoarele sate: la Sîntioana (Voivodeni n.ns.) – „6 morți în săptămâna cea mare înaintea Paștilor pentru că au jurat la împăratu”[63]; la Petelea 14 oameni[64]; la Solovăstru 10 oameni[65]; la Hodac 14 oameni, iar în pădurea „Mocsár” 22 uciși la podul satului.[66] Trupa lui Szabó Lajos i-a înspăimântat într-atât pe oamenii din Câmpie, că la vestea apropierii ei, mulți fugeau din sate și negăsindu-i acasă, aceasta le sechestra totul.[67] În raportul preotului Vodă Gheorghe din Vaidei sunt menționați Oltean Simion care a fost ucis în sat, iar pe Nicoară Dumitru l-au dus la Lechința și l-au împușcat. În 16 martie slt. lui Szabó Lajos, Kovács Károly, judele nobiliar al plasei Pogăceaua Csath Pál și casierul regal Bojér Károly trimiteau o uriașă listă cu animalele sechestrate la Iclandul Mare și Mic, Petea, Căpuș și Oroi. Lista cuprindea animalele sechestrate la 22 oameni găsiți vinovați, de la care au luat 36 boi, 33 vaci, 15 juninci, 321 oi. Altă listă cuprindea animalele confiscate de la oamenii care se aflau „în tabără” și au participat la „jefuirea curții” (din toamna lui 1848 n.ns.) din Ikland și au fost prezenți la uciderea administratorului. Toți preoții din aceste sate erau trecuți în „tabără”. Erau menționați Pop Ilie din Căpuș, „căpitan, șeful hoților, se află în tabără”; apoi căpitanul din Petea; „diacul ca tribun din Icländel, Albeș Sandor” căpitan.[69] Numărul animalelor confiscate de la cei aflați „în tabără” era: 131 boi, 95 vaci, 33 juninci, 871 oi, 18 cai.[70] În 19 martie Bojér Károly îi raporta judelui nobiliar suprem Viski Ferencz că a trimis la Turda 40 de oameni la închisoare din Iclandul Mare.[71] Știm însă, după raportul lui Zenovie Hodoș că din acest sat, acum au fost uciși 43 de oameni.[72] Cunoaște de asemenea jaful făcut de trupa lui Szabó Lajos în satele Vaidei, Sânmarghita, Dileul Român și Lechința de Mureș.[73] Din Vaidei era trecut Iacob Olteanu, tribunul aflat în tabăra lui Iancu, căpitanul Rus Ilie „fugit”; din Sânmarghita erau trecuți Opincar Vasile, Lazăr Samoilă, Vodă Ioan, „tribunul” Moldovan; din Dileu Tâț Ioan; din Lechința „căpitanul” Brustur Toader. Totalul animalelor confiscate era: 24 boi, 22 tăurași, 20 juninci, 24 cai, 5 mânji, 4 viței, 668 oi. Raportul era semnat în 27 martie de Bojér Károly și lt. lui Szabó Lajos, Kovács Károly.[74] Din raportul

lui Csath Pál reiese că din Chimitelnic au fost confiscați 16 boi, 2 juninci și oi.[75] Szabó Lajos s-a remarcat și în părțile Reghinului prin aceeași cruzime ca și în Sudul Câmpiei. În jurul datei de 1 aprilie el își fixează „cartierul" la Sîntioana, unde sunt aduși, la ordinul său, țărani din satele din jur, sub acuzația de jaf, crimă, dar foarte mulți pentru că au jurat la împăratul la Năsăud." Aici au fost executați țărani din Filpișul Mare, Onuca, Sîntioana, Petelea. La 10 aprilie erau executați 6 cetățeni între care doi preoți, Bretean Ioan și Cornea Ioan, primul pentru că fiul său fugise în Moldova, al doilea pentru că avea fiul tribun. Notăm și cazul unui bătrân, Man Vasile. „Bătrânul Man Vasile avea un fiu ce era tata a 7 prunci. Acesta a fost judecat la moarte ca unul ce a jurat credință împăratului, la Monor; auzind bătrânul se duce și se îmbie să moară el în locul fiului său; judecătorii neumani primesc: lăsară pe fecior liber, iar pe bătrân l-au pușcat."[76]

Se pare că la Sîntioana Szabó Lajos a întemeiat și un tribunal marțial sau de „sânge". Crimele și jafurile lui Szabó Lajos au ajuns și la cunoștința lui I. Bem, care în iunie a ordonat arestarea lui, după cum rezultă dintr-o cerere a unor cetățeni din Turda, adresată generalului.[77]

O altă trupă de vânătoare care s-a remarcat în opera de „pacificare a Câmpiei" a fost cea condusă de Tarsoly Gergely. Una din „vânătorile realizate de acesta a fost cea de la Cecălaca, unde se afla încă lagărul lui N. Vlăduțiu și tatăl lui Papiu. De acest „cuib de răsculați" știa și Csány László de la proprietarii din aceste părți.[78] Cu lichidarea acestuia a fost însărcinat Tarsoly Gergely, care și-a luat de ajutoare pe lt. Kemény și Lengyel. La curtea din Bichiș a administratorului Gálffy János au fost arestați clericul Samuil Moldovan din Grindeni, tânărul Circs Nicolae din Luduș și Gherman Gergely din Sîntiacob. La Deag a fost prins „preotul din Budiu Pop Ioan care a mai fost prins și închis la Turda pentru instigare și eliberat din milă, nu a încetat și instige și se știe că a fost al doilea om la tabăra din Cecălaca.[79] Tot acolo a fost prins tribunul Erdoali Janos din Subpădure, Lazăr Gheorghe din Iernut. În raportul său Tarsoly Gergely scrie: „După ce aceștia au fost prinși, oamenii din jur s-au răsculat pentru a-i elibera și după Peterlaca oamenii mei au fost atacați de vreo 4-500 români conduși de tribuni călăreți, dar eroismul oamenilor mei m-a salvat și i-a împrăștiat pe atacatori. Mai mulți dintre caii tribunilor au ajuns în mâinile mele; caii pe baza ordinului 186 vor rămâne în proprietatea noastră … Cu această ocazie oamenii mei au găsit și câteva arme pe care le-au împărțit între ei."[80] Raportul era semnat la 1.III în Hădăreni. Isaia Moldovan menționează că

trupa a atacat și Cecălaca unde era lagărul lui Vlăduțiu. El menționează că acolo au scăpat toți și că un român renegat ar fi îndrumat trupa lui Tarsoly la curtea din Bichiș a lui Gálffy, unde au fost prinși cei menționați mai sus, iar altă trupă a trecut la Deag, arestându-l pe tatăl lui Papiu și oamenii săi.[81] În „Honvéd" din 5 martie expediția era relatată astfel: „Trupa de vânători din Turda a făcut o incursiunea în jurul localităților Cecălaca, Ozd și Bichiș. Într-o noapte a cutreierat locurile dintre Cecălaca și Iernut prinzând 8 tribuni și 2 subprefecți cu mulți cai și arme de foc. Scopul acestei expediții a fost cercetarea locurilor de adunare a tribunilor și prefecților care erau la curtea din Bichiș, reușind să-l prindă pe stăpânul acestei curți, pe Gálffy. El a fost imediat arestat. Poporul a cerut condamnarea lui imediată.[82] Victimele produse în această „vânătoare" nu sunt menționate de Tarsoly Gergely. Știm însă că acum a fost prins și ucis în hotarul Chimintelnicului preotul din Ațintiș, Nistor George. Din Gâmbuț, cu acest prilej au fost asasinați 29 cetățeni, sub acuzația că au fost la lagăr. Ei au fost împușcați în pădure în apropriere de Bichiș.[84] În afară de victime vânătoarea fost și un prilej de jaf. O listă cu animale și mărfuri „furate și găsite" de Tarsoly G. înscrie următoarele: din Bote 8 animale, apoi lepedeie, covoare, fețe de pernă, basmale; din Cecălaca animale; din Bichiș 17 cai, 2 vaci, 10 juninci, un bivol, 54 berbeci.[85] Se pare că proprietarul Gálffy era acuzat de colaborare cu românii, întrucât în 8 martie profesorul din Cluj, Nagy Ferencz, preotul reformat din Turda, Miklós și lt. Zeik László înaintau o cerere către Csány prin care încercau să-l scoată pe Gálffy de sub acuzații întrucât a fost deferit „tribunalului de sânge."[86] În 12 martie Comitetul de apărare a patriei din Turda înregistra un denunț al administratorului Gálffy cu numele românilor care au vrut că-l ucidă în 16 octombrie 1848.[87] Prin aceasta credem că el încearcă să-și plătească într-un fel eliberarea. Cât despre prizonierii luați de Tarsoly G. în 19 martie erau condamnați la moarte și executați. Aceștia erau tatăl lui Papiu, Erdoaly Janos, Raduță Lazăr, Lazar Gyorgy, Iosif Ioan din Bichiș, Gyetesan Pavel din Hădăreni.[88] Ceilalți trei mai erau judecați în luna mai de tribunalul statarial din Turda.[89] Din părțile Cecălăcii au început să curgă plângerile proprietarilor ce reclamau arestarea unor conducători români și maghiari, precum Pop Gheorghe, Stan Ioan, Demian Tudor, Mocan Vasile, Laszlo Istvan, Nagy Lajos, Iakab Istvan.[90] Alții se plângeau de pagubele provocate de trupa de vânători.[91]

În vremea lui Csány László numărul trupelor de vânătoare a crescut la 7. Ugron István îi cerea la un moment dat lui Csány ca din cele 7 companii să înfiinţeze numai două cu câte 200 de oameni, mai cinstiţi.[92]

Ravagii au făcut trupele de vânătoare din comitatele Cluj, Dabâca, Solnoc Interior. În comitatul Dabâca la sfârşitul lui ianuarie era deja format. În 31 ianuarie trupa din Sicieşea să dezarmeze satele din jur, sechestrând şi confiscând animale şi bunuri. Satele pe care s-au aruncat au fost: Sic, Coasta, Sava, Puin, Băgaciu, Marakhaza, Buhoz, Sucutard, Szegyed, din care au sechestrat 7 arme, 3 gloanţe, două ţevi de armă, 2 săbii, 12 pistoale, 37 lănci, 2 coase îndreptate. Au confiscat şi bani din Coasta, Cămăraş, Tăuşeni, Mureşenii de Câmpie, Sava, Sucutard, Puin, Sîntrejude precum şi animale. Această trupă a confiscat şi unelte de fier: 145 furci, 238 topoare, 101 coase cu mâner, 44 coase fără mâner, apoi cămăşi, pantaloni, clopoţei de cai şi altele.[93] În comitatul Cluj, în februarie existau deja 2 trupe mobile, iar procesul de formare a acestora a ţinut până în iunie.[94] La 6 februarie era deja formată o gardă naţională de călăreţi în frunte cu vicecontele Inczedi Zsigmond.[95] Cele mai „eficace" trupe care s-au alcătuit au fost trupele „mobile" recrutate ad-hoc, formate din membrii gărzilor naţionale şi din aşa zişii voluntari – önkéntes. Aceste trupe erau în fond trupe de vânătoare şi erau conduse, în comitatul Cluj, mai ales de nobili sau vechi dregători ai comitatului. Erau mai ales junii nobiliari, dar şi oameni de curte ai unor mari proprietari. [96] Partea nordică a comitatului spre Bistriţa se afla sub controlul armatei maghiare, condusă în aceste părţi de maiorul Ritzko. În 17 februarie acest maior îl anunţa pe Csány că în părţile Tecii a fost formată o trupă de vânători condusă de Putnaki Iosif.[97] În comitatul Dăbâca la începutul lunii mai se formau compania a II-a şi a III-a a trupei de vânătoare conduse de maiorul Ormai Norbert,[98] iar în Solnocul Interior la sfârşitul lui ianuarie existau deja 2 companii de vânătoare cu 409 oameni.[99] În comitatul Cluj s-au format mereu trupe de vânătoare până la începutul lunii iunie, deşi în 10 mai Csány László a fost retras din funcţie şi înlocuit cu Szentiványi Károly. Şi oraşul Gherla avea trupe de vânătoare căreia chiar Csány L. îi trimitea instrucţiuni în 17 februarie, trupă care se plângea de lipsa armelor în 3 martie.[100]

În comitatul Cluj, cele mai sadice trupe erau cele conduse de fraţii Turi şi Kádár Pál în plasa Palatca, a lui Kászoni Ignátz în plasa lui Milaşul Mare, a lui Putnaky József în plasa Teaca, a lui Mohai István în plasa Urmeniş, a lui Szentpáli Dani în plasa Moci.[101]În Câmpie adesea pătrundeau

trupele de vânătoare din Bistrița, care au arestat oameni din Taga și Sîntiacob și au sechestrat animale.[102] În comitatul Cluj cele mai multe asasinate s-au făcut în satele care au fost mai active în cursul revoluției, precum Cătina, Tăgșor, Sărmașul Mare, Silviașul de Câmpie, Budești, Geaca, Frata și altele. În 15 martie, a fost ucis fără judecată preotul Sîngerean Ioan din Țaga de „csapatul" aflat sub conducerea lui Szentpáli Dani, Cseh András, fost în acel timp „tiszt al grofului Vass Samu."[103] La Frata, din ordinele lui Turi și Kádár Pál, au fost împușcați 40 de cetățeni.[104] Vasile Turcu, fiul fostului tribun din Cătina menționa în „adeverirea" sa jaful casei părintelui său și a fratelui său Ambrozie Turcu, deși acesta din urmă își dovedise în toamnă loialitatea față de autorități.[105] Dintre asasinatele cele mai crude consemnăm pe cele făcute de: Szentpáli Dani cu 9 bărbați uciși la Sărmașul Mare: Kaszoni și Putnaky cu 32 bărbați uciși și o femeie la Sopteriu și Ulieș, cu 11 victime la Frata, cu 8 la Uilac, cu 11 la Milașul Mare, cei doi frați Turi și Kádár Pál cu un total de 40 victime la Frata, 3 la Cătina, 2 la Palatca, pe Mohai János cu 20 împușcați la Ulieșul Mare; Putnaky József cu 38 crime la Ulieșul Mare, Sopteriu și Silivaș.[106] Despre modul de acțiune a unor asemenea trupe și despre unele căpetenii a lor cunoaștem detalii dintr-o scrisoare – reclamație – a cetățeanului Kocsis Daniel din Ulieș către Szentiványi Károly. El îl reclama pe judele nobiliar al plasei Urmeniș, Mohai János. „După ce țara s-a liniștit, scrie Kocsis Daniel, el s-a înscris în trupele de vânătoare unde la fel s-a îmbogățit. Astfel că el anul trecut a avut 8 boi, azi a ajuns să aibă 20 – 24; oi avea 100, acum are 300; a avut două care, acum are 7-8 care; are multe coase, furci și alte unelte de fier, stupi a avut 12-15, acum are 25-30. Ia mai rămas de la căpitanul român care a fugit Bica Todor, 25-30 oi, iapa, căruțe, pluguri, (…) nu știm ce mai are la armeanul Simai sau la Csont Péter din Silivaș (…) tot hotarul este a lui, are acum și o pădure care valorează foarte mult aici în Câmpie. De frica trupelor zeci și sute de țărani au fugit prin păduri sau au trecut în Moldova. Dezarmarea făcută de trupele de vânătoare dezvăluia și faptul că oamenii erau lipsiți de arme de foc. Într-o evidență din 17 mai în comitatul Cluj sunt menționate 64 puști, 31 pistoale, 3 săbii, 307 lănci, 10 drapele confiscate.[108] De la țărani au fost confiscate și uneltele. Funcționarul comitatului Istvánffy Sándor într-o adresă către prim-vicecontele Rettegi László consemnează acest lucru. Uneltele au fost aduse de trupele de vânătoare și aruncate într-o șură fără a se ține evidența satelor din care au fost luate. Funcționarul scria: „Cea mai mare parte a coaselor, sapelor,

topoarelor, sunt nefolosibile; menționează că din coasele adunate 300 au fost îndreptate pentru gărzile naționale."[109] EL consemna apoi totalul 1800 sape, din care el făcea o împărțire aproximativă pe sate: Moci 153, pentru Bothaza 84, pentru Luerdiu 72, pentru Tothaza 70, pentru Chiriș 88, pentru Boj 34, pentru Someșeni 144,pentru Aiton 56, pentru Cheorgheni 110." În afară de acestea – scria funcționarul – mai sunt 5-600 de sape, dar nu știm din ce localitate.[110] De remarcat faptul că uneltele erau restituite în ordinea nevoilor muncilor: coasele urmau să fie înapoiate mai târziu decât sapele.

Csány László a urmărit îndeaproape și despăgubirea proprietarilor ardeleni. Din averile sechestrate ale celor fugiți sau vinovați., proprietarii erau despăgubiți pentru pierderile suferite. Csány indica să se formeze așa zisele „tribunale de împăcare."[111] Nici restanțele nu au fost uitate. Judele nobiliar Mark László își reținea restanțele din averea rămasă de la cei 9 oameni uciși din Pusta Cămăraș. În 22 mai văduvele celor 9 se adresau comisarului Kemény Ignátz implorându-l să li se restituie o parte din averile sechestrate.[112] Averile locuitorilor ascunși din satul Mociu au fost sechestrate în luna mai, în listă fiind înscrise mai ales animalele și cerealele.[113]

Până unde s-a ajuns cu abuzul în primăvara lui 1849 o dovedește confiscarea pământurilor celor acuzați de „trădare de patrie". Între 16-18 mai s-a făcut conscrierea pământurilor confiscate a celor acuzați de acest lucru din plasa Teaca. S-a confiscat pământ la 13 cetățeni din Urmenișul de Câmpie, la 15 din Budești, la 2 din Chibulcut, la 2 din Sînmihai, la 4 din Fiscut, la 6 din Uila, la 9 din Zoreni, la unu din Visuia, la 12 din Someșeni.[114] Suferințele satelor din Câmpie s-au agravat și mai mult la sfârșitul lunii mai când ministerul de război maghiar a ordonat recrutarea unor tineri români, ce urmau să fie trimiși în părțile Ungariei unde erau înrolați în companiile formate acolo, iar în Ardeal unitățile urmau să fie completate cu tineri de alte naționalități, nu români. Recrutații împărțiți în unități de 2-400 tineri, urmau să se deplaseze la diferențe de o zi una de alta spre Kecskemét și Nyíregyháza în Ungaria.[115] Pentru echiparea acestor tineri satele au fost obligate să confecționeze pânză și postav repartizându-i-se fiecăruia o anumită cantitate. În 31 mai, satele Milașul Mare și Mic, Crăiești, Fărăgău, Lozna, Băița, Filpișul Mare, Tonciu, Harastoș, Ognița, Socol, Sântandrei, Ercea, Comlod, Soimoș, Orosfalva, trimiteau 2911 coți de pânză și 269 coți de postav, singurul care n-a trimis a fost Archiudul.[116] În 5 iunie, toate plasele aveau restanțe; la pânză erau 424 coți, iar la postav 136.[117] Cât

despre recrutarea tinerilor rezistența a fost mare. Pentru s-i înrola în comitatul Cluj a început o adevărată vânătoare. În 7 iunie Szőcs Farkas jude nobiliar suprem cerceta satele Milaș, Archiud, Milașul Mic și Fiscut. Îl informa pe Rettegi László că „foarte mulți au fugit și momentan s-au retras la căpitanii români ce se ascund prin păduri". Și comisarul Szentiványi Károly era măcinat de gândul că aceste recrutări vor determina o masivă mișcare românească. Comitatul Cluj trebuia să recruteze 2500 tineri și materialele necesare pentru echiparea lor. Când s-au aflat rosturile recrutării a crescut rezistența și mulți tineri au trecut în Moldova sau în nordul Bistriței. Pădurea Pinticului a devenit locul de refugiu.[119] Recrutarea a devenit o adevărată vânătoare și se făceau cu ajutorul gărzilor naționale. În 23 iunie maiorul Bitto raporta lui Szentiványi Károly că lt. Verzer Joachim din gărzile naționale a recrutat cu ajutorul a 24 gardiști, 400 de tineri urmând să fie transportați la Nyíregyháza prin Zalău". Mâine - scria maiorul Bitto – din Gherla – o să trimită pe același drum alți 244 recrutați români.[120]

Și acum țăranii se plâng de răpirile vechi de pământuri. În 29 ai Pintea Gavrilă din Jimbor revendica pământul colonical, dovedind cu extrase din protocoalele anului 1798 că pământul răpit a fost în posesia tatălui său.[121] Țăranii din Miheș se plângeau lui Rettegy László de faptul că „pășunile și terenurile arabile n-au fost despărțite corect" revendicau cercetarea acestui lucru.[122] Satele se mai plângeau în această perioadă de obligațiile pentru întreținerea armatei staționată în jurul Reghinului. Zilnic din comitatele Cluj, Dabâca, Solnoc Interior trebuiau să trimită câte 8 vite. În comitatul Cluj, plaselor Urmeniș, Teaca, Milaș le-au fost fixate pe sate numărul de vite ce trebuia să-l predea, număr ce varia de la 2 la 16 vite.[123] Aceasta într-o vreme când deja multe animale au fost jefuite și când multe pământuri au rămas neînsămânțate din lipsa animalelor și a forței de muncă.[124]

În Scaunul Mureș, după cum am menționat mai sus, trupele de vânătoare s-au întemeiat devreme. În jurul datei de 21 ianuarie 1949 s-a format o Comisie militară guvernatoare în frunte cu lt. col. Forró Alexa căruia îi era subordonat și judele suprem regal Szentiványi János. În luna aprilie Csány L. numea în Scaun și un comisar gubernial, respectiv pe maiorul Dobozy István de la gărzile naționale din Bihor.[125] Din 15 ianuarie au fost repuși în funcții vechii dregători ai Scaunului, respectiv foștii juzi nobiliari: Szalai Farkas, Antalfi Lajos, Csiki József, Sima József, Kosa Mózes, Gáll Zsigmond. Cu 18 ianuarie Forró A. ordona dezarmarea

românilor și sașilor.[126] Se formau de acum trupele de vânători mobile și gărzile naționale. Cu înrolarea în ele precum și în unitățile de honvezi și trupele de călăreți Mátyás a fost însărcinat Jenei József.[127] Organizarea gărzilor naționale revenea lui Lázár Dénes.[128] Prima trupă de vânătoare care a ieșit pe teren era condusă de Jenei József și ea s-a aruncat pe satele Band și Căpuș în urmărirea tribunilor români.[129] în luna februarie, odată cu amenințarea și intervenția lui Urban din nordul Transilvaniei, problema principală pentru Scaun a fost cea a înrolărilor pentru armata de voluntari ce urma să fie trimisă în ajutorul col. Ritzko spre Bistrița. Tinerii fugeau în masă din fața înrolărilor retrăgându-se în tabere sau păduri. Măsurile lui Forró devin din ce în ce mai dure. În 2 februarie, el ordona ca „acelor români care colaborează cu dușmanul sau merg în tabăra românească și nu se mai întorc să li se confiște averea și aceasta să fie vândută pentru recuperarea pagubelor".[130]

Mulți români s-au refugiat la nord-est de Tg. Mureș în pădurile de la Remetea și Eremitu.[131] Comisarul Antalfi Lajos raporta în 2 februarie că n-a putut face recrutarea tinerilor din Morești și Șăușa întrucât nici preotul, nici judele satului nu erau acasă. Și tinerii din Oroi, știa el, erau fugiți iar în hotarul satului Nazna au fost incendiate casele unor domni din loc.[132] Puțini au fost recrutați și din satele Mădăraș, Sântana, Bărdești, Bozed, Săbed și Ceuaș.[133] Până și președintele Comisiei de recrutare, faimosul Jenei József era nemulțumit de mersul recrutărilor. În raportul său din 4 februarie menționa că tinerii din Bărdești, Voiniceni și Ceuaș după ce au fost recrutați, fiind instigați, au dezertat. El propunea să nu mai fie recrutați tineri români ci numai secui, și numai acestora să li se dea arme.[134] Judele regal suprem Szentiványi János informa comisia militară în 6 ianuarie că 7 tineri din Herghelia, recrutați nu sunt acasă și nu știa unde au plecat.[135] În ședința Comitatului de război se hotăra ca părinții lor să fie prinși și aduși la închisoare.[136]

După intervenția lui Urban și a generalului Malkovski,[137] trupele de vânătoare din Scaunul Mureș au început „pacificarea" părții de nord-est a Câmpiei. Despre ravagiile trupei conduse de Jenei József amănunte aflăm din propria relatare din „Honvéd"[138] cât și din raportul înaintat în 6 aprilie de baronul Kemény Árpáddin plasa Brâncovenești către comisarul gubernial al Sc. Mureș intitulat „Atrocitățile făcute de detașamentele de vânători din Sc. Mureș în comitatele Cluj și Turda,"[139] completat de adresa comisarului gubernial al c. Cluj Kemény Ignátz. Alte știri sunt consemnate într-un articol

don 17 martie în „Honvéd”[140] semnat de lt. major Mártonfi. Atrocitățile săvârșite de trupa lui Jenei József l-a determinat pe gen. Bem József să-l aresteze în luna iunie și să-l trimită în fața Comisiei polițienești.[141] În mărturia din „Honvéd” Jenei recunoaște că din satele „răsculate” a luat câteva mii de florini, a confiscat câteva sute de vite pe care le-a vândut la licitație la Reghin și a vărsat în visteria satului 70.000 de florini. „Nu știu din ce cauză – scria el – în fața lui Bem trupa mea a fost prezentată într-o viziune nefavorabilă, că ași fi ucis mulți oameni.”[142] El nu menționa nici un asasinat, dar crimele sale au fost de proporții și s-au făcut în pădurea Mocsarului, în părțile Gurghiului, Dumbrava, lângă Toplița,[143] Suplac,[144] Suseni și Ibănești[145], Daneș.[146] După baronul Kemény Árpád ravagiile lui Jenei József s-au produs și în sate din Câmpie (Socol, Goreni, Batoș, Pintic). Jenei J. a respins însă acuzațiile baronului Kemény Árpád pe care îl și amenința direct: „Îl anunț pe domnul baron că dacă aflam că el este dușman și pe el l-aș fi împușcat.”[147] Ioan Rusu (Orosz) menționează și el cruzimile și asasinatele făcute de Jenei József, precum și faptul că acesta s-a îmbogățit prin jaful trupei sale de vânătoare.[148]

Din arsenalul de mijloace creat pentru „pacificarea” Transilvaniei, la fel de odioase ca și trupele de vânătoare au fost „judecătoriile de sânge” sau „tribunalele de sânge”[149,] care au devenit „capodopera” lui Csány L.. Au fost concepute de Boethy Ödön în 13 ianuarie 1849[150] iar sub Csány L. au cunoscut maxima lor dezvoltare. Tot ce trupele de vânătoare, gărzile naționale arestau și racolau în escapadele lor, era trimis spre aceste faimoase instituții ale răzbunării. În competența lor intrau: „prizonierii de război, spionii, oricine nu a predat armele sau ascundea arme, praf de pușcă, instigatorii, jefuitorii, oricine după amnistie e prins, înarmat, cine îi ajută pe români, cei care instigă în scris sau cu vorba la revoltă, cei care nu raportează despre activitatea românilor.”[151] Csány L. nu a ținut cont de amnistia lui Bem J. despre care și contele Karaszay, președintele tribunalului statarial din Cluj „fusese respinsă de către Dietă”.[152] Pentru a nu face tangență cu amnistia, Csány a avut grijă să încadreze numeroase cazuri la jaf, crime, colaborare cu dușmanul. Tot el a extins acuzațiile și pentru anul 1848. De exemplu, la Reghin martorilor li se cerea să numească pe aceia care, aici la Reghin, la târg, cârciumă, la casele lor sau în sat, în 1848 au instigat împotriva unirii sau înaintea „eliberării”au instigat să nu se execute ordinele.”[153] Am întâlnit cazuri în care la „motivul arestării” era scris: „nu se știe”.[154] Tribunalele de sânge erau alcătuite din: un președinte, 4 jurați, un

notar, un acuzator, un apărător,[155] iar din luna aprilie, când tribunalele era pline, la cei de mai sus au fost ataşaţi aşa zişii „întrebători", pentru urgentarea proceselor.[156] Sentinţa trebuia pronunţată în trei zile de la aducerea acuzatului, iar condamnatul avea la dispoziţie trei ore pentru a se pregăti pentru moarte. Hotărârea tribunalului nu mai putea fi schimbată de nici un organ.[157]

Românii de pe Câmpie au fost victimele tribunatelor de sânge create în jurul ei, la Turda, Cluj, Gherla, Reghin, Tg. Mureş. În Tg. Mureş din ianuarie până în 21 martie a funcţionat o curte marţială cu judecători militari. Din 21 martie un tribunal extraordinar, statarial sau de sânge de fapt, creat prin ordinul nr. 512 a lui Csány L., tribunal ce a funcţionat până la 23 sept. 1849, când atribuţiile sale au fost trecute la tribunalul penal.[158] În luna februarie funcţiona deja un tribunal de sânge în Solnocul Interior, la Dej,[159] iar la Turda încă din 15 ianuarie, pe baza ordinului lui Boethy se forma un asemenea tribunal.[160] În luna martie, în c. Turda funcţionează trei tribunale: două la Turda, iar unul la Reghin aprobat de Csány în 19 februarie la cererea lui Ugron István, comisarul gubernial pentru acest comitat.[161] În 28 martie Urgon István cerea urgentarea judecării cauzelor, menţionând că numărul celor aduşi în faţa tribunalelor a crescut şi că „în prezent sunt 135 deţinuţi".[162] Într-o altă sursă la sfârşitul lui martie erau menţionaţi 398 deţinuţi.[163] Unul din tribunalele din Turda îl avea ca preşedinte pe Betteg Gábor.[164] Dintr-un extras al proceselor verbale ale acestui tribunal [165] reiese că la 1 martie erau anchetate 200 cazuri fără a fi finalizate. Amânările erau determinate de faptul că din dispoziţiile martorilor aduşi se descopereau mereu alte cazuri şi pricini, mai ales că evantaiul „crimelor" era mereu lărgit. De exemplu în cazul lui Filip Todor din Sâncrai care a fost pedepsit cu trei luni închisoare pentru port armă, bănuit de spionaj, participare la tabăra lui Mikas, s-au descoperit din depoziţiile martorilor anchetaţi şi alţi vinovaţi precum Lonai László, Deac Nicolae – tribun din Cheţani, Geszei Miklós – tribun în Cheţani, Ludosi Sandor[166] – tribun din Luduş, pentru care s-a hotărât prinderea lor şi sechestrarea bunurilor lor. Averea celui din urmă a şi fost sechestrată după cum rezultă din reclamaţia surorilor lui care revendicau că bunurile sechestrate aparţineau mamei lor, sora fostului episcop din Oradea, Samuil Vulcan şi cereau restituirea lor în calitatea lor de moştenitoare legatare.[167]

În acelaşi extras întâlnim o mare anchetă asupra celor 16 locuitori din Miheş, denunţaţi de judele nobiliar Jobágy András că ar fi participat în

14 noiembrie 1848 la atacarea curții sale din Sănduleşti, alături de locuitorii din peste 50 de sate.[168] Mare „instigator" a fost descoperit Mureşan Vasile din Miheş, arestat în 20 ianuarie şi condamnat la începutul lui martie la 3 ani închisoare la Gherla.[169] În acțiunea de la Sănduleşti între vinovați era trecut şi I. Ciurileanu, care şi relatează în cartea sa atacul asupra curții din Sănduleşti.[170] În aceeaşi listă a condamnaților[171] numărul celor pedepsiți, între 15 aprilie – 15 mai, era de 228 din care din Câmpie erau 122. Întâlnim între condamnați pe: Leon Corne din Glodeni, arestat pentru că fiul său era tribun; Anghel Dumitru preot, Moisă Eufrosin, Farago Petru, Marusi Sandor şi alții. Condamnații şi deținuții din Câmpie erau din sate precum: Grindeni, Lechința, Sânger, Chețani, Dileul Român, Pogăceaua, Viişoara, Ceanul Mare, Zau, Moişa. Condamnați la moarte erau menționați: Timbuş Ioan tribun din Luduş, dar în dreptul numelui său apare mențiunea „a fost înaintat mai sus cazul său"[172], Tât Ioan din Dileul Român executat în 14 aprilie, Moldovan Tilica din Moişa, cu specificația „face recurs", Deleanu Vasilica din Zau, Raț Artenie, Szakacs Ioan din Grindeni; alții „au murit" în închisoare precum Maier Nicolae şi Bucur Ioan din Chețani, Sperlă Onisie din Pogăceaua. Într-o adresă din 19 martie a tribunalului din Turda se comunica Comitetului pentru apărarea patriei din acelaşi oraş că i-a condamnat la moarte pe Pop Janos – preotul din Budiu, Erdoaly Janos din Subpădure, Lazăr Gyorgy din Iernut, Iosif Ioan din Bichiş şi Ghejan Pavel din Hădăreni.[173] Aceştia au fost arestați în escapada din părțile Cecălăcii, Birchişului şi Deagului de Tarsoly Gergely la începutul lui martie. Tot atunci au fost arestați şi German Gheorghe, Tirca Miklos şi Moldovan Samuil, dar toți trei au scăpat.[174] Şi în Cluj funcționau încă din ianuarie mai multe tribunale statariale sau de „sânge"Unul îl avea ca preşedinte pe Szombori Elek şi funcționa în perioada 1 ianuarie – 14 mai 1849; altul în frunte cu Tunyogi Iosif şi funcționa în perioada 19 ianuarie – 14 mai 1849; iar altul a funcționat în perioada 12 ianuarie – 2 mai.[175] Dintre condamnările la moarte a acestor tribunale menționăm din Câmpie următoarele: cinci cetățeni din Sărmaşul Mic pentru „hoție şi crimă"; din Pata 8 cetățeni; din Tagul Mic tribunul Popovici Alexandru şi tatăl său preot în loc; din Feiurdeni 2 cetățeni; din Apahida 3 cetățeni.[176] Pentru preotul din Tagul Mic, căruia moartea i-a fost pricinuită de Beldi Ferenc, a intervenit fără succes şi episcopul Lemény, el fiind executat în 23 martie.[177] În 19 martie era executat la Cluj tribunul Alexandru Ticudi din Sâmb cu toată intervenția disperată a tatălui său protopopul Gheorghe Ticudi.[178] Suntem apoi convinşi

că o mare parte din cei menționați de A. P. Alexi în „Din pomelnicul martorilor români de la 1848-1849”[179], fără a se da și de cine au fost uciși, a fost „opera” tribunalelor de „sânge”. În luna mai 1849 venind de la Debrețin la Cluj, Alexandru Bohățel a încercat eliberarea unor români condamnați la moarte sau la închisoare. Într-o listă alcătuită în 10 iulie 1849 și semnată de al doilea vicecomite a c. Cluj – Biró Mihály erau trecuți suspecții prinși și deținuți în închisoarea comitatului.[181] Pe listă figurau oamenii din satele câmpene: Valea Largă, Căian, Sîngeorgiu de Câmpie, Ceuașul de Câmpie. Figura între alții Oltean Sandor din Ceuașul de Câmpie, prins în 15 ianuarie și acuzat că a fost tribun la Teaca și Băla și că alături de 8 tribuni a încercat să-l prindă pe Josif Jenei și să „a primit scrisori de la Axente Sever” .[182] Se pare în final a fost condamnat la moarte și executat. Din Sîngeorgiu de Câmpie figurau Punze Gheorghe, acuzat că a fost căpitan și la fel Negovan Dani din același sat.[183] Un tribunal de „sânge” funcționa din ianuarie 1849 și în comitatul Dăbâca. Din satele din Câmpie înregistrăm peste 27 arestați dintre care 5 au fost iertați, 3 condamnați spânzurătoare, restul au primit de la 25 bâte sau cel mai puțin 2 săptămâni închisoare la 10 ani închisoare la Gherla.[184] După revenirea lui Bem în Ardeal în luna iunie, activitatea tribunalelor de „sânge” se pare că a încetat în urma intervenției sale pe lângă Kossuth.[185] G. Bariț consemnează că și după proclamația sa crimele au ocntinuat.[186] În 13 iulie 1849 avocatul suprem al c. Cluj Szeres László alcătuia o listă a deținuților aflați în închisoarea comitatului. În ea figurau oamenii din Feiurdeni, Sărmașul Mare, Sânpetru de Câmpie, Tagul Mic, Cara, Tușin, Sângiorgiul de Câmpie, precum și cetățeni din comitatul Turda.[187] La Gherla erau deținuți în 10 mai, 596 de condamnați, iar la începutul lui iulie 1849 numărul lor era de 639.[188] Și în Scaunul Mureș, aceste tribunale au făcut ravagii. Mai întâi Curtea marțială, apoi tribunalul penal extraordinar. În 21 martie activau aici 2 tribunale de „sânge”, iar în luna iunie activa un tribunal civil unde își așteptau cu săptămânile ancheta și sentința. Acuzațiile erau aceleași ca în cazul tribunalelor din Turda, Cluj sau gherla. De exemplu țăranii Bogati Mate și Rîcean Toader din Culpiu declarau: primul că a fost în tabăra românească din dealul Ațintișului 2 săptămâni, chemat printr-o scrisoare la preotul din Bogata, la fel ca și consătenii săi; al doilea că a fost la Blaj unde a adus ordinul să facă exerciții militare, că a condus trupa românească din Șincai.[190] În cazul lor au fost audiați mai mulți martori din Culpiu care îi acuzau de cele de mai sus.[191] În Sc. Mureș, după ce s-a format tribunalul de „sânge” sau statarial în 21 martie

1849, anchetatorii se deplasau în sate și ascultau martorii în problemele instigatorilor, jefuitorilor, criminalilor. Așa de exemplu în 27 martie o comisie anchetatoare deplasându-se la Culpiu a descoperit, pe lângă cei de sus, noi instigatori din acest sat: cantorul Dascăl Andrei și fiul său Ioan, Kurtasi Abraham, Nileșan Vasi.[192] În satele din jurul Mureșului, precum Bozed, Ceuaș, Săbeni, Herghelia, Culpiu, Band, Porumbeni, Mădăraș, anchetele se făceau de comisari, notari și juzii de tablă. Proprietarii din Band denunțau fără reținere aproape toată românimea din sat în frunte cu preotul Hodoș Vasile și fiul său Hodoș Iosif, cu Moga Aron, preotul unit și fiii săi, cu învățătorul Tisza Dumitru „cel mai mare instigator" și chiar proprietarul Kövesdi Domokos, care era „împotriva constituției maghiare". Erau denunțați 58 cetățeni din Band.[193] După denunț și arestare urma confiscarea bunurilor ce erau trimise la Tg. Mureș. Așa s-a întâmplat cu averea fostului tribun Sângeorgiu de Mureș, Farago Petru.[194] La fel și cu cea a lui Ștefan Moldovan, viceprefectul din Pintic arestat odată cu Constantin Romanu-Vivu.[195] Anchetele erau trimise la tribunalul de sânge și se pronunța apoi sentința. Au fost implicate adesea și femei, ca de exemplu Pintilie Vasilica acuzată de complicitate pentru că i-a dus mâncare soțului său retras în pădurea Săbedului. Ea a primit 7 luni închisoare. Denunțat pentru protejarea lui Brândușa Dumitru, baronul Kemény Pál din Moreşti, care a fost pus pentru aceasta sub supraveghere.[196]

Tribunalele de „sânge" au rămas în istoria revoluției drept exemplul cel mai dramatic și cinic despre felul în care aristocrația și guvernul lui Kossuth au pretins că rezolvă problema unui popor. Mijloacele folosite argumentează că, în vederea asigurării supremației maghiare în Transilvania, aceștia s-au apropiat de o adevărată exterminare a românilor.

Câmpia a avut de suferit, pe lângă cele arătate până acum, și un îngrozitor jaf economic.[197] Scăpate devreme de sub control, trupele de vânătoare și gărzile mobile își făceau la fața locului legea lor. După arestarea „vinovaților" și îndreptarea lor spre tribunale, treceau la sechestrarea bunurilor celor arestați sau refugiați din sat. Pentru mulți era și un prilej de îmbogățire. Cazurile lui Mohai János și Jenei József vorbesc de la sine. Csány László, pe baza instrucțiunile lui Kossuth, s-a abătut pentru câștigarea aristocrației ardelene să o despăgubească. A alcătuit așa zisele Comisii pentru păstrarea bunurilor pierdute.[198] În aprilie 1849, în Cercul de jos al comitatului Turda se formau și comisii pentru evaluarea pagubelor,[199] alcătuite pe plăși și formate din juzii nobiliari și funcționarii comitatelor.

Turneele sângeroase în Câmpie ale lui Szabó Lajos, Jenei József, Mohai László se lăsau şi cu sechestrarea de bunurilor, uneltelor de tot felul. Animalele sechestrate erau vândut după 12 zile la licitaţie în târgurile de la Cluj, Jug, Tg. Mureş, Reghin. A fost confiscată averea prefecţilor şi tribunilor mai ales, între care menţionăm pe cea lui Nicolae Vlăduţiu, Iacob Olteanu, Nistor Tâţ, a unui tribun din Ceaca, a lui Florin Micaş, a lui Gabriel Dargo.[200] Confiscări pentru „trădare de patrie" s-au făcut în aproape toate satele câmpene. Menţionăm cele făcute în comitatul Cluj în satele: Urmeniş, Budeşti, Chibulcut, Sânmihai, Fiscut, Visuia, Lumperd, Şopteriu, de unde au fost luate: boi, oi, porci şi unde au fost sechestrate chiar şi pământurile celor condamnaţi.[201] Uriaşe au fost rechiziţiile de cereale din satele din Câmpie. Din c. Cluj mari cantităţi de cereale au fost rechiziţionate din plasele Moci, Urmeniş, Milaş, Teaca. Din comitat s-au strâns 364 braţe fân, 5567 véka de orz, 25.210 véka de ovăz, 32.555 véka de grâu curat şi 12.562 grâu amestecat., 35.887 véka porumb.[202] Jaful economic a completat marea suferinţă a Câmpiei în tot cursul revoluţiei, dar mai ales în primăvara şi vara lui 1849. Când, în toamnă, refugiaţii au revenit şi-au găsit gospodăriile într-o stare jalnică. Refacerea lor după revoluţie a durat multă vreme, agravând în continuare raporturile sociale.

Sub presiunea armatelor conduse de Bem, în luna martie, austriecii au părăsit Transilvania şi, disperaţi, au făcut apel la ţarul Rusiei.[203] Intervenţia rusească, hotărâtă după întâlnirea celor doi împăraţi la Varşovia în 21-23 mai, a decis soarta revoluţiei. Între 22 iunie – 21 iulie 1849 luptele au cuprins şi nordul Câmpiei, ciocniri având loc la Sărăţel, Herina, Teaca, Posmuş, Reghin.[204] După luptele de la Suplac din 31 iulie, în 3 august trupele lui Grotenhein intrau în Tg. Mureş, iar în 16 august cele ale generalului Klam-Galas.[205] De aici, ele s-au îndreptat spre Cluj, de unde trupele maghiare conduse de Kemény, Gáll şi comisarul Boczó Dániel s-au retras spre Huedin şi Jibou, ultima rezistenţă a lor cedând în 24 august. Încă de la primele zvonuri şi veşti despre pătrunderea trupelor ruseşti în Transilvania, tensiunea a început să crească în Câmpie. Rapoartele autorităţilor aveau deja un ton mai generos; îngrijorarea a luat locul ameninţărilor, iar teama de o răzbunare românească începea să-i stăpânească pe vechii guvernanţi. Ugron István, comisarul gubernial pentru c. Turda cerea în iunie juzilor nobiliari să „lămurească" poporul că ar fi „păcat mare dacă se ridică împotriva constituţiei maghiare şi naţiunii maghiare, pentru că trebuie să-i fie recunoscător pentru că au fost eliberaţi fără despăgubire."[206]

În 3 iulie Rettegi László primvicecomitele c. Cluj, își exprima opinia despre noua situație comisarului general Szentiványi Károly. El argumenta comisarului că nu ar fi bine să fie proclamată „ridicarea generală" cum ordona guvernul maghiar pentru că aceasta ar provoca uriașe pagube în comitat. „Cea mai mare parte a poporului – scria el – nu este prietenul nostru, nu trebuie să vă spun de ce, stau mărturie acele evenimente groaznice care s-au întâmplat de un an încoace."[207] În iulie Szentiványi Károly împărtășea punctul de vedere al subordonatului său și ordona în acest sens. Și noul comisar, numit în 12 iulie, Boczó Dániel făcea acum apel la „iluminarea" și „lămurirea" maselor.[208] Scăpate de sub teroare, masele de pe Câmpie se și ridică. Țăranii din jurul Clujului și-au reluat animalele sechestrate.[209] Rapoartele vorbesc acum de „jefuitori" români în jurul Ulieșului.[210] Curtea familiei Teleky de la Glodeni era jefuită, iar juzii nobiliari din plasele Brâncovenești și Iara au fugit.[211] Refugiații câmpiei revin din munte, tabere sau păduri începând cu luna iulie. Mulți și-au găsit gospodăriile jefuite și nimicite. În septembrie sute de plângeri și cereri se îndreptau din Câmpie spre centrele comitatelor, către comisarii imperiali. Din Chețani, Gezsei László, Dan Nicolae, Șerban Ioan, Lung Dumitru, reclamau comisarului imperial Fornsek din Turda animalele confiscate de judele Jabagy András care se aflau încă la lucrătorul de poștă din Chețani.[212] Mureșan Zaharia din Viișoara revendica casa din care, în lipsa lui, nevasta i-a fost alungată.[213] Locuitorii din Luduș revendicau comisarului imperial strămutarea locului de stație a armatei în alt sat, pentru că a lor a jefuit încă din toamnă îngrozitor.[214] Mulți țărani își reclamau pierderile suferite, dar noile autorități nu-i puteau despăgubi întrucât, mai ales animalele și alte bunuri au fost vândute la licitație.[215] Așa era cazul lui Șerban Gheorghe din Moroești și a multor țărani din jurul Mureșului.[216] Perfidia imperialilor începe însă să-și facă loc, prin noile autorități instaurate. În primul rând ea rezultă din menținerea vechilor juzi nobiliari, care acum trebuia să le facă dreptate țăranilor români. Între cei menținuți în vechile funcții menționăm pe Zambler György, fostul jude al plășii Bogata, pe fostul casier Boier Károly devenit vicejude în aceeași plasă[217], pe Jakab András și pe Bölöny Ignácz,[218] în plasele Sănduleşti și respectiv a Câmpiei. Menționarea lor a determinat rapida reacție a maselor." De două săptămâni, raporta Boier Karoly – am primit funcția. Din mai multe părți s-au auzit amenințările tribunilor români din care cauză n-am stat acasă și nu am putut activa."[219] el cerea comisarului Fornsek soldați pentru a-și putea desfășura activitatea. E lesne de înțeles că

în această situaţie aceste autorităţi dădeau câştig de cauză mai ales proprietarilor. Aşa era cazul căpitanului de rezervă Szatzvai din Iclandul Mare,[220] al administratorului Antal László din Zau,[221] al contelui Kemény Ignácz din Grindeni.[222] Complicitatea moşierilor este dezvăluită şi mai clar dintr-un raport din plasa Band a lui Imrek Stefan în care se arată că mai multe sate româneşti, „cred că ordinele date nu provin de la funcţionarii comitatului şi deci nu au putere, ei vorbesc despre funcţionarii români care vor fi."[223] El cerea să se trimită la Band „doi soldaţi împărăteşti arătoşi pentru ca poporul să vadă de unde vin ordinele."[224] Zambler György devenit acum jude suprem raporta încă la sfârşitul lui septembrie că se produc revolte în plasele sale.[225] Peste tot pretenţiile stăpânilor şi autorităţilor în legătură cu obligaţiile sale restanţele ţărănimii au fost refuzate. Formele de rezistenţă au îmbrăcat adesea haina unor adevărate revolte. După marea jertfă, românilor li se măcina şi spulbera de către perfidul aliat şi dreptul la speranţă. Este adevărat, marele câştig realizat prin lupta poporului, respectiv desfiinţarea iobăgiei, n-a mai putut fi pierdut. „Darul" imperialilor pentru jertfa românească era departe de speranţa râvnită de un întreg popor, recunoaşterea sa ca naţiune şi repunerea în drepturile-i firesti. Decoraţiile acordate fruntaşilor români au fost primite de mulţi dintre ei ca o adevărată sfidare din partea Curţii de la Viena.[226] Mulţi dintre intelectualii români propuşi pentru funcţii, deşi de recunoscută competenţă, nu au ajuns la acestea. Era încă o dovadă a perfidiei imperiale.

Idealurile româneşti, exprimate cu atâta clarviziune în programele revoluţiei, rămâneau încă, pentru un timp, idealuri de cucerit. De astă dată însă, poporul român, cu experienţa câştigată pe baricadele revoluţiei, a devenit conştient de forţa şi capacitatea sa în lupta pentru înfăptuirea acestor idealuri.

NOTE:

1.Dragomir S., „Studii şi documente", vol. I, p. XXXVIII şi 305 la 317;

2.Dragomir S., „Avram Iancu", p. 120-121;

3.Tóth Zoltán, „Magyarok és románok, Történelmi tanulmányok (Maghiarii şi Românii; Studii istorice)", Budapesta, 1966, p. 237;

4.Dragomir S., Op. cit., p. 121;

5.Bodea C., „1848 la Români", vol. II, p. 1006;

6.Arh. St. Tg. Mureş, Sc. Mureş, Jude suprem, dos. 1006/1849, fila 1;

7.Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, adm./1849, nr.1;

8.Arh. St. Tg. Mureș, Sc. Mureș, jude suprem, nr. 918;
9.Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. Sc. Arieș, Com. de apărare, p. 322;
10. Ibid.;
11. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. III, p. 270;
12. Texe Rozalia, „Turda în anii revoluției de la 1848” în „Potaisa – Studii și comunicări”, p. 125-130;
13. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány László, cutia 36, nr. 14;
14. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, adm./1849, p. 657;
15. Dragomir S., „Studii și documente”, vol. III, p. 270;
16. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány László, cutia 30, nr. 3778;
17. Arh. St. Tg. Mureș, Fd. Comisia militară guvernatoare/1849, dos. 23;
18. Ibid., Fd. Jude Suprem nr. 938/1849;
19. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány László, cutia 34, nr. 773;
20. Ibid.;
21. Arh. St. Tg. Mureș, Sc. Mureș, jude suprem, nr. 920/1849;
22. Ibid., nr. 929, 930/1849;
23. Popa Tr., Op. cit., p. 176;
24. Ibid.;
25. Arh. St. Tg. Mureș, Sc. Mureș, Jude suprem, nr. 952/1849;
26. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 30, nr. 3643 și „Honvéd”, 1849, nr. 30, 31 ian.;
27. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 30, nr. 3643;
28. „Honvéd”, 1849, nr. 30, 31 ian.;
29. Al. Papiu Ilarian – „Istoria…” Tom. III, pag. 96;
30. Arh. St. Tg. Mureș - Sc. Mureș, Fd. Comisia militară, dos. 10/1849, fila 23;
31. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, nr. 50;
32. Dragomir S., Op. cit., vol. III, p. 253 – 255,
33. Ibid., p. 294;
34. Ibid., p. 297;
35. Dragomir S., „Avram Iancu”, p. 121;
36. Pascu St., „Avram Iancu”, p. 140;
37. Dragomir S., „Avram Iancu”, p. 123;
38. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, Actele lui Viski F., nr. 64;
39. Dragomir S., Op. cit., p. 124-125;
40. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, Actele lui Viski F., nr. 67 b;
41. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 2, nr. 363 și 22, cutia 1 nr. 1098;

42. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, Actele lui Viski F., nr. 36;
43. Ibid., nr. 45;
44. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 4, nr. 338;
45. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, Comitetul pentru apărarea patriei, nr. 56;
46. „Transilvania", an IV, 1871, nr. 6, 15 mart., p. 69;
47. Ibid. – nr. 7, p. 82-83;
48. Ibid. – nr. 11 și 12;
49. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, Actele lui Viski F., nr. 141;
50. Arh. St. Tg. Mureș - Registre de stare civilă, nr. 410;
51. Albu C., „Alexandru Papiu Ilarian", București 1979, p. 297;
52. „Transilvania", an IV, 1871, nr. 6, 7, 11, 12 și Arh. St. Alba Iulia, Fd. Mitropolia Blaj – Cabinetul mitropolitan, pch. 642, filele 378-392;
53. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, pch. 657, fără număr;
54. Ibid.;
55. Ibid. – Adm./1849, nr. 285;
56. Ibid. – Adm./1849, pch. 657, fără număr;
57. Ibid. – Registrul comisiei pentru apărarea patriei, cota 603, nr. 129;
58. Ibid. – nr. 143;
59. Ibid. – Adm./1849, nr. 112;
60. Ibid.;
61. Ibid. – Fd. Csány L., cutia 3, nr. 165 și G. Bariț și contemporanii săi, vol. III, pag. 330;
62. Arh. St. Alba Iulia – Fd. Mitropolia Blaj, Cabinetul mitropolitan, nr. 642, fila 128;
63. Ibid. – fila 123;
64. Ibid. – fila 123;
65. Ibid. – fila 122;
66. Ibid. – fila 123;
67. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Adm./1849, pch. 650, fără număr;
68. Arh. St. Alba Iulia – Fd. Mitropolia Blaj, Cabinetul mitropolitan, nr. 642, fila 381;
69. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, nr. 160;
70. Ibid.;
71. Ibid. – Actele lui Viski F., nr. 141;
72. Arh. St. Tg. Mureș - Registre de stare civilă, nr. 410;

73. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Adm./1849, pch. 647, fără număr;
74. Ibid.;
75. Ibid.;
76. „Transilvania”, an IV, 1871, nr. 12, pag. 144-145;
77. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. c. Turda, Adm./1849, pch. 657, fără număr;
78. Ibid., Fd. Csány L., cutia 5, nr. 425;
79. Ibid., cutia 4, nr. 363;
80. Ibid.;
81. Leaia Moldovan, „Din întâmplările vieții” în „Gazeta Transilvaniei”, LXI (1898), Brașov, nr. 268, pag. 1-3;
82. „Honvéd”, 1849, nr. 58, 5 martie;
83. Arh. St. Alba Iulia – Fd. Mitropolia Blaj, Cabinetul mitropolitan, pch. 642, fila 356;
84. Ibid., fila 270;
85. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 4, nr. 363;
86. Ibid. – cutia 1, nr. 517;
87. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd. c. Turda, Adm./1849, Comitetul pentru apărarea patriei, nr. 137;
88. Ibid., nr. 159;
89. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 18, nr. 2113.
90. Ibid. – Fd. c. Turda, Adm./1849, Comitetul pentru apărarea patriei, nr. 86, 137;
91. Ibid. – nr. 86;
92. Ibid. - Fd. Csány L., cutia 5, nr. 501.
93. Ibid. – cutia 3, nr. 152;
94. Ibid. – cutia 21, nr. 2626;
95. Ibid. – cutia 33
96. Arh. St. Alba Iulia – Fd. Mitropolia Blaj, Cabinetul mitropolitan, pch. 642, fila 253.
97. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 3, nr. 250;
98. Ibid. – cutia 18, nr. 2142;
99. Ibid. – cutia 30, nr. 2758;
100. Ibid. – cutia 5, nr. 519; cutia 34, nr. 4303;
101. „Transilvania”, an IV (1871), nr. 9, 11, 12; Arh. St. Alba Iulia – Fd. Mitropolia Blaj, Cabinetul mitropolitan, pch. 642, filele 132, 253, 257, 259;
102. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 30, nr. 3792;
103. Arh. St. Alba Iulia – Fd. Mitropolia Blaj, Cabinetul mitropolitan, pch. 642, fila 144;

104. Ibid. – fila 260,
105. Ibid. – fila 258;
106. „Transilvania”, an IV (1871), nr. 11, 12;
107. Arh. St. Cluj-Napoca – Prefectura județului Cluj, Prezidiale/49, cutia 11, nr. 478;
108. Ibid. – cutia 10;
109. Ibid.;
110. Ibid.;
111. Ibid.;
112. Ibid.;
113. Ibid.;
114. Ibid. – cutia 11, nr. 328;
115. Ibid. – cutia 11, nr. 391;
116. Ibid. – cutia 11, nr. 391;
117. Ibid. – cutia 11, nr. 461;
118. Ibid. – cutia 11, nr. 483;
119. Ibid. – cutia 11, nr. 322;
120. Ibid. - Fd. Csány L., cutia 25, nr. 3157;
121. Ibid. – Prefectura județului Cluj, Prezidiale/1849, cutia 11, 382;
122. Ibid. - cutia 10;
123. Ibid. – cutia 12;
124. Ibid. – cutia 11, nr. 482;
125. Ibid. - Fd. Csány L., cutia 15, nr. 1852;
126. Arh. St. Tg. Mureș - Sc. Mureș, Jude suprem/1849, nr. 924;
127. Ibid. – Fd. Comisia militară, nr. 3;
128. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 34, nr. 4773;
129. Ibid. – cutia 34, nr. 4773;
130. Ibid.;
131. Arh. St. Tg. Mureș - Sc. Mureș, Fd. Comisia militară, dos. 14, fila 18;
132. Ibid., dos 3, fila 11;
133. Ibid.;
134. Ibid., dos. 1, fila 2;
135. Ibid. – Fd. Oficialitatea/1849, nr. 1512;
136. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 34, nr. 4773;
137. Sotropa V., „ Din zilele de zbucium ale anilor 1848 – 1849” în „Arhiva someşeană”, anul 1926, nr. 6, p. 12 – 13 și Marțian I., „Raportul lt. Frederich Sterch din Achen din 1848 – 1849” în „Arhiva Someșeana”, 1930, nr. 12, p. 184 – 187;
138. „Honvéd”, 1849, nr.150, 21 Iunie;

139. Arh. St. Tg. Mureș - Sc. Mureș, Fd. Comisia guvernatoare /1849, nr. 1-4.

140. „Honvéd”,1849, nr.68, 17 mart;

141. Arhiv. St. Tg. Mureș - Sc. Mureș, Fd. Comisia polițienească, nr. 373/1849;

142. „Honved”,1849, nr.150, 21 iunie;

143. „Transilvania” an IV., 1871, nr.14;

144. Ibid., nr.12;

145. Arh. St. Alba Iulia, Fd. Mitropolie Blaj, Cabinetul mitropolitan, pch.642, file 119 – 122;

146. „Transilvania”, III. 1870, nr. 20;

147. Arh. St. Tg.Mureș -Sc.Mureș, Fd. Comisia polițienească, nr. 373/1849;

148. Ioan Rusu (Orosz), „Memorii” mes. Nr. 91, la Arh. St. Tg. Mureș;

149. Pescu St., „Ce este Transilvania (Wast ist Siebenburger)”, Ed. Dacia, 1983, p. 138 și Dragomir S., „Avram Iancu”, p. 124 – 126;

150. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd.C.Turda, Sc. Arieș, Comisia pentru apărarea patriei pch. 322;

151. Ibid. Adm./1849, Actele lui Viski F., nr. 64. și Fd. Csány L., cutia 11, nr. 1111, cutia 24, nr. 4300;

152. Bodea C., „1848 la români”, vol. II, p. 1018 -1020;

153. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd.c. Turda, Adm./1849, nr. 195;

154. Ibid. – Fd. Csány L., cutia 18, nr. 2113;

155. Ibid. – cutia 34. Nr. 4300;

156. Ibid. – cutia 11. Nr.1082;

157. Ibid. – cutia 34. Nr. 4300;

158. Arh. St. Tg. Mureș - Fd. Sc. Mureș, Comisia militară, nr. 23/1849 și Tribunalul penal /1849, nr. 133;

159. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd.Csány L., cutia 23, nr. 139;

160. Ibid. – cutia 2, nr. 128;

161. Ibid. – Fd. C. Turda, Adm./1849, Actele lui Viski F., nr. 105;

162. Ibid. – nr. 219;

163. Texe R., Op. cit., p. cit;

164. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 12, nr. 1434;

165. Ibid. – cutia 12. Nr.1439;

166. Ibid.;

167. Ibid. – Fd. C. Turda, Adm./1849, Actele lui Ugron Istvan, nr. 22;

168. Ibid. – Fd. Csány L., cutia 12, nr. 1439;

169. Ibid. – cutia 18, nr. 2113;

170. Ciurileanu I., ″Fragmente istorice din anii 1848-49″, București, 1891, p. 18–19;
171. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 18, nr. 2119;
172. Ibid. – cutia 18, nr. 2113;
173. Ibid. – Fd. C. Turda, Adm./1849, Comitetul pentru apărarea patriei, nr. 159;
174. Ibid. – Fd. Csány L., ediția 18, nr. 211 și cutia 12, nr. 334 – 379;
175. Ibid. – cutia 16, nr. 1911;
176. Ibid.;
177. „G. Bariț și contemporanii săi", vol. III., p. 205;
178. „Transilvania", IV, 1871, nr. 9, p. 108;
179. Ibid. III. 1870, nr. 19 – 20 și IV. 1871, nr. 4 – 13;
180. „G. Bariț și contemporanii săi", vol. III., p. 75;
181. Arh. St. Budapesta;
182. Ibid. și Popa Tr., Op. Cit., p. 176;
183. Ibid. – Fd. Documentele comisarilor statali/1849, fără număr;
184. Ibid. – nr. 5731;
185. Ghica I, „Amintiri", vol. II., p. 66;
186. Bariț G., „Părți alese…", vol. III, p. 493;
187. Arh. St. Budapesta. G. Tr. Prezidiale/1849, nr. 5912;
188. Arh. St. Cluj-Napoca, Fd. Csány L., cutia 15, nr. 1766 și Arh. St. Budapesta, G.Tr. Prezidiale/1849, nr. 6112;
189. Arh. St. Tg.Mureș -Sc.Mureș, Fd. Tribunal penal, nr. 1 și nr. 131/1849;
190. Ibid. – Fd. Tribunal penal/1849, nr. 1;
191. Ibid. – Fd. Tribunal penal/1849, nr. 2;
192. Ibid.;
193. Ibid. – Fd. Tribunal penal/1849, nr. 2, Ancheta de la Band, 4. Apr. 1849;
194. Ibid. – Fd. Jude suprem /1849, nr. 1087;
195. Ibid. – Fd. Comisia militară/1849, dos. 12, file 11;
196. Ibid. – Fd. Comisia militară/1849, dos. 3, fila 1 – 4, dos. 16, fila 8, 10;
197. Bariț G., „Părți alese…", Vol. II., p. 524;
198. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd.c. Turda, Adm./1849, Actele lui Betteg G., nr. 6, 7, 22;
199. Ibid. – Adm./1849, nr. 205;
200. Ibid. – Fd. Csány L., cutia 12, nr. 2279, cutia 11, nr. 1230, 1261;
201. Ibid. – Prefectura Județului Cluj, Prezidiale/1849, cutia 11, nr. 328;
202. Ibid. – Fd. Csány L., cutia 11, nr. 1101;
203. Bariț G., „Părți alese…", Vol. II., p. 584;

204. Ibid., p. 598 – 600;
205. Popa Tz., Op. cit., p. 185.
206. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd.c. Turda, Adm./1849, nr. 156;
207. Ibid. – Prefectura Județului Cluj, Prezidiale/1849, mapa 12;
208. Ibid. – Fd. C. Turda, Adm./1849, Actele lui Viski F;
209. Arh. St. Budapesta. G. Tr. Prezidiale/1849, nr. 5878;
210. Ibid. – nr. 6117;
211. Ibid. – nr. 6198;
212. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd.c. Turda, Adm./1849, pch. 647, fără număr;
213. Ibid.;
214. Ibid. – Adm./1849, Comisariatul regesc, nr. 214;
215. Arh. St.Tg.Mureș -Sc.Mureș, Vicecomite/18 49, dos. 11, fila 14;
216. Ibid. – fila 31, și dos. 2, fila 14 – 15;
217. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd.c. Turda, Adm./1849, Comisariat regesc, nr. 389;
218. Ibid- nr. 107, 108, 137;
219. Ibid. – nr. 389 și 349;
220. Ibid. – nr. 349;
221. Ibid. – Adm./1849, pah. 647, fără număr;
222. Ibid.;
223. Arh. St.Tg.Mureș -Sc.Mureș, Vicecomite/1849, dos. 4, fila 32;
224. Ibid.;
225. Arh. St. Cluj-Napoca – Fd.c. Turda, Adm./1849, pch. 647, fără număr;
226. Nistor I., „Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi”, București, 1931.

XIII. REVOLUȚIA DE PE CÂMPIE - PARTE INTEGRANTĂ A REVOLUȚIEI DIN TRANSILVANIA

Revoluția de la 1848 nu s-a desfășurat pe zone geografice, deci e de recunoscut faptul că intensitatea ei nu a fost aceeași pretutindeni. Prin conținutul său cauzal și programatic, revoluția a fost un eveniment unitar, cea din Transilvania contribuind fundamental la unitatea ei. Distingem însă în revoluția de pe Câmpie elemente care au imprimat revoluției transilvane dimensiune, forță și dinamism. Privită în urmă, Câmpia se arată săracă în evenimente de amploare istorică. Descoperită și izolată, ea n-a cunoscut frământările și răscoalele Munților Apuseni, de exemplu, deși și aici cauzele lor se adunară din belșug.

Cauzele revoluției de la 1848 sunt aceleași peste tot, dar în Câmpie unele se disting prin amplitudine și gravitate. Pe plan economic și în Câmpie se manifestă contradicție între vechiul cod de producție feudal, depășit și anchilozat, și elementele noi, capitaliste. Bătălia între nou și vechi în agricultură se accentuează spre anul revoluției. Înnoirile se produc în tehnica și practica agricolă, în gospodăria țărănească, dar mai ales în cea nobiliară, fisurând sistemul și structura unei agriculturi învechite. Ele nu sunt spectaculoase dar au meritul de a evidenția și reclama o necesitate obiectivă: lichidarea sistemului tradițional și înapoiat bazat pe munca silită. Angajați în producția de marfă, nobili de aici, din lipsă de capital, folosesc mijloacele vechi, respectiv robote, într-un proces economic nou. Goana după câștig, după bani, precum și frica de o eventuală eliberare a țăranilor, determină goana după pământ. Dominați de gândul menținerii și asigurării puterii economice, nobilii Câmpiei au recurs la un adevărat jaf al pământurilor iobăgești și obștești, amplificat spre anul revoluției de teama transformărilor iminente. Pe lângă acesta, sarcinile mereu crescânde, impuse de nobili și stat, au condus masa țărănească într-un uriaș proces de pauperizare economica. S-a produs o stratificare accentuată în mâna țărănească, crescând amenințător numărul celor fără mijloace de subzistență.

Câmpia Transilvaniei a fost, în ajunul revoluției, terenul celei mai aprige confruntări sociale, pentru că aici, contradicțiile sociale s-au acumulat și agravat în timp. Ele n-au răbufnit, până la revoluție, în răscoale sau conflicte deschise, dar fiecare sat a cunoscut numeroase confruntări izolate. Exploatarea devenise inumană întrucât, mai ales aici, atotputernicia stăpânilor de pământ se împletea cu abuzul și samavolnicia aparatului

politico – administrativ şi moşieresc. Câmpia dispunea de cei mai conservatori aristocraţi ardeleni şi de cea mai exploatată masă ţărănească în pragul revoluţiei. Răbdarea seculară a acesteia din urmă nu a avut nevoie decât de o scânteie pentru ca acest pământ a suferinţei să devine cel mai fierbinte pământ al revoluţiei. Ţăranii din Luduş şi Bogata de Mureş care comparau vremea lui 1848 cu vremea tătarilor, nu aveau nevoie de „instigatori" sau „agitatori" pentru a se angaja în lupte cu stăpânii. Distingându-se prin intensitate, contradicţiile sociale din Câmpie au determinat intensitatea participării masei ţărăneşti la revoluţie, masă care a alcătuit muşchii acesteia.

În faţa revoluţiei, în Câmpie s-a dezvoltat, prin intermediul intelectualităţii sale, o mişcare naţională destul de fierbinte. Temperatura acestei mişcări s-a ridicat după anul 1848? Când s-a dezlănţuit conflictul partidei naţionale condusă de S. Bărnuţiu şi episcopul I. Bacani. În conştiinţa publică transilvană se impun acum tinerii din Câmpie, precum Al. Bătrîneanu, I. Mărgineanu, Constantin Romanu-Vivu, Fl. Micaş şi foarte tinerii Al. Papiu Ilarian, Iosif şi Zachei Hodoş, Cr. Olariu, ş.a. Mişcarea naţională din oraşele din preajmă pătrunde în Câmpie unde satele tinerilor militanţi, devin şi ele centre, la scară locală, din care ideile naţionale se răspândesc în popor. Intelectualii, gazetele lui G. Bariţiu, „Istoriile" lui P. Maior, luminează, cultivă şi redeşteaptă poporul, pregătindu-l pentru marele moment. O unitate determinată de aceleaşi cauze şi năzuinţe se ţese de timpuriu între popor şi intelectuali. Această unitate se dezvăluie în revoluţie, când poporul îşi ocroteşte tribunii în faţa vânătorii dezlănţuite de aristocraţia ardeleană.

Când revoluţia a început să se desfăşoare, ea nu s-a dezvoltat pe zone, dar Câmpia s-a impus devreme prin oamenii săi deveniţi tribunii poporului. Manifestele şi proclamaţiile, elevii, clericii, studenţii şi canceliştii câmpeni au pregătit poporul pentru marea încleştare. Fl. Micaş a fost prima victimă a cauzei româneşti. Prima adunare naţională de la Blaj a devenit, prin faptul că s-a ţinut împotriva interdicţiei autorităţilor, prima victorie, iar unul din principalii săi eroi a fost un om al Câmpiei, Al. Papiu Ilarian.

La marea adunare din 3/15 mai de la Blaj, Câmpia a dat un procent substanţial de participanţi, iar după aceasta satele sale au devenit câmpuri ale libertăţii. Postulatele şi jurământul de la Blaj au ajuns în scurtă vreme programul poporului. La Budiu şi Bogata de Mureş s-au depus, la chemarea lui Ioan Pop şi Nicolae Vlăduţiu, jurăminte de fidelitate nu atât faţă de

împărat, cum sesizase casierul regal Karoly Boez, cât față de națiunea română și dezideratele sale. Manifestările au îmbrăcat, de acum, pe lângă veșmântul social, și un veșmânt național. Când eliberarea din iobăgie, pregătită și elaborată de Dietă ca un „dar" al nobilimii, a fost promulgată, reacția maselor de pe Câmpie împotriva limitelor sale a fost promptă și curajoasă. Câmpia a ajuns în aceste momente un vulcan pe care autoritățile încercau să-l potolească cu ordine și gărzi naționale. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria, votată de o Dieta conservatoare și obtuză, a determinat de asemenea o reacție vehementă în Câmpie. La Mădăraș, Luduș, Chețani, Bogata, Budiu, Iclandul Mare și Mic, Lechința, uniunea a fost respinsă și mai mult, a fost pronunțată dorința ce devenea convingere „Ardealul nu mai e Ardeal, ci Românie". Mulți tineri din Câmpie, urmăriți și vânați de autorități, trec peste Carpați, ajungând comisari de propagandă, la chemarea lui N. Bălcescu. Nu numai ideile, dar și faptele lor argumentează caracterul unitar al revoluției române.

Vara lui 1848, prin limitele eliberării sociale, prin restanțele de sarcini abuziv pretinse, prin răpirile de pământ, păduri și pășuni, prin mijloacele barbare folosit, aduc Câmpia în fața dezlănțuirii furiei populare. Iar când peste toate acestea a fost aruncată și recrutarea, ridicarea maselor a devenit iminentă. Pădurile de la Grebeniș, Urda, Ercea s-au transformat în adevărate tabere de rezistență. Măcelul de la Luna a stârnit furia și protestul întregii națiuni. Câmpia era mai încinsă decât oricare pământ românesc. Spre Blaj, la a treia adunare națională, satele Câmpiei au pornit în masă. Nici o autoritate n-a mai fost în stare să le oprească. În Câmpie războiul civil a fost aprig și necruțător. Excesele au determinat numeroase victime. Din partea maghiară au căzut mai ales satrapii de odinioară: juzi, nobiliari, administratori și arendași, pe când dintre români au căzut oameni simplii și nevoiași.

Și în bătălia pentru construirea unei „țări românești", Câmpia s-a remarcat din nou. După Ax. Sever și Avram Iancu, Al. Batrâneanu a pornit în organizarea „românească" a Câmpiei. Pe drumul său spre o „Dacie română", n-a făcut nici o victimă și abuz. Dimpotrivă a fost oprit când își construia idealul național pe care l-a lăsat ca un testament urmașilor: înfăptuirea „Daciei române". Pentru acest ideal Al. Bătrâneanu, Vasile Sâconie, Vasile Turcu, Vasile Pop au fost primii martiri ai revoluției române. Câmpia a suportat apoi incursiunea sângeroasă a secuilor, a căror adunare de la Lutița, revoluționară la început, s-a degradat prin hotărârile

nefaste impuse sub presiunea nobilimii din comitate. După escapada secuiască, Constantin Romanu-Vivu a trecut la organizarea românească a nordului Câmpiei. Încercări cu același țel dar oprite de cursul evenimentelor, au realizat N. Vlăduțiu, Fl. Micaș și la marginea Câmpiei V. Moldovan. Deși acestea ne apar ca simple încercări de „viața românească", au o valoare incontestabilă pentru istoria următoare a Transilvaniei. Ele au fortificat conștiința națională și au dat credința posibilității construirii unui stat românesc unitar.

În 1849, Câmpia a contribuit, material și uman, la apărarea Munților Apuseni, unde rezista eroic „Țara Românească", condusă de Avram Iancu. Ea a furnizat luptători care au intrat în legendă precum N. Vlăduțiu, I. Olteanu, V. Rusu, ș.a. Și tot în 1849, Câmpia a devenit pământul răzbunării aristocrației maghiare ardelene. Trupele de vânători și cele nobile, gărzile naționale, tribunalele de sânge, sechestrul și rechiziția au adus Câmpia în cea mai disperată stare din istoria sa. Incursiunile lui Szabo Lajos și Jenei Jozsef rămân argumente zguduitoare. Dacă în muntele lui Avram Iancu s-a desfășurat o bătălie după regulile războiului, în Câmpie avea loc un adevărat masacru și jaf. Tributul de sânge și economic al Câmpiei a fost cu atât mai tragic, cu cât el a fost plătit pentru a acoperi pofta unei răzbunări și a unei supremații naționale, în anul în care libertatea era stindardul popoarelor.

Aceste elemente de distincție i-au dat revoluției din Câmpie dimensiune, forță și profunzime. Revoluția de aici nu poate avea o valoare separată revoluționară, pentru că de la cauze la obiective, jertfe, rezultate și urmări ea este parte a revoluției române. Prin conținutul său, ea a făcut dovada capacității revoluționare și a gradului ridicat de conștiință națională a românilor din Câmpie. Prin profunzimea sa, revoluția din această parte a Transilvaniei a contribuit substanțial la definirea revoluției române ca eveniment cardinal în istoria noastră.

XIV. BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

1. Fonduri arhivistice:

- Arhivele Statului Alba Iulia: fond Mitropolia greco-catolică Blaj, fond Academia teologică (Protocoale), Cabinetul mitropolitan.

- Arhivele Statului Budapesta, fond Gubernium Transilvanicum (Praesidialia 1848-1849, Politicia 1848-1849).

- Arhivele Statului Cluj Napoca: fond Arhiva comitetului Turda : Acte administrative, 1825 – 1849; Prezidiale, 1840-1849; Registrele administrative, vol. I-IV/1848; fond Prescripțiile urbariale 1785-1819/1820; fond personal Ioan Lemény; fond Liceul academic Piarist din Cluj ; fond Primăria orașului Gherla; fond Primăria orașului Cojocna, fond Primăria orașului Tg Mureș; fond Prefectura județului Cluj (1847-1849), fond Solnoc Interior (tabele de impunere, 1818 -1848), fond familiar Bethlen, fond familiar Berzenczei, fond familiar Bornemisza, fond familiar Kemeny, fond familiar Wass; fond familiar Matskasi; fond familiar Eszterhazi; colecția Blaj.

- Arhivele Statului Târgu Mureș: fond Scaunul Mureș (Comisia militară 1849; Jude suprem regesc 1848/1849; Oficialitatea 1849; Tribunal civil 1849; Tribunal penal 1849); fond Gimnaziu romanu-catolic; fond Colegiu Reformat; fond familiar Teleky; fond Conscripții fiscale 1830/1831; fond Conscripții urbariale 1785-1820.

- Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj Napoca; fond Manuscrise; fond Conscripții urbariale 1785-1820; fond familiar Wesselényi.

2. Periodice:

„Arhiva Someșeană” (1924-1940).
„Anunțul Institutului de Istorie Națională” (Cluj), 1923-1944.
„Cultura creștină” (1925-1939).
„Ellenőr” (1848).
„Gazeta Transilvaniei”(1838-1914).
„Honvéd” (1849).
„Observatoriul” (1878-1884).
„Organul Lumânării” (1847-1848).
„Organul național” (1848).
„Transilvania” (1868-1941).
„Tribuna”(1884-1912).
„Țara Bârsei” (1824-1936).
„Vasárnapi Újság” (1842-1848).

3. Documente edite. Statistici. Dicționare istorice – geografice. Corespondență.

XXX, „Anul 1848 în Principatele Române” vol. I-IV, București, 1902-1910.

Biela, E.A., „Handbuch der Landeskunde Siebenburgens”, Sibiu, 1857.

Bodea, Cornelia, „1848 la români. O istorie în date și mărturii”, vol. I-II, București, 1982.

Bodogea, Teodor, ″Câteva documente în legătură cu frământările sociale la românii ardeleni în vara anului 1848″ în ″Omagiul lui Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului″, Sibiu 1966.

Xxx, „Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian (sub redacția lui Iosif Pervain și Ioan Chindriș)” vol.I-II, Editura Dacia, Cluj, 1972.

Xxx, „George Barit și contemporanii săi” (sub redacția lui Stefan Pascu și Iosif Pervain), Editura Minerva, București, 1973-1985.

Dragomir, Silviu, „Studii și documente privitoare la revoluția din 1848-1849 în Transilvania”, vol. I-III., București, 1946 – 1948.

Grimm, J., „Das Urbarialaese în Siebenburgen”, Viena, 1863.

Kőváry, László, „Erdélyország statisztikája”, I, Cluj, 1847.

Marienburg, Lukas Georg, „Geographie des Grossfurstenthuma Siebenburgen”, Sibiu, 1813.

Mihăilescu, Vintilă, „Dealurile și câmpiile României”, Editura științifică, București, 1966.

Benca, Ioan Nițu, Valeriu, „Avram Iancu – Documente și bibliografie”, Editura Științifică, București, 1974.

Xxx, „Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania” (sub redacția acad. Ștefan Pascu, Victor Cheresteșiu), vol. I-III, Editura Academiei RSR, București, 1977 – 1982.

Sollner, Josef, „Statistik des Grossfurstentums Siebenburgen”, Sibiu, 1856.

Suciu, Coriolan, „Dicționarul istoric al localităților din Transilvania”, vol. I-II., Editura Academiei RSR, București, 1968.

Treuenfeld, Ignat, „Siebenburgen geographich, topographic, statistich”, Viena, 1839.

Ursuțiu, Liviu, „Un document privind organizarea administrativă a românilor în revoluția din 1848 în Transilvania” în „Acta Musei Napocensis”, VI, 1969, p. 595-611.

II. LUCRĂRI GENERALE

Căzănișteanu, C., Berindei, D., Florescu, M., Niculae, V., „Revoluția română din 1848”, Editura Politică, București, 1966.

Xxx, „Din istoria Transilvaniei” (autori: Victor Cheresteșiu, Acațiu Egyed, Cornelia Bodea, Bujor Surdu, Camil Mureșan, Constantin Nuțu, Vasile Curticăpeanu), vol. II., Editura Academiei RSR, 1961.

Xxx, „Istoria României”, vol. III-IV., Editura Academiei RSR, București, 1964-1965.

Xxx, „Națiunea Română”, (coordonator științific Ștefan Ștefănescu), Editura Ştiințifică și Enciclopedică, București, 1984.

Pascu, Ștefan, „Marea adunare națională de la Alba Iulia”, Cluj, 1961.

III. LUCRĂRI SPECIALE

Andrea, Avram, „Cu privire la mișcarea națională a românilor din monarhia austriacă, (1848-1849)”, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai” Series Historia, fasc.2, 1973.

Albu, Cornelia, „Alexandru Papiu Ilarian, Viața și activitatea sa”, Editura Ştiințifică și Enciclopedică, București, 1977.

Albu, Nicolae, „Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.

Banciu, Axente, „Studenții academiei române din Cluj de acum un veac”, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, IX, 1943-1944.

Bariţiu, George, „Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă”, vol. I-III., Sibiu, 1891,

Bodea, Cornelia, „Revoluția din 1848 în Transilvania și Ungaria văzută de John Paget”, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, vol. II., 1960.

Bodea, Cornelia, „Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849”, București, 1967.

Bogdan-Duică, Gheorghe, „Viața și ideile lui Simeon Bărnuțiu”, București, 1924.

Bogdan-Duică, Gheorghe, „Restaurarea moților”, în „Societatea de mâine”, I, 1924, nr. 3.

Botezan, Liviu, „Contribuții la studiul problemei agrare din comitatele Transilvaniei în perioada 1785-1820” (teză de doctorat), Institutul de istorie Cluj, Biblioteca, 1974.

Botezan, Liviu, „Slujba iobăgească din Transilvania în perioada 1785-1820”, în „Acta Musei Napocensis”, X, 1973.

Botezan, Liviu, „Organizarea sesiei iobăgești pe teritoriul actualului județ Mureș în perioada 1785-1820”, în „Marisia”, VI, 1976.

Botezan, Ioana; Botezan, Liviu, „Un document privind situația școlilor patronate de episcopia blăjeană din anii premergători revoluției de la 1848-1849”, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, XXIII, 1980.

Botezan, Liviu; Roşca, Maria, „Contribuţii la problema premizelor sociale ale mişcărilor revoluţionare de la 1848 pe teritoriul ţării noastre”, în „Acta Musei Napocensis”, II. 1965.

Ceuşianu, Alexandru, „Vremuri de osândă. Revoluţia 1848-1849 din perspectiva unei orăşel ardelenesc”, în „Ţara Bârsei”, VI, 1934, nr. 6.

Cheresteşiu, Victor, „Adunarea naţională de la Blaj”, Editura Politică, Bucureşti, 1966.

Cheresteşiu, Victor, „Scrieri istorice”, Editura Politică, Bucureşti, 1979.

Chindriş, Ioan, „Ideologia revoluţionară a lui Alexandru Papiu Ilarian”, Editura Politică, 1983.

Chindriş, Ioan, „Alexandru Papiu Ilarian, un imn de la 1848”, în „Manuscriptum”, an XVII, nr.4, 1986.

Chiorean, Ioan, „Documente inedite privind organizarea administrativă a românilor în revoluţia de la 1848 din Transilvania, în „In memoriam Avram Iancu”, Tg Mureş, 1972.

Cipăianu, George, „Un document de la Avram Iancu în vara anului 1848, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”: Series Historia, fasc. 2, 1972.

Ciuzileanu, Ioan, „Fragmente istorice din anii 1847-1849”, Bucureşti, 1887.

Csetri, Elek, „Conscripţia urbarială din Chiochiş din 1785-1820”, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, VII, 1964.

Csetri, E. Imreh, I. Benkő, „S. Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdeteiről”, vol.II., Bucureşti, 1954.

Csetri, E. Imreh St., „Asupra relaţiilor de proprietate feudală în Transilvania (1750-1848)”, în „Anuarul Institutului de Istorie”, din Cluj tom. IX. 1966.

Csetri, E. Imreh St., „Stratificarea socială a populaţiei din Transilvania la sfârşitul orânduirii feudale (1767-1821)”, în „Populaţie şi societate”, vol. I, (sub redacţia prof. Ştefan Pascu), Editura Dacia, Cluj, 1972.

Dragomir, Silviu, „Un precursor al unităţii noastre naţionale. Profesorul ardelean Constantin Romanu –Vivu”, Bucureşti, 1929.

Dragomir, Silviu, „Din corespondenţa dascălilor ardeleni în anul 1848”, în „Omagiul lui Ioan Bîrnu”, Bucureşti, 1927.

Dragomir, Silviu, „Revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849”, vol. V, 1946.

Dragomir, Silviu, „Avram Iancu”, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

Egyed, Ákos, „Háromszék, 1848-1849”, Editura Kriterion, Bucureşti, 1978.

Egyed, Ákos, „Falu, város, civilizáció”, Editura Kriterion, Bucureşti, 1981.

Egyed, Ákos, „Contribuții la studiul tipologiei sociale a satelor și târgurilor transilvănene din anul 1848”, în „Sub semnul lui Clio”, Omagiu. Acad. Prof. Stefan Pascu, Cluj, 1974.

Friedenfels, Eugen, „Joseph, Bedeus von Scharberg”, vol. I-II., Viena, 1985.

Gyemant, Ladislau, „Dieta de la Cluj din 1846-1847 și problema urbarială”, în „Sub semnul lui Clio”. Omagiu. Acad. Prof. Stefan Pascu, Cluj, 1974.

Gyemant, Ladislau, „Mișcarea națională a românilor din Transilvania 1790-1848”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

Hitchins, Keith, „Alexandru Papiu Ilarian și Timotei Cipariu, șase scrisori”, în „Anuarul Institutului de Istorie”, din Cluj, IX, 1966.

Hossu, Iosif, „Date statistice referitoare la gimnaziul gr. cat. din Blasiu. Programa gimnaziului superiora Preparandiei … din Blasiu anul scolastecu 1981/82”, Blasiu, 1882.

Imreh, Ștefan, „Despre începuturile industriei capitaliste în Transilvania”, București, 1954.

Imreh, St., Csetri, E., „Creșterea producției de mărfuri în agricultura Transilvaniei în perioada destrămării feudalismului”, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, nr. 1., 1962.

Jakab, Elek, „Szabadságharcunk története”, Budapest, 1881.

Kadar, Jozsef, „Felső Szolnok es Dobóka megye története 1848-49”, Editura Dacia, Cluj, 1972.

Kovács, Iosif, „Desființarea relațiilor feudale în Transilvania”.

Kövesi, László, „Erdély története1848-1849-ben”, Pesta, 1961,

Lupaș, Ioan, „O lege votată de dieta Transilvană din Cluj la 1842”, în „Studii istorice”, V, Sibiu – Cluj, 1945 -1946.

Lupaș, Ioan, „Cum a pornit Clujul pe calea naționalizării”, în „Societatea de mâine”, I, 1924.

Lupaș, Ioan, „Avram Iancu”, Cluj, 1924

Lupaș, Ioan, „Un episod istoric și consecințele lui militare înfățișate în lumina câtorva fragmente din corespondența inedită a generalului Puchner”, în „Anuarul Institutului de Istorie”, din Cluj, I-II, 1958 – 1959.

Maior, Petru, „Istoria pentru începutul românilor în Dachia”, Editată de Fugariu F, Neagoe M, I,II, București, Editura Albatros, 1970.

Maior, Liviu, „Activitatea lui Axente Sever în primăvara anului revoluționar 1848”, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, 1966, XI, fasc. 1.

Maior, Liviu, „Aspecte ale organizării administrative românești din anii 1848-1849 în Transilvania”,în ”Acta Musei Napocensis”, VI, 1969.

Manciulea, Ștefan, „Câmpia Ardealului”, București, 1940.

Manciulea, Ștefan, „Din legăturile lui Papiu Ilarian cu Blajul”, în „Luceafărul”, 1941.

Marica, George, Em., „Studii de istoria și sociologia culturii române ardelene în sec. al XIX-lea”, I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.

Marica, George Em.; Hajas, I.; Mare, C.; Rusu, C-tin., „Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania”, București, Editura Politică, 1968.

Matei, Alexandru, „Reghinul între 1848 – 1918”, în „Marisia”, VII, 1978.

Mârza, Iacob, „Elevi ai liceului din Blaj (1836-1837)”, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj Napoca, XXI, 1978.

Metes, Ștefan, „Emigrări românești din Transilvania în secolele XII-XX (Cercetări și demografie istorică)”, Editura Științifică, București, 1971.

Milotai, Ferenc, „Manualul gospodarului din Transilvania”, vol. I, 1838.

Moldovan, Vasile, „Memoriile din 1848 – 1849”, Brașov, 1895.

Moldovan, Silvestru, „O trăsătură caracteristică din viața lui Avram Iancu”, în „Gazeta Transilvaniei”, (1838 -1888), număr jubiliar.

Moldovan, L.; Ploeșteanu, Gr., „Un martir mureșean”, Vasile Pop, în” Marisia”, X, 1980.

Mușat, M.; Ardeleanu, I., „De la statul geto-dac la statul român unitar”, București, Editura științifică și Enciclopedică, 1983.

Neamțu, Alexandru, „Situația și lupta minerilor din Transilvania în prima jumătate a sec. al XIX-lea”, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, 1961.

Neamțu, Gelu, „Deputații români în Dieta de la Pesta, 1848 – 1849”, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XIII, 1970.

Netea, Vasile, „George Barițiu. Viața și activitatea sa”, Editura Științifică, București, 1966.

Netea, Vasile, „Un nou memorandist pașoptist, Ioan Gros”, în „Studii și evocări”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975.

Oltean, Ioan, „Prefectul Câmpiei, Nicolae Vlăduțiu, în tabăra lui Avram Iancu”, în „In memoriam Avram Iancu”, Târgu Mureș, 1972.

Oltean, Ioan, „Momente din activitatea prefectului Câmpiei, Nicolae Vlăduțiu (1818 – 1872)”, în „Apullum” I, 1972.

Oțetea, Andrei, „Țăranii din Ardeal și mișcarea lui Tudor Vladimirescu”, în „Studii”, 1956, nr. 6.

Pascu, Ștefan, „Alexandru Chioreanu alias Bătrâneanu și rolul său în revoluția românilor ardeleni la 1848”, Sibiu, 1939.

Pascu, Ștefan, „Influența lui Gheorghe Șincai asupra lui Al. Papiu Ilarian”, în „Societatea de mâine”, 17, nr.1, 1940.

Pascu, Ștefan, „Muzeul memorial Avram Iancu”, în „Probleme de muzeografie”, Cluj, 1958.

Pascu, Ștefan, „Formarea națiunii române”, în „Revista învățământului superior”, nr. 8, 1966.

Pascu, Ștefan, „Formarea națiunii române”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967.

Pascu, Ștefan, „Marea adunare națională de la Alba Iulia”, Cluj, 1968.

Pascu, Ștefan, „Bălcescu. Transilvania și românii din Transilvania”, în Echinox, 1, nr. 5-6, 1969.

Pascu, Ștefan, „Însemnătatea activității lui Al. Papiu Ilarian în lupta politică a românilor”, în „Omagiul lui Alexandru Papiu Ilarian”, Zalău, 1969.

Pascu, Ștefan, „Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir”, București, Editura Meridiane, 1972.

Pascu, Ștefan, „Cuvânt înainte, demografie istorică” în „Populație și societate, studii de demografie istorică”, vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1972,

Pascu, Ștefan, „Revoluția populară de sub conducerea lui Horea”, Editura Militară, București, 1984.

Papiu Ilarian, Alexandru, „Istoria românilor din Dacia Superioară”, schiță tom. III. (cu o introducere note de Ștefan Pascu), Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1943.

Platon, Gheorghe, „Geneza populației române de la 1848”, Editura Junimea, 1980.

Popa, Traian, „Monografia prepsului Tg. Mureș”, Tg. Mureș, 1932.

Pop, Vasile, „Un document din 1848 găsit la Bandul de Câmpie”, în „Studii și materiale”, vol.II – IV, Tg. Mureș, 1972.

Popea, Nicolae, „Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna”, Sibiu, 1889.

Popescu Râmniceanu, V., „Istoria mișcării românești din Ardeal în anii 1848 – 1849”, București, 1919.

Prodan, David, „Supplea libellus valaehorum”, ed. nouă, refăcută, Editura Științifică, București, 1967.

Prodan, David, „Răscoala lui Horea”, vol. I – II., Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

Protase, Maria, „Petru Maior”, București, 1973.

Ploeșteanu, Grigore, „Canceliștii români târgumureșeni în revoluția de la 1848”, în „Studii și cercetări de științe sociale”, București, 1978.

Rusu, C., „Afirmarea ideii de unitate națională și de continuitate a românilor de pe Valea Mureșului și de pe Câmpia Transilvaniei în anul 1848”, în „Marisia”, VI, 1976.

Rusu, Constantin, „Din gândirea democrat revoluționară transilvană la 1848”, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XIII, 1970.

Sever, Axente, „Răspuns la „Cartea Neagră””, I, Brașov, 1896.

Teodor, Pompiliu, „O scrisoare proclamație necunoscută a lui Simion Bărnuțiu redactată în numele națiunii române (15 mai – iunie 1848)”, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, XV, (1970), fasc. 2.

Teodor, Pompiliu, „Evoluția gândirii istorice românești”, Editura Dacia, Cluj, 1970.

Teodor, Pompiliu, „Avram Iancu în memorialistică”, Editura Dacia, Cluj, 1972.

Tonk, Alexandru, „Formarea intelectualității române din Transilvania și liceul piariștilor din Cluj”, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, fasc. 1, 1968.

Trócsányi Zsolt, „Az erdélyi parasztság története 1796 – 1849”, Budapesta, 1956.

O frescă a revoluţiei româneşti de la 1848-1849 din Câmpia Transilvaniei

Intenţiile regretatului profesor dr. Ioan Olteanu, exprimate şi concretizate prin anii ’70 ai secolului trecut, de abordare a unei tematici, incitante de altfel, referitoare la revoluţia românilor din Transilvania, din anii 1848-1849, restrânsă însă la teritoriul unei zone, definită aproape exclusiv de caracteristici geografice (Câmpia Transilvaniei), apăreau ca un demers ştiinţific şi travaliu deosebit de pretenţios, dar şi extrem de riscant în condiţiile în care toate cercetările întreprinse în acest domeniu, până atunci, se raportau, fie la tratarea globală a fenomenului revoluţionar pe cuprinsul întregii Transilvanii, sau privind rolul personalităţilor marcante în desfăşurarea evenimentelor revoluţionare, fie, mai arar, secvenţial, prin consemnarea manifestărilor revoluţiei din localităţi sau din unităţile administrativ-teritoriale ale epocii. La aceste consideraţii se puteau adăuga posibile reticenţe ale istoricilor contemporani care împărtăşeau convingerea investigării revoluţiei românilor transilvăneni ca un tot unitar, deşi aceasta se realizase prin secvenţe şi specificităţi locale sau zonale, care firește nu se contrapuneau evoluţiei şi caracteristicilor sale generale. Îndrăznind să se confrunte cu asemenea păreri, istoricul avea să se lovească de o serie de obstacole imprevizibile în depistarea surselor documentare inedite, în parte impuse de regimul arhivistic din epocă, alta de factură subiectivă. Deşi existau bogate fonduri arhivistice interne, augmentate cu documente arhivistice externe microfilmate şi depozitate în câteva arhive din ţară, accesul era restricţionat şi admis unui grup restrâns de istorici consacraţi ai domeniului, la care se adăugau unii dintre arhivişti ce priveau acest patrimoniu public ca pe unul personal, obstaculând, adeseori, încercările de investigare a unor noi cercetători, pe care-i tratau ca nişte intruşi neaveniţi.

Depăşind aceste impedimente, pe parcursul a 7-8 ani de strădanii investigaţionale - realizate cu precădere în timpul vacanţelor şcolare - Ioan Olteanu îşi va defini lucrarea, ca teză de doctorat, între anii 1986-1988. Aceasta se fundamenta pe studierea şi receptarea unei literaturi de specialitate edite din domeniu, extrem de variată şi de bogată (sinteze generale, statistici, studii şi articole şi periodice din epocă) şi, deopotrivă, pe numeroase surse documentare inedite (28 de fonduri

arhivistice); documentaţia edită, fiind în măsură extrem de selectivă, menţionată la încheierea dezbaterilor istoriografice.

De ce autorul nu şi-a tipărit lucrarea după luarea doctoratului, aşa cum în mod curent, astăzi, mulţi cercetători, fără a avea titlul de doctori îşi valorifică cercetările? În lipsa autorului putem lansa multe supoziţii, unele apropiate de un posibil şi realist răspuns. Mai întâi, amintim restricţiile tipografice de până în 1989 la editarea cărţilor de istorie şi nu numai. Apoi, doctoranzii trebuiau să-şi înscrie conţinutul tezelor într-un barem volumetric de maximum de 200 de pagini de manuscris (faţă-verso), impunându-le acestora, nu rareori, să-şi comprime sau să renunţe la o parte din materialul documentar strâns în cursul cercetărilor. În această situaţie s-a aflat şi profesorul Ioan Olteanu, care, dorea nu numai să-şi integreze sursele documentare neutilizate, ci să-şi argumenteze informaţiile prin continuarea investigaţiilor în fondurile arhivistice, pentru a-şi lărgi aria dezbaterilor, a-şi dezvolta şi nuanţa interpretările. Existau deci şi motivaţii deontologice care-l reţineau pe autor să-şi încredinţeze lucrarea tiparului, deşi ineditul informaţiilor şi în parte al interpretărilor reprezentau noutăţi deosebite la acea dată pentru istoriografia problematicii tratate. Numai puţini dintre intimii săi ştiau că profesorul dovedea o extrem de mare seriozitate în verificarea surselor documentare şi, mai ales, în punerea în pagina destinată publicării a opiniilor şi concluziilor pe care le desprindea după îndelungate interogaţii interioare, prin care încerca să filtreze şi să deceleze informaţiile strânse cu deosebită migală. Din nefericire, după 1990 implicat în activităţile publice, împiedicat, apoi de semnele unei boli care i-a grăbit prematur sfârşitul, a curmat şi proiectul reformulării şi întregirii tezei sale de doctorat.

Publicarea lucrării, la 26 de ani de la conceperea sa, cu generoasa intenţie a integrării sale în circuitul cultural-ştiinţific poate să ridice fireşti semne de întrebare privind integrarea sa în actualitatea dezbaterilor curente, având în vedere acumularea de informaţii şi de interpretări, de noutăţi metodologice, şi de schimbări intervenite în discursul istoric. Astfel, succint, amintim că, pe lângă numeroasele studii şi articole dedicate revoluţiei paşoptiste din Transilvania scrise sub semnul unor diverse abordări metodologice au fost elaborate noi şi structurate sinteze concepute de o serie de specialiştii în domeniu precum: Gelu Neamţu, Liviu Maior, Simona Nicoară, etc. iar mai nou,

de către istorici mureşeni Moldovan Peter şi Ana Hancu, aceştia din urmă raportându-se la o arie geografică, şi parţial tematică, ce se suprapune, în mare măsură, cu cea cuprinsă şi dezbătută în teza lui Ioan Olteanu. Spre cinstea şi onoarea deontologică a istoricilor mureşeni, consultându-i lucrarea, l-au menţionat atât în trimiterile documentare cât şi în bibliografia generală. Aceste semne de preţuire ştiinţifică pentru informaţia documentară pot constitui motive în plus pentru editarea lucrării, la care, printre altele, se adaugă demonstraţiile ce susţin interrelaţiile dintre programul şi ideologia elitelor româneşti paşoptiste cu marea masă a ţărănimii române, ambele interesate să înlăture structurile vechiului regim fundamentat pe dominaţia naţiunilor feudale şi pe etnicismul exclusivist al unor minorităţi privilegiate. La vremea susţinerii tezei, autorul se număra printre puţinii cercetători care reuşea să surprindă, în mod nuanţat, modalităţile receptării mesajelor politice şi naţionale ale elitelor de către ţărănime, socotită, până la 1848, ca o masă amorfă ce se raporta şi reacţiona doar, strict, la stările sale socio-economice. Lucrarea excelează, de altfel, prin descrierea şi urmărirea traseelor pe care le parcurge masa iobagilor români, cu precădere de la începutul anului 1848 până în vara anului 1849, de la starea latentă a rezistenţei spre manifestările unor revolte deschise, declanşate, mai întâi, la nivelul unor zone restrânse, pentru a se coagula şi generaliza într-o mişcare socială şi naţională cuprinzătoare, în timpul căreia se produc mutaţii însemnate la nivelul mentalului său colectiv si se înfiripă, treptat şi temeinic conştiinţa naţionalităţii sale distincte.

Investigaţiile sunt deschise de o sintetică introducere privind istoriografia revoluţiei, asupra căreia autorul dorea să revină cu comentarii şi nuanţări critice suplimentare, continuând cu problematica orientării sale privind abordarea fenomenelor revoluţionare din şi pe Câmpia Transilvaniei, în delimitarea căreia propune mai multe variante susţinute îndeosebi de specificităţile geografice şi, în subsidiar, de cele economice ilustrate prin existenţa spaţiului rural şi predominanta ocupaţiilor agrare, la care adaugă şi caracteristicile demografice definite de o masă aproape compactă de români aflaţi în diferite grade de servitute feudală. Am fi tentaţi să credem că motivaţia peremptorie a obiectivării tezei spre Câmpia Transilvaniei s-ar datora unui orgoliu personal al autorului care se socotea un autentic descendent al acestei zone. Deşi, nu excludem o asemenea posibilitate, credem însă că a contat

mai mult în alegerea acestui areal al desfăşurării evenimentelor revoluţionare, perspectiva deosebită a ilustrării mişcărilor de amploare ale românilor din acest ţinut în ansamblul acţiunilor revoluţionare din Transilvania. Apoi, anterior, din studiul literaturii de specialitate, autorul a sesizat că un număr însemnat dintre viitorii lideri ai revoluţiei proveneau din Câmpia Transilvaniei, unde după declanşarea acesteia au activat intens, conducând masele de ţărani, organizând rezistenţă prin prefecturile şi legiunile naţionale, mulţi dintre ei căzând victime ale represiunii gărzilor nobiliare maghiare şi de secui sau tribunalelor „statariale" de sub controlul reprezentanţilor guvernului de la Pesta.

Nu întâmplător deschiderea investigaţiilor propriu-zise se realizează printr-o serie de percutante introspecţii asupra stărilor sociale şi economice din deceniile premergătoare revoluţiei, pentru a evalua şi reliefa sporirea gradului nemulţumirilor şi al tensiunilor din lumea rurală până în pragul unei inevitabile şi apropiate revolte sociale. În paralel, demersurile cercetării urmăresc evoluţiile sistemului şcolar, condiţiile şi modalităţile afirmării şi formării elitelor româneşti din Câmpia Transilvaniei, în corelaţie cu fenomenele similare din întreg arealul transilvănean în spiritul unei moderne şi tot mai profunde conştiinţe naţionale. Astfel, de la periferia zonei abordate, la Blaj, Târgu-Mureş şi Cluj, o numeroasă pleiadă de tinei studioşi frecventează şcolile româneşti din Blaj, gimnaziile şi liceele confesionale maghiare din celelalte două centre, grupaţi în cercuri culturale în care se dezbat, cu pasiune, problematicile stringente ale timpului, unde se înfiripă idei şi opinii culturale ce le va marca acţiunile lor în viitorul apropiat. În această efervescentă atmosferă purtătoare de idei naţionale avântate s-au format viitorii conducători ai revoluţiei româneşti de pe Câmpie precum: Alexandru Papiu Ilarian, Nicolae Vlăduţiu, Vasile Moldovan, Ioan Oros-Rusu, Vasile Pop, Alexandru Bătrâneanu, Ioan Mărgineanu, Constantin Romanu-Vivu, Vasile Vespremean etc. Înfăţişarea celor două paliere ale evoluţiilor prerevoluţionare ale structurilor sociale din mediul rural şi cele educativ-culturale naţionale ale tineretului studios din lumea centrelor urbane este menită să evidenţieze legăturile intrinseci de spirit şi opţiuni între cele două componente, mai ales, că majoritatea elitelor intelectuale româneşti în formare proveneau, precumpănitor, din rândul ţărănimii defavorizate, încât acestea în elaborarea conceptelor şi ideilor

pe care le profesau, concepeau formulele emancipării generale a naţiunii privită, în totalitatea stărilor sale sociale.

Discursul istoric al lucrării se centrează pe reliefarea întrepătrunderii actelor revoluţionare concepute şi dirijate de elitele românilor la nivelul Transilvaniei şi acţiunile maselor ţărăneşti de pe Câmpie revoltate şi tot mai intens implicate în înfăptuirea programului general al revoluţiei româneşti. În acest mod, permanent se raportează derularea evenimentelor majore ale revoluţiei şi atitudinile ţărănimii cu opţiunile sale speciale, înfăţişându-ne calitatea şi gradualitatea percepţiilor sale faţă de elaboratul program al revoluţiei alcătuit de elite.

Concomitent sunt prezentate raporturile românilor cu atitudinile şi concepţiile administraţiei aristocrate din Principatul Transilvaniei, cu elementele nobiliare şi funcţionari maghiari susţinători, însă selectiv ai ideilor şi programului revoluţiei din Ungaria, preocupaţi îndeosebi de a-şi perpetua supremaţia politică, economică şi naţională, alertaţi de eventualitatea aplicării în întregime a principiilor emancipării tuturor cetăţenilor proclamate de revoluţia ungară. Reliefând divergenţele de opţiuni, care s-au manifestat de la începutul revoluţiei prin măsuri represive, ce au degenerat apoi în confruntări sângeroase, lucrarea relevă adevăratele scopuri ale aristocraţiei şi elitelor maghiare, care drapându-se în faldurile principiilor democratice ale revoluţiei europene, ofereau, în practică, stărilor sociale defavorizate (maselor de iobagi) dar şi naţiunilor nemaghiare (în fapt nerecunoscute) doar statutul de veşnicii supuşi sau de cetăţeni admişi ce trebuiau să accepte necondiţionat ideea supremaţiei şi existenţei unei singure naţiuni, naţiunea maghiară. Pentru a sublinia vehicularea acestor concepţii în mentalul aristocraţiei ardelene, autorul, în mod sugestiv, selecta opiniile baronului Samuel Jozsika, înalt funcţionar în cancelaria aulică transilvăneană de la Viena, transmise guvernatorului Transilvaniei Teleky, de a lua măsuri, împreună cu comandantul general austriac, pentru „ca să reprime orice tulburări" pentru a feri „Ardealul de această soartă", adică de a bloca extinderea manifestaţiilor revoluţionare ca în Austria şi Ungaria. Pentru ca acelaşi aristocrat, îngrijorat de posibila recunoaştere a drepturilor cetăţeneşti pentru toţi locuitorii Principatului să se întrebe: „Ce va spune la aceasta Transilvania (a se înţelege aristocraţia maghiară s.n.) ? Va voii să accepte reprezentarea poporului cu un milion două sute de mii de români ?" Se cunosc, din epocă,

replicile. Pentru a-şi păstra dominaţia politică vor susţine şi vor vota în Dieta din mai 1848 Uniunea Transilvaniei cu Ungaria, deoarece elitele maghiare, ca şi liberalul Wesselleny socotea că altfel Ardealul ar „deveni pradă unor rase străine”! La acestea, pe fondul declanşării mişcărilor sociale şi naţionale ale românilor, se vor adăuga introducerea „statariului” (stării de urgenţă), ridicarea spânzurătorilor la marginile fiecărei localităţi, organizarea gărzilor nobiliare şi secuieşti pentru intimidarea şi reprimarea aşa zişilor „agitatori” şi tulburători ai ordinii unui regim conservator, departe de a împărtăşii ideile revoluţionare ale libertăţii şi egalităţii tuturor cetăţenilor Transilvaniei fără nici un fel de discriminare.

Intenţionat sau nu, dar cu siguranţă inspirat din parcurgerea documentelor anilor 1848-1849, Ioan Olteanu sesiza formulările şi tonalităţile moderne ale conţinuturilor discursurilor elaborate de elitele româneşti, în consens cu ideile ideologiei paşoptiste europene şi enunţurile mult mai concise, uneori selective, dar percutante emise şi vehiculate în mediile ţărăneşti. În lucrările istoriografiei naţionale dedicate revoluţiei paşoptiste din Transilvania, şi nu numai, cu rare şi notabile excepţii, adesea nesusţinute cu argumente documentare suficiente, se calchiau ideile programatice ale elitelor peste manifestările ţărăneşti, care erau prezentate, fie în postura unei grupări sociale pasive ce receptau şi acţionau „ad litteram” conform conţinutului programelor revoluţionare, fie, şi mai irealist, în situaţia de a impune şi determina idei programatice excesiv de radicale. Prin demersul său autorul excludea, fără a face o anume pledoarie favorabilă opiniilor sale, preconceputele abordării, deschizând şi prefigurând, peste câţiva ani, seria unor dezbateri speciale întreprinse de istorici asupra circulaţiei şi receptării ideilor în diferite medii sociale sau ale manifestărilor mentalului colectiv şi ale conturării unor mitologii în lumea rurală românească dar şi în cea maghiară în timpul revoluţiei de la 1848.

Dorind să aducă în prim plan contribuţiile românilor de pe Câmpie (elite şi ţărani) în derularea revoluţiei române, Ioan Olteanu reiterează momentele esenţiale ale acesteia ca puncte de deschidere a unor dezbateri detaliate şi aprofundate pentru fiecare secvenţă majoră, în parte a evenimentelor şi fenomenelor desfăşurate în această zonă, evidenţiind caracteristicile manifestărilor locale. Bunăoară, sesizând rezistenţele şi mişcările ţărăneşti manifestate încă de la sfârşitul anului

1847, împotriva legii urbariale, care se continuă şi se succed, la începutul anului 1848, în ciuda unor măsuri punitive, consemnează, în paralel acţiunile elitelor implicate în corelarea şi definirea proiecţiilor programative proprii, diferite de ale revoluţiei ungare, dar şi demersurile întreprinse pentru atragerea şi coordonarea maselor ţărăneşti în vederea validării unui program naţional cuprinzător menit să coaguleze toate forţele naţiunii. În acest sens, sunt dezvăluite, încercările de conştientizare naţională întreprinse de tinerele elite româneşti în mediul rural prin susţinerea peremptorie a dezideratelor abolirii iobăgiei fără despăgubire, prin ştergerea tuturor sarcinilor feudale şi proclamarea libertăţilor civile depline.

În acest mod, construcţia conceptuală a lucrării, fără a forţa realităţile, reuşeşte să dimensioneze, sincronismul acţiunilor şi sincretismul opţiunilor exprimate de mişcarea politico-naţională şi cea de anvergură socială, ce se dezvoltă şi se înfăţişează, treptat, ca un bloc unitar cu mai multe şi nuanţate faţete. Desigur, sunt remarcate participările substanţiale ale elitelor de pe Câmpie, îndeosebi implicarea lui Alexandru Papiu Ilarian în organizarea Adunărilor Naţionale din aprilie şi mai de la Blaj, în conturarea programului revoluţionar, dar în egală măsură, chiar mai accentuat, sunt reliefate reuşitele în angrenarea ţărănimii ca participant activ la asemenea evenimente, în convingerea sa de a valida nu numai ideile programatice, ci de a se constituii ca parte direct implicată în aplicarea acestora. Aceste stări sunt relatate cu lux de amănunte, reieşind, pe lângă riscurile pe care şi le asumă masele rurale în frunte cu preoţi şi învăţători de a încălca restricţiile oficialităţilor conservatoare în periplul lor de a susţine declaraţiile de emancipare de la Blaj, credinţa nestrămutată că, la întoarcerea în localităţile lor, trebuie să aplice aceste deziderate. Abordând drapele, realizate ad-hoc în culorile alb-albastru sau roşu, alb şi albastru, participanţii de la Adunările Naţionale jură, din nou, credinţă programului naţional şi împăratului Ferdinand al Austriei, luat drept chezaş pentru respectarea şi înfăptuirea acestuia, înregistrându-se în aceste manifestări de bucurii înălţătoare şi participarea multor iobagi maghiari din satele cu populaţie mixtă. Evident, aceste paşnice acţiuni sunt înregistrate de aristocraţie şi oficialităţile timpului ca revolte ce ţintesc la răsturnarea sistemului nobiliar, încât orice mişcare ţărănească este privită şi interpretată, ca rea voinţă, ca o acţiune românească îndreptată împotriva aristocraţiei

maghiare, ce se autoproclamase ca cea mai viabilă reprezentantă a naţiunii maghiare. Pieirea sa, evident politică, fiind reprezentată ca o prăbuşire generală a naţiunii maghiare ce urma a fi înghiţită de masele de slavi şi români.

Din această perspectivă nobilimea se opunea schimbărilor politice de substanţă, şi, în egală măsură, a celor de ordin economic şi social. În acest sens, autorul ne dezvăluie modalităţile de interpretare şi de aplicare restrictivă a legii de emancipare şi împroprietărire a foştilor iobagi, adoptată, în iunie 1848 de către parlamentul de la Pesta, însoţită, de altfel, de multe dispoziţii drastice şi ameninţătoare emise de oficialităţile timpului (comiţii şi juzi nobiliari), cu intenţia vădită a acestora de a o aplica în interesul foştilor „domni de pământ". Menţionând efectuarea sarcinilor feudale restante, până în iunie 1848, legea a trezit, în mod firesc, noi nemulţumiri în rândurile ţărănimii hotărâtă să-şi reclame libertăţile şi dreptul de proprietate deplină proclamate în Adunările de la Blaj. Lucrarea urmăreşte derularea rigidă a evenimentelor marcate de sporirea măsurilor restrictive, dar şi a rezistenţelor maselor ţărăneşti până la Adunarea Naţională de la Blaj din septembrie 1818, când se proclamă, ruperea legăturilor cu guvernul de la Pesta şi reorganizarea administrativ-politică a Transilvaniei sub conducerea Comitetului Naţional, fiind reliefate momentele efervescente ale înfiinţării prefecturilor ca organisme ale administraţiei locale şi a legiunilor ca unităţi militare de voluntari. În aceste momente sunt remarcate prezenţele active ale liderilor elitelor româneşti de pe Câmpie, precum, Nicolae Vlăduţiu, Vasile Moldovan, Constantin Romanu-Vivu, Ioan Oros, Alexandru Bătrâneanu etc. în calitatea lor de viitori prefecţi sau conducători de legiuni, cât şi a multor alţi zeci de tineri.

Prin numeroase pagini, lucrarea, reconstruieşte dimensiunile zguduitoare ale războiului civil, naţional, relevă pierderile imense materiale şi umane rezultate dintr-o încleştare inegală de forţe, începutul după executarea primilor conducători ai revoluţiei de pe Câmpie, prefectul Alexandru Bătrâneanu, viceprefectul Vasile Simonis şi tribunul Vasile Pop. Confruntările soldate cu zeci de localităţi devastate şi mii de victime, reliefa că, în ciuda conflictului interetnic, amorsat, cu bună ştiinţă de aristocraţii maghiari, practic se confruntau aspiraţiile unei însemnate populaţii de asupriţi, care-şi revendica libertăţile unanim recunoscute în revoluţiile europene şi grupurile restrânse ale unor

asupritori seculari care-şi apărau privilegiile, acoperite insidios sub drapajul pericolului naţional . În plus, subit şi paradoxal aristocraţia maghiară conservatoare se prezenta ca şi campioana libertăţilor moderne în războiul ei cu românii şi slavii prezentaţi ca susţinători obstinaţi ai sistemului monarhic austriac.

Lichidarea sângeroasă a rezistenţei româneşti de la sfârşitul anului 1848, cu excepţia cetăţii de piatră a Munţilor Apuseni, unde se retrăseseră o mică parte a conducătorilor şi voluntarilor de pe Câmpie, se constituie într-un episod aparte şi tragic al lucrării, la care autorul adaugă evenimentele sângeroase ce au urmat instaurării aşa zisei „Pax Hungarica". Astfel, ni se dezvăluie, cu numeroase exemple, masacrele înfăptuite de „pacificatori" între lunile ianuarie-iulie 1849, împotriva participanţilor români în legiunile naţionale de voluntari, dar şi a celor bănuiţi numai de simpatii faţă de revoluţia română prin echipele de vânători (evident de oameni), care jefuiesc satele şi ucid locuitori lipsiţi de apărare şi, mai ales, prin aşa numitele „tribunale de sânge", ce pronunţă în serie sentinţe la moarte împotriva „rebelilor", mulţi dintre ei fiind executaţi, adeseori, fără nici un fel de judecată.

După descrierea unui bogat set de evenimente, care evidenţiază procesele avântului revoluţionar, dar şi al declinului său tragic, discursul istoric se încheie, oarecum brusc, deoarece autorul constrâns de limitele paginaţiei nu mai reuşeşte să-şi contureze fireştile comentarii, mărturisind, celor apropiaţi că fusese, cu strângere de inimă, obligat să-şi autoamputeze paginile ce cuprindeau ideile concluzive la care se gândise şi pe care le selectase în manuscris. Oricum, cea mai mare parte din ele se regăsesc şi se desprind din capitolele şi subcapitolele lucrării, aşa că reuşitele intenţii ale profesorului Ioan Olteanu de a ne oferi o frescă cât mai veridică a revoluţiei române de pe Câmpie se regăsesc concretizate în această carte de aleasă cugetare ştiinţifică.

Prin tot ce cuprinde, în pagini dense de informaţii şi sugestii, prin modalităţile diverse şi nuanţate prin care prezintă şi circumscrie fenomenele revoluţionare paşoptiste din spaţiul Câmpiei Transilvaniei, lucrarea se impune şi rămâne, şi astăzi, în actualitatea dezbaterilor istoriografice contemporane privind revoluţia română, nu numai prin fondul documentar bogat, rămas, în parte inedit, ci şi prin calitatea discursului istoric, marcat de spiritul cumpănit şi nepartizan al unei deontologii ştiinţifice alese, la care se adaugă concepţiile organice ale

structurării sale, care permite o lecturare incitantă, dar nu facilă, cititorului specialist sau celui dornic să cunoască pagini tumultoase scrise despre istoria românilor din acest areal românesc. Stilul sobru prin care sunt relatate, comentate sau conceptualizate evenimentele şi fenomenele revoluţiei de pe Câmpia Transilvaniei, deşi autorul (poet) avea calităţi şi resurse deosebite de a folosi adjectivele, îi asigură lucrării acurateţea şi limpezimea judecăţilor de valoare şi, mai ales, ceea ce doreşte orice istoric, credibilitate.

Vasile Dobrescu

CUPRINS

PREFAȚĂ
Cornel Sigmirean: *Ioan Olteanu – istoric al revoluției de la 1848* 5

I. Revoluția de la 1848 din Transilvania în istoriografia română și străină 7

II. Situația social-politică a Transilvaniei înainte de revoluție 23

III. Câmpia Transilvaniei 27

a. Cadrul istoric – geografic 27

b. Situația economico – socială 34

IV. Dezvoltarea mișcării naționale românești din prima jumătate a secolului al XIX–lea cu privire specială asupra Câmpiei Transilvaniei 77

V. Izbucnirea revoluției 99

a. În Europa și Transilvania 99

b. Primăvara revoluționară în Câmpia Transilvaniei 107

VI. Prima adunare de la Blaj 113

a. Pregătirea adunării. Contribuția câmpenilor la aceasta 113

b. Însemnătatea adunării din 30 aprilie 1848 118

VII. Adunarea națională de la Blaj din 3/15 mai 1848 123

a. Contribuția revoluționarilor din Câmpie la pregătirea ei 123

b. Programul și hotărârile adunării 130

c. Mișcările din Câmpia Transilvaniei ca urmare a adunării de la Blaj 132

VIII. Câmpia Transilvaniei în vara lui 1848 147

a. Lupta țărănimii pentru pământ, păduri, pășuni. Lupta împotriva robotei 147

IX. A treia adunare națională de la Blaj 177

X. Încercări de organizare politico-administrativă românească în Câmpia Transilvaniei în toamna anului 1848. Prefecturi și legiuni câmpene, arestări și condamnări ale fruntaşilor revoluționari 185

XI. Participarea românilor din Câmpia Transilvaniei la rezistența eroică din Munții Apuseni 239

XII. Câmpia Transilvaniei în anul 1849 245

XIII. Revoluția de pe Câmpie – parte integrantă a revoluției din Transilvania 277

XIV. Bibliografie selectivă 281

POSTFAȚĂ
Vasile Dobrescu: *O frescă a revoluției românești de la 1848-1849 din Câmpia Transilvaniei* *289*